

Frá Sturlungu til West Venture

Frá Sturlungu til West Venture

Heiðursrit til Anfinn Johansen
á 60 ára degnum

Ritstjórnað hava
Zakaris Svabo Hansen, Jógvan í Lon Jacobsen,
Tina K. Jakobsen, Kristin Magnussen og
Turið Sigurðardóttir

ANNALES SOCIETATIS SCIENTIARUM FÆROENSIS
SUPPLEMENTUM 58

fróðskapur

Faroe University Press
Tórshavn 2013

Stuðlað útgávuni hava Fjølrit og Mentanargrunnur Landsins

Frá Sturlungu til West Venture. Heiðursrit til Anfinn Johansen
Ritstjórnað hava Zakaris Svabo Hansen, Jógvan í Lon Jacobsen,
Tina K. Jakobsen, Kristin Magnussen og Turið Sigurðardóttir
© Fróðskapur. Faroe University Press og høvundarnir
Snið og prent: Føroyaprent
Permumynd: Finnur Justinussen
Baksíðumynd: Martin Sirkovsky
Fróðskapur. Faroe University Press, Tórshavn 2013
www.setur.fo/frodskapur/

ISBN: 978-99918-65-61-4

NORÐURLANDSKT UMHVØRVISMERKI
Svanamerktur prentlutur 541 705

Tabula gratulatoria

Hanna S. Absalonsen og Poul
Andreasen
Tórshavn

Victoria Absalonsen
Viðareiði

Terhi Ainiala
Helsingfors

Gulbrand Alhaug
Tromsø

Olaf Almenningen
Norsk Ordbok
Oslo

Thorsten Andersson
Uppsala

Eyðun Andreassen
Tórshavn

Torben Arboe
Sabro

Símun V. Arge
Tórshavn

Kristina Atnadóttir og Tórður
Johannesarson
Hoyvík

Tóta Árnadóttir
Tórshavn

Jónsvein Bech
Trongisvágur

Nikolina Jensen Beder
Tórshavn

Bjarni Berg
Tórshavn

Dorete Bloch
Velbastaður

Anna M. Brimnes
Tórshavn

Kirsten Brix og Hanus Kamban
Tórshavn

Eva Brylla
Uppsala

Edit Bugge
Bergen

Jákup Kristian Bærentsen
Sund

Eyðbjørg Fossádal
Tórshavn

Árni Dahl
Tórshavn

Britta Olrik Frederiksen
København

Lisbeth Eilersgaard Christensen
Odense

Jógvan Friðriksson og Maria
Eiriksdóttir
Tórshavn

Birita Dal-Christiansen
Tórshavn

Elsa Funding
Funningur

Vibeke Dalberg og Rob Rentenaar
Nivå

Hannes Gislason
Tórshavn

John Dalsgarð
Tórshavn

Asgerd Gudiksen
Frederiksberg

Bjørg Dam
Tórshavn

Guðrún Kvaran
Reykjavík

Johan Petur Dam
Funningur

Guðvarður Már Gunnlaugsson
Garðabær

Lydia Didriksen
Argir

Pamela Gustavsson
Helsingfors

Birgit Eggert
Bildsø

Hanus á Gørðum
Klaksvík

Ása H. Ellefsen
Hoyvík

Andrass Hansen og Gunvør
Gregersen Hansen
Skála

Gillian Fellows-Jensen
København

Bergur Djurhuus Hansen
Hoyvík

Anna Maria Fosaa
Tórshavn

Elias Hansen
Skála

Herluf Hansen
Tórshavn

Bente Holmberg
København

Jákup Reinert Hansen
Sandur

Árna Højgaard
Tórshavn

Lissi og Henning Hansen
Tórshavn

Höskuldur Þráinsson og Sigríður
Magnúsdóttir
Mosfellsbær

Magnus & Gunnvør Hansen
Skála

Jógvan Isaksen
Nivå

Jógvan D. Hansen
Svínáir

Erling Isholm
Tórshavn

Sunrid og Sólfinn Hansen
Kambsdalur

Páll Isholm
Syðrugøta

Zakaris Svabo Hansen og Vár í
Ólavsstovu
Tórshavn

Eyð Berghamar Jacobsen
Tórshavn

Vidar Haslum
Stavanger

Jógvan í Lon Jacobsen og Andrea í
Heinastovu
Hoyvík

Kára Heinesen
Tórshavn

Marna Jacobsen
Sørvágur

Botolv Helleland
Oslo

Súsanna Jakobsen
Tórshavn

Olga H. Helmsdal
Tórshavn

Tina K. Jakobsen
Tórshavn

Anna M. Hentze
Søldarfjørður

Beinta í Jákupsstovu
Molde

Elisabeth Holm
Hoyvík

Sigurð í Jákupsstovu
Argir

Bergur D. Joensen
Tórshavn

Marnar Johansen
Tórshavn

Erland Viberg Joensen
Tórshavn

Petry og Salomon Johansen
Tórshavn

Hans Joensen
Vamdrup

Sólvá Jónsdóttir
Hósvík

Heri Jógvan Joensen
Tórshavn

Bent Jørgensen
København

Paula og Sune Joensen
Tórshavn

Brynhild Kamban
Tórshavn

Sára Joensen
Tórshavn

Helena Kannuberg
Leirvík

Pól Johannes Johannesen
Gjógv

Torodd Kinn
Osøyro

Ole-Jørgen Johannessen
Bergen

John Kjær
Hoyvík

Bjarta Osberg Johansen
Tórshavn

Maja Kjærbo
Tórshavn

Erhard og Jónhild Johansen
Strendur

Malan og Heri Kjærbo
Tórshavn

Hjalti Osberg Johansen
Hoyvík

Sonja Klein og Holger Arnbjerg
Tórshavn

Hjørdis og Hermund Johansen
Tórshavn

Óluva Klettskarð
Klaksvík

Jóhanna og Hjalmar Johansen
Skála

Remco Knooihuizen
Groningen

Kristoffer Kruken og Hanne
Lauvstad
Oslo

Anna Katrin Matras og Gestur
Hovgaard
Tórshavn

Kári Leivsson og Ólöf Briem
Hoyvík

Karolina Matras
Fuglafjørður

Eyðgerð Mørkøre Kruse
Hósvík

Leila Mattfolk
Sibbo

Randi Kúrberg
Tórshavn

Majbeth Midjord
Slagelse

Anja V. Kvilt
Vestmanna

Miriam Midjord
Birkerød

Jákupbjørg Lambaa
Fuglafjørður

Jonhard Mikkelsen
Vestmanna

Tummas Lenvig
Klaksvík

Bergur Rønne Moberg
København

Astri Luihn
Tórshavn

Oda og Jørgin Mørkøre
Tórshavn

Marin Magnúsdóttir
og Kári Østerø
Trige

Katharina Leibring
Uppsala

Kristin Magnussen og Hans Pauli
Johannesen
Hoyvík

Jonna Louis-Jensen
København

Malan Marnersdóttir
Argir

Gudlaug Nedrelid
Kristiansand

Margrét Jónsdóttir
Reykjavík

Maria Jørðdal Niclasen
Viðareiði

Björgfinnur Nielsen
Tórshavn

Michael Lerche Nielsen
København

Guðrið S. R. Poulsen
Miðvágur

Eva Nyman
Härnösand

Jan Jógvansson Poulsen
Pécs

Staffan Nyström
Uppsala/Stockholm

Jóhan Hendrik W. Poulsen og Birna
Patursson
Kirkjubøur

Martin Næs og Þóra Þóroddsdóttir
Tórshavn

Ingibjörg og Petur Martin
Rasmussen
Hoydalar

Uni Næs
Tórshavn

Kristin Rasmussen
Tórshavn

Rikke Steenholt Olesen
Virum

Sissal Maria Rasmussen
og Jákup Sørensen
Tórshavn

Birna Olsen
Tórshavn

Emil Olsen
Eiði

Lena Reinert og John Mikkelsen
Kaldbak

Theodor Eli Dam Olsen
Kvívík

Line Sandst
København

Hjalmar P. Petersen
Sandavágur

Helge Sandøy
Bergen

Marna og Niels Petersen
Skála

Tom Schmidt
Oslo

Lena Peterson
Uppsala

Magnhild Selås
Bergen

Bergur Poulsen
Skála

Svavar Sigmundsson
Reykjavík

Turið Sigurðardóttir
Tórshavn

Agneta Sundström
Uppsala

Ingi Sigurðsson
Reykjavík

Inge Særheim
Stavanger

Petur Jacob Sigvardsen
Tórshavn

Annika og Hans Andrias Sølvará
Tórshavn

Hanna Simonsen
Tórshavn

Karin Wegener Tams
København

Marjun Arge Simonsen
Hoyvík

Arne Thorsteinsson
Tórshavn

Paula Sjöblom
Åbo

Ivar Utne
Bergen

Anne-Kari Skarðhamar
Oslo

Sólva Vang
Argir

Diana Skoradal
Saltnes

Per Vikstrand
Uppsala

Sólveig E. Skorastein
Tórshavn

Susanne Vogt
Frederiksberg

Povl Skårup
Knebel

Mats Wahlberg
Uppsala

Marius Staksberg
Tórshavn

Birita Weihe
Tórshavn

Idar Stegane
Bergen

Kári og Majbritt Weihe
Skála

Svante Strandberg
Uppsala

Eivind Weyhe
Tórshavn

Yelena Sesselja Helgadóttir og
Bjarki Karlsson
Reykjavík

Petur F. Zachariassen
Tórshavn

Þórhallur Vilmundarson
Reykjavík

Den Arnamagnæanske Samling og
Ordbog over det norrøne prosasprog
København

Dialekt-, ortnamns- och folk-
minnesarkivet i Göteborg (DAG)
Göteborg

Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund
Lund

Føroya Stiftsstjórn
Tórshavn

Føroyamálsdeildin
Tórshavn

Institutet för språk och folkminnen
Uppsala

Málráðið
Tórshavn

Námsvísindadeildin
Tórshavn

Náttúruvísindadeildin
Tórshavn

Nordiska samarbetskommittén för
namnforskning

Orðabókagrunnurin
Tórshavn

Seminarieret för nordisk
namnforskning
Uppsala

Setursskrivstovan
Tórshavn

Sjúkrarøktarfrøðideildin
Tórshavn

Stofnun Árna Magnússonar í
íslenskum fræðum
Reykjavík

Søgu- og samfelagsdeildin
Tórshavn

Innihaldsvirlit

Tabula gratulatoria	5
Formæli	17
<i>Hanna Absalonsen:</i>	
Suðuroyar Kirkjubók 1745 – 1816. Nakrar hugleiðingar	19
<i>Terhi Ainiala</i>	
Socioonomastik i Finland: Helsingfors slangnamn som exempel	33
<i>Gulbrand Alhaug</i>	
Áse og Sæbjørn – unngår dagens norske foreldre å gi barna namn med <æ>, <ø> og <å>?.	40
<i>Birgit Eggert</i>	
Carl eller Karl? Stavevarianter i dansk fornavnemode	55
<i>Gillian Fellows-Jensen</i>	
The elusive feminine personal names or When the saints go marching out	69
<i>Asgerd Gudiksen</i>	
Fra svingkærne til selvbinder. Om nye ord i de danske øsmål i perioden fra ca. 1850-1920	82
<i>Guðrún Kvaran</i>	
Íslensk gælunöfn fyrr og nú	93
<i>Jákup Reinert Hansen</i>	
Og Jesus er hans dýra navn. Sparsom nýtsla av Jesu navni í tveimum føroyskum sálum	108

<i>Zakaris Svabo Hansen</i>	
Overva og overvan	117
<i>Jógvan í Lon Jacobsen</i>	
Navnapurisma í føroyskum	120
<i>Ole-Jørgen Johannessen</i>	
<i>Havdrill og West Venture</i> . Navn og navnestrukturer på norske borefartøyer og andre oljeinstallasjoner 1973-2005.	131
<i>Torodd Kinn</i>	
<i>Tobias</i> i to bølgjer	141
<i>Kristoffer Kruken</i>	
Slektsnamn i bruk som fornamn i Noreg – skisse av ei utvikling	157
<i>Katharina Leibring</i>	
Nya efternamn och förslag till ny lag om personnamn i Sverige	171
<i>Jonna Louis-Jensen</i>	
”Tað sær hvørt barn”. Om nogle af mælkebøttens danske og nordatlantiske navne	177
<i>Gudlaug Nedrelid</i>	
Skalden Ragnvald jarl	182
<i>Hjalmar P. Petersen</i>	
Vera og hava + høvuðssagnorð. Ein fyrbilskanning	195
<i>Turið Sigurðardóttir</i>	
Nøvn í føroyskum barnabókum, upprunaligum og týddum.	207
<i>Marjun Arge Simonsen</i>	
Fólkanøvn í staðarnøvnum – uppruni og aldur	213
<i>Svante Strandberg</i>	
<i>Sällinge</i> i Danmarks socken – Ett uppländskt bynamn	226

<i>Agneta Sundström</i>	
<i>Ingevald Panka</i> och <i>Kalle Braxen</i> . Binamn i det medeltida Arboga och nutida Sigtuna.....	238
<i>Svavar Sigmundsson</i>	
Nokkur nöfn Íslendinga á miðöldum.....	251
<i>Inge Særheim</i>	
<i>Støpulin</i> på Mykines og <i>Ståbelen</i> i Rogaland. Nokre namn som er laga til norr. <i>støpull</i> m.	261
<i>Per Vikstrand</i>	
Finns det förkristna sakrala ortnamn på Färöarna?	271
<i>Eivind Weyhe</i>	
Skála, Skálabotnur og Skálafjørður.....	278
Avrikslisti hjá Anfinni Johansen	285

Formæli

Nú Anfinnur Johansen, lektari á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetri Føroya, fyllir 60 ár tann 16. desember 2013, vilja vit starvsfelagar á henda hátt heiðra hann á degnum.

Anfinnur er skálamaður. Tá ið barna- og ungdómsskógvarnir vórðu tráddir fyrst á Skála og síðan í Hoydølum saman við Martini Joensen, Martini Næs, Jonhardi Mikkelsen, Marnu Jacobsen og øðrum fróðarfólki, gekk leiðin til Danmarkar, har Anfinnur fór at lesa norrøna málfroði á universitetinum í Keypmannahavn. Meðan hann las, hevði hann studentaarbeiði á Árnasavninum. Høvuðsritgerð hansara var um føroysk fólkanøvn. Hesin áhugin fyri fólkanøvnum, sum kyknaði á universitetinum á Amager seint í síðstu øld, vardi við, eftir at hann varð settur í starv á Fróðskaparsetrinum. Fyri Anfinn eru nøvnini meira enn bara arbeiði; tey eru ikki bara hansara fak, tey eru hansara *lív* – ein samrunnin partur av hansara samleika. Eina ferð segði ein beiggi hansara, at Anfinnur heldur seg eiga nøvnini. Tað er í roynd og veru ein beinrakin orðing, tí hon sigur, hvussu stóran tokka hesin maður hevur til sítt fak og at hann ofrar seg av heilum huga fyri sítt fak og fyri eina mentanarliga hugsjón.

Ta fyrstu tíðina eftir at hann varð settur í starv á Setrinum, arbeiddi hann í toyminum, sum ritstjórnaði *Føroyskari orðabók*, sum kom út í 1998. Seinni varð hetta orðabókastarv broytt til eitt navnastarv, og síðani tá hava fólkanøvn verið hansara eitt og alt. Nøvnini gjørdust hansara granskingarøki, og tá ið tann fyrsta føroyska navnalógin kom í gildi og ein navnanevnd skuldi veljast at umsita navnalógina, var tað sjálvsagt, at Anfinnur var valdur í hana. Og so var. Tann fyrsta navnalógin kom í gildi í 1992, og samstundis varð ein navnanevnd vald, har ið Anfinnur gjørdist formaður. Nú vit skriva 2013, er hann framvegis formaður fyri føroysku navnanevndini.

Anfinnur er svorin puristur. Tað gav at bíta, tá ið linkingar vórðu gjørdar í navnalógini. Tað dámdi honum lítið, tí við linkingini komu øll tey óregluligu nøvnini inn aftur í málið, helt hann.

Umframt at vera formaður fyri navnanevndini og at granska fólkanøvn,

undirvísir hann bæði á BA- og MA-stigi á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetrinum. Á BA er hann okkara fasti lærari í norrønum, og tað hevur hann gjørt samvitskufult, síðan hann varð settur í starv. Á MA hevur hann umframt at undirvísa í navnafrøði eisini havt skeið í t.d. eddukvæðum.

Men hann hevur eisini havt aðrar uppgávur. Eitt skifti avloysti hann Jóhan Hendrik W. Poulsen og hevði ein vetur útvarpssendingina *Orðabókina* um hendur. Anfinnur er nógv umbiðin sum rættlesari, tí stinnur er hann í stav- og teknseting sum fáur. Mong ein bók hevur fingið ágóðan av hansara gløgga eyga og bótandi hond.

Hann hevur saman við øðrum lagt nógv heiðursrit til rættis: *Eivindarmál* (til Eivind Weyhe á 60 ára degnum, 2002), *Mál í mæti* (til Jóhan Hendrik W. Poulsen á 70 ára degnum, 2004), *Eyðvinur* (til Eyðun Andreassen, 2005), *Bókmentaljós* (til Turið Sigurðardóttur, 2006), *Orðabókin – sendingar í Útvarpi Føroya 1969-1993* (til Jóhan Hendrik W. Poulsen á 75 ára degnum, 2009), *Malunarmót* (til Maluna Marnersdóttur, 2012), *Eivindaródn* (til Eivind Weyhe á 70 ára degnum, 2012). Í 2003 ritstjórnaði hann sjálvur annar ráðstevnuritinum *Nordiske studier i leksikografi* 6 frá orðabókaráðstevnu, sum hevði verið í Føroyum í 2001, og í 2005 ritstjórnaði hann eisini sjálvur annar *Frændafundi* 5. Í 2013 ritstjórnaði hann saman við øðrum ráðstevnuritinum *Nøvn í strandamentanini*, sum var frá eini NORNA-ráðstevnu, sum hevði verið í Føroyum í 2011.

Anfinnur er føroyskt umboð í NORNA, felagsskapinum fyri norðurlendskar navnagranskarar. Hann er limur í nevndini fyri Frændafund, sum er eitt granskingsarsamstarv millum Fróðskaparsetur Føroya og Háskóla Íslands.

Tá ið tíðarritið *Málting* varð stovnað í 1991, var Anfinnur við í ritstjórnini, og hann hevur eisini verið við í ritstjórnini á Fróðskaparritum umframt, at hann hevur latið hagtøl um fólkanøvn til tann føroyska álmanakkan og gjørt gøtunøvn á Skála. Anfinnur er limur í Málráðnum, sum tók at starva 1. januar 2013, eftir at tað hevði avloyst Føroysku málnevndina. Av øðrum meira “sivilum” skyldum kann nevast, at Anfinnur er klokkari í Havnar kirkju.

Á henda hátt vilja vit ynskja Anfinni til lukku við 60 ára degnum og alt tað besta í komandi tíðum.

Á Debesartrøð 10. oktober 2013

Zakaris Svabo Hansen	Jógvan í Lon Jacobsen
Tina K. Jakobsen	Kristin Magnussen
Turið Sigurðardóttir	

Suðuroyar Kirkjubók 1745 – 1816

Nakrar hugleiðingar

HANNA ABSALONSEN

Úrtak: Hesar hugleiðingar um Suðuroyar kirkjubók 1745-1816 verða settar fram fyri at varpa ljós á elstu kirkjubøkurnar sum virðismikið skjalatilfar og grundarlag fyri vísindaligari gransking. Í hesari greinini snýr tað seg um elstu kirkjubókina fyri Suðuroynna, sum er eitt avmarkað økið við sermerktum føroyskum málføri. Við at kanna hesa kirkjubókina sæst skjótt, at hon gevur eitt gott innlit í tíðarskeiðið, sum hon fevnir um. Hugleitt verður um, hvussu hendan kirkjubókin er skipað og skrivað, og hví summir prestar stundum einki hava skrivað í hana. Farið verður ígjøgnum tað elsta tíðarskeiðið 1745-1757, tá danskur prestur skrivaði nøvnini, helst soleiðis sum tey tá vórðu søgd. Til samanberingar verða nøkur dømi eisini tikin úr tíðarskeiðunum 1757-1787 og 1804-1813, tá prestarnir, sum skrivaðu bókina, vóru føroyingar. Bygdarnøvnini, sum koma fyri í hesum tíðarskeiði, verða umrødd og nøkur býlings- ella húsánøvn eisini, eins og víst verður á navnasiðin at knýta bygdar-, býlings- ella húsánavn at persónsnavninum sum viðurnavn.

Lyklaorð: Staðarnavngransking, kirkjubók.

Elsta kirkjubókin fyri Suðuroynna í mun til elstu kirkjubøkurnar aðrastaðni í Føroyum

Suðuroyar kirkjubók frá 1745 er triðelsta føroyska kirkjubókin. Elsta kirkjubókin í Føroyum er Eysturoyar kirkjubók frá 1687, sama árið sum 2-8-7 í Norsku lóg frá Christiani V krevur, at kirkjubøkur skulu verða fýrðar. Næstelsta føroyska kirkjubókin er tann fyri Sandoy frá 1719, síðan kemur, sum nevnt, kirkjubók fyri Suðuroy 1745 sum tann triðja. Kirkjubók fyri Suðurstreymoy frá 1757 er tann fjórða, síðan kemur kirkjubók fyri Norðoyggjar 1760 sum tann fimta, tann sætta er fyri Vágarnar frá 1797 og tann sjeymda fyri Norðstreymoy

frá 1816. Tær nýggju reglurnar frá 1814, hvussu kirkjubøkurnar skuldu skipast eftir evnum, vórðu gjøgnumfórdar um allar Føroyar í 1816. Eftir teimum skuldi hvørt evni verða ført fyri seg: fødd gentubørn og dreingjabørn, fermdar gentur og fermdir dreingir, vígd hjún, deyðir menn og deyðar kvinnur.

Í 1988 gav Tórshavnar býráð kirkjubókina fyri Suðurstreymoy út í tveimum bindum 1757- 1780 og 1780-1816. Petur Martin Rasmussen, táverandi skjala-vørður, skrivaði hana av og greiddi hana til prentingar við normaliseraðum nøvnum, t.e. føroyskum navnaformum. Tann næsta kirkjubókin, sum er komin út á prenti, er Suðuroyar kirkjubók 1745-1816. Poul Andreasen skrivaði hana av, greiddi hana til prentingar og gav hana út á egnum forlagi í 1998.

Tann elsta kirkjubókin fyri Suðuroynna kann sostatt teljast millum tað elsta skjalatílfarið, serliga tá tað snýr seg um navnatilfeingi í Suðuroynni og um føroyskar navnasiðir. Ikki hevur hon verið so lætt atkomulig, helst ikki fyri fólk í Suðuroynni, sum máttu leita sær til Havnar á Landsskjalasavnið fyri at finna hana. Heldur ikki er hon so lætt at lesa, av tí at handskriftirnar í henni eru ymiskar og stundum torførar at týða.

Av tí at avskriftirnar eru eftirkannaðar og samanbornar fleiri ferðir við upprunatekstin, kann prentaða útgávan av Suðuroyar kirkjubók 1745 – 1816 verða nýtt sum álitandi, upprunaligt keldutilfar. Fremst í bókini er fororð, har greitt verður frá, hvussu bókin er vorðin til, og hvussu hon er bygd upp og broytist frá einum presti til annan í tíðarskeiðinum, sum hon fevnir um. Útgevarin hevur gjørt sær ómak at kanna hetta tíðarskeiðið, og í fororðinum er eitt søguligt yvirlit, har greitt verður frá teimum prestunum, sum hava skrivað hesa kirkjubókina í tíðarskeiðinum 1745 – 1816, og hvussu teir hava handfarið hana.

Persónsnavnalistin, sum stendur aftan fyri sjálva kirkjubókina, er eitt hent amboð til at finna nøvnini í bókini. Yvirlitið yvir øll nøvnini, sum koma fyri í hesari kirkjubókini, er stavrað eftir fornøvnunum í bókini við tilvísingum til síðutal í prentaðu útgávuni, har hesir navnaformar koma fyri óbroyttir.

Aftast í bókini hevur útgevarin tikið fram úr bókini *Færøske kongsbønder* eftir Anton Degn tað, sum har er at finna um suðuroyarprestarnar Lindwald, Haldansen, Müller og Schrøter, ið hava ført pennin í elstu kirkjubókini fyri Suðuroynna.

Tær hugleiðingar, sum her verða fórdar fram, hava sostatt sítt støði í kann-ingar- og ritstjórnararbeiðinum, sum útgevarin hevur gjørt, tá hann gav hesa kirkjubókina út.

Hvussu er Suðuroyar Kirkjubók 1745 – 1816 skipað og skrivað? Hví er stundum einki skrivað?

Til tað er at siga, at hvør prestur hevur skrivað í sínum lagi, soleiðis sum hann hevur hildið verið best, og tá er skjótt at síggja, at hendan kirkjubókin er sera ójavn ferd til ávísar tíðir. Summir prestar hava verið nærlagdir at føra bókina, meðan aðrir hava gingið lætt um, og onkur als ikki ført hana til tíðir, tí hann hevur hildið, at tað var annað, sum hevði størri týðning at fáa framt til frama fyri fólkið og sjálvan seg, t.d. at royna at velja upp úr nýggjum og gera meir við landbúnaðin ella fáa fólki betri kor við skúlagongd, handli og læknahjálp; tí ofta var meiri møði enn føði og langur teinur at fara til Havnar eftir hjálp og til handils.

Christopher Lindwald

Tann fyrsti, sum skrivar í bókina, er Christopher Lindwald, prestur í Leirum, og hann førir kirkjubókina “Fra 30. Aug: 1745 mit Embedets Begyndelse” væl og virðiliga fyri hvørt álmanakkaár, t.v.s. frá 5. september 1745, sum er hansara fyrsta embætistænasta, frá tí at hann er komin í starv, til og við desember sama ár og síðani frá januar til desember hvørt ár fyri seg og seinast frá januar til februar 1757, tá hann fór úr starvinum. Hann ger onga aðra upp-býting enn við árstølum oman fyri hvørt álmanakkaár og dagfestingum út fyri hvørja embætisfærslu, men skrivar nágreiniliga øll nøvn og staðarnøvn, sum hava tilknýti til tað, sum er farið fram í sambandi við kirkjugangskonur, t.e. konur, sum vórðu leiddar inn í kirkjuna eftir barnsurð, “introduceret”, sum tað eisini nevndist, við barnadóþ, konfirmatió, trúloving, hjúnaband ella við jarðarferð. Sostatt ber til at gera sær eina toluliga greiða mynd av tátíðar bygdarsamfelagnum, hóast fløkjasligan dagbókarstíl. Lindwald prestur bar orð fyri at vera sera dugnaligur prestur og sakkførari, sum kundi føra sök á tingi fyri síni tænaðufólk, tá tað var neyðugt.

Antonius Haldansen

Eftirmaðurin hjá Christopher Lindwald presti er Antonius Haldansen prestur, ið var føroyingur, bóndasonur úr Kálgarði í Sumba. Hann tekur við starvinum í 1757, og hann er tann fyrsti, sum fer at føra kirkjubókina soleiðis, at hon verður skipað eftir føðing, konfirmatió, deyða og gifting fyri hvørja sókn sær. Haldansen prestur gjørdi sær ómak at føra kirkjubókina væl við síni avbera vøkru og skilligu handskrift. Nýggj skipan, sum líktist hesari, varð alment sett í verk um allar Føroyar frá 1816, eftir at nýggjar reglur fyri kirkjubøkur vórðu lýstar 1814. Eftir hesum reglum skuldu kirkjubøkurnar skipast í teigar hvør eftir annan, soleiðis at fødd børn vórðu førd kronologiskt fyri seg, konfirmerað

fyrí seg og vígd fyrí seg, deyð fyrí seg eftir kallkyni fyrí seg og kvennkyni fyrí seg. Hesar reglur kravdu eisini, at kirkjubøkurnar skuldu f6rast í tveimum eint6kum, ein ministerialb6k og ein kontramisterialb6k, sum deknurin skuldi f6ra og goyma uttan fyrí kirkjuna ella prestagarðin. Hendan skipan við tveimum kirkjub6kum varð sett í verk fyrí 6ll prestagj6ld í F6royum frá 1844. Haldansen prestur f6rði Suðuroyar kirkjub6k í 20 ár frá 1757 til 1777 eftir einari skipan, sum hann sjálvur hevði gj6rt sær 57 – 59 ár frammanundan, at reglan frá 1814 varð gj6gnumf6rd allastaðni í F6royum í 1816. Tað kann tí sigast um Antonius Haldansen prest, at hann var framman fyrí sína tíð og fyrímyndarligur, hvat kirkjub6kum viðvíkur. Antonius Haldansen doyði bert 57 ára gamal í 1777.

Christopher Müller

Eftir at Haldansen prestur var deyður, gj6rdist Christopher Müller, sum hevði verið hjálparprestur í Suðuroy frá 1771, sóknarprestur í Suðuroy við bústaði í Leirum í Hvalba. Hann var bóndasonur úr Dalsgarði í Skálavík. Um Müller prest er stutt at siga, at hann mestsum ikki f6rði kirkjub6kina. Í sínari samtið var hann væl lýddur prestur, sum legði stóran dent á at velta upp úr nýggjum og at læra síni sóknarbørn at fáa sum mest burtur úr j6rðini, so at tey við b6ttum landbúnaði finga lívbjargað sær betur. Av tí at arbeiðið við kolagrevsturin í Hvalba gj6rði seg inn á seyðahaldið har norðuri í oynni, serliga hjá Müller presti, kom danska stjórnin við uppskoti um at flyta prestagarðin í Suðuroynni úr Leirum til 6ravíkar í hansara embætistíð, men hesum tók hann kortini ikki av, so tað varð av ongum. Müller prestur var seyðamaður og gekk h6gt upp í seyðahaldið, men sína embætisskyldu at f6ra kirkjub6k gekk hann lætt um og skrivaði bara viðhv6rt, mest tá hann var hjálparprestur hjá Haldansen presti. Meðan Christopher Müller hevur ábyrgdina av at f6ra kirkjub6kina frá 1777 til 1804, verður hon bert f6rd so hissini við ongum dagf6ringum fyrí tær ymisku hendingarnar, bert fyrí summar sóknir og ikki fyrí summar verður okkurt skrivað í kirkjub6kina fram til 1784 og als einki eftir tað. Fyrí eftirtíðina er hetta ein stórir søguligur og hagtalsligur missur, sum allir ættargranskarar hava g6ða grund til at harmast um. Christopher Müller doyði í 1804.

Johan Hendrik Schr6ter

Eftir Christopher Müller verður Johan Hendrik Schr6ter, sum hevði verið hjálparprestur við bústaði við Gj6gvará í Vági frá 1797, settur í prestaembætið í Suðuroynni. Hann vaks upp í Havn sum landslæknasonur og fekk sín fyrsta skúlalærdóm á Thorshavns Latinskole frá 1784 til 1790. Tá Johan Hendrik Schr6ter gj6rdist sóknarprestur fyrí Suðuroynna frá november 1804, flutti hann

av náðinsgarðinum í Vági til prestagarðin í Leirum í Hvalba og búði har, til hann fór frá í 1826. Hann flutti tá suðuraftur til Vágs og búði har í 2 ár, til hann í 1828 flutti til Havnar, har hann doyði í 1851. Hann skrivar í kirkjubókina, at hon er “Kirke Journal over de Ministerial Forretninger, som ere afholdte under mit Embedsførelse som Præst i Suderøe, som begyndte med Aaret 1805”; so-statt førði Schrøter prestur hesa kirkjubókina frá 1805 til 1813 eftir sínari skipan, soleiðis sum skuldi verða gjørt, men eitt blað við andlátum í Sumbiar bygd er burtur. Í 1817 kemur tann næsta kirkjubókin fyri Suðuroynna. Hon er áramálsfest frá 1817 til 1832. Eftir hesum átti tann fyrsta kirkjubókin at verið skrivað til og við 1816, og tað ber tittulin á henni boð um, men har vanta, sum nevnt, upplýsingar frá november 1813, tískil eru trý ár farin burturímillum, har eingin kirkjubók er fyri Suðuroynna. Tað er spell, at einki er ført inn í bókina hesi trý árini, men tað man kortini ikki vera allur sannleikin. Schrøter prestur kann væl hava skrivað kirkjubókina hesi árini, eins og hann gjørði bæði fyri og eftir, meðan hann var sóknarprestur í Suðuroynni. Í 1850 hevur Krog prestur gjørt eina viðmerking á permuna í bókini, har sagt verður, at 6 bløð aftast í bókini eru burtur, av tí at tey vóru brend, so bókin man hava verið fyri tí óhappi at koma at eldi. Hetta var ikki óvanligt um hetta mundið; tí varð reglan um at føra tvey eintøk, sum skuldu verða goymd í tveimum ymskum støðum, sett í verk um allar Føroyar frá 1844. Hinvegin kundi av røttum sigast um Schrøter prest, at hann skrivaði annað enn kirkjubókina í sínari embætistíð, tí eftir hann liggur stór rúgva av skjølum, so hann kann væl verða nevndur rithøvundur. Sum aðrir prestar í Suðuroynni, eitt nú Haldansen prestur, hjálpti hann sínum sóknarbørnum at keypa vørur aðrastaðni enn við Kongliga einahandilin, tí tað var ov langt og ofta nyttuleyst og sera vandamikið, serliga í krígstíðini, at rógva til Havnar til handils fyri at fáa mat. Sjálvur hevði Schrøter úthandil í Vági fyri enskt handilsfelag, sum hann førði sök við og vardi móti ágangi, so at ákærurnar móti ólógligum handilsvirksemi í Suðuroynni fullu burtur í 1826. Hetta segðist vera ein atvoldin til, at hann í 1826 søkti um at verða loystur úr prestaembætinum. Sum kænur í heilsuviðurskiftum varð hann mangan boðsendur at hjálpa, tá á stóð, og skrivaði frágreiðingar til embætislæknan um viðurskiftini. Í Suðuroynni skipaði Schrøter fyri fastari skúlagongd hjá børnum við ferðalærarum, fyrst við Tórði Thorsteinsson sum lærara og síðan Óla Jespersen. Av tí at hann var málkænur, kundi Schrøter hava brævaskifti við útlenskar vísindamenn og soleiðis taka lut í gransking og søguskriving. Sjálvur legði hann sær nær at savna, granska og kann alt viðvíkjandi føroyskari søgu og mentan við serligum denti á skaldskapin, sum livdi á mannamunni, so at eftirtíðin fekk frá honum eitt stórt og virðismikið savn av sálmum og vísnum og søgnum serliga úr Suðuroynni, og ikki minni av

kvæðum so sum Sjúrðarkvæðini og onnur kvæði og vísur. Hann átti sostatt ein stóran part í fyrstu føroysku prentaðu bókini “Færøiske Qvæder”, sum H. C. Lyngbye gav út í 1822. Sum prestur legði Schrøter dent á at geva fólkinum Guds orð á sínum egna máli og setti sær fyri at týða Nýggja testamenti til føroyskt við tí úrsliti, at *Evangeliið eftir Matteus* kom út á føroyskum í 1823, sum tá varð nevnd *Føroyska bók. Føroyinga søgu*, sum C. C. Rafn gav út í 1832, týddi Schrøter eisini úr norrønum til føroyskt. Danskur tekstur varð settur saman við tí føroyska í hesum báðum týðingunum. Johan Hendrik Schrøter fór, sum nevnt, frá sum prestur í Suðuroynni 1826 og flutti aftur til Vágs á náðinsgarðin við Gjógvára, har hann var í 2 ár, áðrenn hann í 1828 flutti til Havnar at búgva. Í sínari embætistið sum sóknarprestur frá 2. nov. 1804 til 1826 hevði hann eins stóra ábyrgd av at føra tann fyrsta partin av næstu kirkjubókini fyri Suðuroynna frá 1817 til 1832 sum tann síðsta partin av teirri fyrstu frá 1745-1816.

Staðarnøvn í Suðuroyar kirkjubók 1745 – 1826

Sum fyrr nevnt sæst munur á, hvussu kirkjubókin er førd eftir tíðarskeiðunum, ið hvør prestur hevur verið. Allir hava skrivað á donskum, hóast bert ein av teimum var dani, nevniliga Christopher Lindwald, ið var tann fyrsti at skriva kirkjubókina. Tískil eru øll nøvn og allir navnaformar danskir, men føroyskir síðuformar eru at hóma eftir føroysku úttaluni serliga í staðarnøvnunum, sum í kirkjubókini eru avmarkað til bygdar- og býlingsnøvn, og sum koma fyri sum primerir og sekunderir navnaformar. Í flestum førum siga bygdarnøvnini frá, hvaðani fólkinu eru, men stundum verður tað lýst neyvari við at býlingsnavn er lagt aftrat bygdarnavninum. Býlingsnøvnini standa stundum einsamøll, og tá mugu tey staðbindast eftir samanhanginum í hvørjari bygdarkirkju, hend-ingarnar fara fram, ella úr hvørjari bygd ella sókn fólkinu eru. Býlingsnøvn koma eisini fyri sum seinri liður í fólkanøvnum ella sum viðurnøvn, soleiðis sum fólk hava verið nevnd við fornnavni og býlingsnavni, tá eftirnavnið er burtururlagt, og tá mugu tey staðbindast eftir samanhanginum, við tað at bygdarnavnið kanska bert er knýtt at kirkjunavninum. Staðarfyrirsetingarnar, sum nýttar verða, eru ‘af’ og ‘i’ ongantið ‘fra’, men onkuntíð ‘udi’, soleiðis at tann danska fyrirsetingin ‘af’ svarar til tær føroysku fyrirsetingarnar ‘úr’ og ‘av’, meðan tær donsku ‘i’ og ‘udi’ svara til tær føroysku ‘i’ og ‘á’. Til ber at normalisera donsku navnaformarnar til føroyska nútíðarstavseting, tá tað snýr seg um staðarnøvnini, sum eru knýtt at ávísingum støðum, sum eru kend og nøvnini stórt sæð óbroytt tey somu í dag sum fyri øldum síðan. Øðrvísi er við fólkanøvnunum. Sum heild ber illa til at normalisera tey til føroyskar navnaformar, av tí at bert fá av teimum fólkunum, sum verða nevnd, eru kend í

dag og við vissu kunnu sigast at hava verið nevnd við einum ávísum føroyskum navnaformi í mun til tann danska, sum í kirkjubókini stendur, meðan eingin ivi er um føroysku staðarnavnaformarnar.

Navnaformar 1745 – 1757

Tey ellivu árinum, ið Lindwald prestur førði kirkjubókina frá nov. 1745 – mai 1757 síggjast hesi bygdar- og býlingsnøvn at koma fyrri í bókini:

Bygdirnar eru norðanifrá: Hvalba (í Hvalba), Nes (í Nesi), Trungisvágur (í Trungisvági ella í Trongisvági), Froðba (í Froðba), Øravík (í Øravík/Ørðavík), Fámjin (í Fámjin), Hov (í Hovi), Porkeri (í Porkeri), Nes (á Nesi), Vágur (í Vági), Sumba (í Sumba). Og tær bygdir, har kirkja var, eru Hvalba, Froðba, Fámjin, Porkeri, Vág og Sumba. Stavsetingin av bygdar- og býlingsnøvnunum er ikki altíð tann sama, men áhugavert er, at Lindwald prestur ikki er uppvaksin í Føroyum í mun til hinar, sum hava skrivað hesa kirkjubókina, og tí hevur hann helst skrivað tað føroyska, sum hann hevur hoyrt, soleiðis sum hann hevur hildið, at tað eitur ella skal stavast á danskum. Hvalbiarkirkja verður oftast nevnd, av tí at sóknarpresturin búði í prestagarðinum í Leirum í Hvalba. Hagar komu fólk úr øllum bygdunum í oynni at fáa kirkjuligar hendingar útintar í rættari tíð. Kirkjan var í Skálum í Hvalba, tí sæst ofta, at faddrar eru fleiri ferðir somu fólk av einum staði, eitt nú úr Skálum í Hvalba, meðan sagt verður “tilligemed “ ella “saa og” saman við nøvnunum á teimum, sum eru komin úr aðrari bygd. Tað sama er galdandi, tá prestur var staddur í øðrum bygdarkirkjum, og fólk komu hagar úr øðrum bygdum, har kirkja ikki var.

Hvalba verður øll árinum 1745-1757 skrivað “Qvalbøe” og stytt “Qvalb:” ella “Qv:”, stytti formurin “Qvalb:” verður nýttur ofta frá 1747 og frameftir, meðan “i Qv:” bert kemur fyrri einaferð í 1749 (“12. Jan.”), somuleiðis kemur stavsetingin “Kvalbøe” einaferð fyrri “29. Oct. 1754” í navnasambandinum “i Kvalbøe Kirke”. Í navnasamansetingini ‘Hvalbiar kirkja’ ella ‘Hvalbiar sókn’ eru somu formar at síggja og koma fyrri øll árinum á danskum sum t.d. 1745 og 1746: “Qvalb: Kirke”, 1747: “i Qvalbøe Kirke” og somuleiðis í 1748: “i Qvalbøe Kirke ... af Qvalbøe Sogn” (“26. Sept.”), “udi Qvalbøe Kirke” (“20. Nov.”), árinum frameftir 1749-1757: er tann longri formurin “Qvalbøe Kirke” og tann stytti “Qvalb: Kirke” at síggja mestsum hvørt um annað stundum við bindistriku eins nógv í longra forminum “Qvalbøe=Kirke” sum í tí stytta “Qvalb:= Kirke”, og í 1752 kemur stytti formurin “Qv:” aftur í samansetingini “Qv: Kirke”. Hetta kundi m.a. merkt, at skrifarin hevur hoyrt formin /kvalbøe/, sum at øll sjálvljóðini verða úttalað, og skrifar hann á danskum /Qvalbøe/ ella /Kvalbøe/ eins báði í hvørjumfalli og í navnasamansetingum, sum kundu kravt

hvørsfall, t.e. at hvørsfall ekki er at hoyra í navnasambandinum ‘Hvalbiar kirkja’; hvørsfalls /r/ er fallið burtur í navnaforminum /Hvalbiarkirkja/, ella er stuðulsljóðið /a/ sett millum liðirnar ‘Hvalbø’ og ‘kirkja’ /Hvalbøakirkja/, skrivað á donskum /Qvalbøe Kirke/ ella /Qvalbøe-Kirke/. Tey býlingsnevni, sum oftast verða nevnd í Hvalba, eru: í Skálum skrivað “i Skaale” og “af Skaale” ella “af Skaalum”, við Neyst skrivað “ved Nøst”, í Hólum skrivað “af Holum”, á Hamri skrivað “af Hamre”, úr Garðsenni skrivað “af Gartson”, við Krógv skrivað “ved Krog”, og tá tað verður skrivað um fólk, at tey eru “af Præstegaarden”, so merkir tað ekki, at tey eru úr prestagarðinum, sum seinni í bókini verður skrivaður “Leeregaard”, men úr býlingshúsinum í Prestgarði. Sum dømi um viðurnøvn hjá fólk í Hvalba kunnu nevnast “Simon Ellendersen ved Tofte” (Símun við Toftir), “Jacob Jacobsen i Skaale” (Jákup í Skálum), “Karen ved Nøst” (Karin við Neyst), “Niclas Vestenthuun” (Niklas Vestantún) og “Catharina Vestenthun” (Katrína Vestantún) ella “Jens Simonens Hustrue paa Hamre” (Kona Jenis á Hamri).

Í Nesi verður skrivað í sambandi við úr hvørjari bygd fólkini, sum eru komin í eina kirkju, oftast í Hvalbiarkirkju, eru. Tað verður øll árin skrivað “af Næs”, stundum “Næs i Qvalbøe”, men oftast einsamalt “af Næs”, so at tað bert skilst av samanhinginum, at tað er í Nesi sunnan fyri Hvalba og ekki á Nesi millum Porkeri og Vág, t.d. stendur fremst í bókini: “5. Sept. 1745: introduceret Jacob Joensens Hustru af Qvalb., saavel som Ole Clemensens af Næs” ella “26. Sept. 1752: Døbt i Qvalbøe Kirke ... Faddrene ere ... af Skaalum ... af Næs ...”.

Trungisvágur/Trongisvágur verður somuleiðis nevnd í sambandi við, at fólk úr hesari bygdini eru í einari kirkju í aðrari bygd, tí verður staðarfyrisingin ‘af’ altíð skrivað saman við navninum. Í kirkjubókini er bygdin fyrstu ferð nevnd “22. Nov. 1747: Døbt ... Barn af Trunkeswaay. Faddrene vare ... af Skaale i Qvalbøe, ... af Trunk: tillige med ... af Qvalbøe.” Bygdarnavnið verður stavað ymiskt, men stýtt “Trunk:” allan vegin sum í hesum døminum. “Trunkeswaay” verður skrivað í 1747, einaferð í 1748 og einaferð í 1750, annars verður tað stavað “Trunkesvoi” í 1748, 1749, 1750, 1751, 1752 og 1756, tá tað kemur fyri.

Froðba verður oftast skrivað “Frodebye”. Samanbórið við Sumba og Hvalba, har seinni liðurin av bygdarnavninum verður skrivað /-bøe/ á donskum, verður seinni liður her skrivað /-bye/ onkuntíð /by/, so sum “i Frodebye” ella oftari “af Frodebye”. Froðba var kirkjubygð hesa tíðina, tí síggjast samansettir navnaformar sum “i Frodebye Kirke” og “af Frodebye Sogn” ella “i Frodebye Kirke ... af samme Kirke Sogn”. Navnasamansetingin “i Frodebye Kirke” og “af Frodebye Sogn” koma oftast fyri í hesum tíðarskeiðinum, men í 1747 verður einaferð skrivað “i Frodebys Kirke” (“12. Oct.”) og einaferð

“i Frodebyes Kirke” (“7. Nov.”), og somuleiðis verður einferð skrivað “i Frodebyes-Kirke” í 1752 og einferð í 1754 “i Frodebys Kirke”, t.v.s. við /s/ sum stuðulsbókstavi. Einastu ferð, at skrivað verður “i Frodebue Kirke”, er 18. juni í 1749, men í 1752 og 1754 verður oftast skrivað “i Frodeby Kirke”, í 1755 er navnið styttil til “i Frodeb: Kirke”, og í 1757 er formurin einferð “Frodebye=Kirke”. Býlingsnavnið undir Skorum verður nevnt og eisini skrivað sum viðurnavn t.d. “Maren Jensdotter under Skaarum”. Um hesin danski presturin hevur hoyrt bygdarnavnið úttalað, soleiðis sum hann hevur skrivað tað á donskum, hevur /ð/ verið sagt, soleiðis sum tað enn hoyrist á donskum í t.d. orðinum /ude/. Forvitnisligt er av og á at síggja ‘s’ sum stuðulsbókstav millum navnaliðirnar í samansettum formum.

Øravík/Ørðavík verður skrivað “Ørtevig” øll árin frá 1745 til 1757 uttan í 1746, tá bygdin er skrivað “Ørdevig” ta einu ferðina 9. jan. 1746. Bygdarnavnið kemur fyrri á hvørjum ári og hevur staðarfyrisettingina ‘af’, sum vísir, at tað eru fólk úr bygdini, ið verða umrødd í øðrum bygdum, har kirkja var: í Hvalba og oftast í Fámjin ella í Froðba, men tá tað verður skrivað “10. Aug. 1756: Holdt Liigprædiken i Frodebye Kirke over Johannes Jespersen af Ørtevig, gl. 29 Aar,” merkir tað, at fólk úr Øravík eru grivin í kirkjugarðin í Froðba. Í einum føri kemur staðarfyrisettingin ‘i’ fyrri, tað er í sambandi við eina trúloving, sum vanligi fór fram í bygdini, har fólkinu vóru búsett, og var mett javnt við hjúnaband, “27. Sept. 1751: Troeloved i Ørtevig Jan Willum Jespersen og Sunneva Thomasdotter. Forlovere for dette Ægteskab var Jens Jespersen og Morten Thormandsen.” Í einum føri er styttil formurin “af Ørt:” at síggja í 1753. Bygdarnavnið Øravík verður skrivað “Ørtevig” øll árin og einferð “Ørdevig” eftir sum sagt hevur verið, tí er skilligt, at tá er lokaljóðið /k/ aftast í navninum viknað til /g/. Tá sum nú má fremsta sjálvljóðið hava verið langt Ø [oe.], og navnið hevur verið sagt [oe.rtavui.g] ella heldur [oe.rdavui.g]. Stavsetingin í hesari kirkjubókini gevur ábending um, at navnið kann vera komið av elstu jarðarvirðismeting til skattseting eftir minstu gomlu pengavirðiseindini, sum nevndist ‘ørtogi’, soleiðis sum fleiri dømi eisini eru um í Noregi. Kanska er hetta undantak í føroyskari málsøgu og eitt dømi um, at eitt gamalt langt sjálvljóð verður varðveitt langt fremst í einum staðarnavni.

Fámjin kemur fyrri øll árin báði sum serstakt navn “Famøen” og sum navnasamband “Famøens Kirke”. Tá sipað verður til fólk úr bygdini, verður navnafyrisettingin ‘af’ altíð nýtt og skrivað verður “af Famøen”, t.d. “April 1746: Forulykkedes fire Mænd af Famøen paa Koppe=Fangst, navnlige ... hvis Legemer paa Søen siden eej fandtes,” hetta vísir eisini ein part av gerandislívinum, hvussu fólk hava lívbjargað sær tá, verið á kobbaveiði, sum enn verður sagt á suðuroyar- og sandoyarmálføri, og at nøvnini á teimum farnu eru

förd í kirkjubókina, hóast eingin jarðarferð kundi verða. At navnafyrisetingin ‘i’ verður nýtt javnt við fyrisetingina ‘af’ um fólk úr Fámjin, er eitt dæmi um , har skrivað verður: “14. Mai 1757: ... Faddrene vare Daniel Larsen og Hans Jacobsen i Famøen ... saa og Maren Sørensdatte af Famøen.” Annars verður navnafyrisetingin ‘i’ nýtt um okkurt, sum er framt í bygdini t.d. 1749, 1751 og 1752: “Holdt Liigprædiken i Famøen ...”, ella um stød, býlingar ella hús í bygdini t.d. “25. Dec. 1751: ... Af Taien i Famøen” og somuleiðis í navnasambandinum “i Famøens Kirke”, har stuðulsbókstavurin millum liðirnar er /s/ í øllum førum. Býlingurin á ella av Teigum verður ofta nevndur og skrivaður “af Taie” ella “af Taien”, sum eisini visir til úttaluna [taiun], har /m/ er broytt til /n/ aftast í orðinum.

Hov verður í flestum førum skrivað við fyrisetingini ‘af’ um fólk, sum eru úr Hovi, og hevur tá formin “af Hove”, men annars stendur: “9. Mai 1748: ... ud af Hove” og síðan verður skrivað: “2. Jan í 1750: ... Faddrene vare ... Simon ... og Andreas ... i Hove.” Men dæmi eru um, at skrivað verður “af Hov” : “20. Jan. 1754: Confirmeret i Purcherøe Kirke Morten Olesens Barns Daab af Hov, kaldet Simon. Faddrene ere Joen Johansen, Simon Isaacsen, Joen Danielsen, Sidsel Sivertsdotter og Anna Michelsdotter alle af Hove, introduceret Morten Olesens Hustrue af Hov,” eins og “10. April 1757: Confirmeret i Sumb. Kirke Morten Olesens liden Datters Daab af Hov, navnlig Sunnevad, som formedelst indfaldende Uvejr var bleven hjemmedøbt. Faddrene ere Simon Isaacsen, Joen Johansen, Maren Michelsdotter, Anna Michelsdotter og Maren Andersdotter af Hov. Hustruen samme dag introduceret –“. Her síggjast eisini dæmi um, at eins nógvar konur sum menn verða nevndar faddrar, og um siðvenjuna at leiða konu, sum í slíkum føri ongantíð verður nevnd við egnum navni, inn í kirkjuna eftir barnsburð, um aðra orsök enn veikleika hjá barni at verða heimadoypt, og um siðin í hesi tíðini at børnini eins og konan verða nevnd sum kona og børn hjá manninum, børnini bert nevnd við fornnavni, tí faðirsnarvið verður eftirnavn við -sen ella -dotter sum eftirfesti (patronymicon). Í einum fyrra dæmi sæst hetta: “6. Apr. 1755: ... blev holdt Confirmation ...”, seinasta navnið, sum nevnt verður her, er: “saa og Maren Andersdotter af Hove”. Sostatt eru donsku staðarfyrisetingarnar ‘af’, ‘ud af’ og ‘i’ at síggja framman fyri bygdarnavnið Hov.

Porkeri verður fyrstu ferð nevnt í hesari bókini 27. mars 1746 sum liður í navnasambandinum “Purkerøes Kirke” og næstu ferð í sambandi við bygdarnavnið á Nesi: “19. Mai 1746: ... af Næs ved Purkerøe”; men sum navnaliður í sama navnasambandi sæst 2. okt. sama ár “af Næs ved Porkerøe”, annars stendur: “6. Juli 1746: Liigprædik: over N.M. af Purkerøe”, somuleiðis verður skrivað: “7. Oct.: ... i Purkerøe Kirke” og “Maren J. af Purkerøe”, eins og “13. Oct.: ...Joen M. af Purkerøe”, men sama ár sæst navnasambandið “29.

Oct.: ... Porkerøe Kirke.” Hesi fyrstu dømuni vísa, at bygdarnavnið Porkeri hefur ymiska stavseting hesa tíðina, í 1752 síggjast formarnir “i Porkerøe” og “af ... Purkerø”, men í flestum førum verður skrivað “Purkerøe” og stytth “Purk:” við staðarfyrisetingunum ‘af’ og ‘i’ ella ‘ved’ frammanfyri. Soleiðis verður í 1746, 1747, 1748, 1749, 1751, 1752, 1753, 1754 og 1755 skrivað “af Purkerøe”, eins og í 1749, 1750, 1751, 1752 og 1753 er skrivað “i Purkerøe”, men 20. jan. 1754 verður navnaformurin “Purcherøe” tvær ferðir skrivaður: “i Purcherøe Kirke” og “af Purcherøe”, sum vísir á málsligu ljóðbroytingina /ke/ > [tʃe] í føroyskum. Fyrisetingin ‘ved’ sæst í sambandi við bygdarnavnið Nes, skrivað “af Næs ved Purkerøe” í 1746, 1748 og 1753, men “af Næs ved Porkerøe” 1746 og 1750, sum vísir, at /u/ broytist til /o/ eftir /P/, sum er sambært nútíðarframburðinum Porkeri. Stytti formurin “Purk:” kemur fyri báði við fyrisetingunum ‘i’ og ‘af’ í 1747, 1748, 1749, 1751, 1753 og 1754 og sum partur av navnasambandinum “af Næs ved Purk:” í 1748 og 1749. Stytti formurin sæst eisini í navnasambandinum “i Purk: Kirke” í 1747, 1753 og 1755 eins og “i Purk: K:” 1749, og “i Purk:-Kirke” 1753 og eisini “i Purk:=Kirke” 1757. Ein annar stytthtur formur er “Purker”, sum verður skrivaður: “19. Apr. 1755: ... Liigpræd. i Purker:”, og navnasambandið “af Purk:Sogn” er ein stytthtur formur frá 12. mai 1755. Bygdarnavnið “Purkerøe” kemur fyri sum liður í navnasambandinum “Purkerøes Sogn” 4. juli 1748, eins og “i Purkerøes Kirke” 27. mars í 1746, 18. jan. 1748, 7. aug. 1752, 23. nov. 1752, 17. aug. 1754, 3. nov. 1755; “udi Purkerøes Kirke” 15. nov. 1748 og “udi Purkerøes=Kirke” 19. nov. 1751, eisini “10. Oct. 1747: ... i Porkerøes Kirke”, har /s/ er sett inn sum stuðulsbókstavur millum liðirnar; men samansetti navnaformurin verður eisini skrivaður við ongum stuðulsbókstavi millum navnaliðirnar t.d. “i Purkerøe Kirke” 20. aug. 1747, 1. sept. og 20. dec. 1748, 26. nov. 1749, 17. febr. 1750, 16. nov. 1751, 13. okt. og 27. nov. 1752, 20. jan. og 17. aug. 1754; eins og “i Purkerøe-Kirke” 14. des. 1750, 14. juni 1752, og somuleiðis “i Purcherøe Kirke” 20. jan. 1754. Tá skrivað verður: “3. Nov. 1755: Holdt liigprædiken i Purkerøes Kirke over Bille Joensdotter af Hove,” merkir tað, at fólk úr Hovi vórðu grivin í kirkjugarðin í Porkeri. Í 1753 verða nevnd fleiri býlingsnøvn m.o. “af Hei i Purkerøe”, tað kann eingin ivi vera um, at hetta er staðarnavnið á Heygi, sum eisini var bóndahús í Porkeri, “paa Hei” verður eisini skrivað og kann vera býlingurin á Heyggi, og tá er málsliga fyrbrigðið skerping ikki farin fram við broyting av Heygi/heyji/ > Heyggi/heyggji/. Annar býlingur, sum verður nevndur í Porkeri, er í Gjörðum skrivað “af Giørum” og “af Gieurum.”

Nes/á Nesi millum Porkeri og Vág verður eins og bygdin í Nesi skrivað “Næs”, og tí verður ofta tilskilað “Næs ved Purkerøe” ella “Næs ved Porkerøe”

fyrir at skilja ímillum. Tann 19. maí í 1746 og 12. maí 1748 eins og 11. mars 1753 verður skrivað ”af Næs ved Purkerø”, men 2. okt. 1746 og 5. apr. 1750: ”af Næs ved Porkerø”, sostatt verður skrivað ”Næs ved Purkerø” og ”Næs ved Porkerø” hvørt um annað hesa tíðina, og tað merkir, at ljóðbroytingin frá ‘Purkgerði’ til ‘Porkgerði’ er farin fram tá ella ikki heilt gjøgnumförd, sum dømið við stutta forminum og óbroyttum sjálvljóði í ”Purk:” kundi bent á: ”17. Aug. 1749: Liigprædik: over P. J. af Næs ved Purk:”. Tá bygdarnavnið verður nevnt fyrri seg sum t.d. ”20. Aug. 1747: Liigprædiken i Purk: Kirke over T. P. af Næs” ella við konfirmatióin 29. apríl 1753: ”Joen Poulsen og Joen Simonsen af Næs.”, er tað samanhangurin við Vág, Porkeri og Hov, sum gevur ábending um, at talan er um sunnaru bygdina á Nesi og ikki ta norðaru í Nesi.

Vágur, Vág ella í Vági verður her fyrstu ferð nevnt 25. mars 1746 skrivað ”af Wa”. Í 1747 verður tað 3 ferðir stavað ”Waaij” og hevur fyrisetingina ’af’ og ’i’ frammanfyri, men hvørjumfalsformurin av bygdarnavninum verður eisini skrivaður ”af Waay”. Hesin formurin er í øllum førum, har bygdin verður nevnd øll árinum frameftir frá 1748, uttan fyriseting og við fyrisetingunum ”udi Waay” og ”af Waay” eins og ”udi Waays Kirke”, so at /s/ verður sett millum navnaliðirnar ’Vági’ og ’kirkja’; somuleiðis stendur í 1749 ”i Waay”, 1750 ”af Waay” og ”i Waay” og í navnasambandi ”i Waays Kirke”. Í 1751 og 1752 koma júst somu navnaformar fyrri eins og í 1753: ”i Waays Kirke” og ”af Waay”, tá fólk úr Vági eru stódd í aðrari kirkju ella aðrari bygd. Tað sama er galdandi í árunum 1754, 1755 og 1756 viðvíkjandi stavsetingini av bygdarnavninum. Í 1753 verða býlingsnøvn ofta skrivað fram um bygdarnavnið, so at tað kann vera torført hjá teimum, sum ikki eru staðkend í Suðuroynni, at vita úr hvørjari bygd fólkini eru, sum verða umrødd. T.d. verður skrivað 11. jan. og 29. juli 1753 ”ved Qvandasaae”, sum kundi bent á, at býlingsnavnið ’við Hvanndalsá’ í Vági her hevur fingið sama form, sum tað hevur á mannamunni, t.e. at /l/ er assimilerað ella fallið saman við /s/. Býlingsnavnið ’við Hvanndalsá’ verður eisini skrivað sum viðurnavn: ”11. Jan. 1753: ... Anna ved Qvandasaae.” Eisini verður nevnt sama ár: ”9. Mars: ... i Waays Kirke... ved Gieuveraae”, og her er tað býlingsnavnið ’við Gjógvará’, men eftir danska navnaforminum tykist ikki sum, at føroyska málfyrbrigðið skerping er farin fram í fremra liðinum frá Gjóar>Gjógvar. Býlingsnavnið ’við Kráir’ verður skrivað ”Krog”. Í 1754 verður nevnd ”Margaretha Michelsdotter af Thoftum”, 22. mars í 1755 verða ”Jacob i Hotne og Maga Niclasdotter” trúlovað, og 31. okt. sama ár verða tey vígd, men tá verður skrivað ”Jacob i Hotne og Margaretha Niclasdotter”. Hetta er soleiðis eitt dømi um stuttnevni, har Margaretha er stýtt til Magga, hesin formur sæst eisini seinni. Í 1760, tá Haldansen er prestur, síggjast býlingsnøvnini ”paa Skaale”, ”i Toftum”, ”ved Qvandesaae” eisini sum viðurnøvn.

Sumba verður í 1746 skrivað “Sumbøe” og somuleiðis í 1747 “af Sumbøe” og “i Sumbøe Kirke”. Í 1748 verður eisini skrivað “af Sumbøe”, men tá sæst eisini navnaformurin: “12. Mai 1748: ... udi Sumba”, og 27. sept. 1748 er skrivað “af Sumbø”. Hesi bæði dømini kundu bent á, at bygdarnavnið tá í tíðini broyttist frá /Sumbøi/ til /Sumbø/ og frá /Sumbø/ til /Sumba/, sum verður sagt nú. Navnaformurin “Sumbøe” á donskum er tó at síggja báði fyrri og eftir 1748 við fyrisetingunum ‘af’ og ‘i’ og í navnasambandi sum “i Sumbøe kirke” ella “i Sumbøe-Kirke”, og stytt “i Sumbøe K.” og “Sumb. Kirke” eins og “Sumbøe Meenighed”. Hesir formar koma fyrri á hvørjum ári, stundum fleiri ferðir um árið, frá 1749 og til 1757. Teir síggjast eisini í navnasambondum sum t.d. “i Sumbøe Kirke” við ongum stuðulsbókstavi millum navnaliðirnar.

Navnaformar 1757 – 1826

Tá hugt verður eftir, hvussu hinir prestarnir, sum vóru føroyingar, hava skrivað, síggjast bert smávegis broytingar. Í tíðarskeiðinum 1757-1784 skrivur Haldansen prestur bygdarnøvnini soleiðis: “udi Qvalbøe Menighed”, “Næs i Qvalbøe” ella “i Næs”, eins og býlingsnøvnini “i Skaalum” og “ved Nøst” ella “Vesten Tuun” eisini síggjast hjá honum sum viðurnøvn hjá fólki haðani. Hjá prestunum Haldansen og Schrøter hesa tíðina koma hesir staðarnavnaformar fyrri í bygdar- og býlingsnøvnunum: ”Udi Frodebye Menighed” og “i Frodebøe Kirke” eins og “Frobøe Kirke” og “Frobø”, sum vísir at /ð/ hesa tíðina er horvið úr úttaluni; somuleiðis síggjast navnaformarnir “Trungiswaa” og “Trungisvoi”, “Ørdevig”, “udi Porkerøe Menighed” og “udi Porkere Meenighed”, “af Hove” og “fra Hove”, “af Næs i Porkere Kirke” og “af Næs”, “udi Waai Menighed”, “i Waais Kirke” og “i Vaai”, “udi Sumbøe Menighed”, “i Hørg” og “under Hamre”, sum eru býlingsnøvn í Sumba, og eisini “udi Famøeens Menighed”. Teir skriva eisini viðurnøvn sum “Jacob Jacobsen Tofte af Waaij”, “Anna ved Qvandasaa”, “Joen i Skaale”, har býlingsnøvnini eru ‘i Toftum’, eisini skrivað “i Toftum”, ‘við Hvanndalsá’ og ‘á Skála’ eisini skrivað “ved Qvandesaae” og “paa Schaale” í Vági. Schrøter skrivur í 1807 “Johannes Joensen Hegie Qvalbøe”, t.e. býlingsnavnið ‘á Heyggi’, har skerping er farin fram frá Heygi til Heyggi. Í 1808 hevur hann skrivað býlingsnavnið ‘i Kálgarði’ í Sumba sum viðurnavn: “Poul Joensens Kaalgaard”, býlingsnavnið ‘i Kálgarði’ verður enn nýtt sum viðurnavn við forminum Kálgarð. Tað er ikki stórvegis munur á stavsetingini av bygdarnøvnunum hjá Haldansen og hjá Schrøter, men Schrøter skrivur hesar formar: “Qvalbøe”, “Famien”, “Trangiswaa”, “Nees” og “Næs”, “Porkere” og “Waay”, “Waa” ella “Waa” og “Sumbøe”. Eins og fremst í bókini verður gjølla greitt frá aftast, tá vanlukkur henda, sum í 1811, at maður er fallin “af Bierget Tofte Skorer”, og at druknivanlukkur eru hendar í Froðba og í Hvalba.

Eftirmeting

Frá hesum hugleiðingum, sum hava verið gjørdar til at meta um, hvønn týdning tann elsta kirkjubókin fyri Suðuroynna hevur sum keldutilfar til gransking, kann verða sagt, at *Suðuroyar Kirkjubók 1745-1816* er sera áhugaverd og eitt álítandi grundarlag fyri gransking av føroyskum viðurskiftum, serliga fyri Suðuroynna við sínari fjarstøðu frá hinum oyggjunum. Hóast skrivað hevur verið á donskum, kunnu føroysku navnaformarnir í stóran mun lesast, sum teir hava verið fram-bornir. Hetta er serliga galdandi fyri staðarnøvnini, sum eisini hava verið nýtt sum viðurnøvn til persónsnøvn. Málburðurin og nøvnini bera boð um sín føroyska uppruna og lýsa broytingar á mannatungu við tíðini. Har eru virðismiklar upplýsingar at finna um føroyska søgu og samfelagsfrøði eins og føroyska siðsøgu, men mest um føroyska málsøgu í staðarnøvnum og um navnasiðir í fólkanøvnum. Bókin er ófullkomin í støðum – ikki ferd í nøkur ár – men gevur kortini haldgóða upplýsing og skilliga mynd av tátíðar samfelagsviðurskiftum til framtíðar gransking, serliga navnagransking sum heild.

Bókmentalisti:

Christensen, V. og Sørensen, J. K. 1972. Stednavne 1. Afgrænsning – Terminologi – Metode – Datering. København.

History. www.history.fo

Matras, C. 1933. Stednavne paa de færøske Norduroyar, Kjøbenhavn.

Suðuroyar kirkjubók 1745-1816.

Summary: At first this article gives information about *Suðuroyar Kirkjubók 1745-1816* (The Parish Register of Suðuroy 1745-1816) and its availability today, how it was composed, and who the clergymen were that wrote in it. Next a thorough evaluation is made of the spelling of the place names in the period 1745-1757, i. e. of the way Danish clergyman has written the place names according to their pronunciation at that time. For comparison some examples are drawn from 1757-1816 when the clergymen who wrote the parish register were Faroese. Attention is being drawn to the importance of *Suðuroyar Kirkjubók 1745-1816* as a source, for research in Faroese language history, history and social science as well as cultural history; but mostly for place name research and onomastics as a whole, in spite of being limited to a small Faroese area and for a short period.

Keywords: Place name studies, Parish Register.

Hanna Absalonsen
Føroyamálsdeildin
Fróðskaparsetur Føroya
hannaa@setur.fo

Socioonomastik i Finland: Helsingfors slangnamn som exempel

TERHI AINIALA

Abstrakt: Artikeln presenterar den socioonomastiska forskningen i Finland och tar en närmare titt på två slangnamn som används för Finlands huvudstad Helsingfors. Dessa namn är *Hesa* (från finska namnet *Helsinki*) och *Stadi* (*Stadin* bland svenskspråkiga; båda från det svenska ordet *stad*). Medan *Hesa* har blivit stämplad som en variant använt av inflyttade helsingforsare och lantisar, är *Stadi* känt som ett namn som infödda helsingforsare använder. De här inofficiella normerna som reglerar namnets användning är allmänt kända, och många helsingforsare hänvisar till normen när de beskriver sitt eget namnbruk. I artikeln undersöker författaren hur och hur ofta slangnamnen *Hesa* och *Stadi* används kommersiellt och speciellt som en del av företagsnamn. Enligt resultaten används *Stadi* oftare i företagsnamn. Ytterligare innehåller många *Stadi*-namn även andra slangord.

Nyckelord: socioonomastik, slangnamn, kommersiella namn, Helsingfors.

Namnforskningen i Finland

Namnforskningens uppgift är att undersöka namnbildning och namnbruk som en del av språket och språkbruket. Denna definition gav professorn Eero Kiviniemi 1979, och efter min mening gäller det fortfarande. Forskning drivs på alla slags egennamn: inte enbart i ortnamn och personnamn utan även på kommersiella namn, husdjursnamn, litterära namn och många andra.

I denna artikel vill jag kort beskriva namnforskningen i Finland och samtidigt gratulera Anfinnur på hans födelsedag. Anfinnur känner den finländska forskningen bra, inte minst tack vara hans nordiska kontakter och symposieresor till Finland. Jag hoppas att artikeln även kan presentera nya infallsvinklar till Anfinnur och alla andra läsare. Jag koncentrerar mig på

den socioonomastiska forskningen¹ och tar en närmare titt på två slangnamn som används för Finlands huvudstad Helsingfors. Ytterligare kombinerar jag ortnamn och kommersiella namn, när jag studerar hur dessa slangnamn används kommersiellt.

Traditionellt har namnforskningen koncentrerat sig om den etymologiska forskningen. Då undersöker man namnens ursprung, historia, ålder och t.ex. hur namnen under tidernas lopp har lånats från ett språk och kultur till ett annat. Gemene mans föreställning om namnforskningen och dess uppgifter följer även nuförtiden ofta den här traditionella linjen. I Finland har man sedan länge vid sidan av den etymologiska forskningen även tagit andra steg.

Från slutet av 1900-talet blev namnens strukturer och namngivningssystem ett centralt forskningsobjekt i stället av enskilda namn eller namnleder och deras etymologi. Man försökte skaffa en bild av namnförrådet som helhet och forska i namnens typologi och t.ex. i namngivningsgrunder. (Se mera om den finländska namnforskningens historia: Ainiala, Saarelma och Sjöblom 2012.) Inom de senaste årtiondena har den socioonomastiska forskningen varit populär i Finland. Den är inriktad på användning, variation och förändring av namn under beaktande av namnens hela sociala och situationella kontext. I socioonomastiken liksom i sociolingvistikens är variation ett central begrepp och forskningsobjekt.

Den socioonomastiska forskningen är en naturlig fortsättning på den systematiska forskning som inleddes på 1970-talet. Innan man kunde forska i namn ur sociolingvistisk synvinkel, var det nödvändigt att konstruera en allmän strukturell och semantisk bild av namnförrådet. En stor fördel speciellt inom ortnamnsforskningen har varit att man har kunnat bygga på den finländska namnforskningens styrka, nämligen fältarbetstraditionen och materialets konkreta ställning.

I det följande ger jag en bild av socioonomastiken i Finland med hjälp av några enstaka studier. Det hela forskningsfältet lyckas jag inte beskriva här. Jag koncentrerar mig i ortnamnsforskningen.

Variation i ortnamnsbruk

Ett banbrytande verk inom socioonomastiken var *Sociologiska namnstudier* av Peter Slotte, Kurt Zilliacus och Gunilla Harling, som utkom redan 1973. Där klarläggs hur väl män och kvinnor i olika ålder i tre finlandssvenska exempelbyar behärskar ortnamnen i sin egen by. De teser som hade ställts upp

---

¹ Artikeln baserar sig delvis i författarens artikel "Namnbruk och variation. Den socioonomastiska forskningen i Finland" i *Språkbruk* 1/2012.

visade sig hålla streck: gamla människor kunde fler namn än unga och män fler än kvinnor. Man kunde namnen på platser nära hemmet bättre än namnen på mer avlägsna platser, och medlemmar av samma familj kunde samma namn. Namnkunnandet föreföll vara mer beroende av kön än av ålder: vuxna män kunde ungefär en fjärdedel fler namn än kvinnor i samma ålder.

Undersökningar av namnkunnande har sedan 1990-talet gjorts också inom finska områden. Bland annat har nedärvningen av namnkunnandet och yrkets inverkan på namnkunnandet samt barns och ungas namnkunnande undersökts. I artikeln *Paikannimien käyttö ja osaaminen – nimitaito Pälkäneen Laitikkalassa* (2000) klarlägger Terhi Ainiala, Johanna Komppa, Kaija Mallat och Ritva Liisa Pitkänen namnkunnandet hos bybor i olika ålder, av olika kön och med olika yrke. Också i Laitikkala kan männen i snitt fler namn än kvinnorna och de äldre fler än de yngre. Ålder och kön räcker dock inte som förklaring, för de individuella skillnaderna är stora. Namnkunnandet påverkas ofta i högre grad av yrke och intressen än av ålder och kön.

Vid sidan av den sociala variationen som har undersökts i studier i namnkunnande, har även den situationella variationen varit ett forskningsobjekt. När man t.ex. forskar i namnförrådet i städerna, märker man snabbt hur stadsborna använder olika namn och namnformer i olika kontexter för viktiga platser i sin omgivning. De officiella gatunamnen och andra används naturligtvis ofta, men vid sidan av dem finns det gott om inofficiella namnen som ofta hör hemma i mer vardagliga och informella sammanhang (*Kronan < Kronohagen, Fredan < Fredriksgatan, Högis < Högholmen*). En del av sådana inofficiella namn eller slangnamn är i allmänt bruk bland många stadsbor och till och med bland finländare överhuvudtaget och även i media (t.ex. *Espen, Alexen*), medan andra används endast i små grupper. De inofficiella stadsnamnen utgör ofta en fast beståndsdel i en viss grupps språk och bidrar till gruppidentiteten. (Ainiala *et al.*, 2012: 105–107, 116–117.)

Ett specialområde inom socioonomastiken är folkonomastisk forskning. Då forskar man i gemene mans attityder och föreställningar till namn och namnbruk. Speciellt inom slangnamnen finns det gott om namn som illustrerar namnbrukares attityder – eller åtminstone vid namngivningen har illustrerat. Sådana namn kan hänvisa till platser i sig och ofta till människor som bor på platsen eller använder den. Som exempel kan nämnas namn som *Fylloparken* och *Yuppiestället*; samma och motsvarande namn hittar man i olika städer och kommuner i Finland. Även metaforiska namn som *Harlem* och *Mogadishu Avenue* som inofficiella stadsdelsnamn hör i den här gruppen: namngivarna har på något sätt associerat de här orterna med de ursprungliga orterna. I de här speciella fallen är det fråga om att det bor många invandrare inom

områdena i fråga. *Mogadishu Avenue* är ett speciellt namn som ett namn för en stadsdel (Havsrastböle) i Helsingfors. Namnet har sitt upphov i den rasistiska diskussionen på 1990-talet när flyktingar från Somalia blev bosatta i områdets hyreslägenheter. Namnet användes först av lokala finska invånare och blev snabbt känt genom media i hela landet. Senare har namnet blivit även en del av somalibefolkningens eget språkbruk och identitet. De kan se namnet som ett bevis av områdets somaliska karaktär. (Ainiala *et al.*, 2012: 118–119; Ainiala och Halonen, 2011.)

Slangnamnen *Hesa* och *Stadi* och deras kommersiella bruk

En folkonomastisk forskning representerar även studier om namnbrukarnas attityder och inställningar till olika slangnamn. Ett intressant fall är namn som man använder av huvudstaden Helsingfors. Gamla slangnamnen speciellt bland finskspråkiga är *Hesa* (från finska namnet *Helsinki*) och *Stadi* (*Stadin* bland svenskspråkiga; båda från det svenska ordet *stad*). Medan *Hesa* har blivit stämplad som en variant använt av inflyttade helsingforsare och lantisar, är *Stadi* känt som ett namn som infödda helsingforsare använder. De här inofficiella normerna som reglerar namnets användning är allmänt kända, och många helsingforsare hänvisar till normen när de beskriver sitt eget namnbruk. Om man t.ex. som en inflyttad helsingforsare använder namnet *Stadi*, har man ofta ett behov av att ursäkta bruket. En annan möjlighet är att med att använda *Stadi* visar man att man är en ”riktig” helsingforsare. Man kan alltså med valet att använda eller att inte använda ett visst namn, visa sin identitet – eller åtminstone den identitet som man upplever som den eftertraktande. (Ainiala, 2012.)

Även kommersiella namn kan innehålla slangnamn. I det följande undersöker jag hur och hur ofta slangnamnen *Hesa* och *Stadi* används kommersiellt och speciellt som en del av företagsnamn. De helsingforsiska företagen erbjuder sina produkter och service huvudsakligen för helsingforsare. Därför strävar de efter att få helsingforsare att välja just deras företag och ge en bild av en pålitlig lokal business. Då kan ett företagsnamn med lokala element (t.ex. namn med *Stadi* eller *Hesa*) vara av avgörande faktor. Ett annat motiv för att använda slangnamn ligger i namnens affektiva natur. Då kan kommersiella namn med slangnamn upplevas som påfallande och uppseendeväckande.

Slangnamnen *Hesa* och *Stadi* förekommer som element i företagsnamn i Helsingfors relativt ofta. Som mitt material har jag använt Patent- och registerstyrelsens samt Skatteförvaltningens gemensamma företagsdatasystem (www.ytj.fi; 13.8.2012). Enligt materialet förekommer *Hesa* som element i företagsnamn 27 gånger och *Stadi* 83 gånger; *Stadi* förekommer alltså mycket oftare. Kunde

detta tolkas att *Stadi* är en starkare symbol för Helsingforsidentiteten? Jag diskuterar detta och presenterar samtidigt ett urval av exemplen. Det ska även bemärkas att det finns mera än 40 000 företag i Helsingfors (<http://www.helsinki.fi/hki/elinkeinopalvelu/fi/Helsinki+avainlukuina>; 13.8.2012) vilket betyder att slangnamnen är rätt exceptionella bland lokala företagsnamnen.

Det äldsta *Hesa*-namnet i materialet är *Hesan St Talli ry.* (fi. *talli* 'garage'; 1965). Ytterligare finns det företag av olika ålder och inom olika branscher, men mest i traditionella verksamheter (t.ex. *Hesa asennus* (fi. *asennus* 'installering'); *Hesa-Sähkö* (fi. *sähkö* 'elektricitet'), *Hesa rakennus* (fi. *rakennus* 'byggande'). Dessutom har 11 företag blivit grundade på 2000-talet. *Hesa*-namnen har alltså inte blivit omoderna. Ytterligare finns det ett nytt företag, som registrerades 2011, som heter *Hesa inprint*. Det är frågan om ett företag inom webb-business (<http://www.hesainprint.com/about>; 13.8.2012), och alltså inte inom traditionella branscher. Allt det här tyder på att *Hesa* förknippas nödvändigtvis inte så starkt med inflyttade och lantisar utan kan ses som ett neutralt och praktiskt namn att använda. Här ska det ändå noteras att bruket av *Hesa* har även tidigare varit mångfasetterad: för vissa namnbrukare har namnet alltid varit rätt neutralt. I alla fall verkar det vara att yngsta infödda helsingforsare förhåller sig mera neutralt till bruket av slangnamnet *Hesa* och också själva använder namnet oftare än äldre infödda helsingforsare. Ett sådant resultat fick vi i en studie där det metalingvistiska bruket av *Hesa* bland helsingforsare undersöktes. (Ainiala, 2013.) Följaktligen känns det rätt förväntad att *Hesa* vinner kanske mera terräng även bland kommersiella namn än tidigare.

Stadi-namnen hänvisar till olika slag av företag: t.ex. *Stadin Kattomies* (fi. *kattomies* 'takman'); *Stadin remonttiapu* (fi. *remonttiapu* 'renoveringshjälp'), *Stadin Kuljetus* (fi. *kuljetus* 'transport'), *Stadi Burger*, *Stadi Catering*, *Stadi Boxing*. Det äldsta namnet i materialet är *Stadin Henkilökuljettajat*, fi. *henkilö* 'person', *kuljettaja* 'chaufför' (1980). Mera än hälften av namnen hänvisar till företag som har grundats på 2000-talet. *Stadi*-namnen verkar alltså ha varit på mode på 2000-talet. Man ska även notera att materialet inte innehåller namn av sådana företag som har försvunnit.

Det som är mest anmärkningsvärd i *Stadi*-namnen är det påfallande bruket av slangord. Av alla 83 *Stadi*-namnen innehåller 18 slangord, t.ex. *Stadin Bygga* (< sv. byggande), *Stadin Gosarit* (< gårdskar), *Stadin Pläkkärit* ('bleckslagare'). Historiskt innehåller Helsingforsslang många element från svenskan, vilket också kan ses i mitt material. *Hesa*-namnen, å sin sida, innehåller inte alls slangord.

Som slutresultat av det här lilla utblicket kan konstateras att både *Hesa* och *Stadi* i företagsnamnen naturligtvis står som index för det lokala (se

även Johnstone 2010). Dessutom representerar namnen med *Hesa* och *Stadi* olika helsingforsiska identiteter. Företagsnamnen med *Stadi* kanske lättare förknippas med det traditionella och ”äkta” helsingforsiska identiteten än namnen med *Hesa*. Redan det att det finns mycket mera *Stadi*-namnen än *Hesa*-namnen kan kanske tolkas som ett tecken på det. Företagsägare har hellre valt *Stadi* än *Hesa* som ett element i företagsnamn, och antagligen därför att de har tyckt att *Stadi*-namnen ur kundernas synvinkel kan ofta vara inbjudande. Ännu mera synlig blir förknippingen mellan *Stadi*-namnen och ”äkta” helsingforsiska identiteten i det att slangord används enbart i *Stadi*-namnen. Helsingforsslangen och *Stadi* som en stark representant för slangen kan ses som attraktiva symbol för Helsingfors. Det blir även intressant att se, om *Hesa*-namnen i framtiden kan öka sin popularitet.

Inom namnforskningen kunde man forska vidare i lokala element i kommersiella namn och på det sättet studera hur olika associationer och attityder kring lokala element förknippas med företagsnamn och produktnamn. Ytterligare kunde man forska hur folk förhåller sig till sådana namn. En sådan här kombination av ortnamn och kommersiella namn samt socioonomastik och folklingvistik kunde ge nya synvinklar för oss som är intresserade i namn och namnforskning.

Litteratur

- Ainiala, T. 2012. Place names and identities: the uses of names of Helsinki. I: Helleland, B., Ore, C-E. och Wikström, S. (red.). *Names and Identities*. Oslo Studies in Language 4 (2) / 2012: 7–15.
- Ainiala, T. 2013. Stadi and Hesa: Helsinki slang names as commercial names. I: Sjöblom, P., Ainiala, T. och Hakala, U. (red.). *Names in the Economy. Cultural Prospects*. Cambridge Scholars Publishing. Newcastle upon Tyne: 173–184.
- Ainiala, T. och Halonen, M. 2011. Somalialaistaustaiset nuoret nimistönkäyttäjänä Itä-Helsingissä. I: *Virittäjä* 115: 193–220.
- Ainiala, T., Komppa, J., Mallat, K. och Pitkänen, R.L. 2000. Paikannimien käyttö ja osaaminen – nimitaito Pälkäneen Laitikkalassa. I: *Virittäjä* 104: 330–354.
- Ainiala, T., Saarelma, M. och Sjöblom, P. 2012. *Names in Focus. An Introduction to Finnish Onomastics*. Finnish Literature Society. Helsinki.
- Johnstone, B. 2010. Indexing the local. I: Coupland, N. (red.). *Handbook of language and globalization*. Oxford University Press. 386–405.
- Kiviniemi, E. 1979. Nimistöntutkimus. I: *Otavan suuri ensyklopedia*. Helsinki.

Slotte, P. Zilliacus, K. och Harling, G. 1973. Sociologiska namnstudier. I: K. Zilliacus (red.). *Synvinklar på ortnamn*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors: 97–181.

Abstract: This article presents socio-onomastic studies carried out in Finland and examines the commercial use of the slang names *Hesa* and *Stadi*. Both these names have been used to refer to Helsinki, the capital of Finland, for over 100 years. Nowadays, *Stadi* is strongly labelled as a name variant used by native Helsinkians, whereas *Hesa* is regarded as a name variant used by non-native Helsinkians and people from the countryside. These unofficial norms regulate the use of the names which occur frequently in the media and in commercial use. In the article, Helsinkian company names including the elements *Hesa* and *Stadi* are studied. The results show that *Stadi* is used in the material more often than *Hesa* and is often combined with the use of additional slang elements.

Keywords: socio-onomastics, slang names, commercial names, Helsinki.

Terhi Ainiala
Finska, finskugriska och nordiska institutionen
Helsingfors universitet
terhi.ainiala@helsinki.fi

Åse og Sæbjørn – unngår dagens norske foreldre å gi barna namn med <æ>, <ø> og <å>?

GULBRAND ALHAUG

Abstrakt: Bokstavane <æ>, <ø> og <å> i norsk fins ikkje i engelsk, og derfor kunne vi vente at moderne norske foreldre unngår namn som *Åse* og *Sæbjørn* på barna sine. Denne undersøkinga viser ein bratt nedgang for fornamn med desse bokstavane frå midten av 1900-talet. Dei fleste av desse namna har nordisk opphav, og fordi nordiske namn allment har gått tilbake sidan midten av 1900-talet, må nedgangen for namn med <æ>, <ø> og <å> forklarast meir allment med den minskande populariteten for nordiske namn – ikkje som utslag av ein spesifikk motvilje blant foreldre mot namn med dei spesielle bokstavane <æ>, <ø> og <å>.

Nøkkelord: fornamn, nordiske namn, spesielle skandinaviske bokstavar, namnepreferansar.

1. Innleiing

Dansk og norsk har dei spesielle bokstavane <æ>, <ø> og <å>, og dei svarer til <ä>, <ö> og <å> i svensk. Færøysk har <æ>, <ø> og <á>, mens islandsk har <æ>, <ö> og <á>. Meir oversiktleg kan systemet stillast opp slik:

Svensk	ä	ö	å
Dansk og norsk	æ	ø	å
Færøysk	æ	ø	á
Islandsk	æ	ö	á

Bokstaven <á> i islandsk og færøysk kan ikkje karakteriserast som særnordisk på linje med t.d. <æ> og <ø>. Nordbuarar som har særbokstavar i namnet

sitt, kan få problem utafor Norden. Tysk har rett nok bokstavane <ä> og <ö>, og svenskar – med <ä> og <ö> – får dermed færre problem i tyskspråklege land enn nordmenn, danskar, færøyingar og islendingar. Engelsk derimot har ingen av bokstavane i oppstillinga ovafor, og internasjonalt orienterte foreldre i Norden vil truleg unngå fornamn med desse bokstavane når dei skal velja namn på barna sine i dag. Det er bl.a. dette eg vil komma inn på i denne artikkelen der eg baserer meg på norsk materiale. Dessutan vil eg gjøra greie for nokre andre aspekt ved bruken av bokstavane <æ>, <ø> og <å>.

Alt her vil eg nemne at <å> avløyste <aa> ved rettskrivingsreformer i Noreg på 1900-talet: <å> vart tilrådd i 1917, obligatorisk i 1938. Tilsvarende fekk dansk <å> i 1948. Når det gjeld personnamn, treng ein ikkje følgje rettskrivingsreglane, og <aa> har vori brukt i Noreg heilt til i dag, t.d. *Haakon* som variant til *Håkon*.

2. Materiale

Som materiale har eg brukt namnedata levert av Sentralkontoret for folkeregistrering (perioden 1.1. 1900 – 31.12. 2007). Eg har avgrensa meg til dei som er fødd i Noreg. Eg tek altså ikkje med namn på innvandrarar. Når Statistisk sentralbyrå (www.ssb.no) viser namnestatistikk på heimesidene sine, refererer tala til dei som har det aktuelle namnet som det einaste namnet, t.d. *Björg*, eller som det fyrste av fleire namn, t.d. *Björg Eva*. Men i den statistikken eg presenterer, er også fornamn i 2. og 3. posisjon tatt med, t.d. *Øystein* i *Tor Øystein* og *Asbjørg* i *Gunn Tove Asbjørg*. Dette inneber at resultatata til Ouren (2001), som også har skrivi om namn med <æ>, <ø> og <å>, ikkje utan vidare kan samanliknas med resultatata mine.

Når det gjeld bruken av fleire fornamn, vil eg i denne samanhengen vise til den færøyske namneloven som ikkje tillèt meir enn to fornamn (Johansen 2001: 118). Dette er etter mitt syn ein fornuftig regel – i motsetning til t.d. den norske namneloven som ikkje har ei slik maksimumsgrense. Derfor kan ein – i sjeldne tilfelle – høre om personar som har fire – ja til og med fem – fornamn. Såleis er det ifølgje Aftenposten (5. feb. 2003) ei kvinne i Hordaland som har desse fem fornamna: *Mirjam Dorthea Ingeborg Petra Dagmar*.

3. Statistisk fordeling mellom <æ>, <ø> og <å> i namn (fornamn og etternamn) og i oppslagsord i ei ordbok

Sjølv om hovudvekta i denne artikkelen ligg på fornamn med <æ>, <ø> og <å>, kan det ha interesse å samanlikne den statistiske fordelinga mellom namn med desse bokstavane i fornamn og etternamn – og dessutan i ordboksmateriale. Nokre få namn inneheld fleire av bokstavane <æ>, <ø> og <å>, t.d. *Sæbjørn*.

I dei følgjande tabellane har dette gitt ”dobbel” utslag i statistikken. *Sæbjørn* blir altså talt med både for bokstaven <æ> og <ø>. For at undersøkinga ikkje skal bli for omfattande, har eg i alle tabellane som bygger på namnedata (tab. 1–2 og tab. 4–6), valt å avgrense meg til namn med minst 10 namneberarar

I namneundersøkingar bruker ein gjerne å slå saman variantar av same namn, t.d. *Hæge* og *Hege*. I denne undersøkinga derimot ville vi gå glipp av eit viktig poeng om vi gjorde dette. Viss t.d. den mindre brukte varianten *Hæge* vart slått saman med *Hege* – og representert med oppslagsforma *Hege* – ville *Hæge* bli ”gjømt” i oppslagsforma *Hege*. Dermed ville vi ikkje få separat statistikk for *Hæge*. Det same gjeld etternamnsvariantar som *Næs/Nes*. Når det i tab. 1 og 2 står ”ulike namneformer”, tyder dette at også namnevariantar inngår i termen *namneform*.

I tab. 1 opererer eg med den namnestatistiske termen *løpenamn* – ikkje *namneberar*.¹ Ettersom ei rekkje personar har to eller fleire fornamn, vil altså talet på løpenamn vera høgare enn talet på namneberarar. Denne termen treng eg derimot ikkje i tab. 2 for etternamn. Her klarer vi oss med termen *namneberar* ettersom ein person ifølgje namneloven berre kan ha eitt etternamn (inklusive etternamn av bindestrekstypen). Før etternamnet kan det komma eit mellomnamn, t.d. *Dahl* i *Dahl Thomassen* eller *Madsdatter* i *Madsdatter Thomassen*.

I den namnestatistikken som blir presentert her (tab. 1 og 2), er tala på løpenamn og namneberarar meir interessante enn dei tala som står under den høgre kolonnen (”Ulike namneformer”). Tala på løpenamna i tab. 1 er såleis betre eigna til å avspegle populariteten til namna enn talet på ulike namneformer. Eit godt døme på dette er *Bjørn*, det mest populære av <ø>-namna (52 678 menn), som ligg på eit heilt anna popularitetsnivå enn det mest brukte <æ>-namnet, *Hæge* (108 kvinner). Kolonnen ”Ulike namneformer” er mest relevant ved samanlikning med ordtilfanget i ei ordbok (sjå tab. 3).

Tab. 1. Fornamn med <æ>, <ø> og <å> i Noreg i tidsrommet 1900–2007

	Løpenamn	%	Ulike namneformer	%
æ	685	0,2	19	4,8
ø	322145	70,4	282	70,9
å	134278	29,4	97	24,3
Sum	457108	100,0	398	100,0

¹ Det er Reinert Kvillerud (1980: 41) som har introdusert denne termen – på svensk *löpnamn*.

Som det går fram av tab. 1, er fornamn med <æ> forsvinnande lite brukt – berre 0,2 % (løpenamn). Vil vi så få ein like låg prosent for etternamn med <æ>? Som tab. 2 viser, kan etternamna mønstre ein mye høgare andel for namn på <æ> – 11,9 % (løpenamn).

Tab. 2. Etternamn med <æ>, <ø> og <å> i Noreg i tidsrommet 1900–2007

	Løpenamn	%	Ulike namneformer	%
æ	69658	11,9	1167	13,1
ø	386436	66,1	5316	59,9
å	128572	22,0	2398	27,0
Sum	584666	100,0	8881	100,0

Korleis kan den store forskjellen mellom fornamna og etternamna med <æ> forklaras? Den viktigaste grunnen er nok at majoriteten av etternamna i Noreg hører til gardsnamntypen (sjå t.d. Veka 2012: 170), og byggesteinane i gardsnamna er ofte tatt frå naturnemningar. Det er dermed eit større potensial for etternamn med <æ> i etternamn enn i fornamn. Døme på slike etternamn med <æ> er *Lyngvær*, *Næsheim*, *Sandvær* og *Sætermo*.

Til grunn for tab. 3 ligg den digitaliserte versjonen av *Bokmålsordboka*. Denne ordboka har ikkje namn som oppslagsord (altså ikkje *Sverige*, men derimot *svensk*). Dermed blir det inga ”namneoverlapping” mellom tab. 3 og dei to føregåande tabellane.

Tab. 3. Oppslagsord med <æ>, <ø> og <å> i *Bokmålsordboka*

	Oppslagsord	%
æ	1 554	11,2
ø	8 062	57,8
å	4 318	31,0
Sum	13 934	100,0

Som tab. 2 og 3 viser, er det eit forholdsvis godt samsvar mellom <æ>-prosenten i tab. 2 (ulike namneformer) og tab. 3, og grunnen må vera at etternamna og det allmenne ordtilfanget i mangt og mye er basert på det same ”råstoffet”. Dette gjeld t.d. eit etternamn som *Lyngvær* som går tilbake til orda *lyng* og *vær*.

Når <ø> er den dominerande bokstaven i alle tabellane, kan éin av grunnane vera at denne bokstaven representerer både lang og kort vokal (*Bjørn* og

Björg) – i motsetning til <å> som gir att lang vokal (Åse, Ågot), sjeldan kort vokal. Derimot er bokstaven <o> vanlegast i namn med kort /å/, t.d. *Odd* og *Ingeborg*. Dette samsvarer med systemet i det allmenne ordtilfanget, t.d. *odde*.

Innafor ramma av denne artikkelen blir det ikkje plass til å undersøke om bruken av <æ>, <ø> og <å> i etternamn har gått tilbake. Dette kan i så fall ha råka namn som t.d. gir uheldige assosiasjonar i engelskspråklege land, f.eks. *Sørås* erstatta med *Hill*. Nordmannen *Sørås* kan t.d. på ein flyplass i Storbritannia risikere å bli oppropt med ein uttale som liknar på *soar ass*.

4. Popularitetsutviklinga for fornamn med <æ>, <ø> og <å> over femårsperiodar

For å vise popularitetsutviklinga for fornamn med <æ>, <ø> og <å> over eit lengre tidsrom har eg utarbeidd statistikk over femårsperiodar frå år 1900 (sjå tab. 4 og 5). Som ein ser, er den siste perioden (2005–2007) på tre år – ikkje fem år – men ettersom dei absolutte tala er omgjort til relative tal, er denne siste perioden direkte samanliknbar med dei andre periodane på grunnlag av relative tal. Fleire undersøkingar har vist at kvinnenamna endrar seg raskare i popularitet enn mannsnamna (sjå t.d. Alhaug 2004: 112). Eg har derfor valt å skilje mellom kvinne- og mannsnamn i tab. 4 og 5. Som ein ser av fig. 1, ville ei felles kurve for kvinne- og mannsnamn i stor grad ha utjamna kjønnsforskjellane. Dermed ville vi ha gått glipp av eit viktig poeng når vi i §5 skal vurdere grunnar til tilbakegangen for namna med <æ>, <ø> og <å>.

Tab. 4 og 5 er komprimert på den måten at dei inneheld statistiske opplysningar for alle dei tre bokstavane. Alternativt kunne eg ha stilt opp separate tabellar for kvar enkelt bokstav, men dette ville ha ført til at artikkelen vart for lang. På grunnlag av desse tabellane vil eg lenger ut presentere fig. 1 som meir pedagogisk får fram popularitetsutviklinga.

Dei to tabellane viser at det er svært få personar som har fått namn med <æ> samanlikna med dei som har namn med <ø> og <å>. Mens eg oppgir relative tal i promille for namna med <ø> og <å>, har eg for <æ>-namna (sjå kolonnen med *) vori nøydd til å vise relative tal pr. 100 000. I perioden 1980–84 er det såleis 10 kvinner av 100 000 som har fått eit namn med <æ> (i absolutte tal 15 av totalt 155 905). Tala i den andre kolonnen (”tot.”) viser løpenamn totalt for *alle* kvinnenamn i dei enkelte femårsperiodane. Av denne totalen er så dei relative frekvensane for <æ>, <ø> og <å> rekna ut.

Tab. 4. Kvinnenamn med <æ>, <ø> og <å> i femårsperiodar (frå og med år 1900)

5-årsper.	tot.	<å>	%o	<ø>	%o	<æ>	*
00-04	150466	538	4	3216	21	10	7
05-09	161888	764	5	4155	26	10	6
10-14	174299	1158	7	5466	31	16	9
15-19	180834	1613	9	6296	35	17	9
20-24	192856	2123	11	9146	47	15	8
25-29	163936	2198	13	9770	60	20	12
30-34	152590	2199	14	10546	69	16	10
35-39	158474	2224	14	10833	68	16	10
40-44	198347	2541	13	11777	59	19	10
45-49	251078	3070	12	12620	50	26	10
50-54	233854	2673	11	9665	41	20	9
55-59	230723	2367	10	7745	34	22	10
60-64	205279	1808	9	5499	27	36	18
65-69	213528	1424	7	4192	20	17	8
70-74	197702	1102	6	2924	15	22	11
75-79	163334	821	5	2055	13	13	8
80-84	155905	711	5	1669	11	15	10
85-89	164840	540	3	1111	7	8	5
90-94	177016	520	3	1048	6	7	4
95-99	173939	567	3	1037	6	2	1
00-04	167712	489	3	916	5	2	1
05-07	98166	263	3	496	5	1	1
Sum	3966766	31713		122182		330	

Tab. 5. Mannsnamn med <æ> <ø> og <å> i femårsperiodar (frå og med år 1900)

5-årsper.	tot.	<å>	%o	<ø>	%o	<æ>	*
00-04	138499	875	6	3380	24	32	23
05-09	154508	2146	14	4002	26	22	14
10-14	172759	3523	20	4911	28	29	17
15-19	178351	4312	24	5333	30	18	10
20-24	193340	5276	27	7055	36	24	12
25-29	168852	5032	30	7279	43	17	10
30-34	158649	4628	29	7688	48	22	14
35-39	165502	4323	26	9226	56	16	10
40-44	209253	5329	25	12208	58	20	10
45-49	265644	6641	25	16115	61	28	11
50-54	245275	6102	25	15012	61	23	9
55-59	244356	6598	27	14648	60	20	8
60-64	217718	6428	30	13727	63	14	6
65-69	231306	7217	31	15061	65	13	6
70-74	214570	6917	32	14123	66	11	5
75-79	178793	5541	31	11318	63	12	7
80-84	170613	4706	28	10587	62	4	2
85-89	177432	3940	22	8735	49	6	3
90-94	188996	4602	24	8052	43	3	2
95-99	183422	4361	24	6416	35	5	3
00-04	173013	2882	17	3929	23	9	5
05-07	100102	1310	13	1646	16	7	7
Sum	4130953	102689		200451		355	

Dei statistiske resultatane i tab. 4 og 5 vil bli kommentert under kvar enkelt bokstav nedafor. Det fell naturleg å begynne med den bokstaven som er mest brukt i fornamn, dvs. <ø>.

4.1. Popularitetsutviklinga for fornamn med <ø>

Som vi ser av tab. 4 og 5, hadde kvinnenamna på <ø> ein tidlegare topp (1930–49) enn mannsnamna (1960–84). Mens kvinnenamna har ein nokså jamn nedgang etter toppen på 1930-talet, har mannsnamna fått ein bratt nedtur frå 1980-talet. I den siste perioden (2005–07) er det berre 1,6 % av

gutane – og 0,5 % av jentene – som har fått eit namn med <ø>.² På same måte som *Bjørg* skil seg ut som toppnamnet blant kvinnenamna, dominerer *Bjørn* blant mannsnamna. *Bjørn* fins på alle 20-på-topp-lister frå og med 1930–34 til og med 1960–65 (Alhaug 2011: 427–428), og det ligg høgast i denne siste perioden (3. plass). *Bjørn* og *Bjørg* er også godt representert i mange samansette namn med minst 10 namneberarar. Såleis er det 46 av til saman 148 mannsnamn med <ø> som inneheld *Bjørn*-/–*bjørn*, t.d. *Bjørnulf* og *Asbjørn*. Og dei tilsvarende tala for samansettingar med *Bjørg*-/–*bjørg* er 66 av 142, t.d. *Bjørghild* og *Asbjørg*.

4.2. Popularitetsutviklinga for fornamn med <å>

For <å>-namna kan vi registrere det same mønsteret som for <ø>-namna: Kvinnenamna kulminerer tidlegare enn mannsnamna. Dei når ein topp på 1930-talet, mannsnamna på 1960- og 1970-talet. Og når mannsnamna ligg på toppen (3,2 % i periode 1970–74), er dei over dobbelt så mye brukt som i topp-perioden for kvinnenamna (1,4 % på 1930-talet).

Somme vil kanskje stusse over at <å>-namna ligg på eit enda lågare nivå i den fyrste perioden 1900–04 (0,5 %) enn i den siste perioden (0,8 %), men dette har ein spesiell grunn. Norsk ortografi følgde på 1800-talet mønsteret i dansk ortografi med <aa>, men ved rettskrivingsreforma i 1917 vart det tilrådd å skrive <å>, og ved reforma i 1938 vart <å> obligatorisk, t.d. *år* og *gå*. Rettskrivingsreglane omfattar ikkje personnamn (derimot stadnamn), og dei foreldra som ville, kunne framleis bruke <aa> i namn på barna, t.d. *Aase*. Dette trong ikkje nødvendigvis oppfattas som utslag av språkleg konservatisme, men kunne like gjerne forklarast som lojalitet overfor ein eldre slektning som skulle kallas opp. Om bestemora heitte *Aase*, kunne barnebarnet arve den same stavemåten, og dette ser vi døme på den dag i dag.

Innafor ramma av denne artikkelen kan eg ikkje gå nærmare inn på den statistiske fordelinga over femårsperiodar mellom namn med <aa> og <å>, men eg finn grunn til å kommentere det kongelege namnet *Haakon* (og varianten *Håkon*). Da den daverande danske prinsen Carl i 1905 fekk melding om at han skulle bli konge i Noreg, sendte han eit telegram til stortingspresidenten der han bl.a. skreiv dette: "[...] jeg antager navnet Håkon d. 7de" (her sitert etter Jahr 2002: 84). Litt seinare vart telegrammet gjengitt i Stortingstidende, men da var forma *Haakon* brukt, og dette vart seinare den offisielle stavemåten. Også den nåverande kronprinsen skriv namnet sitt med <aa>: *Haakon Magnus*.

2 For enkeltheits skyld vil eg bruke formuleringar av typen "1,6 % av gutane". Meir presist – og meir omstendelig – skulle det ha stått: "1,6 % av løpenamna for gutane".

Enkelte nordmenn tok i bruk bokstaven <å> på 1800-talet, og Henrik Ibsen var ein av dei. Han hadde vori på det nordiske språkmøtet i Stockholm i 1869, og at han gjekk over frå <aa> til <å>, kan sjåas i lys av påverknad frå dette språkmøtet.

4.3. Popularitetsutviklinga for fornamn med <æ>

Som det går fram av tab. 1, er <æ> ein heilt marginal bokstav i fornamn: Når namn på <æ>, <ø> og <å> blir sett under eitt, er altså andelen for <æ> berre 0,2 % (løpenamn). Når vi her – som tidlegare – avgrensar oss til namn med minst 10 namneberarar, er det berre desse namna (10 mannsnamn og 6 kvinnenamn) som inneheld <æ>:

Annæus 31, Cæsar 30, Hæge 108, Ingegærd 15, Kjærand/Tjærand 33, Kjær-laug 68, Kjærsti 85, Kæthe 22, Matæus/Mathæus 38, Mærta/Mærtha 32, Sæ-bjørn 66, Sæming 45, Sæmund 50, Sævar 18, Wærner 34, Ægir 10.

Ingen av desse namna er høgfrekvente, og det vanlegaste er *Hæge* (108 kvinner). Dette står i kontrast til namna med <ø> og <å>, t.d. *Synnøve* (31 038 kvinner) og *Bjørn* (52 678 menn). Mens dei aller fleste namna med <ø> og <å> er nordiske (sjå §5), gjeld ikkje dette namna med <æ>, for nesten halvparten av dei har utanlandsk opphav: *Annæus*, *Cæsar*, *Kjærsti* (lengst bak av *Christina*), *Kæthe*, *Mat(h)æus*, *Mært(h)a* og *Wærner*. Eg vil elles leggja til at fleire av desse namna oftare blir stava med <e>, t.d. *Hege* (15 036), *Kjersti* (8 778), *Ingegerd* (306) og *Werner* (2 728).

Til liks med namna med <ø> og <å> kunne eg ha lati <æ>-namna inngå i fig. 1, men dette har mindre for seg ettersom det her dreier seg om svært låge absolutte tal (sjå tab. 4. og 5). Som tab. 4 viser, er det berre fire kvinner som har fått eit <æ>-namn i dei tre siste periodane (frå og med 1995), og desse fire kvinnene har namna *Hæge* (2), *Kjærsti* (1) og *Kjærlaug* (1). Likevel finn eg grunn til å peike på at vi også for <æ>-namna kan spore den same tendensen som for namna med <ø> og <å>: Både kvinne- og mannsnamna med <æ> går tilbake frå slutten av 1900-talet.

Av spesiell interesse er *Mærta* (18) og varianten *Mærtha* (14). Eg har tidlegare vori inne på det kongelege namnet *Haakon*, og *Märtha* er også eit kongeleg namn: kronprinsesse Märtha (1901–1954). Ho og daverande kronprins Olav fekk på 1930-talet barna Ragnhild, Astrid og Harald, og namna på desse barna vart svært populære på 1930-talet. Men kvifor vart ikkje *Märtha*, namnet til kronprinsessa, populært? Ho var svært godt likt som norsk kronprinsesse frå ho kom frå Sverige til Noreg i 1929, og til ho døde i 1954. Når *Märtha* ikkje

vart populært, har nok grunnen vori at norske foreldre her stod i eit dilemma. Skulle dei bruke den fremmende svenske stavemåten med <ä>, *Märtha*, eller skulle dei ”fornorske” namnet hennes og skrive namnet med <æ>, dvs. *Mærtha*? I tidsrommet 1930–1954 var det berre fem jenter som fekk namnet *Märtha* – og åtte fekk varianten *Märta*. Heller ikkje dei ”norske” variantane *Mærtha/Mærta* (32 kvinner) eller *Mertha/Merta* (4 kvinner) vart populære. Prinsesse Märtha Louise (fødd 1971) er oppkalla etter kronprinsesse Märtha, men heller ikkje på 1970-talet kan det sporas noko oppsving for namnet. Det er all grunn til å tru at det er den problematiske bokstaven <ä> som ligg bak den manglande populariteten for det kongelege namnet *Märtha*.

I svensk er *Märtha* vanleg (33 250 kvinner, ifølgje Brylla 2004). Det kan elles synas som eit paradoks at det svenske <ä>, som svarar til det lite brukte <æ> i norske fornamn, er så vanleg i svenske fornamn. Dette går fram av tab. 6 som viser at <ä>-namna innafor gruppa av fornamn med <ä>, <ö> og <å> utgjør så mye som 14,3 % – mot 0,2 % for dei norske <æ>-namna (jf. tab. 1). Innafor ramma av denne artikkelen kan eg ikkje gå nærmare inn på grunnar til denne store forskjellen. Eg har her brukt digitalisert materiale tilrettelagt av Allén & Wåhlin (1998). Som i dei andre tabellane har eg avgrensa meg til fornamn med minst 10 namneberarar.

Tab. 6 Fordelinga mellom fornamn på <ä>, <ö> og <å> i Sverige

	Løpenamn	%
ä	105356	14,3
ö	391353	53,0
å	241540	32,7
Sum	738249	100,0

Eg vil elles nemne at Arne Torp (1996) har skrivi artikkelen ”Hvorfor stinker æ-en”? Her rettar han kritikk mot Norsk språkråd som i 1996 bestemte at ei rekkje innlånte ord frå engelsk skal skrivast med <a> i samsvar med skriftbildet i engelsk – ikkje med <æ>, som ville samsvara med uttalen i norsk, t.d. *å krasje*, ikkje *å krasje* (jf. engelsk *to crash*). Også Eric Papazian har gitt uttrykk for liknande kritikk, og både han og Torp stiller spørsmålet om Språkrådet ser på <æ> som ein ”stygg” bokstav. I namnesamanheng kan eg her nemne det sjeldne belegget *Ketrin* som truleg har bakgrunn i det engelske *Cathrine*. Materialet mitt har ingen døme på *Kætrin*, ein stavemåte som ville ha legi nærmare den engelske uttalen.

5. Grunnar til tilbakegangen for fornamn med <ø> og <å>

Som eg har peikt på ovafor, har <æ>-namna – til liks med namna med <ø> og <å> – hatt tilbakegang dei seinare åra, men det er svært få <æ>-namn, og ein må derfor vera forsiktig med å trekke sikre konklusjonar om dei. Dessutan skil dei seg ut frå namn med <ø> og <å> ved at nesten halvparten har utanlandsk opphav. Når eg her skal vurdere grunnar til tilbakegangen, vil eg derfor konsentrere meg om dei to store og meir einskaplege namnekategoriene – namn med <ø> og <å>, dvs. namn som i dei aller fleste tilfelle kan karakteriseras som nordiske.

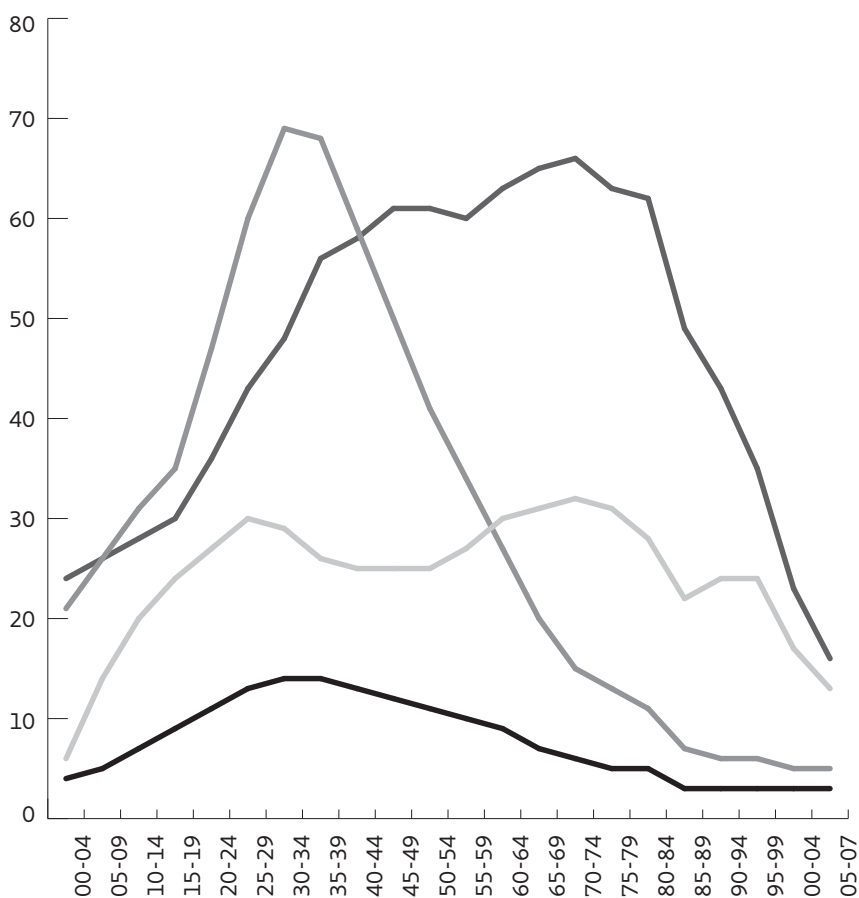
Fig. 1. Bruken av <ø> og <å> i kvinne- og mannsnamn (%) frå 1900 til 2007

Nedste kurve = å-namn – kvinner

Nest nedste kurve = å-namn – menn

Øvste kurve (til venstre) = ø-namn – kvinner

Øvste kurve (til høgre) = ø-namn – menn

På grunnlag av tab. 4 og 5 har eg laga fig. 1. Som ein ser, er det store forskjellar mellom kvinne- og mannsnamna: Kvinnenamna når ein topp alt på 1930-talet, mannsnamna rundt 1970. Og mens kvinnenamna har ei jamt fallande kurve etter 1930-talet og flatar ut midt på 1980-talet, har mannsnamna eit mye brattare fall – frå topp-punktet rundt 1970 til botnen i den siste perioden (2005–07).

Jørgen Ouren (2001) har i ein kort artikkel (”Navn med æ, ø og å på vei ut”) skrivi om popularitetsutviklinga for namn med <æ>, <ø> og <å>. Også han kan påvise at slike namn har gått tilbake dei seinare åra. I ingressen til artikkelen blir dette spørsmålet stilt om grunnen til tilbakegangen: ”Skyldes dette at ønsket om internasjonalt gangbare navn har slått gjennom, eller er det bare at de aktuelle navnene for tiden er oppbrukte?” Med ”oppbrukte” meiner han truleg namn som har vori populære nokså nyleg, og at det vil ta tid før dei kjem tilbake. Ouren er forsiktig med å trekke konklusjonar og finn ikkje den eine forklaringa (internasjonalisering) som meir sannsynleg enn den andre (”oppbrukte” namn).

Eg vil i staden lansere ei tredje forklaring på tilbakegangen. Det viser seg nemleg at dei aller fleste namna med <ø> og <å> er nordiske namn, og i ein annan artikkel (sjå fig. 8 i Alhaug, under utgivning) har eg vist at dei nordiske mannsnamna har gått klart tilbake i siste halvpart av 1900-talet. Fig. 8 i den nemnte artikkelen viser ein nokså markant knekk på kurva i perioden 1965–69, dvs. omtrent samtidig med ein brattare nedgang for mannsnamna med <ø> og <å> i fig. 1. Ettersom det er svært få utanlandske mannsnamn med <ø> og <å>, er det etter mitt syn all grunn til å sjå nedturen for mannsnamna med <ø> og <å> i samanheng med den allmenne tilbakegangen for nordiske mannsnamn frå ca. 1970.³

Kva så med kvinnenamna med <ø> og <å>? Også blant dei er det forsvinnande få utanlandske namn, t.d. *Føbe* som er eit stavealternativ av *Phoebe*. For kvinnenamna kan eg ikkje støtte meg på ei tilsvarande kurve som for dei nordiske mannsnamna (fig. 8). Det fins likevel ein annan måte å vise samsvar mellom den allmenne popularitetsutviklinga for nordiske kvinnenamn og kvinnenamn med <ø> og <å>. Fig. 1 viser at desse kvinnenamna begynner å gå tilbake tidlegare enn mannsnamna, og om vi legg til grunn 20-på-topp-lister for 1900-talet (Alhaug 2011: 425–428), finn vi det same mønsteret: Dei nordiske kvinnenamna har ein tidigare topp (1940–44) enn mannsnamna, og i denne perioden er 15 av 20 namn nordiske.⁴ Som nordiske reknar eg da også

3 Metodisk sett burde namn med <ø> og <å> i fig. 8 (Alhaug, under utgivning) ha vori utelatne ved denne samanlikninga.

4 Desse topplistene gjeld annan kvar femårsperiode frå 1900–04 og vidare utover på 1900-talet. Vi kan ikkje sjå bort frå at toppen for nordiske namn på desse listene kan ha kommi i ein ”mellomliggande” periode.

desse innlånte namna som har fått ei lydleg tilpassing på nordisk grunn: *Kari*, *Karin*, *Berit*, *Anne* og *Synnøve*. Som vi ser av fig. 1, nådde kvinnenamna med <ø> og <å> toppen på 1930-talet.

Når det er så stort ”kurvesamsvar” mellom tilbakegangen for nordiske namn og for namna med <ø> og <å> (både for mannsnamn og kvinnenamna), er det nærliggande å forklare nedgangen for namn med <ø> og <å> i lys av den allmenne tilbakegangen for nordiske namn.

I artikkeloverskrifta har eg stilt dette spørsmålet ”unngår dagens foreldre å gi barna namn med <æ>, <ø> og <å>”? Svaret er at foreldre ikkje spesifikt unngår namn med desse bokstavane, men meir allment foretrekker utanlandske namn i staden for nordiske namn. Eit illustrerande døme på dette er topplista for gutar fødd i 2012 (presentert av Statistisk sentralbyrå). På denne lista må vi heilt ned til 30. plass før vi finn eit namn med nordisk opphav, og i vår samanheng er det spesielt interessant at det er eit namn med <å>, *Håkon*.⁵ Eg vil dessutan nemne at desse namna med <ø> og <å> har fått eit oppsving dei siste åra pga. ein populær person: *Björk* (jf. den islandske artisten Björk), *Vebjørn* (jf. OL-gullet til Vebjørn Rodal i 1996) og *Åsne* (jf. Åsne Seierstad og hennes heltemodige innsats som TV-reporter i Bagdad under invasjonen i Irak i 2003).

Som eg har vist i §4.3, er det svært få namn med <æ>, og ein kan ikkje trekke sikre konklusjonar på grunnlag av så få namn. Også desse namna har gått tilbake dei seinare åra, men innslaget av utanlandske namn er større blant <æ>-namna enn blant namna med <ø> og <å> (sjå §4.3), og for denne vesle namnegruppa kan ikkje tilbakegangen forklaras med ein allmenn tilbakegang for nordiske namn.

Det er mulig at internasjonalt orienterte norske foreldre prøver å unngå namn med <æ>, <ø> og <å> på barna sine, men innafor ramma av denne undersøkinga har det ikkje vori høve til å intervjuje foreldre ut frå ulike sosiokulturelle variablar. I denne samanhengen vil eg vise til Aldrin (2012: 155–160) som meir allment gjør greie for haldningar til internasjonale namn blant svenske mødrer, bl.a. med ulik alder og utdanningsbakgrunn. I ei intervjubasert undersøking kunne det bli avdekt fleire grunnar til at foreldre unngår namn med særnorske bokstavar. Kurvene i fig. 1 kan nemlig tyde på at foreldre er meir karrieremedvetne på vegner av sønene enn døtrene – jf. at gutenamna med <ø> og <å> har hatt ei mye brattare kurve dei siste åra enn jentenamna.

5 I denne topplista er *Håkon* (202 gutar) slått saman med *Haakon* (49 gutar).

Litteratur

- Aldrin, E. 2012. *Namnval som social handling*. Val av förnamn och samtal om förnamn bland föreldrar i Göteborg 2007–2009. *Namn och samhälle* 24. Uppsala.
- Alhaug, G. 2004. *Fornamn i Noreg frå 1900 til 1975 – med vekt på endringar i namnemønsteret*. *Tromsø-studier i språkvitenskap* 23. Oslo.
- Alhaug, G. 2011. *10 001 navn*. Norsk fornavnleksikon. Oslo.
- Alhaug, G. Under utgivning. Utanlandsk påverknad på fornamna i Noreg frå 1700-talet til 2005. *Kjem i*: Alhaug, G. & Pedersen, A.-K. (red.). *Namn i det fleirspråklege Noreg*. Oslo.
- Allén, S. & Wåhlin, S. 1998. *Alla svenskars förnamn med namnmaskinen*. (CD-rom.) Stockholm.
- Bokmålsordboka*. www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbokcgi?OPP=bokmaal (henta 22.6.13).
- Brylla, E. 2004. *Förnamn i Sverige*. Kortfattat namnlexikon. Stockholm.
- Jahr, E.H. 2002. Fra *Haakon* til *Håkon* til *Haakon* igjen. Noen momenter til diskusjonen om skrivemåten *Haakon* 7. og *Haakon Magnus*. I: Bull, T., Mørck, E. & Pedersen, A.-K. (red.). *Venneskrift til Gulbrand Alhaug*. Tromsø: 84–87.
- Johansen, A. 2001: Flernavneskikkens utvikling på Færøerne. I: Harling-Kranck (red.). *Namn i en föränderlig värld*. *Studier i nordisk filologi* 78. Helsingfors: 108–120.
- Kvillerud, R. 1980. *Förnamn i Göteborg*. Namnskick för skolbarn födda 1958. *Nordistica Gothoburgensia* 12. Göteborg.
- Ouren, J. 2001. Navn med æ, ø og å på vei ut. www.ssb.no/befolkning/statistikker/navn/aar/2001-11-06
- Papazian E. 1996. ”Æ” – en stygg bokstav? *Språklig samling* 1: 5–7.
- Torp, A. 1996. Hvorfor stinker æ-en? *Språklig samling* 1: 8–10.
- Veka, O. 2012. Major differences in surname types in Sweden and Norway. I: Larsson, L.-G. & Nyström, S. (red.). *Facts and findings on personal names*. *Acta Academiae Regiae Scientiarum Upsaliensis* 22. Uppsala: 171–177.

Abstract: The letters <æ>, <ø> and <å> in Norwegian do not exist in English, and consequently we could expect that modern Norwegian parents avoid names like *Åse* and *Sæbjørn* for their children. This study shows a significant decline of first names with these letters since the middle of the 20th century. The majority of names with these letters have Scandinavian origin, and as Scandinavian first names generally have lost popularity since the middle of the 20th century, it is argued that the decline of

names with <æ>, <ø> and <å> should be explained more generally by the diminishing popularity of Scandinavian names of old Norse origin – not as a specific aversion among parents against names with the special letters <æ>, <ø> and <å>.

Keywords: first names, Scandinavian names, specific Scandinavian letters, name preferences.

Gulbrand Alhaug
Institutt for språkvitenskap
Universitetet i Tromsø
gulbrand.alhaug@uit.no

Carl eller Karl?

Stavevarianter i dansk fornavnemode

BIRGIT EGGERT

Resume: I den danske fornavnemode findes en række navne i flere forskellige stavemåder som ikke har indflydelse på navnenes udtale. Navnene udtales ens hvad enten de staves *Carl* eller *Karl* og *Camilla* eller *Kamilla*. Med udgangspunkt i de 50 mest populære pige- og drengenavne hvert år siden 1985 har jeg set på hvordan den lyd som i dansk retstavning normalt skrives med bogstavet *k*, skrives i tidens fornavne.

Undersøgelsen viser samlet set at man generelt foretrækker stavemåder med *c* (*c*, *cc*, *ch* og *ck*) frem for stavemåder med *k* (*k* og *kk*), og i langt de fleste tilfælde ser det ud til at have været gældende gennem det meste af 1900-tallet. Nogle navne (*Carl* – *Karl*, *Caroline* – *Karoline*, *Christine* – *Kristine*, *Oscar* – *Oskar*) som generelt i 1900-tallet var mest udbredte med den *k*-stavede variant, har imidlertid ændret sin relative hyppighed og er i undersøgelsesperioden blevet mere udbredte med *c*-stavemåde. Nogle få navne (*Victor* – *Viktor*, *Victoria* – *Viktoria*) hvor *c*-stavemåden i forvejen var hyppigst i 1900-tallet, er blevet endnu hyppigere med denne stavemåde på bekostning af *k*-stavemåden. Ved et enkelt navn (*Carina* – *Karina*) er *c*-stavemåden relativt set blevet mere hyppig uden dog at have fået flere navnebærere end *k*-stavemåden.

Katrine og *Frederik* afviger fra dette ved at have stor overvægt af den *k*-stavede variant. Det kan for *Katrine*'s vedkommende finde sin forklaring i at stavemåden *Cathrine* kan fordrø en engelsk udtale af navnet som ligger langt fra den danske udtale. En meget lang tradition i Danmark kan forklare dominansen af *k*-varianten når det gælder *Frederik*. Enkelte andre af undersøgelsens navne har en mere moderat overvægt af *k*-varianterne (*Carina* – *Karina*, *Carla* – *Karla*, *Casper* – *Kasper*, *Marc* – *Mark*) uden der kan gives en entydig forklaring på hvorfor det gælder netop disse navne.

Den mest oplagte forklaring på tendensen til hovedsageligt at foretrække *c*-stavemåder er at forældre i dag – bevidst eller ubevidst – i højere grad ønsker en stavemåde af deres børns navne som er mere gangbar internationalt end den hjemlige *k*-stavemåde.

Nøgleord: fornavne, navnemode, stavevarianter, internationalisering.

I den danske fornavnemode findes en række navne i flere forskellige stavemåder som ikke har indflydelse på navnenes udtale. Navnene udtales ens hvad enten de staves *Carl* eller *Karl* og *Camilla* eller *Kamilla*. Med udgangspunkt i de 50 mest populære pige- og drengenavne hvert år siden 1985 har jeg set på hvordan den lyd som i dansk retstavning normalt skrives med bogstavet *k*, skrives i tidens fornavne. Noget tyder på at man ønsker en mere international stavemåde idet stavemåder med *c* er hyppigere end stavemåder med det hjemlige *k*.

Introduktion

Dansk retstavning foreskriver hovedsageligt at bogstavet *k* benyttes til at gengive lyden [*k*] (og i visse tilfælde lyden [*g*]); undtagelser skrevet med *c* eller *ch* findes i indlånte ord. Men stavningen af personnavne har altid varieret meget i forhold til den almindelige retstavning, og flere forskellige stavemåder af de samme navne har været brugt side om side, og det er stadig tilfældet i dag (jf. fx Lerche Nielsen, 2006: 41).

Mig bekendt er stovevarianterne i nutidens fornavnemode ikke undersøgt i noget videre omfang i Danmark, og derfor er der ikke meget at sammenligne med. Navneformerne slås normalt sammen og betragtes som udtryk for den samme navnemode (således fx Meldgaard 1997), selvom der – efter min mening – også synes at være mode i navnenes stavemåde.

Emnet er berørt i enkelte behandlinger af nordiske fornavne. Eksempelvis skriver Marianne Blomqvist at man i finlandssvenske personnavne ofte har varianter med *c* og *ch* over for varianter med *k*, selvom *k* er det som foreskrives i den svenske retskrivning (Blomqvist, 2006: 130). Tilsvarende skriver Guðrún Kvaran (2008: 190–191) at man oftere og oftere ønsker udenlandske stavemåder af fornavne i Island, herunder *c* for islandsk *k*. Senest har Emilia Aldrin behandlet forskellige stavemåder af fornavne i forbindelse med navngivning af nyfødte i Göteborg i Sverige (Aldrin, 2011: 41–43). Her konstateres det at de almindeligste alternativer i fornavnenes stavemåde er valget mellem netop *c* og *k*, og der ser ud til at være en tendens til at forældre oftest har valgt *k*-stavemåden i hjemlige navne, mens man oftere har valgt *c*-stavemåden i indlånte navne. Blandt motiverne for valget af en bestemt stavemåde af et navn er international stavemåde det tredje hyppigste, kun overgået af æstetiske motiver og at man fandt den valgte stavemåde enklest. At stavemåden virker mere hjemlig er et mindre almindeligt motiv.

Et beslægtet emne er lemmatisering som er uhyre vigtigt og nødvendigt at behandle i forbindelse med undersøgelser af personnavne for overhovedet at kunne bestemme hvor mange forskellige navne man har med at gøre. Dog er

dette hovedsageligt et problem i forbindelse med ældre navnematerialer, idet udtalen af nutidens navne kan afgøre om der er tale om et eller flere navne. Det er imidlertid ikke muligt med historiske materialer, og derfor er det netop i forbindelse med sådanne at lemmatisering oftest behandles (jf. fx Meldgaard, 1990: 98–101; Alhaug, 1992; Leibring, under udgivelse).

Der findes en række forskellige stavemåder som afspejler den samme udtale af danske navne. Det er eksempelvis brugen af *ks* eller *x* (fx *Aleksander* – *Alexander*), *th* eller *t* (fx *Mathias* – *Matias*) og *j* eller *y* (fx *Freja* – *Freya*). Inden for rammerne af denne udgivelse er der imidlertid ikke plads til at se på alle variationsmuligheder, og derfor har jeg her valgt at se på om der er en overordnet tendens til brug af enten *c* (/cc/ch/ck) eller *k* (/kk). Går man hovedsageligt efter det danske *k* (/kk) eller det mere internationale *c* (/cc/ch/ck)?

Materiale og metode

Undersøgelsens materiale er hentet fra Danmarks Statistiks (DSt) uredigerede lister over navne givet som første fornavn til nyfødte hvert år siden 1985. Tallene i disse uredigerede lister gælder hver enkelt stavemåde af navnene, og derfor er de anderledes end tallene på de top-50-lister som DSt offentliggør hvert år. Her er antallet af navnebærere med forskellige stavemåder af det samme navn lagt sammen uden det oplyses hvilke stavemåder det er som er lagt sammen. Statistikken bag tallene er således ikke tilgængelig, og de offentliggjorte lister er derfor ikke egnede til videnskabelige undersøgelser med et videre statistisk sigte. De uredigerede navnelister som er anvendt i denne undersøgelse, er ikke offentliggjorte, men findes i Afdeling for Navneforskning (AfN) samlinger. Tallene for de enkelte stavemåder af navnene kan dog findes på DSt's Navnebarometer.

Denne undersøgelse dækker første fornavn givet til børn født i perioden 1985–2011. Når perioden slutter med 2011, skyldes det at tallene for 2012 i skrivende stund endnu ikke findes. I Danmark skal alle forældre navngive deres børn inden for et halvt år, og derfor kan man først lave statistik på fornavne for årgang 2012 i juli 2013. I hele undersøgelsesperioden er der født og navngivet i alt 1 686 237 børn, og i undersøgelsen nedenfor er de enkelte navnes hyppighed i perioden udregnet som den andel af hele denne samlede mængde af børn som bærer den enkelte stavemåde af et navn. Eva Villarsen Meldgaard (2007) har i sit fornavneleksikon angivet det samlede antal navnebærere i Danmark i 2005. Det vil sige at tallene herfra dækker en stor del af 1900-tallet, og de vil blive brugt som sammenligningsgrundlag i undersøgelsen hvor markante forskelle mellem fordelingen af variantstavemåderne her og i undersøgelsens materiale vil blive trukket frem.

Til materialet er valgt navne som er blandt de 50 hyppigste pigenavne og de 50 hyppigste drengenavne hvert år i undersøgelsesperioden, og som har kendte stavevarianter med *c*, *cc*, *ch*, *ck* og *k*, *kk* brugt for en *k*-lyd i navnet – eller i visse tilfælde en *g*-lyd som i den almindelige danske retskrivning svarer til en position der normalt ville skrives med *k* (se DDO, indersiden af bindet). Enkelte navne som indeholder et af disse bogstaver eller bogstavkombinationer, er ikke taget med i materialet af forskellige årsager som gør det uhensigtsmæssigt at sammenligne dem med det øvrige materiale. Det gælder navne som har *k*-lyden foran en fortunevokal hvilket bevirker at udtalen for stavemåder med *C-/c-* kan være ændret til en *s*-lyd, og navne hvor antallet af konsonanter i indlyd ændrer længden på den foregående vokal. Det der kunne se ud som stavevarianter, kan derfor betegne helt forskellige navne. Det gælder *Kenneth* (1985–1995), *Kim* (1985–1992), *Mike* (1988–1999) og *Mikkel* (1985–2011). Andre navne findes kun i én variant med hensyn til manifestering af *k*-lyden, eller varianter af en ellers meget hyppig stavemåde findes mindre end fem gange i undersøgelsesperioden. Det gælder *Frederikke* (1994–2011) [var: *Fredericke* 1], *Henrik* (1985–1994) [var: *Henrich* 3, *Henrick* 1], *Rikke* (1985–2002) [var(?): *Ricce* 1] og *Silke* (2008–2011) [var: *Silche* 1]. For disse navne har der reelt ikke været varianter at vælge imellem, og derfor kan de heller ikke fortælle noget om hvilken stavemåde forældre foretrækker i valget af navn til deres barn. Endelig findes enkelte navne kun én gang med én stavevariant på top-50-listen i undersøgelsesperioden, og da denne undersøgelse gælder de populæreste navne, er der set bort fra disse enlige svaler. Der drejer sig om *Carsten* (1985), *Katja* (1993) og *Kevin* (1995).

I undersøgelsen nedenfor vurderes kun navnenes samlede forekomst i undersøgelsesperioden, og der tages således ikke hensyn til om navnene og stavevarianterne er stigende eller faldende i brug på forskellige tidspunkter i perioden. Det er naturligvis hverken et irrelevant eller uinteressant aspekt, men det må tages op i anden sammenhæng da det ikke er muligt at omfatte indenfor rammerne for denne udgivelse.

Brugen af *c* og *k* i dansk fornavnemåde

I materialet findes i alt 29 forskellige navne med en *k*-udtale. De har i alt 66 forskellige stavemåder, herunder fire navne som repræsenteres af hver fire forskellige stavemåder. Det gælder varianterne *Cathrine*, *Catrine*, *Kathrine*, *Katrine*; *Christoffer*, *Christopher*, *Kristoffer*, *Kristopher*; *Frederic*, *Frederich*, *Frederick*, *Frederik* og *Nicolai*, *Nicolaj*, *Nikolai*, *Nikolaj*. De øvrige 25 navne har kun hver to stavevarianter i undersøgelsen.

Undersøgelsen er opdelt i tre dele. Først undersøges forekomster af *C-/*

Ch- eller *K-* i forlyd, derefter undersøges forekomster af *-c/-cc-/ch-/ck-* eller *-k/-kk-* i indlyd, og sidst undersøges *-c/-ch/-ck* eller *-k* i udlyd. Afsluttende sammenholdes resultaterne og det vurderes om der er en sammenhæng mellem variationerne i de forskellige stillinger i navnene.

Navne stavet med C-, Ch- eller K- i forlyd

Denne del af undersøgelsen indeholder 13 forskellige pige- og drengenavne som begynder med *C-*, *Ch-* eller *K-*. De fleste af disse navne har yderligere en stavevariant som også findes blandt navnelisternes 50 hyppigste navne, men for enkelte navne gælder at det kun er den ene form som er blandt de hyppigste navne. Undersøgelsens navne med *C-*, *Ch-* eller *K-* i forlyd findes i tabel 1 og 2, og her ses antallet af navnebærere af de enkelte stavemåder for hele undersøgelsesperioden ligesom den andel i promille (‰) af alle fødte i perioden som bærer navnet i netop dén stavemåde.

Varianter med C- eller Ch-			
<i>navn</i>	år på top-50	<i>antal navnebærere 1985–2011</i>	
		<i>samlet antal</i>	<i>andel i ‰ i perioden</i>
Camilla	1985–2007	16 468	9,77 ‰
Carina	1985–1991	1793	1,06 ‰
Carl	2004–2011	2679	1,59 ‰
Carla	–	928	0,55 ‰
Caroline	1990–2011	9721	5,76 ‰
Casper	1985–2006	8718	5,17 ‰
Cathrine	–	2107	1,25 ‰
Catrine	–	429	0,25 ‰
Christian	1985–2011	18 113	10,74 ‰
Christina	1985–1999	7482	4,44 ‰
Christine	1987–1996	2626	1,56 ‰
Christoffer	1987–2005	5142	3,05 ‰
Christopher	–	1784	1,06 ‰
Clara	1995–2011	5290	3,14 ‰
Claus	1985–1988	1381	0,82 ‰
I alt i perioden		84 661	50,21 ‰

Tabel 1: Undersøgelsens navne som begynder med *C-* eller *Ch-*. Det er angivet i hvilken årrække den enkelte stavevariant findes blandt de 50 hyppigste navne af det aktuelle køn, samt den andel af børn født i den samlede undersøgelsesperiode som har fået navnet i netop denne stavevariant (angivet i ‰). De tilsvarende stavevarianter med *K-* findes i tabel 2 nedenfor.

Varianter med <i>K-</i>			
<i>navn</i>	år på top-50	<i>antal navnebærere 1985–2011</i>	
		<i>samlet antal</i>	<i>andel i ‰ i perioden</i>
Kamilla	1989–1992	2337	1,39 ‰
Karina	1985–1992	2290	1,36 ‰
Karl	–	1536	0,91 ‰
Karla	2008–2011	1492	0,88 ‰
Karoline	1997–2009	4056	2,41 ‰
Kasper	1985–2010	14 098	8,36 ‰
Kathrine	1986–2002	4028	2,39 ‰
Katrine	1985–2009	9167	5,44 ‰
Kristian	1985–2007	7420	4,40 ‰
Kristina	1985–1994	2882	1,71 ‰
Kristine	–	2413	1,43 ‰
Kristoffer	1992–1999	3227	1,91 ‰
Kristopher	–	36	0,02 ‰
Klara	–	1437	0,85 ‰
Klaus	–	808	0,48 ‰
I alt i perioden		57 227	33,94 ‰

Tabel 2: Undersøgelsens navne som begynder med *K-*. Det er angivet i hvilken årrække den enkelte stavevariant findes blandt de 50 hyppigste navne af det aktuelle køn, samt den andel af børn født i den samlede undersøgelsesperiode som har fået navnet i netop denne stavevariant (angivet i ‰). De tilsvarende stavevarianter med *C-* eller *Ch-* findes i tabel 1 ovenfor.

Stavevarianterne med *C-* eller *Ch-* er med 50,21 ‰ tydeligt hyppigere end varianterne med *K-* som kun er benyttet af 33,94 ‰ når man ser på det samlede antal navne i undersøgelsen med *k*-udtale i forlyd. Den samme tendens gør sig

i varierende grad gældende når det drejer sig om hovedparten af de enkelte navne. *Camilla* er med 9,77 % af samtlige navngivne i undersøgelsesperioden overordentligt meget hyppigere end *Kamilla* med 1,39 %, og det er den største forskel mellem stavevarianterne i denne del af undersøgelsen. Denne fordeling af stavevarianterne ser ud til at have været gældende også gennem 1900-tallet (jf. Meldgaard, 2007: 168).

Stor forskel er der dog også når det gælder navnene *Caroline* (5,76 %) – *Karoline* (2,41 %), *Christian* (10,74 %) – *Kristian* (4,40 %), *Christina* (4,44 %) – *Kristina* (1,71 %), *Christoffer/Christopher* (i alt 4,11 %) – *Kristoffer/Kristopher* (i alt 1,93 %) samt *Clara* (3,14 %) – *Klara* (0,85 %) hvor der er mere end dobbelt så mange navngivne med *C-/Ch*-varianterne end med *K*-varianterne. *Karoline* var i 1900-tallet lidt mere hyppig end *Caroline* (Meldgaard 2007: 211), så dér er billedet vendt, men ellers er der ikke afgørende forskel i forholdet mellem de øvrige varianter i 1900-tallet generelt og i undersøgelsesperioden.

Navneformerne *Carl* (1,59 %) – *Karl* (0,91 %), *Christine* (1,56 %) – *Kristine* (1,43 %) og *Claus* (0,82 %) – *Klaus* (0,48 %) ligger alle hinanden nærmere end de ovenfor nævnte varianter selvom der alligevel er en tydelig overvægt af de varianter der er stavet med *C-* eller *Ch-*. *Carl* og *Karl* synes at have været nogenlunde lige udbredte i 1900-tallet (jf. Meldgaard 2007: 59), mens *Kristine* har været markant mere udbredt end *Christine* (jf. Meldgaard, 2007: 214). Disse to navnes varianter har altså ”byttet plads”, og den nye overvægt af *c*-varianterne kunne se ud som en tendens til en fornyet interesse for den mere internationale stavemåde med *C(h)-*.

Når man ser på følgende navneformer, er det imidlertid de *K*-stavede varianter der er hyppigst i undersøgelsesmaterialet: *Carina* (1,06 %) – *Karina* (1,36 %), *Carla* (0,55 %) – *Karla* (0,88 %), *Casper* (5,17 %) – *Kasper* (8,36 %) og *Cathrine/Catrine* (i alt 1,50 %) – *Katrine/Kathrine* (i alt 7,83 %) er alle hyppigst i de *K*-stavede varianter. Især er forskellen stor når det gælder *Cathrine/Catrine* og *Kathrine/Katrine* hvor de *K*-stavede varianter er mere end fem gange hyppigere end de *C*-stavede varianter. Den store hyppighed af den *k*-stavede variant uden *h-*, *Katrine* (se tabel 2), kan skyldes at den *c*-stavede form med *-h-*, *Cathrine*, på engelsk udtales helt anderledes end den måde navnet siges på dansk. I hvert fald har den *k*-stavede variant med *-h-* været den mest udbredte i Danmark i 1900-tallet (jf. Meldgaard, 2007: 212). Stavemåden *Karina* har været mere end dobbelt så hyppig gennem 1900-tallet end *Carina* (jf. Meldgaard, 2007: 210). Det vil sige at selvom *K*-varianten fortsat er hyppigst, så er *C*-varianten relativt set blevet mere udbredt i undersøgelsesperioden, end den var tidligere.

Navne stavet med -c-, -ch-, -ck-, -k- eller -kk- i indlyd

Der er 12 forskellige navne i undersøgelsesmaterialet som har *k*-udtale i indlyd. Varianterne med *c*-stavemåder er stavet med *-c-*, *-cc-*, *-ch-* eller *-ck-* (se tabel 3), mens deres varianter alle er skrevet med *-k-* eller *-kk-* (se tabel 4). Alle varianterne med *c*-stavemåder har været repræsenteret på top-50-listerne for det pågældende køn i undersøgelsesperioden, mens halvdelen af *k*-stavemåderne har været sjældnere og findes ikke på nogen af top-50-listerne i perioden. Denne fordeling antyder en tendens som den vi så ovenfor med initialt *C-/Ch-* eller *K-* hvor de *c*-stavede varianter er hyppigst.

Varianter med -c-, -cc-, -ch- eller -ck-			
<i>navn</i>	år på top-50	<i>antal navnebærere 1985–2011</i>	
		<i>samlet antal</i>	<i>andel i ‰ i perioden</i>
Jacob	1985–2010	10 567	6,27 ‰
Joachim	1995–1996	1803	1,07 ‰
Lucas	1995–2011	7124	4,22 ‰
Marcus	1995–2011	7324	4,34 ‰
Michael	1985–1998	8005	4,75 ‰
Nicklas	1989–2011	6693	3,97 ‰
Nicolai	1985–2006	7414	4,40 ‰
Nicolaj	1993–1997	2469	1,46 ‰
Nicoline	1995–2009	3231	1,92 ‰
Oscar	2001–2011	3487	2,07 ‰
Rebecca	1995–2003	2638	1,56 ‰
Victor	1994–2011	7318	4,34 ‰
Victoria	1999–2011	4626	2,74 ‰
I alt i perioden		72 699	43,11 ‰

Tabel 3: Undersøgelsens navne som har *-c-*, *-cc-*, *-ch-* eller *-ck-* i indlyd. Det er angivet i hvilken årrække den enkelte stavevariant findes blandt de 50 hyppigste navne af det aktuelle køn, samt den andel af børn født i den samlede undersøgelsesperiode som har fået navnet i netop denne stavevariant (angivet i ‰). De tilsvarende stavevarianter med *-k-* eller *-kk-* findes i tabel 4 nedenfor.

Varianter med <i>-k-</i> eller <i>-kk-</i>			
navn	år på top-50	navnebærere 1985–2011	
		samlet antal	andel i ‰ i perioden
Jakob	1985–2004	8156	4,84 ‰
Joakim	–	1166	0,69 ‰
Lukas	1997–2011	4416	2,62 ‰
Markus	1999–2001	2197	1,30 ‰
Mikael	–	983	0,58 ‰
Niklas	1990–1994	2769	1,64 ‰
Nikolai	–	1498	0,89 ‰
Nikolaj	1985–2009	7442	4,41 ‰
Nikoline	–	2093	1,24 ‰
Oskar	1996–2011	2779	1,65 ‰
Rebekka	–	1207	0,72 ‰
Viktor	2001–2011	3055	1,81 ‰
Viktoria	–	600	0,36 ‰
I alt i perioden		38 361	22,75 ‰

Tabel 4: Undersøgelsens navne som har *-k-* eller *-kk-* i indlyd. Det er angivet i hvilken årrække den enkelte stavevariant findes blandt de 50 hyppigste navne af det aktuelle køn, samt den andel af børn født i den samlede undersøgelsesperiode som har fået navnet i netop denne stavevariant (angivet i ‰). De tilsvarende stavevarianter med *-c-*, *-cc-*, *-ch-* eller *-ck-* findes i tabel 3 ovenfor.

Når det gælder navnene med *k*-udtale i indlyd, er det den samme tendens der gør sig gældende, som for navnene med *k*-udtale i forlyd, nemlig at der er en tydelig tendens til at man foretrækker stavemåden med *-c-* (*-cc-*, *-ch-* eller *-ck-*) frem for stavemåden med *-k-* (eller *-kk-*). I indlyd er den samlede tendens oven i købet endnu tydeligere idet der er næsten dobbelt så mange forekomster af navnevarianter med *c*-stavemåder end med *k*-stavemåder i det samlede antal, og alle *c*-stavemåderne i samtlige disse navne er hyppigere end *k*-stavemåderne. For *Nicolai/Nicolaj* (i alt 5,86 ‰) og *Nikolai/Nikolaj* (i alt 5,30 ‰) gælder dette dog kun når staveformerne som slutter på *-i* og *-j* lægges sammen. Ser man på de enkelte stavemåder, er *Nikolaj* (4,41 ‰) som

er hyppigst, faktisk en anelse hyppigere end *Nicolai* (4,40 ‰) som er næst hyppigst.

Fem af navnene har en meget markant overrepræsentation af *c*-stavemåder. Det gælder *Marcus* (4,34 ‰) – *Markus* (1,30 ‰), *Michael* (4,75 ‰) – *Mikael* (0,58 ‰), *Nicklas* (3,97 ‰) – *Niklas* (1,64 ‰), *Victor* (4,34 ‰) – *Viktor* (1,81 ‰) og *Victoria* (2,74 ‰) – *Viktoria* (0,36) som alle har mere end dobbelt så mange forekomster med *c*-stavemåden end med *k*-stavemåden. Forskellen i antallet af *Victor* og *Viktor* er blevet større i undersøgelsesperioden end den har været gennem 1900-tallet (jf. Meldgaard, 2007: 147), og der er således kommet en større overvægt af varianten med *c*-stavemåden end den med *k*-stavemåden end der var tidligere. Det samme gælder *Victoria* over for *Viktoria*, her er *c*-stavemåden også blevet meget mere brugt i undersøgelsesperioden end den har været generelt gennem 1900-tallet (jf. Meldgaard, 2007: 256 f.).

Mindre markant forskel i brugen af variantstavemåderne findes ved navnene *Jacob* (6,27 ‰) – *Jakob* (4,84 ‰), *Joachim* (1,07 ‰) – *Joakim* (0,69 ‰), *Lucas* (4,22 ‰) – *Lukas* (2,62 ‰) og *Rebecca* (1,56 ‰) – *Rebekka* (0,72 ‰) som alle dog har tydeligt flere forekomster med *c*-stavemåden end med *k*-stavemåden.

En temmelig lille forskel i brugen af variantstavemåderne findes som nævnt ovenfor når det gælder *Nicolai/Nicolaj* og *Nikolai/Nikolaj* når variantformerne med henholdsvis *-c*- og *-k*- lægges sammen, men det gælder også navnene *Nicoline* (1,92 ‰) – *Nikoline* (1,24 ‰) og *Oscar* (2,07 ‰) – *Oskar* (1,65 ‰). Brugen af varianterne *Oscar* og *Oskar* ser ud til at have vendt i undersøgelsesperioden idet der i 1900-tallet generelt har været omtrent en halv gang flere med varianten *Oskar*, end med varianten *Oscar* (jf. Meldgaard, 2007: 119).

Navne stavet med -c, -ch, -ck eller -k i udlyd

Der er kun fire navne i materialet som har *k*-udtale i udlyd. Varianterne med *c*-stavemåder er alle skrevet med *-c*, *-ch* eller *-ck* (se tabel 5), og varianterne med *k*-stavemåder er alle skrevet med *-k* (se tabel 6). De fire navne har meget forskellig oprindelse og udbredelse i Danmark, og den store samlede overvægt af *k*-stavemåder skyldes hovedsageligt det meget udbredte navn *Frederik*.

Varianter med -c, -ch eller -ck			
<i>navn</i>	år på top-50	<i>navnebærere 1985–2011</i>	
		<i>samlet antal</i>	<i>andel i % i perioden</i>
Frederic	–	51	0,03 ‰
Frederich	–	11	0,01 ‰
Frederick	–	97	0,06 ‰
Marc	1991–1993	2090	1,24 ‰
Nick	1986–1991	1784	1,06 ‰
Patrick	1986–2005	7375	4,37 ‰
I alt i perioden		11 408	6,77 ‰

Tabel 5: Undersøgelsens navne som slutter med *-c*, *-ch* eller *-ck*. Det er angivet i hvilken årrække den enkelte stavevariant findes blandt de 50 hyppigste navne af det aktuelle køn, samt den andel af børn født i den samlede undersøgelsesperiode som har fået navnet i netop denne stavevariant (angivet i ‰). De tilsvarende stavevarianter med *-k* findes i tabel 6 nedenfor.

Varianter med -k			
<i>navn</i>	år på top-50	<i>navnebærere 1985–2011</i>	
		<i>samlet antal</i>	<i>andel i % i perioden</i>
Frederik	1985–2011	19 409	11,51 ‰
Mark	1985–1998	3974	2,36 ‰
Nik	–	21	0,01 ‰
Patrik	–	288	0,17 ‰
I alt i perioden		23 692	14,05 ‰

Tabel 6: Undersøgelsens navne som slutter med *-k*. Det er angivet i hvilken årrække den enkelte stavevariant findes blandt de 50 hyppigste navne af det aktuelle køn, samt den andel af børn født i den samlede undersøgelsesperiode som har fået navnet i netop denne stavevariant (angivet i ‰). De tilsvarende stavevarianter med *-c*, *-ch* eller *-ck* findes i tabel 5 ovenfor.

To af de fire navne har markant flere forekomster af *c*-stavemåden idet *Nick*

(1,06 ‰) – *Nik* (0,01 ‰) og *Patrick* (4,37 ‰) – *Patrik* (0,17 ‰) begge har meget få forekomster med *-k* mens *c*-skrivemåderne er de absolut mest foretrukne. Begge navne er indlånt fra engelsk i 1900-tallet (Meldgaard, 2007: 114), og årsagen til den udbredte stavemåde på *-ck* skyldes sandsynligvis at det er den almindelige engelske stavemåde.

Omvendt forholder det sig med *Frederic/Frederich/Frederick* (i alt 0,10 ‰) – *Frederik* (11,51 ‰) og *Marc* (1,24 ‰) – *Mark* (2,36 ‰). Navneformen *Frederik* er så hyppig at den næsten overskygger de øvrige stavemåder for navnet, og *c*-stavemåderne er alle tre meget sjældne i undersøgelsesperioden såvel som gennem 1900-tallet (jf. Meldgaard, 2007: 75f.). Navnet har været brugt i Danmark siden 1100-tallet (Meldgaard, 2007: 75), og dermed har det en lang tradition som har manifesteret stavemåden med *-k* i udlyd som den almindelige stavemåde af navnet som altså stadig gør sig gældende. For *Marc* – *Mark* er *k*-stavemåden noget hyppigere end *c*-stavemåden uden det dog kommer op på dobbelt så mange forekomster med *-k* som med *-c*. Måske skyldes den større hyppighed med *-k* at navnet i denne form er identisk med det danske appellativ *mark*, og denne stavemåde derfor synes mere ”rigtig”. Man kunne dog også forestille sig at eksistensen af appellativet *mark* kunne have haft den modsatte effekt med større hyppighed af stavemåder med *-c* for at tydeliggøre forskellen på appellativet *mark* og det etymologisk set uidentiske drengenavn *Marc* – *Mark*.

Konklusion

Undersøgelsen viser samlet set at man generelt foretrækker stavemåder med *c* (*c*, *cc*, *ch* og *ck*) frem for stavemåder med *k* (*k* og *kk*), og i langt de fleste tilfælde ser det ud til at have været gældende gennem det meste af 1900-tallet. Nogle navne (*Carl* – *Karl*, *Caroline* – *Karoline*, *Christine* – *Kristine*, *Oscar* – *Oskar*) som generelt i 1900-tallet var mest udbredte med *k*-stavemåde har imidlertid ændret sin relative hyppighed og er i undersøgelsesperioden blevet mere udbredte med *c*-stavemåde. Enkelte navne (*Victor* – *Viktor*, *Victoria* – *Viktoria*) hvor *c*-stavemåden i forvejen var hyppigst i 1900-tallet, er blevet endnu hyppigere med denne stavemåde på bekostning af *k*-stavemåden. Ved et enkelt navn (*Carina* – *Karina*) er *c*-stavemåden relativt set blevet mere hyppig uden dog at have fået flere navnebærere end *k*-stavemåden.

Katrine og *Frederik* afviger fra dette ved at have stor overvægt af den *k*-stavede variant. Det kan for *Katrines* vedkommende finde sin forklaring i at stavemåden *Cathrine* kan fordre en engelsk udtale af navnet som ligger langt fra den danske udtale. En meget lang tradition i Danmark kan forklare dominansen af *k*-varianten når det gælder *Frederik*. Enkelte andre af

undersøgelsens navne har en mere moderat overvægt af *k*-varianterne (*Carina* – *Karina*, *Carla* – *Karla*, *Casper* – *Kasper*, *Marc* – *Mark*) uden der kan gives en entydig forklaring på hvorfor det gælder netop disse navne.

Den mest oplagte forklaring på tendensen til hovedsageligt at foretrække *c*-stavemåder er at forældre i dag – bevidst eller ubevidst – i højere grad ønsker en stavemåde af deres børns navne som er mere gangbar internationalt end den hjemlige *k*-stavemåde.

En større og bredere undersøgelse med flere forskellige stavevarianter af navne med samme udtale kunne formentlig give et mere tydeligt billede af tendenserne inden for stavningen i den danske fornavnemode, og om der er en overordnet tendens til at man ønsker internationalt gangbare navne.

Litteratur og kilder

AfN = Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.

Aldrin, E. 2011. *Att välja namn. Namngivningsmönster i Göteborg 2007*. SoLiD-rapport 21. Uppsala Universitet.

Alhaug, G. 1992. Lemmatisering av namnevarianter – ein nivåmodell basert på norsk materiale. *Studia anthroponymica Scandinavica* 10: 115–150.

Blomqvist, M. 2006. *Vad heter finlandssvenskarna?* Helsingfors.

DDO = *Den Danske Ordbog* 1–6. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 2003–2005.

DSt = Danmark Statistik, www.dst.dk. Navnesiderne findes på www.dst.dk/navne

Guðrún Kvaran. 2008. Nye tendenser i islandsk navngivning – hvorfor? *I: Kvaran, G. Ámundason, H. J., Hafsteinsdóttir, J. & Sigmundsson, S. (red.). Norræn nöfn – Nöfn á Norðurlöndum. Hefðir og endurnýjun. Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse*. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. *NORNA-rapporter* 84. Uppsala: 189–197.

Leibring, K. Under udgivelse. Variantformer eller olika namn? Vid lemmatiseringens vägskäl. *Navne og skel – skellet mellem navne. Rapport fra den femtende nordiske navneforskerkongres på Askov Højskole 6.–9. juni 2012*. *NORNA-rapporter*.

Lerche Nielsen, M. 2006. (16. udgave). *Hvad skal barnet hedde?* København. Meldgaard, E. V. 1990. *Studier i københavnske fornavne 1650–1950*. København.

Meldgaard, E. V. 1997. Fornavnemoder i Danmark 1820–2020. *Studia anthroponymica Scandinavica* 15: 101–112.

Meldgaard, E. V. 2007. *Navnebogen*. (6. udgave). København.
Navnebarometer = Navnestatistik på Danmarks Statistiks hjemmeside. www.dst.dk/navnebarometer

Abstract: Among the most popular first names in Denmark are a number of names that occur in different spellings but still identical in pronunciations, i.e. *Carl* and *Karl* or *Camilla* and *Kamilla*. On the basis of the 50 most popular girl's and boy's names every year since 1985 I have looked at the realization of the sound that normally is written *k* in Danish spelling.

This study shows that parents generally prefer spellings with *c* (*c*, *cc*, *ch* and *ck*) rather than spellings with *k* (*k* and *kk*) when they name their children, and in most instances it seems to have been the case through most of the 20th century. Some names (*Carl* – *Karl*, *Caroline* – *Karoline*, *Christine* – *Kristine*, *Oscar* – *Oskar*) were used more often in the *k*-variants during the 20th century but have become more frequent in the *c*-variants in the investigated period. A few names (*Victor* – *Viktor*, *Victoria* – *Viktoria*) were already more frequent in the *c*-variants during the 20th century, and have become even more frequent in these variants during the studied period at the expense of the *k*-variant. One name (*Carina* – *Karina*) has become more frequent in the *c*-variant but the majority of the occurrences of the name are still in the *k*-variant.

Katrine and *Frederik* differ from this by having a big majority of the *k*-variants. For *Katrine* this may be explained by the fact that the *c*-variant *Cathrine* could require an English pronunciation which is very different from the Danish pronunciation. A very long spelling tradition could explain the dominance of the *k*-variant when it comes to *Frederik*. A few others of the names in this study have a moderate preponderance of the *k*-variants (*Carina* – *Karina*, *Carla* – *Karla*, *Casper* – *Kasper*, *Marc* – *Mark*) but no good explanation can be given on this.

The most evident explanation on the tendency that parents seem to prefer *c*-variants is that parents today – consciously or unconsciously – to a greater extent want their children's names spelled in a way that is more current internationally than the Danish *k*-variants.

Keywords: first names, frequent names, spelling variants, internationalization.

Birgit Eggert
Afdeling for Navneforskning
Nordisk Forskningsinstitut
Københavns Universitet
beggert@hum.ku.dk

The elusive feminine personal names or When the saints go marching out

GILLIAN FELLOWS-JENSEN

Abstract: In the absence of a comprehensive study of feminine personal names in the Faroes and in acknowledgement of the fact that in all European countries early records of names of women are of much less frequent occurrence than are those of men, a comparison has been made of some lists of names in England dating from the thirteenth century and from the sixteenth and seventeenth centuries with the sparse records from the Faroes. It is noted that the hagiographical names occurring in the Faroes are in general the same as those found in England. The main differences are that *Beatrix* does not seem to occur in the Faroes, while *Malan* < *Magdalena*, *Billa* < *Sibilla* and *Suffia* < *Sophia* are comparatively more common in the Faroes than in England. On the other hand the English name *Gillian* drops quite out of use in England in about 1600 until its reappearance in about 1925, while the Faroese form *G(j)iljanna* survives until 1800 in the Faroes before almost disappearing.

Keywords: personal names, girls' names saints' names, female saints, royal names.

I have known Anfinnur Johansen ever since he was a student in Copenhagen. I was internal examiner at one of his early examinations and shall never forget the relief and satisfaction with which I read his long-awaited thesis (Johansen, 1990). Fortunately NORNA meetings have given us frequent opportunities to meet and I think with pleasure of his hospitality in Tórshavn on several occasions. I am delighted to have this opportunity to offer a brief, if perhaps frivolous, tribute to him.

As my topic is feminine personal names of biblical or hagiographical origin, my first resort is to the useful table of Faroese personal names occurring in pre-Reformation sources, published in English by Anfinnur in 2002. I found there 98 lexical names of which only 12 are feminine names. Of these nine

are names of Nordic origin: *Arnóra*, *Birna*, *Guðrið*, *Guðrun*, *Ingibjörg*, *Ingríð*, *Tóra* and *Turið*, while a mere three are non-Nordic names, all borne by non-biblical saints; *Cecilia*, *Elin* < *Helena* and *Margreta*. There are two early occurrences of the name of the third-century Roman martyr Cecilia. The first is in *Færeyinga saga*. Unfortunately, this saga can hardly be called a native or contemporary source. Detailed work by Ólafur Halldórsson (1987) and Peter Foote (1993) has suggested that it was composed by an Icelander who was without personal acquaintance with the Faroe Islands, although with access to some genuine Faroese traditional material. Peter Foote (1973) made a pioneering critical study of the personal names borne by the non-Faroese characters in the story but one of the names he does not discuss is *Cecilia*, who is first introduced as the mistress of *Brestr* (chap. 3) but later as his wife (chap. 7). *Cecilia* is said to have been *norræn at ætt* but her name shows that she must have come from a region which had already been converted to Christianity, presumably somewhere in the British Isles. This is because she must have taken up residence in the Faroes a good while before the introduction of Christianity here. It is said that it was her son, *Sigmundur Brestisson*, who at the command of Olaf Tryggvason († c.1000), first arranged for the preaching of Christianity in the islands (chap. 31). Jóhan Hendrik W. Poulsen considers her name to be suspicious (Poulsen 1985: 61). This is, of course, because names of biblical or hagiographical origin can at the earliest be assumed to have been introduced to the Faroes with the conversion at the very end of the tenth century. I am also inclined to believe that this *Cecilia* must be fictitious. The name itself, however, undoubtedly became popular in European courtly circles and must eventually have made its way to the Faroes. A daughter of William the Conqueror died in 1127 and she was called Cecilia (Douglas, 1966:393-95), while a daughter of the Danish king St Knut was also given this name. She died in 1131 (*DgP* I: 175-182). The second Cecilia to be mentioned in the Faeroese pre-Reformation documents is *Sisælia*, the daughter of *Inghiborg*, one of four sisters from Skúvoy who are mentioned in a parchment letter dating from about 1400 that was attached in the manuscript of a Norwegian law-book (Jakobsen, 1907: XXV-XXVI, 8). The second saint's name to be mentioned in an early Faroese source, *Elin*, is derived from that of St Helena, the Roman saint who was the mother of the Emperor Constantine and died in 330. *Elin* is named in a letter dated in Norway on May 12, 1399 (Jakobsen, 1907: 31). The third saint's name *Margreta* is probably derived from the legendary St Margareta of Antioch, who was very popular in the later Middle Ages, although St Margaret, Queen of Scotland, who died in 1093, may also have contributed to the early wide popularity of the name.

The name occurs three times in the pre-Reformation period in the Faroes, once as *Margrettha*, one of the four sisters from Skúvoy named in the above-mentioned letter, and twice on notes written in the margins of Isl. Perg. 33 4to (Helgason, 1951, 111-112).

These very few instances of female saints' names in early Faroese sources made me decide to look again at some names from England to which I had immediate access, namely the material from a survey of the lands and tenants of the see of Lincoln that must have been made some time after 1258, although the surviving text is written in a late fourteenth-century hand (Fellows Jensen, 1975: 39-61). The tenants named include not only holders of knight's fees but also burgesses, free tenants, sokemen, customary tenants, cottagers and toft holders in nine counties of eastern and midland England. The numbers of the tenants recorded can only be approximate, as some may have held land in more than one location, and women only indicated by their forenames can be impossible to identify closely. The approximate total of tenants named is 2,263, of whom 2,064 are men and only 199 women. The women share 80 different lexical names, which are of very varied origin, not surprisingly in the light of the known history of settlement in England. There are, however, no fewer than 15 names which are ultimately of native English origin: *Alditha*, *Aldreda*, *Athelina*, *Brichtiua*, *Doda*, *Editha*, *Elvina*, *Estrilda*, *Geva*, *Goditha*, *Godiva*, *Goldiva*, *Leviva*, *Quena*, *Sehild*, and 6 of Nordic origin reflecting the Danish influence in Viking-Age England: *Gungive*, *Gunilda*, *Gunwara*, *Inga*, *Ingerid*, *Langusa*. The presence of so many names originating in the pre-Conquest period confirms that the survey cannot have been compiled much later than 1258, since after this date names introduced to England by the Normans and their followers would seem to have ousted from use names of English and Nordic origin. The Norman names derive from various sources. Continental Germanic origin accounts for 11 of them: *Albreda*, *Alice*, *Allota*, *Avicia*, *Eda*, *Emma*, *Ermentruea*, *Erneburga*, *Ernina*, *Haenilda*, *Hawisa*; 12 are of French origin: *Amabilia*, *Amelis*, *Claricia*, *Edelina*, *Isabella*, *Iseuda*, *Isolde*, *Ivetta*, *Mabilia*, *Margeria*, *Matilda*, *Milisent*; 4 are of Biblical origin: *Eva*, *Maria*, *Sarra*, *Susanna*, while 14 are derived from the name of a non-biblical saint. I cite these where relevant in a standardised modern English form: *Agatha*, *Agnes*, *Beatrix*, *Cecilia*, *Dionisia*, *Elena*, *Elota*, *Juliana*, *Lucia*, *Magga*, *Margareta*, *Petronilla*, *Sabina*, *Sybil*. Other names are more exotic: *Galina* seems to come from Russian, *Idonea* and *Senia* probably from Greek, *Leticia* from Latin, while two names probably originate from Brittany: *Muriel*, *Wymarc*.

The most significant fact about the occurrence of the feminine names

in the thirteenth-century English text, however, is that no fewer than 45 of the 80 lexical names only occur once in the text. The four most frequently occurring names are *Alice* and *Matilda* with 22 appearances each, *Emma* with 15 appearances and *Agnes* with 14. The popularity of *Alice* in England is generally considered to reflect the fact that the name had become very common in both England and France under the literary influence of the French romances. There is admittedly a minor English saint called Alice (†1270). She was a nun of Catesby and younger sister of Saint Edmund of Abingdon, archbishop of Canterbury (Farmer 1978, 423-424) but she seems to have lived too late to be responsible for the popularity of her name to have spread in late medieval England. The name *Alice* never seems to have spread to the Faroes. Two of the personal names occurring in the thirteenth-century English source, *Matilda* and *Emma*, must owe their popularity to the fact that they had found favour with the royal family. Matilda (†1083) was the wife of William the Conqueror, while her grand-daughter, who was also called Matilda (†1167), engaged in a bitter struggle with her cousin Stephen to gain the English crown and did in fact reign over England for a short period in 1141. The name *Matilda* dropped out of favour in England after the medieval period but revived in the eighteenth century. It is recorded occasionally in the Faroes as *Matthild*. The name *Emma* was brought to England by Emma of Normandy (†1062), the daughter of Duke Richard I. She married firstly King Ethelred the Unready in 1002 and secondly King Knut the Great in 1017. The name *Emma* was popular in England from the eleventh century onwards and is also recorded in the Faroes.

The name of the Roman saint Agnes (†c. 350) has yielded two forms in English sources, *Agnes* in the nominative case and *Agnete* in the genitive case. The great popularity of her name in Europe generally seems likely to reflect its resemblance to the word *agnus* ‘lamb’, for from at least the time of the mosaics at San Apollinare Nuovo in Ravenna, dating from the sixth century, the lamb has been her chief iconographic emblem (Farmer, 1978: 5-6). The form *Agnas* is recorded in the Faroes.

The fifth most popular name among the female tenants in England was *Beatrix* with 9 occurrences. This name is derived from the early fourth-century Roman martyr Viatrix (†c. 304) (Farmer, 1978: 358). It was brought to England by the Normans and the name is known to have been borne by a Beatrix of Pomeroy who, at the time of William the Conqueror, held Stowey in Somerset and Chevithorne in Devon, as sub-tenant in Domesday Book of her brother, Ralph of Pomeroy, as well as holding Bradford and Southleigh in Devon as sub-tenant of her other brother William Cheever. The name *Beatrix*

was fairly common in the twelfth and thirteenth century in England but rare in Scandinavia and not recorded in the Faroes.

The sixth most popular name in my source with 8 occurrences is *Gunilda*, one of the names introduced to England by the Vikings and occurring as *Gunnhild* in the Faroes, and the seventh is the saint's name *Cecilia* that has been mentioned above in connection with its occurrence in the Faroese sources. The eighth and ninth names, with 6 occurrences each, are the Continental Germanic name *Avicia* and the Old English name *Editha*, neither of which occurs in the Faroes. There follow five names each with 4 occurrences. These are Continental Germanic *Hawisa*, French *Iseuda* and *Iuetta*, none of which seem to appear in Faroese sources, and two saints' names which do: *Juliana* is named from the early fourth-century Roman martyr St Juliana. She was particularly venerated in the Low Countries, and Withycombe (1950: 175) suggests that the name may have spread from there to England, but since the cult of the saint in England can be traced back to the Martyrology of Bede (Farmer, 1978: 227) and there is a long poem in Old English about Juliana attributed to the poet Cynewulf, this is not necessarily the case. The name *Margareta* has been mentioned above as occurring early in Faroese sources.

The only relevant names noted by Winther Poulsen in his discussion of the names occurring in sources from Sandoy from the period 1584-1660 (1985: 63) are the biblical names: *Anna*, *Elsuba* (< *Elizabeth*), *Jóhanna* (a feminine form from *Jóhannes*), *Magdalena* and its derivative *Malan*, *Marjun* (< *Maria*), *Sára*, and the hagiographical names: *Ata* (< *Agatha*), *Barb(r)a*, *Gortra* (< *Gertrude*), *Katrin* (< *Catherine*), *Kristin* (< *Christina*), *Magga* (a short form of *Margareta*), *Marin* (< *Marina*), *Sissal* (< *Cecilia*) and *Sunniva*, said to be the daughter of an Irish Christian king, although her name was originally English, who became the patron saint of Bergen. In the subsequent period 1661-1719 Winther Poulsen (1985: 64) notes among the most frequently occurring names: *Sunniva*, *Marin* (< *Marina*), *Anna*, *Katrin*, *Elsuba*, *Malan*, *Billa* (< *Sibilla*), *Lisbita*, *Kristin*, *Sigga*, *Ata*, *Magga* in decreasing order of popularity.

It is not until 1801 that the census returns in the Faroe Islands included personal names, thus making it possible to trace the origin of most of the personal names then current. On this basis Jákup í Jákupsstovu counted all the names and determined their origin (1974). He noted that 90% of the population bore names derived either from the Bible or from the names of saints. He lists all the feminine names and finds that they are borne by 2,624 women and girls (1974: 15-19). He also provides the following frequency list of the twenty most commonly occurring feminine names as first forenames. This runs as

follows: *Anna, Katrin, Marin, Elsupa, Malan, Sunniva, Súsanna, Maria, Lisbíta, Suffia, Sigga, Elin, Kristin, Margreta, Billa, Bírta, Jóhanna, Rakul, Giljanna, Sára*. There are thus 9 biblical names, *Anna, Elsupa* (< *Elizabeth*), *Malan* (< *Magdalena*), *Súsanna, Maria, Lisbíta* (< *Elizabeth*), *Jóhanna, Rakel* (< *Rachel*) and *Sára*, including two representations of *Elizabeth*; 9 names of non-biblical saints, *Katrin, Marin, Billa* (< *Sibilla*), *Suffia* (< *Sophia*), *Elin* (< *Helena*), *Kristin, Margreta, Bírta* (< *Bridget*), *Giljanna* (< *Juliana*), and two Nordic names, *Sunniva* and *Sigga*, the former that of a Nordic saint.

At this point I should like to compare the top20 list of the feminine names in the Faroes in 1801 with the top50 lists of feminine names from forty English parishes in 16 decades from 1538-1700 that have been compiled by Scott Smith-Bannister (1997: 196-201). Some of the common variations in the English names have there been subsumed under one form, namely *Ann, Bridget, Catherine, Christian* (< *Christina*), *Elizabeth* and *Margaret*, while *Elin* and *Helen, Gillian* and *Julian, Joan* and *Joanna* have been treated as separate names. It is interesting to note that William Camden recorded as early as in 1605 in his *Remains Concerning Britain* that *Gilian* is legally a distinct name from *Julian*. There are many more different names in the English lists than in the Faroese list but there are, nevertheless, certain very striking resemblances between the positions taken by the individual names in the Faroese name list from 1801 and the English lists from 1538-1700.

In England three of the biblical names all occur at positions no lower than number 7 in each of the 16 decades studied and from 1580 they are all in one of the first three positions. These are *Elizabeth, Mary* and *Anne*, all names with links to English royalty. A fourth name derived from the bible, *Joan*, a feminine derivative from *John*, starts off for six decades at positions 1 or 2 but then falls gradually down to positions between 9 and 14. The drop begins with the rise in the 1580s of alternative forms such as *Joanna* and *Jane* which end by replacing *Joan* in the lists of popular names (Withycombe, 1950: 164, 168-169; Pickering, 1999: 175, 183-184). By the end of the sixteenth century in England Joan would seem to have become a typical name for a female rustic or a kitchen-wench, as evidenced by the concluding song in Shakespeare's comedy *Love's Labour's Lost*, first printed in 1598, which has the refrain, "While greasy Joan doth keel (= cool) the pot". It is to be noted that these four very popular names all appear among the top20 in the Faroes in 1801.

A fifth biblical name, *Susanna*, starts fairly modestly at no. 30 in the first decade but rises to 14 and 15 in the 1560s and 1570s, 12 in the 1580s and 1590s, 11 in the 1600s, 9 in the 1610s, 1620s and 1630s, 8 in the 1640s and 1650s, 7 in the 1660s-1690s, a very impressive gain of status. Withycombe (1950: 260-

1) suggests that this rise in popularity of the name in England probably had reference to the Susanna who is mentioned in the gospel according to St Luke, chapter VIII, verse 3, as a woman of substance who became a follower of Jesus, although the name occurs in England as early as the thirteenth century because of the popularity of the *History of Susanna* in the Apocrypha in which a chaste young married woman is falsely accused of adultery. This may be because from the sixteenth to the eighteenth century the motif of Susanna in the bath provided a splendid opportunity for artists to present the female body in the nude. *Súsanna* is also among the top20 names in the Faroes in 1801.

Three other female biblical figures follow different curves in the English popularity charts. The fate of *Sarah* is even more astonishing than that of *Susanna*. The name does not appear at all in the first decade but in the 1550s it appears at position 43 and goes on from there to 40 in the 1560s, 16 in the 1570s, 15 in the 1580s, 14 in the 1590s, 15 in the 1600s, 13 in the 1610s, 12 in the 1620s, 7 in the 1630s and 1640s, and ends up at position 4 in the last four decades, immediately behind the three top names. Its great rise in popularity has been associated with the fact that it was embraced by the Puritans in the sixteenth century (Pickering 1999: 312). It was probably also the Puritans who ensured a fairly steady position for the name *Rachel*, the name borne by the second and beautiful wife of Jacob. It stood at positions between about 30 and 40 in the early part of the period, dropping out of the lists in the 1640s and 1650s but returning at position 30 in the 1660s and eventually rising to 22 in the 1690s. The third biblical figure discussed in this paragraph plays almost no role in the English lists. The only appearance of the New Testament *Magdalen* is at position 45 in the 1560s. The name is said to have been introduced into England in the thirteenth century by the supposed discovery of her relics. It does not ever seem to have become very popular in England, perhaps in later years because of the development in the sixteenth century of the reduced form of the name as the adjective *maudlin* meaning 'characterised by tearful sentimentality'. It is to be noted that the three names all appear in the top20 names in the Faroes, *Sára* and *Rakul* near the bottom of the list but *Malan* standing in fifth position. *Malan*'s status is perhaps the most striking difference between the lists from the two countries and this is perhaps because the contracted form of the name escaped the loss of popularity accorded to the full form *Magdalena*, which only occurs twice in 1801.

The non-biblical and probably legendary saint *Margaret* did not sink lower than to seventh position in Scott-Bannister's English survey. She was one of the most popular of the medieval saints and her name remained popular even after the Reformation. Both *Margareta* and the short form *Magga* occur in the

Faroës in 1801. Five other names of non-biblical saints, *Catherine*, *Bridget*, *Cecily*, *Christian* and *Ellen*, also all manage to retain their positions in the upper half of the English list, even though *Ellen* has to compete with its side-form *Helen* between the 1590s and 1680s. In modern times *Helen* has become the more popular of the two forms in England. In the Faroës in 1801, *Katrin*, *Elin*, *Kristin* and *Birita* (< *Bridget*) in that order all achieve the top20 list but *Sissal* has dropped out of the top20 and there is no evidence at all for *Cecilia*.

The last three non-biblical saints from the Faroëse list that I want to discuss are of less frequent occurrence in the English lists. *Sibil(la)*, whose name appears as *Billa* in the Faroës, has a fairly modest position on the English lists as *Sybil*. She starts in the first decade at position 30 and remains at this position in the 1550s, rising to 25 in the 1560s, falling to 45 in the 1570s, rising again to 32 in the 1580s and falling back to 35 in the 1580s, only to drop out in the 1590s, 1600s, 1610s, to reappear again at 49 in the 1620s, to disappear in the 1630s, to reappear at 47 in the 1640s, and then to disappear in earnest. According to Withycombe (1950: 255) the name was fairly common in England from the 12th century but went out of fashion after the Reformation until Benjamin Disraeli's novel *Sybil* (1845) led to a revival of the personal name. *Billa* is found in the Faroëse list at 15th position.

The name *Sophia* or *Sophie* does not occur in Scott-Bannister's lists nor generally in English sources until the later seventeenth century. St Sophia was a saint of the Eastern Orthodox church and her name means 'wisdom'. The youngest daughter of James I, born in 1607 but lived only for a day, was christened Sophia and the name became common in the eighteenth century in England when it was promoted by James' granddaughter, Sophia, Electress of Hanover, the mother of George I (Pickering, 1999: 325). The name *Sophia* was borne by several Danish queens, including the Russian-born queen Sophia (†1198) of Valdemar the Great, and later frequently by German royalty and nobility (DgP I: 1268-1271). In the form *Suffia* the name is no. 10 in the top20 list in the Faroës, to where the name probably spread from Denmark.

The last saint's name from the 1801 Faroëse census that I want to discuss here is, *Juliana*, which occurs in my thirteenth-century source in that Latin form and generally in present day England as *Gillian*. It appears in Scott-Bannister's lists in both these forms, complicating its history. *Gillian* appears at the 20th position in the first decade, falls to 24th place in the 1550s, and to 26th in the 1560s, where *Julian* makes an appearance at 32nd position. In the 1570s the two forms share 40th position, while in the 1580s, *Julian* stands at 36th position and *Gillian* has disappeared. In the 1590s *Gillian* stands at 45th position and in the 1600s at 41st position but there is no sign of *Julian*. After

that there is no sign of either name on the lists. It seems obvious that *Gillian* must have undergone the same kind of fate in England as befell *Joan* around 1600.

There is a little evidence in some early sources of the use of various hypocorisms, terms of affection or familiarity, particularly *Gill* and *Jill*. Withycombe (1950: 176) notes records of both *Gillian* and *Gille* in the Hundred Rolls for 1273. Hypocoristic forms occur more frequently later. In the Wakefield cycle of medieval plays that were both written and performed in that town in the first half of the fifteenth century, the short form is employed for two rather unpleasant female characters (Cawley, 1958). In the pageant preceding the Flood *Gill* is the name of Noah's notoriously shrewish wife (line 219) and this woman herself uses the word contemptuously in the phrase neither for *Iak* nor for *Gill* meaning 'for nobody' (line 335), while in the so-called *Second Shepherds'* pageant about the Nativity, *Gyll* is the cunning wife of the sheep-stealer Mak, who conceals a stolen wether in the cradle (lines 296, 314, 386, 395, 406, 459, 514 (here spelt *Gill*), 519). In Nicholas Udall's comedy *Roister Doister* from c.1567, when the fun-maker Mathewe Merygreeke employs the expression "a strawe for yond Gill!" about the wealthy widow Christian Custance, he is speaking of her dismissively but not with any particularly derogative sense (Adams, 1924: 449). The association of Jack and Jill in the English nursery rhyme and in the phrase meaning 'lad and lass' must go back at least as far as the Wakefield plays and was certainly still current in Shakespeare's time, for instance in the bittersweet conclusion to *Love's Labour's Lost* (c.1595) where the King of Navarre's man Biron laments that he and his master have been defeated in a battle of wits by a group of high-status women with the words, "Our wooing doth not end like an old play;/ Jack hath not Jill", and in the lullaby sung by Puck over the sleeping Athenian lovers in *A Midsummer-Night's Dream* (c. 1594) "And the country proverb known,/ That every man should take his own, / In your waking shall be shown:/ Jack shall have Jill;/ Nought shall go ill". The short form of the name was thus being used proverbially quite neutrally of 'every man and every woman'. There is also a single occurrence of the full form *Gillian* in Shakespeare's *The Comedy of Errors* (c.1594), a play in which the author was indebted indirectly to a comedy of Plautus. The play revolves around two pairs of identical twins and frequent mistaken identities. Antipholus of Ephesus, for example, finds that his wife has locked him out of his house and commands his servant Dromio of Ephesus to ask the people inside to let them in (Act III scene 1). Dromio calls, "Maud, Bridget, Marian, Cicely, Gillian, Ginn!" This long list of female servants suggests a rather substantial household to have so

many female servants. Ginn may be either an error or a hypocoristic form of Jane. The other Dromio (of Syracuse), who finds himself wrongfully inside the house, teasingly calls back, “Dost thou conjure for wenches, that thou call’st for such store/ When one is one too many?” He obviously assumes all the names to be suitable names for servants. The only named servant who has a right to be inside that particular house in the play is called *Luce*. If the first Dromio, that is Dromio of Ephesus, had come from the Faroe Islands rather than Ephesus, he could very well have called out for “Matthild, Bíríta, Maria, Sissal, Giljanna”. The last four of these names are borne by the usual suspect saints.

It seems that *Gillian* simply dropped out of fashion in England at about the same time as *Joan* because of a loss of status. This loss may have been encouraged in other ways. In the seventeenth century and even today Gill-creep-(or go)-by the ground is a term used of the weed more generally known as Ground Ivy, hated by every gardener. There was also another hypocoristic form of the name *Gillian*, namely *Gillot*, that not only became a fairly common surname but was also used as a common term for ‘a loose or wanton woman’ and this term may lie behind the verb ‘to jilt’, that is ‘to deceive a man after holding out hopes in love: to cast off a lover capriciously’, a term which was originally only used about women. It is stated by the Oxford English Dictionary to be a new cant word in 1674.

Altogether, it is hardly surprising that this name of a virgin saint ended in the gutter and was not introduced again in England until the 1920s, although the form *Juliana* made an earlier reappearance in the eighteenth century. The first twentieth-century English occurrences of *Gillian* that I have been able to locate in my admittedly unsystematic search are: Gillian Stroudley, English painter and printmaker, born 1925, Gillian Avery, English author, and Gillian Lynne, ballerina and choreographer, who were both born in 1926, Gillian Sheen, fencer and Olympic medallist, born in 1928, Enid Blyton’s elder daughter Gillian Mary, born in 1931, Gillian Knight, opera singer, born in 1934 and Gillian Beer, literary critic and professor of English, born in 1935. I go no further in my search than to 1936, when I myself was born. I was the only girl of that name in the whole of my junior school between 1940 and 1947. I was therefore rather surprised to find that in my class at the more exclusive Manchester High School for Girls in about 1950 there were no fewer than five Gillians, of whom one was a Scot who pronounced her name with a hard g. From that time on the name became more and more popular in England until about 1960 when it began to fade away again.

The original inspiration for this rather egocentric paper came from my

having noticed the name *Gjiljanna*, danicised as *Juliane*, on the front cover of Johan Hendrik W. Poulsen's small handbook *Fólkanøvn* (1989). The image is taken from the oldest surviving list of Faroese personal names in a paper manuscript in Copenhagen that now forms ff. 238r-242r in the handwritten booklet entitled 'Nomina Virorum et Foeminarum. Mænds og Qvinders Navne' which is known to have been compiled by the Faroese lexicographer and philologist Jens Christian Svabo (1745-1824) in connection with his collection of material for a Faroese dictionary. Anfinnur has earlier noted that Svabo's list contains 121 names, of which only 36 are of Nordic origin (Johansen 1993: 16). The other names are mainly of biblical or hagiographical origin, many of them the same names as are found in all the Nordic countries and in England.

The form *Giljanna*, which is employed by Jákup í Jákupsstovu in 1974 and by Winther Poulsen in 1989, and Svabo's *Gjiljanna* would both have been pronounced with initial [dʒ] and the main stress on the first syllable in the same way as in English Gillian. I am reliably informed that no instances have yet been found of the occurrence of the name *G(j)iljanna* between those in the 1801 census and 1969, when Gilianna occurs once as a forename in 1985 and *Giljanna* once as a second forename in 1992. Since there were 27 occurrences of *Giljanna* in the 1801 census, these must all have been of women or girls born before the census was taken. They may already have been elderly in 1801.

The only occurrence of a written form of the name *Giljanna* that I have found is in a version of the Faroese folktale *Risans Klóta*, in which three daughters are in turn abducted by a giant and it is only the third and youngest daughter who is clever enough to outwit the giant, who repeatedly refers to her as "litla *Giljanna* mín" (Jakobsen, 1901: 245-249). Perhaps it is only the name in the folktale that can account for the two scattered occurrences of the name in the late twentieth century. There is certainly nothing to compare with the thousands of *Gillians* now alive in England. It is nevertheless of great interest to me that the name *G(j)iljanna* survived for a couple of centuries in the Faroes between 1600 and 1800 at a time when *Gillian* was completely absent from the English nomenclature. It has also been pleasant to find a Nordic population that can pronounce my name with a palatalised initial.

Manuscripts

MS 366 in The Queen's College, Oxford.

Isl. Perg. 4to nr. 33, Royal Library, Stockholm (now deposited in Tórshavn).

MS AM 971b 4to in the Arnamagnæan Collection in Copenhagen.

References

- Adams, J.Q. 1924. *Chief Pre-Shakespearean Dramas*. Boston.
- Camden, W. 1605. *Remains concerning Britain*. London.
- Cawley, A.C. 1958. *The Wakefield Pageants in the Towneley Cycle*. Manchester.
- DgP I = Danmarks gamle Personnavne. I. Fornavne. København. 1936-48.
- Douglas, D.C. 1966. *William the Conqueror: The Norman impact upon England*. London.
- Farmer, D.H. 1978. *The Oxford Dictionary of Saints*. Oxford.
- Fellows Jensen, G. 1975. The surnames of the tenants of the Bishop of Lincoln in nine English counties [c. 1258]. In: *NORNA-rapporter* 8: 39-61.
- Foote, P.G. 1973. A note on some personal names in *Færeyinga saga*. In: Sandgren, F. (ed.). *Otium et Negotium. Studies in Onomatology and Library Science presented to Olof von Feilitzen*. Stockholm: 96-108.
- Foote, P.G. 1993. *Færeyinga saga*. In: Pulsiano, P. (ed.). *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*. New York & London: 222.
- Halldórsson, Ó. 1987. *Færeyinga saga*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi Rit 30. Reykjavík.
- Helgason, J. 1951. *Kongsbókin úr Føroyum. Útiseti* VI: 101-22.
- Jakobsen, J. 1901. *Færøske Folksagn og Æventyr*. København.
- Jakobsen, J. 1907. *Diplomatarium Færoense*. Føroyskt Fodnbrævasavn. Tórshavn – København.
- Jákupstovu, J. í. 1974. *Fólkanøvn í Føroyum*. Tórshavn.
- Johansen, A. 1990. *Færøsk Personnavneskik gennem 450 år*. Unpublished thesis for the University of Copenhagen.
- Johansen, A. 1993. Fólkanøvn – uppruni og merking. *Málting* 7: 16-36.
- Johansen, A. 2002. Aspects of the development of Faeroese personal names during 1000 years – a short overview. *Onoma* 37: 251-66.
- Pickering, D. 1999. *The Penguin Dictionary of First Names*. Harmondsworth.
- Poulsen, J.H.W. 1985. Fólkanøvn í Føroyum. *Studia Anthroponymica Scandinavia* 3: 59-71.
- Poulsen, J.H.W. 1989. *Fólkanøvn. Úrval til leiðbeiningar*. Tórshavn.
- Smith-Bannister, S. 1997. *Names and Naming Patterns in England 1538-1700*. Oxford.
- Withycombe, E.G. 1950. (2nd ed). *The Oxford Dictionary of English Christian Names*. Oxford.

Resumé: Anfinnur Johansens magisterkonferens (1990) er en autoritativ undersøgelse af færøsk personnavneskik gennem 450 år, ligesom han har skrevet en kortfattet afhandling om navneskikkens udvikling i løbet af 1000 år (2002). De allerfleste, af de navne han behandler, er dog drengenavne, simpelthen fordi forholdsvis få pigenavne forekommer i skriftlige kilder på Færøerne. Jeg har derfor valgt at skrive om en gruppe pigenavne, der faktisk forekommer i færøske kilder, nemlig navne på kvindelige helgener, og jeg sammenligner deres skæbne med navne på de samme helgener, der forekommer i de mere talrige engelske kilder. De mest slående forskelle er at *Beatrix* ser ikke ud til at forekomme på færøsk, medens *Malan* < *Magdalena*, *Billa* < *Sibilla* og *Suffia* < *Sophia* er forholdsvis mere almindelige på Færøerne end i England.

Nøgleord: personnavne, pigenavne, helgennavne, kvindelige helgener, kongelige navne.

Gillian Fellows-Jensen
Rued Langgaards Vej 17, 1.th
2300 København S, Danmark
gfj@get2net.dk

Fra svingkærne til selvbinder. Om nye ord i de danske ømål i perioden fra ca. 1850-1920

ASGERD GUDIJKSEN

Abstrakt: Ved beskrivelsen af de danske dialekter fokuseres der ofte på fænomener der forsvinder i takt med modernisering og urbanisering af landbosamfundet og påvirkning fra standardsproget. Denne artikel lægger synsvinklen lidt anderledes ved at fokusere på de nye ord der kommer ind i de danske dialekter i perioden 1850-1920, primært ømålene. Hovedvægten er lagt på ord der tilhører den landbrugsfaglige terminologi. Fire begrebsområder er udvalgt til nærmere undersøgelse, og artiklen argumenterer for at de nye ord ikke kun er lån fra standardsproget. Der er også eksempler på ord og betydninger der må være blevet dannet lokalt inden for perioden. Artiklen bygger hovedsagelig på *Ømålsordbogen* og *Ømålsordbogens* samlinger på Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut.

Nøgleord: danske dialekter, ordforråd, standardisering, sprogforandring.

Indledning

Men sidst i 50'erne [dvs. 1850'erne, AG] hørte vi, at de rev med *Hesterive* paa Sprettinggaarden, som ligger lige herved. Den laante Fader, og saa rev jeg med *Hesterive* for første Gang. Du milde Himmel, hvilket Fremskridt (Ussing, 1918:113).

Sådan fortæller en sjællandsk bonde født 1845 i bogen *Ingvor Ingvorsens Fortællinger om gammelt sjællandsk Bondeliv*, der måske kunne kaldes en etnologisk erindringsbog. Det er tydeligt at han selv så mange år efter husker den store lettelse det var i høstarbejdet, at man nu ikke længere møjsommeligt skulle rive hø eller løse strå sammen med en (*hånd*)rive. Samtidig dokumenterer

citater et af de ikke så få nye ord der kommer ind i dialekterne i løbet af 1800-tallet, *hesterive* 'stor rive trukket af en hest'.

Når talen er om 1800-tallets dialektale ordforråd hæfter man sig ofte ved ord der er gået tabt eller er ved at gå tabt i slutningen af 1800-tallet (jf. fx Nielsen, 1959: 140 ff., Kristensen, 1934), dels ord der bliver overflødige fordi mange arbejdsprocesser ændres eller forsvinder i takt med øget mekanisering og gradvis opgivelse af selvforsyningen, dels ord eller betydninger der forsvinder som led i den sproglige standardisering, fx *hærde* og *aksel* der erstattes af *skulder*. I denne artikel vil jeg anlægge en anden synsvinkel, nemlig beskæftige mig med ord der kommer i brug i løbet af 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet, og diskutere spørgsmål som: hvorfra kommer de nye ord og hvorfor? Hvor udbredte er ordene?

Mange af ordene er beskrevet i dialektordbøgerne, herunder specielt de to store dialektordbøger der er under udarbejdelse: *Ømålsordbogen* og *Jysk Ordbog*, men ændringerne har ikke været undersøgt systematisk. Der vil derfor blive tale om nogle punktnedslag, især vedrørende det landbrugsfaglige ordforråd på landet. Mine eksempler er overvejende hentet fra *Ømålsordbogen* og *Ømålsordbogens* samlinger, der dækker dialekterne på Sjælland, Møn, Lolland-Falster og Fyn med omliggende øer (Langeland, Ærø m fl.), men det generelle billede gælder også for de øvrige danske dialekter.

Ømålsordbogens seddelsamlinger omfatter ca. 3 millioner sedler, excerperet fra mange forskellige kilder, fx dialektlitteratur, bondedagbøger fra 1800-tallet (både trykte og utrykte), større eller mindre ordbøger og ordlister fra lokale optegneres hånd, spørgelistebesvarelser og endelig excerperter fra optegnelser og båndoptagelser foretaget af medarbejdere ved Udvalg for Folkemål, senere Institut for Dansk Dialektforskning og nu Afdeling for Dialektforskning. Indsamlingen ved Udvalg for Folkemaal begyndte så småt 1909, intensiveredes i 1920'erne og 1930'erne og er fortsat i et vist omfang også efter 2. verdenskrig. Undervejs har man benyttet mange forskellige hjælpemidler ved indsamlingen, bl.a. etnologiske spørgelister, fx om mælkens behandling (Møller, 1938), en meget omfattende stikordliste over stort set hele den dialekttalendes livsverden kaldet *Den Store Spørgeliste* fra omkring 1925 (der har været benyttet dels ved direkte optegnelse ved udsendte dialektforskere, dels som forlæg for korresponderende meddelere) samt de såkaldte ØMO-spørgelister der blev udsendt mellem 1957-1988 (se videre i Gudixsen og Hovmark, 2009).

Ømålsordbogen dækker en periode på hen ved 200 år fra cirka 1750 og til ca. 1945, med 1850-1920 som kerneperioden. Afgrænsningen 1850 dækker over at den ældste gruppe af Udvalg for Folkemaals meddelere er født omkring

1850, men som det vil være fremgået er størstedelen af materialet indsamlet langt senere på et tidspunkt hvor en del af ordstoffet ikke længere var i daglig brug. Det skal man være opmærksom på ved bedømmelsen af materialet.

Nye ord i dialekterne

Blandt de nye ord i dialekterne inden for perioden ca. 1850-1920 er der fx ord der er affødt af samfundsmæssige eller administrative ændringer, fx *folketing*, *landsting*, *grundlov* (og heraf *grundlovsfest*), *sogneråd* og *sognerådsformand*. Nye religiøse bevægelser bringer også nye ord med sig: *indre mission*, *grundtvigianer* og *mormon*, og der kommer *højskoler* og *landbrugsskoler*. Der er også nye ord der afspejler hvordan bønderne i anden halvdel af det 19. århundrede efterhånden slutter sig sammen i foreninger til gensidig fordel, fx *andelsmejeri*, *andels slagteri* (i daglig tale *mejeriet* henholdsvis *slagteriet*), *forsamlingshus* (og hertil *forsamlingshusfest*, *juletræ* også 'juletræsfest'), *hesteforsikring* 'forening til gensidig forsikring af heste' (ofte en mindre lokal forening, der også kunne hedde *hesteassurance*, *hestekasse*, *hesteselskab*) og *grisekasse* 'griseforsikringsselskab for husmænd' osv. Ved den stigende urbanisering af landbohjemmet kommer der bl.a. *soveværelse*, *gardiner*, og modetøj med tilhørende betegnelser finder hurtigere vej end før, fx *kapothat*, *krinoline* og *knapstøvler*. Mere betydningsfuldt i dagligdagen var det dog nok at man fik *franske træsko* (også kaldet *polkatræsko* mm.) med overdel af læder i modsætning til den ældre type helt af træ. I husholdningen kommer *komfuret* til fra omkring 1870, og trækker ordene *flæskesteg* og *kalvesteg* med sig (før var det ikke muligt at stege større hele kødstykker i landhusholdningen), og senere giver indførelsen af *kødhakkemaskinen* (også kaldet *hakkemaskinen*) mulighed for *hakkebøf* og *frikadeller*.

En væsentlig del af de nye ord i dialekterne er som sagt betegnelser for nye landbrugsredskaber eller nye forbedrede typer af allerede kendte redskaber. Der kommer fornyelser inden for både jordbearbejdning, høst, tærskning og husdyrhold og også mælkens behandling forandres. Fra omkring 1830-45 afløses fx *hjulploven* af *svingploven*, og 1840 introduceres *svenskharven* der hurtigt bliver meget udbredt (Nielsen, 1988: 17) og så almindeligt brugt at der ligefrem dannes et verbum *svenske* 'harve med svenskharve' (almindeligt både i ømålene og i jysk). *Svenskharven* efterfølges senere af fx *skotskharven* og *howardharven*. Højbjergningen lettes som nævnt i indledningen af *hesteriven* og hen mod århundredskiftet får man *slåmaskinen* (der slår høet) og til kornhøsten *aflæggeren* (der mejer kornet), der i 1920'erne afløses af *selvbinderen*. Fra omkring 1870 har man *kastemaskinen* (også kaldet *rensemaskinen* mm.) der sparer én for den møjsommelige proces at *kaste*

kornet (dvs. slynge det tærskede korn ud i en bue med en slags skovl for at skille avner, halmstumper o.l. fra). Hen mod århundredskiftet kommer så *tærskemaskinen*, der også tærsker kornet.

Ændringerne i den materielle kultur medfører også undertiden et nyt behov for betydningsdifferentiering, opstået fordi en ny type af en allerede eksisterende genstand kommer frem, svarende til fx at indførelsen af mobiltelefonen har medført at dét der før bare hed en *telefon* nu ofte kaldes en *fastnettelefon* (jf. Jarvad, 1995:42). *Hjulplov* ovenfor er et tilsvarende eksempel fra en tidligere periode. Plovtypen har været brugt i Danmark fra den tidlige middelalder, men ordet *hjulplov* dannes da man får den nye plovtype, *svingploven*, men *hjulplov* har givetvis kun været brugt i en kort periode i daglig tale – i de få årtier hvor man havde begge plovtyper. Andre eksempler er *danskharve* om den gamle type harve i Danmark, dannet som modsætning til *svenskharve* og *danske træsko* dannet som modsætning til *franske træsko*. Også sammensætninger med førsteleddet *jern-* vs. *træ-* er et godt eksempel på en modsætning der etableres sprogligt i 1800-tallet. I ældre tid var mange redskaber næsten helt af træ, men i løbet af 1800-tallet udskiftes sådanne redskaber efterhånden med tilsvarende redskaber næsten helt af jern, fx var *hjulploven* og de ældste *svingplove* af træ med undtagelse af det der “går i jorden”, men i begyndelsen af 1800-tallet dukker der så småt plove op næsten helt af jern og hermed et behov for at skelne mellem *jernplove* og *træplove*, fx hedder det i en nordvestsjællandssk bondedagbog i et notat fra 1814 med en vis stolthed: *Giort en nye jernplov, den første paa dette sted* (Schousboe, 1983:192). Tilsvarende eksempler er *jernpost* og *jernpumpe* i modsætning til *træpost* og *træpumpe* der afspejler at de gamle vandposter af træ afløses af vandposter af jern og *træaksel* overfor *jernaksel* (om vognaksel af henholdsvis træ og jern).

Men fremkomsten af nye ord er som bekendt ikke kun betinget af ændringer i den materielle eller åndelige kultur, men kan også skyldes fx indflydelse fra en anden sprogform med høj prestige. Hos os i dag er det engelsk. Dialektsamfundet i perioden er karakteriseret ved at lån fra rigsmålet undertiden erstatter synonymmer i dialekten (jf. Kristensen, 1934, Skautrup, 1921:102f), fx afløser ordet *skulder* ordene *hærde* og *aksel*, *frokost* erstatter ældre betegnelser som *formiddagsmellemmad*, *halvgåen-middag* og *lillemiddag* som betegnelse for et formiddagsmåltid ved 9-10 tiden (jf. Kristensen, 1934:48), *forstue* og *entre* afløser *fremmers* (der tidligere var det almindelige ord for indgangsrum på Fyn), slægtskabsbetegnelser som fx *fætter* og *kusine* afløser *søskendebarn* ligesom *svigerfar* og *svigermor* erstatter *konefar* og *konemor* (der var almindelige på Sjælland, vist også på Møn og

Lolland-Falster) (jf. Ejskjær, 1993), og *(ko)stald* afløser gamle ord for kostald, fx *fæhus*, *nøds*, *kohus* (*stald* var oprindeligt kun om hestenes stald).

Undertiden spiller den sproglige standardisering sammen med ekstralingvistiske forandringer. Ordet *strikke* vinder gradvis indpas i dialekterne formidlet af skolens håndarbejdsundervisning på bekostning af ældre ord som *binde*, *knytte* og *lænke*. På Sjælland, Møn og Lolland-Falster sker det i takt med at den moderne (og nu i Danmark enerådende) metode at strikke på (med garnet over venstre finger) afløser den ældre metode (hvor garnet holdes på højre hånds fingre), og: ”Det har medført en betydningsdifferentiering, klarest på Sydøerne [dvs. Møn og Lolland-Falster, AG] hvor *lænke* betyder strikke h-strik, mens *strikke* bruges om v-strik, men samme tendens findes på Sjælland med *binde* brugt om den gamle metode” (Pedersen, 1987:148). På Fyn derimod hvor den nye strikemetode blev taget i brug allerede i løbet af 1700-tallet (ligesom for øvrigt i Jylland) er ”der ingen sammenhæng mellem metode og terminologi, *binde* og *strikke* betyder det samme, *binde* er blot mere gammeldags” (Pedersen, 1987:135).

Der er ingen tvivl om at der sker en vis standardisering af ordforrådet i perioden. Og også en stor del af de ord der vedrører det daglige arbejde ved landbruget, er indlånt fra landbrugsfagligt sprog, formidlet bl.a. gennem landbrugsskoler, oplysende skrifter og landboforeningerne. Ikke desto mindre er der også eksempler på nye ord eller udtryk der er (eller i hvert fald kan være) af dialektal oprindelse, og som har en afgrænset udbredelse der ikke kan skyldes optegnelse smæssige tilfældigheder, men må afspejle at brugen er geografisk afgrænset. Og det gælder også terminologi knyttet til fænomener der er opstået i slutningen af perioden. I de følgende skal jeg diskutere nogle eksempler herpå lidt mere udførligt.

Kærneord

I anden halvdel af 1800-tallet var der to kærnetyper der var almindelige: ”stampekærnen” og ”svingkærnen”. ”Stampekærnen” er den ældste type – man kan se kærner af denne type på danske kalkmalerier – mens ”svingkærnen” bliver indført omkring 1850-60 (samtidig med et par andre, ret sjældent brugte typer som jeg ikke vil komme ind på her, se videre Andersen, 2012: 14-15). ”Stampekærnen” består af en kegleformet beholder af træ, som er forsynet med et låg. I låget er der et hul hvorigennem *kærnestaven* går. Staven er forsynet med en plade med huller i, og kærningen foregår ved at pladen bevæges op og ned (Andersen, 2012: 10). ”Svingkærnen” bygger på nogenlunde samme principper. Den består også af en faststående beholder, der dog oftest er tøndeformet og som kan være både stående og (sjældnere) liggende. Den

væsentligste forskel fra “stampekærnen” er at kærningen foregår ved at *kærneriset* (en aksel med et eller flere brætter, vinger e.l.) bringes til at rotere ved hjælp af et eller to håndsving. “Svingkærnen” gør det muligt at behandle større mængder fløde på én gang, og det var ikke ualmindeligt på større gårde at have begge kærnetyper og veksle imellem dem alt efter hvor meget mælk man havde. Man må altså tænke sig at det undertiden har været relevant at skelne mellem de to typer terminologisk i det daglige arbejde, ikke kun i mere metasproglige sammenhænge.

Den mest udbredte betegnelse dialektalt for den ældre type er *stampekærne*. *Stampekærne* er almindeligt udbredt både i Jylland og i ømålsområdet. Også udbredte er *stav-* og *stangkærne*, men disse ord synes dog især at have været brugt henholdsvis på Sjælland og på Falster og Østlolland. Desuden forekommer der nogle enkelte betegnelser der kun er optegnet få steder og muligvis ikke er etablerede ord: *jutte* (til *jutte* ‘støde’), *langkærne* og *plaskkærne* (Andersen, 2012: 10). *Svingkærne* er den mest udbredte betegnelse på den nye type. Den er optegnet overalt i Jylland og ømålsområdet. Stedvis synes andre betegnelser at være mere brugelige. Det gælder *vøvkærne* der er tæt afhjemlet på Lolland, *snokærne* på Sydfyn og til dels *rundkærne* der er optegnet spredt på Sjælland (Andersen, 2012: 12).

Hvor gamle er ordene? Betegnelserne for “svingkærne” må nødvendigvis være fra omkring 1850 ligesom genstanden, og jeg vil antage at det samme gælder betegnelserne for “stampekærne”, ikke så meget fordi betegnelserne på *stampekærne* ikke forekommer i kilder fra før 1850 (if. ODS og Ømålsordbogens samlinger) for det kunne være tilfældigt, men fordi ingen af termerne er relevante før man har flere typer. Hvis vi antager at alle betegnelserne på de to kærnetyper er fra midten af 1800-tallet, er det nødvendigt at overveje i hvert enkelt tilfælde om betegnelsen kan stamme fra landbrugsfaglig litteratur. De mest oplagte kandidater ville i givet fald være ordene *svingkærne* og *stampekærne*, der som nævnt er vidt udbredte. Der er ikke noget der umiddelbart taler for at *svingkærne* er dannet i landbrugsfaglige sammenhænge at dømme ud fra de kilder jeg har konsulteret. *Svingkærne* er medtaget i ODS, men kun med henvisning til dialektale kilder, og er ikke medtaget i de landbrugsordbøger jeg har kontrolleret. *Stampekærne* er lidt vanskeligere at bedømme. *Stampekærne* er brugt som term i Møller-Holst (1877-1883) og forekommer også i *Landmandsbogen* (Westermann og Goldschmidt, 1891-1897), men her dog kun i en historisk redegørelse. For at *stampekærne* har dialektal oprindelse, taler dog at *stampe* ‘støde’ forekommer dialektalt, men vist ikke fagsprogligt i betydningen ‘kærne med stampekærne’. En forklaring på *stampekærne* og *svingkærnes* udbredelsesmønstre kunne

være at *stampekerne* og *svingkerne* er dannet dialektalt, men at termene har fået øget udbredelse gennem landbrugsskoler og oplysende skrifter. De øvrige dannelser vil jeg antage er dannet lokalt. Både *sno* og *vøv* (udtalt [vøj]) betyder 'håndsving' ligesom *sving*, og det er muligt at *snokærne* og *vøvkærne* er dannet som en slags oversættelseslån efter *svingkerne*. Motivationen bag dannelserne er dog så oplagt at de også kan være dannet uafhængigt.

ODS har (i henholdsvis 1943 og 1944) forsynet *stampekerne* og *svingkerne* med brugsbestemmelsen "især forældet". Baggrunden er at andelsmejerierne fra 1882 vinder frem og gradvis overtager smørproduktionen. Oprettelsen af andelsmejerier sker nærmest eksplosivt: Alene fra det første mejeri i 1882 til 1890 bygges 700 mejerier og i de følgende år øges antallet yderligere (jf. Stoklund, 1976: 15f). Allerede i slutningen af 1800-tallet har kærneordene været på vej til at blive museumsord.

Fra roedyrkingen

En ny afgrøde der vinder frem fra omkring 1860, er roerne der fører nye typer af arbejdsprocesser med sig og kræver nye redskaber (se fx Nielsen 1988), bl.a. er det et tungt og vanskeligt arbejde at tage runkelroer og sukkerroer op, der kræver særlige teknikker. Emnet roedyrking er medtaget på "Den Store Spørgeliste", men emnet har tilsyneladende ikke appelleret til optegnerne. I 1968 bliver emnet sat på spørgeliste (ØMO-spørgeliste nr. 26), og besvarelsene har givet et værdifuldt supplement, bl.a. viste det sig at begrebet "roebed" dvs. 'det antal rækker (10, 12 eller 16) som opløjes og optages ad gangen' har en række forskellige betegnelser i ømålsområdet. På Fyn *bytte* (jf. Ømålsordbogen *bytte* I.3.2), på Langeland: *rosse*, på Falster og Sydsjælland: *dræt*, varierende med *sæt* (på Sydsjælland) og *træk* (på Sydfalster) og endelig på Lolland: *slag*, varierende med *sæt*, sjældnere *bed* og *stød* på Vestlolland. (Synonymerne er samlet i Ømålsordbogen under *dræt* 2.3).

Der er intet der modsiger at udtrykkene er af lokal oprindelse. ODS har ingen betegnelse for "roebed" under de relevante opslagsord og en eftersøgning i de to landbrugsordbøger (Møller-Holst, 1877-1883, Madsen-Mygdal et al., 1909-1914) har haft negativt resultat. Hvis vi kigger på etymologien, bestyrkes denne formodning. *Dræt* fx er udviklet af *dræt* 'stykke af en ager' (vist egentlig om det stykke jord der behandles ved at et redskab trækkes en omgang)" (Ømålsordbogen *dræt* 2), og *bytte* er en specialbetydning af "tildelt afsnit, areal hvorpå et stykke arbejde skal udføres af den enkelte ell flere" (Ømålsordbogen *bytte* I.3), der hænger sammen med verbet *bytte* i den ældre betydning 'uddele, fordele' (jf. Ømålsordbogen *bytte* II.3, ODS III. *bytte* 1 med brugsbestemmelser "nu kun dialekt"). Heller ikke disse betydninger

af *dræt* og *bytte* er medtaget i ODS, og tilsvarende gælder også i de øvrige tilfælde at enten har de betydninger der forekommer i ODS, ikke direkte relevans for roedyrkningsstermerne eller også er betydningerne forsynet med brugsbestemmelsen “landbr, især dial” (jf. III. *Træk* 1.2).

Det er overraskende at der ikke synes at være opgivet nogen betegnelser fra Sjælland undtagen fra de sydligste sogne. Årsagen kan ikke være at der ikke er udsendt spørgelister hertil, næppe heller at roeoptagningen har foregået på en anden måde på Sjælland. Desværre er det nok for sent at få udrett sagen nu.

Selvbinderen og hvad deraf følger

I slutningen af 1800-tallet indføres som tidligere nævnt *aflæggeren* og i begyndelsen af 1900-tallet kommer *selvbinderen* til, der både mejer kornet og binder det i neg. Det er dog først i 1920'erne *selvbinderen* begynder at blive almindelig. Betegnelserne for de enkelte dele af selvbinderen er vist de samme som de landbrugsfaglige og hermed også fælles for hele landet. Derimod opstår der en ny delproces i forbindelse med høst med selvbinder, der har lokale betegnelser. Det landbosamfund som selvbinderen blev indført i, havde endnu tidligere tiders mangelsamfund i frisk erindring. Intet måtte gå til spilde, og derfor mejede man i reglen med le (*mejetøj*) et skår i kanten af marken til selvbinderen (eller aflæggeren) at køre ind på for at undgå at noget af kornet blev ødelagt. Efterfølgende blev kornet bundet i neg ved håndkraft, altså alt i alt en ret arbejdskrævende procedure.

Betegnelserne for at meje et sådant skår varierer noget geografisk: *høste for* og *høste hul* er udbredt på Fyn (*høste for* især i det østlige Fyn og *høste hul* især i det vestlige), *hugge hul* er udbredt over hele Fyn, *hugge vej* er almindeligt udbredt på Langeland og *hugge for* på Sjælland, Møn og Lolland-Falster – dog konkurrerende med *meje fra* på Vestsjælland og *meje for* der især er afhjemlet på Lolland, men også stedvis på Sjælland, Møn og Falster. Fordelingen af udtrykkene viser at den ældre dialektgeografiske fordeling af verberne *høste* og *meje* er opretholdt.

Selvbinder (oversættelseslån efter engelsk *selfbinder*) var uden tvivl et gangbart ord i dialektsamfundet inden for perioden, men også ellipsen *binder* var udbredt over hele ømålsområdet, som fx i en replik på en båndoptagelse (fra Nordvestsjælland optaget 1991), hvor meddelelsen fortæller en historie: *så siger han til mig, nu kan du gøre binderen klar og spænde for. Selvbinder* er imidlertid, lidt overraskende, klart hyppigere i vores korpus af båndudskrifter end *binder*, men forklaringen kan være at *selvbinder* er overrepræsenteret i samtalerne med den udefrakommende dialektforsker. Det kan også tilføjes at supplementet til ODS (kun i den trykte udgave) har et citat fra en annoncetekst

fra avisen *Jyllandsposten* 1939: *En flink og dygtig Karl kan til 1. Maj faa Plads .. Skal gerne kunne køre Binder. Binder synes altså ikke for alle sprogbbrugere at have haft udpræget talesprogs karakter.*

Høstativet

En af de seneste fornyelser inden for perioden er "høstativet" der vinder frem i Danmark på et tidspunkt der nok kan overraske nogen der er fortrolig med høbjergning i nordligere egne, nemlig i 1920'erne og 30'erne. Det typiske danske høstativ består normalt af tre rafter der er samlet foroven så det har form som en pyramide eller et indianertelt. I modsætning til *hesteriven* er *høstativet* ikke direkte arbejdsbesparende, men forbedrer udbyttet. Den traditionelle danske metode bestod i at høet efter det var blevet slået, lå en dag eller to på marken, og derefter blev sat i stak direkte på jorden. Selv om det altså kunne lade sig gøre at få høet tørt på den måde, havde metoden den ulempe at det nederste lag ofte blev muggent og måtte kasseres. Og i regnfulde somre måtte man undertiden sætte stakken om for at få høet tørt.

Der er optegnet 5 betegnelser ud over *høstativ*: *hørytter*, *stakrytter*, *rytter*, *stativ* og *hæsje*. *Hø-* og *stakrytter* er formentlig indkommet i dialekterne gennem landbrugsfaglig litteratur, mens *høstativ* kan være dannet lokalt. *høstativ* forekommer ikke i ODS eller i de landbrugsordbøger som jeg har brugt. Hvor *hæsje* kommer fra et lidt sværere at forklare. Etymologisk set er det givetvis det svenske ord *hässja*, om end *hässja* betegner et stativ af en anden type end *høstativet*, men hvordan er det kommet ind i dialekterne? Muligvis også fra landbrugsfaglig litteratur. *Landbrugets Ordbog* (Madsen-Mygdal, 1909-1914.2: 750) har betegnelsen *hæsje* under en kort skildring af høbjergning i "de nordlige lande" – og herfra – eller andre tilsvarende værker – kan ordet være indkommet i dagligsproget på landet. En anden mulighed er måske højskolerne eller landbrugsskolerne. *Jysk Ordbog* har kun ét belæg på *hørytter*, ikke *høstativ* eller *hæsje*, men det afspejler nok at dette ret sene fænomen ikke har fundet vej ind i deres samlinger. Hvis ikke "høstativ" var blevet sat på ØMO-spørgeliste nr. 48 i 1984, ville det stort set ikke have været belagt i Ømålsordbogens samlinger.

Afslutning

Under arbejdet på artiklen var jeg til middag sammen med mine kusiner på fædrenes side, der er født mellem 1945 og 1950 og opvokset på landbrugsejendomme på Østsjælland. Og ved den lejlighed lykkedes det mig at få en udmærket samtale i gang om høstativet og høst med selvbinder – nok helt parallelt med de samtaler dialektforskerne kunne føre om svingkærnen

osv. i 1930'erne med meddelerne. For også *høstativ* og *selvbinder* er nu for længst ude af dagligsproget ligesom *hjulplov* og *svingkærne*. Undervejs har det da også slået mig flere gange hvor kort levetiden har været for nogle af 1800-tallets landbrugstermer, men hvad jeg især synes der er grund til at hæfte sig ved er at der trods alt udvikler sig en hel del termer lokalt i anden halvdel af 1800-tallet, ja i enkelt tilfælde også i begyndelsen af 1900-tallet. De særdialektale ord i perioden er ikke kun de sidste rester af de gamle ord fra selvforsyningsens tid.

Litteratur:

- Andersen, W. L. 2012. "Her siger vi stampekerne" – en systematisk gennemgang af smørkærner og deres betegnelser i de danske dialekter. *Ord & Sag* 32: 4-17.
- Ejskjær, I. 1993. Nogle slægtskabsbetegnelser i danske dialekter. I: Pedersen, K.M. og Pedersen, I. L. (red.). *Jyske Studier*. København: 7-39.
- Gudiksen, A. 2012. Kronologisk betinget variation i de danske øsmål. I: Røyneland, U. og Enger, H. (red.). *Fra holtijar til holting, språkhistoriske og språksociologiske artikler til Arne Torp på 70-årsdagen*. Oslo: 141-156.
- Gudiksen, A. og Hovmark, H. 2009. Måske husker De noget som alle andre har glemt. I: Gudiksen et al. (red.). *Dialektforskning i 100 år*. København: 13-64.
- Jarvad, P. 1995. *Nye ord – hvorfor og hvordan?* København.
- Kristensen, K. L. 1934. Svundet og svindende fra et Folkemaal. I: Andersen, Poul et al. (red.). *Studier tilegnede Verner Dahlerup paa Femoghalvfjerdsdaarsdagen den 31. oktober 1934*. (Tillægshæfte til *Danske Folkemaal* 8). København, Aarhus: 41-51.
- Madsen-Mygdal, Th. et al. 1909-1914. *Landbrugets Ordbog* 1-4. København.
- Møller-Holst, E. 1877-1883. *Landbrugs-ordbog for den praktiske Landmand*. 1-6. København.
- Møller, K. 1938. Mælken og dens Produkter. *Danske Folkemaal* 12:1-16.
- Ordbog over det danske sprog* (forkortet ODS). 1918-55. Udgivet af det danske Sprog- og Litteraturselskab. København.
- Ordbog over det danske sprog. Supplement*. 1992-2005. Udgivet af det danske Sprog- og Litteraturselskab. København.
- Nielsen, N.Å. 1959. *De jyske dialekter*. København.
- Nielsen, S. 1988. Dansk landbrug 1788-1988. I: Svend Nielsen et al. (red.). *De pløjede og de såede*. (Arv og Eje 1988). Viborg: 7-62.
- Pedersen, I. L. 1987. Strikningens sproghistorie. – En historisk og dialekt-

- geografisk undersøgelse af strikning og strikketerminologi i Danmark. (Under medvirken af Lise Warburg). *Danske Folkemål* 29: 99-158.
- Schousboe, K. 1983. *En fæstebondes liv, erindringer og optegnelser af gårdfæster og sognefoged Søren Pedersen, Havrebjerg (1776-1839)*. København.
- Skautrup, P. 1921. Om Folke- og Sprogblending i et vestjysk Sogn. *Danske Studier* 1921: 97-111.
- Stoklund, B. 1976. Signalement af en epoke. I: Stoklund, B og Olsen, R (red.) *Det forsømte århundrede. (Arv og Eje 1976)*. København: 5-26.
- Ussing, H. 1918. *Ingvor Ingvorsens fortællinger om gammelt sjællandsk Bondeliv*. (Danmarks Folkeminder nr. 20). København, Kolding.
- Ømålsordbogen. *En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn med omliggende øer*. 1992-, 1-. Udgivet af Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet. [Bind 11, kurv-lindorm publiceret 2013]. København.
- Westermann, T og Goldschmidt, H. 1891-1897. *Landmandsbogen. Raadgiver for den danske Landmand og hans Husstand ved den daglige Gerning*. 1-3. København.

Summary: Descriptions of Danish dialects often concentrate on phenomena that disappear concurrently with modernisation and urbanisation, and due to influence from standard Danish. The aim of the present article is slightly different in focusing on the new words that come into use in the Danish dialects in the period 1850-1920. The main emphasis is laid on words belonging to agricultural terminology. Four concepts are examined in greater details, and the article argues that the neologisms within the period are not just loan words from the standard language, there are also examples of words and meanings that must be of local origin. The primary sources used in this study are Ømålsordbogen (i.e. The Dictionary of the Insular Dialects) and its collections.

Keywords: Danish dialects, vocabulary, standardisation, language change.

Asgerd Gudiksen
Nordisk Forskningsinstitut
Afdeling for Dialektforskning
Københavns Universitet
Asgerd.Gudiksen@hum.ku.dk

Íslensk gælunöfn fyrr og nú

GUÐRÚN KVARAN

Útdráttur: Í greininni er fjallað um íslensk gælunöfn. Í inngangi er gerð grein fyrir notkun hugtaksins gælunafn sem valið er vegna víðrar merkingar en önnur heiti eru einnig nefnd og skýrð. Í öðrum kafla er gerð grein fyrir nöfnum sem finna má í heimildum fyrir fyrsta manntalið 1703. Í þriðja kafla er sagt frá þeim söfnum sem kunnugt er um og varðveita gælunöfn. Elst er safn Jóns Ólafssonar úr Grunnavík frá 18. öld. Í næsta kafla er sagt frá rannsóknum þeirra Finns Jónssonar og Guðmundar Finnbogasonar. Fimmti kafla fjallar síðan um yngri rannsóknir en í sjötta kafla er áhersla lögð á þau gælunöfn sem samþykkt hafa verið sem eiginöfn. Sá kafla skiptist í tvennt og miðast við útkomu bókarinnar *Nöfn Íslendinga*. Í fyrri undirkafla er rætt um þau nöfn sem skráð voru í Þjóðskrá 2008 og myndunarhátt þeirra en í síðari kaflanum um þau nöfn sem færð voru á mannanafnaskrá 2009–2012 og þau borin að fyrri undirkaflanum.

Lykilorð: eiginöfn, gælunöfn, mannanafnanefnd.

Inngangur

Allir fá nafn annaðhvort við skírningu eða með tilkynningu til Þjóðskrár. Afar margir eru kallaðir styttingum eða gælendi nöfnum heima fyrir og meðal vina og kunningja. Oft tengjast þessi nöfn eiginnafninu en oft eru þau búin til „alveg út í loftið“. Orð yfir þessi nöfn eru gælunafn, stuttnefni, styttnafn, styttingarnafn og afdráttarnafn. Skýring Íslenskrar orðabókar á gælunafni er ‘nafn sem notað er í stað eiginnafns, stuttnefni eða án tengsla við eiginnafn’ og nefnd eru dæmin Gunna, Óli, Magga, Lilla, Diddú (2002: 510). Skýring á stuttnefni er ‘stytt nafn eða gælunafn dregið af nafni, notað einkum í hópi ættingja, vina og kunningja (t.d. Siggí, Sigga fyrir Sigurður, Sigríður), afdráttarnafn’ (2002: 1503). Styttnafn er skýrt sem ‘stuttnefni’ (2002: 1507), styttingarnafn er ekki fletta í orðabókinni og afdráttarnafn er skýrt ‘nafn eða stuttnefni dregið af eiginnafni, t.d. Óli af Ólafur, Sigga af Sigríður’ (2002: 8). Af þessu má sjá að skýringin á gælunafni gengur lengst. Lilla og Diddú eru

dæmi um nöfn sem fyrst eru notuð gælandi við börn fyrir nafngjöf en festast eða verða til í máli barna sem eru að reyna að bera fram nafnið sitt. Í þessari grein verður gælunafn notað í víðustu merkingu.

Í greininni verður rætt um vitneskju um gælunöfn í eldra máli, athuganir fræðimanna á gælunöfnum, gælunöfn í samtímanum og eftirsókn í gælunöfn sem eiginnöfn.

Gælunöfn í eldri heimildum

Gælunöfn koma óvíða fyrir í fornum eða eldri heimildum en með þeim er hér átt við heimildir eldri en fyrsta manntalið 1703. Finnur Jónsson skrifaði ítarlega grein um viðurnefni í fornsögum í *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* (1907: 301) og nefnir sex viðurnefni sem hann virðist telja upphafleg gælunöfn. Þetta eru nöfnin ambi, elfsi, mangi, todda, ubbi og ulli. Finnur nefndi þrjú þessara nafna í annarri grein um gælunöfn, þ.e. mangi, ambi og todda, en einnig Áli (16. öld) fyrir Alexius ábóta í Viðey og Lassi sem gælunafn fyrir Lauritz sem hann var ekki viss um hvort væru eiginleg gælunöfn (1920: 40).

Arnbjörn ambi er nefndur í Haraldssona sögu (ÍF XXVIII: 317) og segir útgefandi, Bjarni Aðalbjarnarson, að ambi sé „stuttnefni, dregið af Arnbjörn“. Það hafi orðið að fullgildu nafni, og algengt í Noregi á fyrri öldum.

Elfsi var gælunafn Álfs Alrekssonar konungs í Svíþjóð samkvæmt Heimskringlu (ÍF XXVI: 40–41). Þar stendur (stafsetningu breytt): „Álfur konungur, bróðir hans, sat að löndum og var ekki í hernaði. Hann var kallaður Elfsi.“

Magnús mangi Eiríksson er nefndur í Orkneyinga sögu (ÍF XXXIV: 283). Útgefandinn, Finnbogí Guðmundsson, skýrir mangi neðanmáls á þennan hátt: „*mangi*, gælunafn, dregið af nafninu Magnús.“ Finnur Jónsson hefur heldur ítarlegri skýringu og segir að viðurnefnið sé myndað við viðsnúning á gn: „sáledes kaldes endnu på Island alle de, der bærer navnet M., medens de er unge.“ (1907: 301).

Þórdís todda Brodd-Helgadóttir er nefnd á nokkrum stöðum en m.a. í Vopnfirðinga sögu (ÍF XI: 27).

Úlfur ubbi er nefndur í Knýtlinga sögu (ÍF XXXV : 135). Hann var yngsti sonur Sveins konungs Úlfssonar, hinn fjórtándi í röðinni. Um hann er sagt (stafsetningu breytt) „fjórtándi Úlfur, er Ubbi var kallaður“.

E.H. Lind (1920–1921) hefur öll þessi nöfn nema Ubbi í bók sinni um norsk-íslensk viðurnefni enda er Úlfs ubba getið í Danakonunga sögum.

Í Ólafs sögu Haraldssonar (ÍF XXVI: 295) er Erlendur Hákonarson nefndur Ulli. Kark þræl dreymdi að maður svartur og illilegur segði „að Ulli var dauðr.

Jarl segir, at Erlendr myndi drepinn.“ Af þessu má draga þá ályktun að Ulli hafi verið gælunafn þess sem hét Erlendur.

Ekkert þeirra nafna sem hér voru nefnd koma fyrir í sögum er gerast á Íslandi en gera má ráð fyrir að nöfnin hafi þekktst hérlendis sem slík og ef til vill verið notuð þótt heimildir skorti.

Finnur Jónsson nefnir ekki gælunafnið Óli, sem kemur fyrir í Ólafs sögu Tryggvasonar, enda ekki um eiginlegt viðurnefni að ræða. Það er ekki heldur nefnt hjá E.H. Lind. Í sögunni segir (ÍF XXVI: 266): „En síðan er hann [Ólafur Tryggvason] fór ór Garðaríki, hafði hann eigi meira af nafni sínu en kallaði sik Óla og kvazk vera gerzkr.“

Í Oddabók Njálu (AM 266 4to 26r), sem skrifuð var á 15. öld, kemur fyrir gælunafnið Dóri á spássíu, en Dóri þessi virðist vera sá sem skrifarinn var að vinna fyrir. Á spássíuna er skrifað (stafsetningu breytt): „Illa gjörir þú við mig Dóri. Þú gefur mér aldrei fiskinn nógan frændi minn.“ Gælunöfn er að finna í stöku bréfum frá 16. öld sem prentuð eru í Íslenskum fornbréfum, t.d. Gunna og Fúsi og Jón Fúsason er nefndur í bréfi frá 1552 (DI XII: 412).

Fyrsta manntal var tekið á Íslandi 1703. Þar voru skráðir allir búsettir á landinu en allnokkur dæmi eru um að fólk, sem minna mátti sín, sveitarómagar og niðursetningar, væru aðeins skráðir með gælunafni. Það sýnir að gælunafnanotkun hefur verið algeng í upphafi 18. aldar. Fleiri konur en karlar voru aðeins skráðar með gælunafni, Fríða, Gunna, Lauga, Odda, Ranka, Steinka, en karlarnir voru Fúsi, Óli og Steini. Manntalið er aðgengilegt á manntal.is. Yngri manntöl frá 19. öld eru einnig aðgengileg en gælunöfn var ekki þar að finna.

Söfnun gælunafna

Fyrstur til að safna íslenskum gælunöfnum var Jón Ólafsson úr Grunnavík, ritari Árna Magnússonar prófessors í Kaupmannahöfn og síðar styrkþegi Árnasjóðs. Safn Jóns er varðveitt í handritinu AM 432 fol 339r og sýnir 71 karlmannsnafn og 50 kvenmannsnöfn. Flest eru þau kunnugleg nútíma Íslendingi. Þó eru nokkur sem eru heldur óvanaleg í dag eins og Léki (Ísleikur, Þorleikur), Vati (Sighvatur), Snebbi (Snæbjörn), Tumsi (Thomas), Vilki (Vilhjálmur), Ríða (Ástríður, Þuríður) og Svánka (Svanhildur). Í listanum yfir karlanöfn er nafnið Alexíus og gælunafnið Áli, sem áður var nefnt, þannig að Jón hefur litið svo á að Áli væri gælunafn.

Annar gælunafnalisti Jóns er í fyrrnefndu handriti 341r- v og 342r. Sömu nöfn eru talin upp og áður en við karlanöfnin hafa bæst 26 nöfn en við kvennanöfnin 21 nafn. Óvanaleg eru þar Andri (Andrés), Dikti (Benedikt) og

Briet (Birgitta). Sérkennilegt er að Jón skuli hafa lítið á Briet sem gælunafn. Vissulega tengist það nafninu Birgitta en Briet var alls ekki óalgengt eiginnaframt á fyrri hluta 18. aldar. Tuttugu konur voru skráðar svo í manntali 1703 og bjuggu þær víða um land. Listar Jóns eru prentaðir í bókinni *Nöfn Íslendinga* (Guðrún Kvaran og Sigurður Jónsson frá Arnarvatni 1991: 49–51) og vísast til þeirra þar.

Þórbergur Þórðarson rithöfundur var mikill áhugamaður um íslenskt mál og orðabókagerð. Hann var aðeins 27 ára þegar hann hóf söfnun orða úr mæltu máli vestur í Dýrafirði árið 1916 og þeirri söfnun hélt hann markvisst áfram í nokkur ár. Hann kom sér upp sjálfbodaliðum og átti orðið talsvert safn úr mæltu máli þegar skrúfað var fyrir styrki til hans. Mestur hluti safnsins er nú glataður en í seðlageymslu Orðabókar Háskólans eru þó varðveittir átta seðlakassar. Aftast í þeim áttunda er lítið safn gælunafna, um 180 nöfn, sem Þórbergur hefur líklega skráð hjá sér á söfnunarárnum sínum.

Í tengslum við þáttinn Íslenskt mál sem var á dagskrá Ríkisútvárpsins í rétt tæpa hálfá öld var spurst fyrir um gælunöfn á árunum 1972–1973 og fengust þá heimildir um rúmlega 150 nöfn. Sjálf bað ég heimildarmenn Orðabókarinnar um að safna fyrir mig gælunöfnum í lok 9. áratugarins og brugðust þeir vel við og sendu langa lista.

Mér er ekki kunnugt um önnur söfn en það sem þegar hefur safnast er góður grunnur til frekari rannsókna þegar allt er lagt saman.

Fyrri rannsóknir á gælunöfnum

Einkenni íslenskra gælunafna eru að þau beygjast samkvæmt veikri beygingu nafnorða, þ.e. karlmannsnöfnin enda á -i í nefnifalli eintölu og kvenmannsnöfnin á -a. Einstaka nafn endar þó á -ó eða -ú. Þeir sem fyrstir skrifuðu um myndunarhátt íslenskra gælunafna voru Finnur Jónsson (1920) og Guðmundur Finnbogason (1926). Grein Finns er styttri og tekur hann aðeins fyrir fjóra myndunarhætti karlmanns- og kvenmannsnafna og gerir karlmannsnöfnum heldur hærra undir höfði. Hann skiptir þeim í tvo flokka og síðan aftur í undirflokk:

Gælunöfn mynduð af eins atkvæðis nafni með -i

Steini af Steinn, Geiri af Geir, Kalli af Karl, Palli af Páll. Engin tilraun er gerð til að skýra -ll- í Kalli (samlöggun) eða styttingu sérhljóðsins í Palli.

Gælunöfn mynduð af fyrri lið annarra nafna með endingunni -i: Undir þessum lið eru nokkur gælunöfn ólík að gerð. Sum eru skýrð eins og Gubbi af Guðbrandur sem samlöggun (ðb > bb) önnur ekki eins og Kobbí af Kolbeinn.

Nöfn með endingunni -ki: Jónki af Jón, Sveinki af Sveinn.

Nöfn með endingunni -si: Einsí af Einar, Grímsi af Grímur.

Önnur nöfn: Þar eru tekin sem dæmi Eyjólfur og Eyvindur og gælunafnið Eyvi. Eyvi er mjög eðlilega myndað af Eyvindur en engin tilraun er gerð til að skýra innskots -v- þegar um Eyjólf er að ræða.

Gælunöfn mynduð af síðari lið; fyrri liður fellur brott: Nöfn með endingunni -i: Nefndir eru helstu viðliðir eins og -steinn, -geir, -kell, -lákur, -leifur, -mundur, -dór og nefnd dæmi eins og Steini fyrir Þorsteinn, Keli fyrir Þorkell, Laugi fyrir Gunnlaugur.

Grímsi af Steingrímur er eina dæmið sem Finnur hefur um endingarnar -si og -ki.

Önnur nöfn: Þar eru nöfn eins og Nesi fyrir Hannes, Kobbi fyrir Jakob, Stjáni fyrir Kristján en engar skýringartillögur.

Gælunöfnum kvenna er einnig skipt í tvo flokka en umfjöllunin er mun knappari.

Nöfn leidd af fyrri lið.

Hér eru nefnd nokkur nöfn mynduð á ólíkan hátt og eru þau án skýringa: Gunna fyrir Guðrún, Imba fyrir Ingibjörg, Manga fyrir Margrét, Alla fyrir Álfheiður.

Með endingunni -ka: Steinka fyrir Steinunn, Sólka fyrir Sólborg, Salka fyrir Salgerður.

Með endingunni -sa: Gunsá (nú ritað Gunnsa) fyrir Guðný. Finnur nefnir að það sé ef til vill einnig notað fyrir Guðrún. Í nútímamáli þekktist það vel.

Gælunöfn mynduð af síðari lið.

Undir þessum lið eru helstu viðliðir taldir eins og í karlmannsöfnunum. Þeir eru -borg, -dís, -gerður, -leif, -dóra, -hildur og nokkrir fleiri og samsvarandi gælunöfn með endingunni -a.

Grein Finns virðist byggð á þeim nöfnum sem hann þekkti sjálfur án þess að eiginleg söfnun hafi legið að baki. Einnig vantar rækilegri umfjöllun um myndunarháttinn. Grein Guðmundar Finnbogasonar er talsvert ítarlegri. Hann safnaði öllum gælunöfnum sem hann fann í Íslensk-danskri orðabók Sigfúsar Blöndal (1920–1924) og bætti nokkrum við sem hann þekkti sjálfur. Karlmanns- og kvenmannsnöfnum er skipað í fimm flokka eftir myndunarhætti. Flokkunin er mikið til hin sama og hjá Finni en á eftir upptalningu á nöfnum gerir Guðmundur mun betri grein fyrir myndunarhætti en Finnur gerði. Hann leggur mikla áherslu á áhrif af framburði barna á myndunarháttinn,

sum samhljóð séu þeim erfiðari en önnur og því ýti það undir t.d. samlögun. Greininni lýkur hann á þessum orðum (1926: 112): „Gælunöfnin eru þá merki-
leg á ýmsan hátt. Þó að sum þeirra virðist í fljótu bragði óbundinn leikur með
hljóð málsins, eru þau þegar að er gáð engu síður lögbundin en önnur orð.
Og það hafa þau sér til ágætis, að þau eru mótuð af brosi og blíðuhjali og
góðlátlegri glettni.“

Assar Janzén (1948) skrifaði um eiginnöfn í *Nordisk kultur VII* og er
einn kaflinn um fornvesturnorræn eiginnöfn. Þar er undirkaflinn um stuttnefni
og gælunöfn (kortnamn och smeknamn) (57–61). Þar er talinn upp fjöldi
gælunafna en ekki verður farið dýpra í það hér að leita uppi heimildirnar. Til
þess nægir rúmið ekki.

Yngri rannsóknir á gælunöfnum

Aðalheiður Þorsteinsdóttir ritaði námsritgerð um myndun gælunafna í íslensku
og birti sem grein í *Mími* (1998: 30–44). Hún tekur fram að aðeins séu skoðuð
nöfn þar sem hljóðfræðilegur og orðhlutalegur skyldleiki bendi til þess að þau
séu mynduð af ákveðnu nafni (1998: 30). Hún tekur því ekki með nöfn eins
og Lilla, Lilli, Bói, Systa sem ekki tengjast neinu sérstöku nafni. Rætt er um
ýmsar samhljóðsbreytingar, eins og samlaganir, hljóðavíxl innan gælunafns
og tvöföldun samhljóða, og sérhljóðabreytingar eins og breytingu breiðs sér-
hljóðs í grannt og sérhljóðsbreytingar ef við bætast -ki, -ka, -si, -sa og -bi. Í lok
greinarinnar eru gagnlegar töflur. Í stuttri grein er ekki unnt að koma öllu að.
Gælunafnið Setta af Sesselja er dæmi um nafn þar sem -t- tvöfaldast en engin
skýring er á því hvers vegna -ss- verður -tt-. Ekkert -t- er í Sesselja og er það
því ekki sambærilegt við Kittu og Kitta af Kristján og Kristín. Ekki er auðvelt
að flokka gælunöfn svo vel sé en flokkun Aðalheiðar er í heildina stórt skref
á langri leið.

Í ritinu Íslensk tunga II (Guðrún Kvaran 2005: 121–123) er stuttlega gerð
grein fyrir helstu myndunarháttum gælunafna. Vegna eðlis verksins var ekki
unnt að gera rækilega grein fyrir gælunöfnum en þau voru borin að helstu
reglum um stýfð orð og stytt.

Kendra Jean Willson skrifaði doktorsritgerð við Berkeley háskóla 2007.
Hún gerði m.a. vettvangskönnun með því að senda út spurningalista og spurði
fólk um allt Ísland m.a. um gælunöfn og hvernig nöfnin hefðu orðið til. Í
ritgerðinni koma fram afar gagnlegar upplýsingar og hefði nafnalisti í viðauka
létt notkun hennar til muna.

Gælunöfn notuð sem eiginnöfn

Gælunöfn skráð fyrir 2009

Mörgum þykir vænt um gælunafn sitt eða sinna nánustu, vina og kunningja. Aðrir mega vart heyra nöfnin nefnd þegar þeir eru komnir á unglings- eða fullorðinsár. Frá 1991, þegar ný lög voru sett um mannanöfn og ákvæði kom inn um mannanafnanefnd, og fram að breytingu á lögum um mannanöfn 1997 var óheimilt að gefa gælunafn sem eiginnafn. Lagabreytingin frá 1997 hafði það í för með sér að nú eru þau nöfn leyfð sem beygjast samkvæmt íslenskum beygingarreglum, eru rituð með íslenskum bókstöfum og eru ekki nafnbera til ama. Samkvæmt þessu ákvæði eru flest ef ekki öll gælunöfn heimil sem eiginnöfn en verða þó að fá samþykki mannanafnanefndar.

Árið 2002 birti ég grein um gælunöfn sem skráð voru í Þjóðskrá árið 2002 (Guðrún Kvaran 2002: 109–113). Sum þeirra voru nokkurra áratuga gömul sem eiginnöfn en langflest ung en þó eldri en lagabreytingin 1997. Ég skipti nöfnunum í sjö aðalflokka og fyrsta og öðrum flokki einnig í undirflokka. Hér eru tekin með til viðbótar nöfn sem komin voru á mannanafnaskrá í árslok 2008.

1a) Samhljóð í fyrsta atkvæði tvöfaldast, kvenmannsnöfnin enda á -a eða -ý og karlmannsnöfnin á -i.

Agga < Agata

Aggi < Agnar

Benna < Benedikta

Benni < Benedikt

Dagga < Dagbjört

Elli < Elías

Ella < Elín

Kolli < Kolbeinn

Ellý < Elín

Maggi < Magnús

Magga < Magnea

Siggi < Sigurður

Maggy < Magnea

Villi < Vilhjálmur

Malla < Málfríður

Þorri < Þor-

Palla < Pálína

Sigga < Sigríður

Vallý < Valdís

Villa < Vilborg

Um þessi nöfn er það að segja að við tvöföldun -ll- verður á að a í nöfnunum Malla og Palla og Þorri getur hér bæði verið gælunafn af nöfnum eins og Þorbjörn, Þorsteinn, Þorvaldur og öðrum nöfnum sem hefjast á Þor-, og er það vissulega í sumum tilvikanna, en að baki sumra getur einnig legið gamla heitið á miðsvetrarmánuðinum.

1b) Samlögun á sér stað, tvíhljóð verður að einhljóði, kvenmannsnöfnin enda á -a eða -ý og karlmannsnöfnin á -i.

ðr > rr, Gurrý < Guðrún, Guðríður

dl > dd, Hadda, Haddý < Hall-

Haddi < Hall-

dl > ll,

Palli < Páll

gn > gg, Ragga, Raggý < Ragn-

gr > rr, SIRRÝ < Sigr-

lb > ll, Salla < Salbjörg

lf > ll, Alla, Allý < Álf-,

Alli < Álf-

rg > gg, Bogga < -borg

rg > gg, Begga < Berg-

rg > gg, Magga, Maggý < Margrét

rn > dd, Adda < Arn-

Addi < Arn-

rt > tt

Matti < Marteinn

Tvöfalda samhljóðið -ll- er borið fram sem [-dl-] alls staðar annars staðar en í gælunöfnum, tökuorðum og ef á eftir -ll- kemur -d-. Páll er því borið fram með [-dl-] en Palli með [-l-l-]. Samhljóðsklasinn -rn- er borinn fram [-rdn-] eða [-ddn-]. Þannig verð nöfnin Adda og Addi til á eðlilegan hátt. Sérhljóðið á einhljóðast á undan -ll- þannig að Álf- verður All-.

1c) Nöfn sem hefjast á Aðal- mynda gælunafn með tvöföldun samhljóðs.

Adda < Aðal-

Addi < Aðal-

2a) Við fyrsta atkvæði bætist endingin -a eða -i.

Gerða < Gerð-ur

Ási < Ás-

Jara < Jar-þúður

Gutti < Gutt-ormur

Jóa < Jó-hanna

Oddi < Oddgeir

Kata < Kat-rín

Rósi < Rósant

Óla < Ól-öf, Ólaf-ía

Pála < Pál-ína

Peta < Pet-rína

Ragna < Ragn-

Sveina < Svein-

Steina < Stein-unn

Vala < Val-

Þura < Þur-íður

Lóa < Ólöf, Ólafía (Ól- > Ló-)

Mörg kvenmannsnöfn hefjast á Ragn- eins og Ragnfríður, Ragnheiður, Ragnhildur, Svein- eins og Sveinbjörg, Sveinborg, Sveindís og nokkur á Val- eins og Valdís, Valgerður og Valborg. Gælunafnið Lóa er algengt ef nafnberi heitir Ólöf eða Ólafía. Um viðsnúning er að ræða í fyrsta atkvæði.

2b) Á eftir sérhljóði í fyrsta atkvæði er bætt við -ja.

Dæja < Dagbjört

Kaja, Kæja < Karitas, Katrín

Maja < María

Klasinn -aj- er borinn fram sem [æ] og því eru nöfnin Kaja og Kæja, Maja og Mæja borin fram á sama hátt.

3) Algengt er að síðari liður eiginnafrs sé notaður sem gælunafn. Kvenmannsnöfnin enda á -a eða -ý og karlmannsnöfnin á -i.

Beta < Elísabet

Fúsi < Sigfús, Vigfús

Bína < Jakobína

Geiri < Sigurgeir, Þorgeir

Dísa < -dís

Gústi < Ágúst

Ellý < Elín

Eyja < -ey

Marri < Ingimar

Finna < Guðfinna

Steini < -steinn

Fía < Ólafía, Soffía

Valdi < Þorvaldur

Gréta < Margrét

Gústa < Ágústa

Hanna, Hanný < Jóhanna

Heiða < -heiður

Hilda < -hildur

Lauga < -laug

Lína < -lín

Munda < Guðmunda

Nína < Jónína

Rúna < Guðrún

Sína < -sína

Stína < Kristín

Margir viðliðanna eru algengir og koma fyrir í fjölda nafna.

4) Viðskeytið -sa.

Hansa < Jóhanna

Þetta er eina gælunafnið með endingunni -sa sem notað er sem eiginnafrn.

Ekkert kom fram með -ka og engin karlmannsnöfn með -si eða -ki.

5) Sérhljóð í öðru atkvæði fylgir með í myndun gælunafnsins.

Þurí < Þuríður

Karó < Karó-lína

Gælunafnið Þurí er einnig oft ritað með -ý en í íslensku er sá stafur borinn fram eins og sérhljóðið í og er því enginn munur á Þurí og Þurý í framburði.

6) Hluti af eiginnafni er nýttur til að mynda gælunafn og samhljóð tvöfaldast.

Malla < Amalía

Milla < Emilía

7) Í síðasta kaflann falla gælunöfn sem notuð eru sem eiginnöfn en falla ekki létt í flokk.

Fyrst er að telja gælunafnið Gunna sem er algengasta nafn kvenna sem heita Guðrún. Gælunafnið er gamalt og finnst a.m.k. frá því á 16. öld. Í manntalinu frá 1703 er dæmi um að ung telpa, sem var niðursetningur á bæ í Barðastrandasýslu, var aðeins skráð Gunna Jóakimsdóttir. Hugsanleg skýring á liðnum Gunn- er að hann hafi blandast liðnum Guð- en -nn- varð að -ð- á undan -r- í fornnorrænu (Ásgeir Blöndal Magnússon 1989: 289). Yngra er gælunafnið Gunný með hinni vinsælu endingu -ý.

Annað gælunafn og yngra sem nú er einnig notað sem eiginnafn er Gauja sem konur fá oft ef nafn þeirra hefst á Guð-. Skýringin er ekki augljós en verið getur að hið algenga gælunafn Gaii fyrir Guðjón hafi haft einhver áhrif.

Nöfnin Ninni og Ninna eru oft notuð sem gælunöfn þeirra sem bera nöfn sem hefjast á Krist-. Skýringin er alls ekki augljós en ef til vill hefur -n- í síðari samsetningarlið haft einhver áhrif, þ.e. í nöfnum eins og Kristín, Kristrún, Kristján, Kristmundur.

Stafaklasinn Krist- er börnum erfiður og þannig hafa myndast nöfnin Kiddý og Kittý fyrir t.d. Kristín og Kristrún.

Día og Dóa eru gælunöfn kvenna sem hafa margs konar eiginnöfn og er ekki unnt að finna samnefnara þeirra annan en þann að þau hafi orðið til í barnamáli. Sama er að segja um Didda sem talið er myndun í barnamáli fyrir 'systir' og Bói fyrir 'bróðir'.

Ekki er um eiginlega tvöföldun að ræða í nöfnunum Maddý og Mattý af Matthildur og Mattea en valin hefur verið hin vinsæla ending -ý.

Todda, Tóta og Tonni eru vel þekkt gælunöfn leidd af nöfnum sem hefjast á Þ-, t.d. Þórunn, Þorgerður, Þorbjörn en Tonni er einnig gælunafn leitt af Anton. Þ- er flestum börnum erfitt við máltöku og nota þau því T- í staðinn (sjá t.d. Janzén 1948: 57).

Gælunöfn eins og Bíbí, Gógó og Sísi urðu vinsæl milli 1930–1940. Amast var við þeim á sínum tíma án mikils árangurs. T.d. skrifaði Halldór Laxness: „Afkáralæg orðskrípi af þessu tæi fara senn í bág við íslenskt málfar og menntaðan smekk“ (1962: 285). Af svipuðum toga er nafnið Gúa.

Athygli vekur hve gælunöfn kvenna notuð sem eiginnöfn eru miklu fleiri en karla. eru karlar þó engu að síður nefndir gælunöfnum.

Gælunöfn samþykkt sem eiginnöfn 2009–2012

Þegar skrá mannanafnanefndar er skoðuð sést að þar hafa á árabílinu 2009–2012 verið samþykkt sem eiginnöfn á fjórða tug nafna sem öll bera einkenni gælunafna. Verða þau nú borin að flokkunum sjö til þess að reyna að varpa ljósi á ríkjandi tilhneigingu til nafngjafa. Í listanum hér á eftir er tekið fram hvort nafn er notað sem fyrri eða síðara nafn með tölum í sviga. Kvenmannsnöfnin eru 16:

Bebba (1-0)	Níní (0-1)
Ranka (1-0)	Ollý (0-1)
Dóa (0-1)	Rorí (0-0)
Lilla (4-2)	Róska (1-0)
Gullý (0-2)	Sirra (1-0)
Immý (1-0)	Tía (0-0)
Matta (2-0)	Ýja (0-1)
Mæja (2-0)	Þrúða (2-0)

0-0 í sviga merkir að engin kona ber nafnið þótt sótt hafi verið um það og það heimilað. Það var reglum samkvæmt fært á mannanafnaskrá.

Í 1b) fellur:

ðl > ll, Gullý < Guðlaug

Í 2a) fellur:

Matta < Matthildur

Í 2b) fellur:

Mæja < María með sömu skýringu og áður.

Í 3 fellur:

Níní < Jónína

Þrúða < Sigþrúður

Flest nýju nöfnin falla í 7. flokk.

Bebba er notað sem gælunafn kvenna sem bera ýmis nöfn er hefjast á B-, t.d. Berglind, Bergrún og Bergþóra. Skýring á nafninu Immý er ekki augljós né heldur á nöfnunum Dóa, Tía og Ýja. Á bak við gælunöfnin Rorí og Róska er nafnið Ragnhildur án þess að tengsl séu augljós. Ranka er stytting á Ragnheiður og Ragnhildur, Ollý er gælunafn kvenna sem heita Ólöf, Sirra gælunafn myndað af nöfnum sem hefjast á Sig- en Lilla tengist ekki neinu sérstöku nafni heldur er orðið til úr „litla“, þ.e. tilkomið sem gælendi við barn.

Karlmansnöfnin eru 17:

Berni (0-1)	Laugi (0-1)
Dalli (0-1)	Nenni (1-0)
Dolli (0-1)	Nóri (2012)
Gaui (1-0)	Silli (1-0)
Ebbi (0-6)	Sturri (0-1)
Gói (0-2)	Sæi (0-1)
Heisi (2012)	Tolli (2012)
Issi (2012)	Tói (0-1)
Jörri (0-1)	

Ártalið 2012 í sviga merkir að sótt var um nöfnin árið 2012, þau heimiluð en hafa enn ekki verið notuð.

Í 1a) falla nöfnin:

Jörri < Jörundur
Sturri < Sturlaugur

Í 1b) fellur:

Ig > ll, Silli < Siglaugur

Í 2a) fellur:

Berni < Bernharð(ur)

Í 3) falla nöfnin:

Laugi < Guðlaugur, Siglaugur
Nóri < Arnór
Sæi < Sæbjörn, Sæmundur

Í 4) fellur nafnið:

Heisi < Hei-ðar

Í tilvikunum Heisi og Issi < Þorgrímur er um nafnbreytingu að ræða. Þótt Issi hafi endinguna -si er illmögulegt að tengja fyrri hlutann við Þorgrímur. Í báðum tilvikum óskuðu nafnberar eftir að gælunöfn þeirra yrðu eiginnöfn.

Flest nöfnin falla hér líka í 7. flokk. Dalli, Dolli og Ebbi eru gælunöfn manna sem bera ýmis eiginnöfn og því ekki leidd af neinum sérstökum nöfnum. Gauri er eins og áður hefur komið fram algengt gælunafn af Guðjón og Góí er einnig gælunafn af Guðjón en ekki algengt. Nenni er eins og Ninna og Ninni gælunafn af nafni sem hefst á Krist- og Tóli og Tóí af nöfnum sem hefjast á Þ-.

Niðurlag

Af samanburði gælunafna á mannanafnaskrá fyrir og eftir 2009 sést að hefðbundnar myndanir eru enn algengar en þeim nöfnum hefur þó fjölgað þar sem farið er aðrar leiðir og erfitt er að sjá að gælunafnið tengist eiginnafninu. Allnokkur ásókn er í gælunöfn sem eiginnöfn og virðist hún aukast fremur en hitt. Þau uppfylla skilyrði laga um að taka beygingu og vera skrifuð með íslenskum bókstöfum og er því ekki unnt að amast við þeim.

Mikið skortir á að myndun gælunafna hafi verið gerð góð skil og bíður þar mikið verkefni. Eins og fram hefur komið er oft erfitt eða ómögulegt að ráða í það hvað liggur að baki gælunafni og er oft eina leiðin að leita til nafnberans sjálfs. Slíkt er fyrirhafnarmikið og tímafrekt en gæti skilað árangri með tímanum.

Heimildir

Aðalheiður Þorsteinsdóttir. 1998. Frá Hólmsteini til Homma – myndun gælunafna í Íslensku. Í: *Mimir: Blað félags stúdenta í íslenskum fræðum* 46: 30–44.

DI = *Diplomatarium Islandicum*. 1857–1972. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða Íslenzka menn. I–XVI. Kaupmannahöfn og Reykjavík.

Finnur Jónsson. 1907. Tilnavne i den islandske oldlitteratur. Í: *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*. II. række. 22. bind. København: 161–381.

Finnur Jónsson. 1920. Islandske kælenavne. Í: *Namn och bygd* 8: 40–42.

Guðmundur Finnbogason. 1926. Íslenzk gælunöfn. Í: *Skirnir*. C: 104–112.

- Guðrún Kvaran og Sigurður Jónsson frá Arnarvatni. 1991. *Nöfn Íslendinga*. Reykjavík.
- Guðrún Kvaran. 2002. Kælenavne og personnavne. Í: Bull, T. o.f. (ritstj.). *Venneskrift til Gulbrand Alhaug*. Tromsø.
- Guðrún Kvaran. 2005. Íslensk tunga II. Orð. *Handbók um beygingar- og orðmyndunarfræði*. Reykjavík.
- Guðrún Kvaran. 2011. *Nöfn Íslendinga*. Ný útgáfa. Reykjavík.
- Halldór Laxness. 1962. Ónöfn. Í: *Vettvangur dagsins*. Önnur útgáfa. Reykjavík.
- ÍF XI = Íslensk fornrit. 1950. *Austfirðinga sögur*. Jón Jóhannesson gaf út. Reykjavík.
- ÍF XXVIII = Íslensk fornrit. 1951. Snorri Sturluson. *Heimskringla III*. Bjarni Aðalbjarnarson gaf út. Reykjavík.
- ÍF XXXIV = Íslensk fornrit. 1965. *Orkneyinga saga*. Finnboði Guðmundsson gaf út. Reykjavík.
- ÍF XXXV = Íslensk fornrit. 1982. *Danakonunga sögur*. Bjarni Guðnason gaf út. Reykjavík.
- Janzén, A. 1948. Personnamn. Í: *Nordisk kultur VII*. Stockholm, Oslo, København.
- Lind, E.H. 1920–1921. *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden*. Uppsala.
- manntal.is = Manntalsvefur Þjóðskjalasafns Íslands
- Sigfús Blöndal. 1920–1924. Íslensk-dönsk orðabók. Reykjavík.
- Willson, K. J. 2008. *Icelandic Nicknames*. Doktorsritgerð. University of California, Berkley. [Ritgerðin er til í Þjóðarþóklöðu og á Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.]

Summary: The topic of the article is Icelandic nicknames. First, in the Introduction, the use of the word *gælunafn* (nickname) is explained. It has a broader meaning than *stuttnefni*, *styttnafn*, *styttingarnafn* and *afdráttarnafn* which are also discussed.

Next, I treat nicknames found in sources older than the first census in Iceland from 1703 and then the known collections of nicknames. The oldest one is from the 18th century, preserved in the manuscript AM 432 fol 339r, in the Árni Magnússon Institute for Icelandic Studies, and was compiled by Jón Ólafsson úr Grunnavík (1705–1779). Previous research on Icelandic nicknames published in articles by Finnur Jónsson (1907) and by Guðmundur Finnbogason (1926) is also discussed.

The last chapter is concerned with nicknames that have been accepted as personal names by the official Committee for Personal Names (CPN) that was installed in 1991. The discussion is split into two parts. First, I treat the names that were registered by the end of 2008 and appeared in the new edition of the book *Nöfn Íslendinga* [The names

of the Icelanders] (2008), and then make a comparison with new nicknames that were accepted by the CPN 2009–2012.

Keywords: given names, knick names, Committee for Personal Names.

Guðrún Kvaran
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Háskóli Íslands
gkvaran@hi.is

Og Jesus er hans dýra navn

Sparsom nýtsla av Jesu navni í tveimum føroyskum sálum

JÁKUP REINERT HANSEN

Samandráttur: Í innganginum verður víst á, at kristologiin sjáldan hevur viðgjørt persónsnavnið Jesus, hóast hetta navnafrøðiliga sipar til Guðs frelsu. Henda grein viðger tveir føroyskar upprunasálmar. Annar er ein lyriskur nýggjárssálmur hjá Fríðriki Petersen, og hin er ein episkur og kontekstuellur sálmur hjá Mikkjali á Ryggi um hin góða seyðamannin. Jesu navn verður nýtt einans ferð í hvørjum sálmi – og tá sum tann lokasteinur, ið ger allan munin. Sálmarin avdúka eina aktuella kristologi: ta trúgv, at frelsarin í stóran mun er til staðar í kristnum gerandislívi. Í niðurstøðuni verður skotið upp at nýta sálmabókina sum tekstasavn í samstarvi millum kristologar og navnafrøðingar.

Lyklaorð: Føroyskir sálmar, kristologi, navnið Jesus.

Læran um Krist og hansara nøvn

Hvønn týdning hevur Jesu navn? Spurningin kundi ein við einum vissum rætti latið farið víðari til ta sergreinina av gudfrøðini, sum eitur kristologi. Hennara uppgáva er at eftirkanna boðskapin í Nýggja Testamenti um Jesus Krist, hvussu hesin boðskapur er mentur í søguni hjá tí kristnu kirkjuni, og hvønn týdning hann hevur í kristnini í dag. Í nýggjateamentligari gransking man eitt hitt besta verkið vera bókin *Die Christologie des Neuen Testaments* eftir Oscar Cullmann. Høvundurin skipar sína greining av Nýggja Testamenti eftir teimum nøvnum og heitum, sum har verða nýtt um Jesus. Summi hava samband við hansara gerning á foldum, t.e. profetur, hin líðandi tænar Harrans og høvuðsprestur. Heitini Messias (Kristus) og menniskjusonur sipa til Jesu framtíðar gerning, heitini Harri og frelsari hava samband við Jesu gerning í dag, og heitini logos (orðið) og Guðs sonur vísa til Jesu tilveru undan foldarlívi

hansara. Cullmann við vera við, at Jesus sjálvur hefur nýtt summi av hesum heitum, og at tey sostatt ikki hava sín uppruna eina í tí jødisku samtíðini ella í tí fyrstu kristnu tíðini, sum viðhvørt hefur verið hildið. Hetta sjónarmið sítt verjir Cullmann serliga í fororðinum til 3. útgávu (Cullmann 1975: VII-VIII).

Vert er tó at geva gætur, at hvørki Cullmann ella aðrir kristologar viðgera frelsarans persónsnavn, Jesus (Kjær-Hansen 1982: 4). Gamaní var hetta sama navnið sum Jósva og vanligt dreingjanavn á Jesu døgum. Í týðingini hjá J. Dahl verður eftirmaður Mósesar endurgivin sum Jósva í Áps 7, 45 og Hebr 4,8, hóast hann í tí grikska frumtekstinum ber navnið Jesus. Aðrir, sum eisini í tí føroysku týðingini bera navnið Jesus, eru ein ættfaðir Jesu, Luk 3, 29, gandakallurin Bar-Jesus á oynni Kýpern, Áps 13, 6, og Jesus, sum kallast Justus, Kol 4, 11. Í summum grikskum handritum verður eisini Barabbas nevndur Jesus Barabbas, Matt 27, 15-17, og nakrar nútímans umsetingar velja at endurgeva hetta navnið. Kai Kjær-Hansen (Kjær-Hansen 1994: 15-16), sum hefur viðgjørt Jesus-navnið í drúgvvari ritgerð, vísir á, at navnið Jehoshua ella Jeshua, sum tað hebraiska sniðið var á Jesu døgum, er sett saman av tveimum orðum: Guðs navni JHWH og sagnorðinum fyri at frelsa. Beinleiðis umsett er tað eitt slag av framtíðar instrumentalis: tann, sum Harrin fer at frelsa við. Hjá Matt er eitt orðaspæl í boðskapinum hjá einglinum til Jósef: “Og hon skal føða ein son, og Jesus skalt tú kalla navn hansara, tí at hann skal frelsa fólk sítt frá syndum teirra,” Matt 1, 21, smb v. 25: “Men hann kom henni ikki nær, fyrr enn hon hevði átt son, og hann kallaði navn hansara Jesus.” Í Luk ber eingilin boðini til Mariu: “Og sí, tú skalt verða við barn og eiga ein son, og navn hansara skalt tú kalla Jesus,” Luk 1, 31, og eftir hesum boðum verður drongurin navngivin: “Og tá ið átta dagar vóru lidnir, og hann skuldi verða umskorin, tá varð navn hansara kallað Jesus, soleiðis sum tað var kallað av einglinum, áðrenn hann var gitin í móðurlívi,” Luk 2, 21.

Í summum londum, eitt nú har tey tosa spanskt ella portugisiskt, verður Jesus framvegis nýtt sum vanligt dreingjanavn. Í okkara mentan verður Jesus heldur uppfatað sum eitt heiðursnavn, og óhugsandi hevði verið at nýtt tað um nakran annan enn hann, vit sum kristin trúgva, er okkara frelsari. Fólkanavnalistin vísir hinvegin, at vit hava nógv bæði konu- og mannfólkanøvn, har Guð ella Kristus er partur av navninum.

Vil ein vita, hvussu boðskapurin um Jesus Krist verður orðaður og nýttur í føroyskum kristinlívi í dag, kann hetta verða gjørt við at kanna, hvussu navnið Jesus verður nýtt í føroyskum sálum. Sálarnir vísa ikki bara, hvat hin einstaki yrkjarin hefur hugsað og fingið íblástur til at orða. Tá ið teir verða nýttir eftir sínum endamáli, sungnir ella lisnir av fjøldini ella hinum einstaka, tá taka onnur orðini til sín, lata seg uppbyggja av teimum og nýta tey til at siga

frá síni kristnu trúgv. Vit fara í hesi grein at taka fram tveir sálmar, har Jesu navn verður nýtt eins og hin tiltikni lokasteinurin í einum grótboga – hann sum heldur øllum á sínum rætta staði og ger verkið fullkomið. So væl er hetta gjørt í sálmunum, at navnið Jesus bert nýtist at verða brúkt eina einastu ferð.

Tíðin rennur sum streymur í á

Hin fyrri er nýggjárssálmurinn hjá Fríðriki Petersen Tíðin rennur sum streymur í á. Av tí at nýggjársgitur er áttandi dagur jóla, hevur hann í kirkjuni verið hildin sum tann dagur, Jesus fekk navn. Prædikutekstur eftir gomlu tekstarað er omanfyri nevnda týðningarmikla ørindi, Luk 2, 21. Martin Luther legði dent á, at prestarnir henda dag áttu at prædika um Jesu navn heldur enn at viðgera 1. januar sum eina nýggjársgitur, sum teir ofta í roynd og veru mundu gera eins og fjøldin av áhoyrarum teirra. Tá ið danska fólkakirkjan í 1885 fekk eina nýggja tekstarað, sigraði atlitnið at nýggjárinum og tíðarinnar ferð við epistlinum Ják 4, 13-17 og evangeliinum Matt 6, 5-13 (Høgsbro 1944: 41). Og satt er tað, at Fríðrikur hevur tíðarinnar streym sum evni, tá ið hann yrkir sín nýggjárssálm í 1892; men líka satt er tað eisini, at hann setir Jesu navn inn í sína boðan á slíkan hátt, at tað ger allan munin.

Eg dugi ikki at siggja, at myndin av tí einsamalla menniskjanum í tí lítla bátinum á veg oman eftir ánni er serliga føroysk – so stórar eru áirnar sjáldan her á landi. Heldur hevur skaldið fingið íblástur úr Íslandi, hagar hann 16 ára gamal fór á latínskúla í 1869, og har hann tók studentsprógv í 1875. Tey flestu, sum ferðast á reykjavíkarleiðini, munnu leggja leiðina fram við Gullfossi, har tann breiða áin streymar við miklari ferð, áðrenn hon bóltar oman í fossin. Fríðrikur er lýriskt skald. Tað er við teimum nógvu endurtøkunum og teimum at siggja til smáu broytingunum, hin stóra søgan verður søgd. Fólk flest kenna sálmin í tí stytta útgávuni í *Sálmabók Føroya Kirkju*, soleiðis sum hann verður sungin í kirkjuni og vanligi eisini av kórum og sangarum. Skulu vit skilja verkið hjá skaldinum, noyðast vit tó at endurgeva sálmin í hansara fullu longd (Mitens 1953: 32-33). Eg seti míni frámerki í klombur:

- (A) Tíðin rennur sum streymur í á,
títt munu bylgjurnar falla,
lítlum báti rekist eg á,
áraleysur at kalla.

- (B) Og hvør ein løta og hvør ein stund
at stóra fossinum dregur,

treingist mitt hjarta, tyngist mín lund,
hvar er úr neyðini vegur?

- (C) Hvør hevur vinur vilja og mátt
at bjarga mær til landa?
Allir teir eru á líkan hátt
staddir sum eg í vanda
-

- (C) Ein hevur vinurin vilja og mátt
at bjarga mær frá grandí,
Jesus kann føra mín lítla bát
trygt at himlasandi.
-

- (A) Tíðin rennur sum streymur í á,
títt munu bylgjurnar falla,
lítlum báti rekist eg á,
áraleysur at kalla.
- (B) Og hvør ein løta og hvør ein stund
at stóra fossinum dregur,
men glatt er mitt hjarta og trygg mín lund,
tí greiður úr neyð liggur vegur.
- (A) Tíðin rennur sum streymur í á,
fram í Harrans navni.
Lítlum báti eri eg á,
men himla-strond fyri stavni.

Fríðrikur nýtir bara trý ymisk ørindissnið: A: Báturin í tíðarinnar streymi, B: hin dragandi fossurin ella deyðin og C: vinurin. Afturfyri verða tey øll endurtikin, sniðið A enntá triggjar ferðir. Kanna vit, hvar Jesu navn er at finna í sálminum, síggja vit, at tað er í sjálvum hjartanum. Jesus er fyrsta orð í seinnu helvt av sálminum. Hin stóri gleðiðskapurin nýggjársdag er, at Jesus kann føra mín lítla bát. At síggja til er so lítið broytt; men fyri tann, sum trýr á Jesus, er alt broytt við honum, sum á jólum læt seg føða inn í tíðarinnar streym.

Í teimum styttu útgávuunum eru vanliga ørindini 5 og 6 lögð burturímillum.

Grundgevingin man vera tann, at hetta eru tær beru endurtøkur – ørindi 5 er meinlíkt ørindi 1 – og at her hendir vælsignað lítið. Men hetta sama kann eins væl verða nýtt at grundgeva fyri at varðveita júst hesi ørindi. Tey siga frá, at hóast Jesus er í bátinum – hóast ein í trúnni hevur Jesus við sær – er tíðarinnar streymur framvegis hin sami og deyðin líka vísur, sum hann var. Hesi korini eru ikki broytt; men kenslurnar, sum verða lýstar í ørindissniðinum B, broytast frá trongd og tyngd til gleði og tryggjeika. So stóran mun ger trúgvín á Jesus, at hin kristni nú kann liva hitt avmarkaða foldarlívið í trúgv á ævinleikan og undir rakstrarrópinum “Fram í Harrans navni.” Er eitt einasta orð, sum eigur at verða prædikað nýggjársdag, er tað navnið Jesus.

Eg veit ein góðan seyðamann

Hin seinni sálmurin, sum her verður viðgjørður, er sálmurin hjá Mikkjali á Ryggi Eg veit ein góðan seyðamann. Hann stóð fyrstu ferð á prenti í *Kristeligt Ungdomsblad for Færøerne* 1918, men er smb. átekning á einum handriti dagfestur “25.12.1912” (E 153.1). Tær flestu myndirnar í sálminum finnast aftur í Jesu orðum um hin góða hirðan í Jóh 10,1-30. Prædikuteksturin til 2. sunnudag eftir páskir er eftir 1. tekstarøð Jóh 10,11-16 og eftir 2. tekstarøð Jóh 10, 22-30, og tí ber til at siga, at hetta er evangeliisálmur til tann sunnudagin. Tilsipingar eru tó eisini til Jesu líknisi um hin burturmista seyðin í Luk 15, sum er prædikutekstur eftir 1. tekstarøð 3. sunnudag eftir trinitatis, og tí er einki at ivast í, at hesin væl umtókti sálmur verður sungin í flestu kirkjum fleiri ferðir á hvørjum ári.

Smb. Barrett eru Jesu orð um hin góða hirðan hvørki líknisi ella allegori, hóast tey líkjast ikki sørt. “It is a symbolic discourse in which symbolism and straightforward statement alternate and stand side by side” (Barrett 1975: 304). Í Jóhannesar evangelium eru fleiri dømi um, at Jesus setir “Eg eri...” saman við einum hugtaki, sum áhoyrarar hansara kenna aftur úr síni halgubók – okkara Gamla Testamenti – ella úr tí átrúnaðarliga diskursinum í samtíðini, annaðhvørt hann er heiðin ella jødiskur (Lívsins breyð Jóh 6, 35; ljós heimsins Jóh 8, 12; dyrnar hjá seyðunum Jóh 10, 7; hin góði hirðin Jóh 10, 11; uppreisnin og lívið Jóh 11, 25; vegurin og sannleikin og lívið Jóh 14, 6; hitt sanna víntræið Jóh 15, 1). Eisini øll hesi orðini, kundi ein hildið, áttu at verið viðgjørð í nýggjateamentligari kristologi, tí tey siga frá, hvussu Jesus smb. Jóhannesi evangelisti fatar sín egna gerning. Í hesum føri verður tað bara “Eg eri hin góði hirðin,” og tað eina av tí orsök, at Mikkjal á Ryggi hevur fingið ein heilan sálm burtur úr tí.

Mikkjal er yvirhøvdur episkur í síni skrivning. Annaðhvørt tað er stuttsgøga ella bygdasøga, sangur, sálmur ella kvæði, er hann tann sami, góði frásøgumaðurin.

Ja, sjálvt í sínum náttúruvísindaliga høvuðsverki, *Fuglabókini*, kann hann ikki bara sær, men noyðist at siga frá søgum og upplivingum við fuglunum.

Tann episki sálmurinn um hin góða seyðamannin finst á prenti í nógvum ymiskum útgávum. Her verður hann endurgivin eftir *Mikkjalsbók* (Petersen og Hansen 1994: 410). Millum tær orðingar, ið viðhvørt eru øðrvísi, er ørindi 3, 4. regla “um herðarnar,” sum í *Sálmabók Føroya Kirkju* er broytt til tað helst málsliga rættari “á herðunum.” 4. ørindi, 1. regla, er í *Sálmabók Føroya Fólks* broytt til “Tá ørn og úlvar koma nær.” Úlvurin kemur fyri í tí bíbilsku myndini Jóh 10, 12, meðan Mikkjal í síni kontekstuella lýsing av seyðamanninum tekur tann ravnin framum, sum er ein verulig hóttan í tí føroyska landslagnum.

Eg veit ein góðan seyðamann,
og fylgi síni elskar hann,
tey teljast í mong túsundtal,
tó røktar hann øll líka væl.

Hans hond er sterk og eym hans sál,
hans seyðir kenna væl hans mál,
til skaða hann teir beitir ei,
tí elta tryggir teir hans leið.

Tey lomb, ið skjótast burtur frá,
at beina aftur er hans trá,
og finnast tey, við miklum gleim'
um herðarnar hann ber tey heim.

Um ørn og ravnur koma nær,
hann verjir tey so væl hjá sær,
í neyð hann aldri svíkja vil,
men fegin leggur lívið til.

Um oyðimørk sum albeitt lond
tey fáa fœði úr hans hond,
tey veiku vermast við hans favn,
og Jesus er hans dýra navn.

Tú hirði góði, røkta meg
og leið meg á tí tronga veg,

sum gongur til ta góðu jørð,
har iglagrasið ikki grør!

Av leysum upsum manga stund
tú hjálpti mær á tryggja grund,
eg títt í fjøru fastur stóð,
tín hond meg hevjaði frá flóð.

Tí prísar tær mín sál so fró
og eltir fegin tína slóð;
á fagurt land tú vísir mær,
har altíð summarsólin sær.

Helst ber til at siga, at Mikkjal leggur tveir tekstir fram í senn. Hin niðari er hin bíbilski teksturin í breiðari merking, tann symbolski diskursurin, sum Barrett hevur víst á. Mikkjal kemur ikki beinleiðis við tilsippingum, og kortini eru tær ikki ringar at finna: ør. 1: Jóh 10, 16; ør. 2: Jóh 10, 4.12.27; ør. 3: Luk 15, 4f; ør. 4: Jóh 10, 15.12f; ør. 5: Sl 23,2f; ør. 6 og 8: Sl 23 í síni heild. Hin ovari teksturin er at síggja til søgan um ein føroyskan seyðamann, soleiðis sum hon kundi verið søgd á Mikkjals døgum.

Tann dynamiska løtan, sum broytir yrkingina til ein sálm, kemur fyrri í 5. ørindi, 4. reglu, tá ið skaldið avdúkar, hvønn søgan er um: "...og Jesus er hans dýra navn." Tá hendir tað, at hin ovari teksturin verður gjøgnumskygdur sum ein glæra, so at hin niðari teksturin kemur til sjóndar, og teir báðir renna saman í eina mynd. So leingi sum Mikkjal bara sigur frá eini søgu, sum hann veit – annaðhvørt hann kennir hana úr bíbliusøguni ella sínum egna umhvørvi – talar hann í 3. persóni. Um seyðamannin sigur hann "hann," og sjálvur er hann bara frásøgumaður. Men í tí løtu, navnið Jesus er avdúkað, skiftir hann til beinleiðis talu. 2. persónur "tú" kemur fyrri í øllum trimum teimum seinastu ørindunum, og tað ger eisini 1. persónur, "eg", "meg", "mær" og "mín" í ør. 6-8. Mikkjal verður verandi í tí føroyska myndamálinum við iglagrasi, upsum, flóð og fjøru; men nú er tað fyrri at siga frá tí persónligu, kristnu trúnni á Jesus: ør. 6 er ein bøn; ør. 7 trúarinnar royndir av frelsu og bjarging; ør. 8 lovsangur og eftirfylging á leiðini til ævinleikan.

So stóran týdning hevur í hesum sálmi Jesu navn, og so væl er yrkt, at eingin orsök er at nevna tað meira enn eina ferð.

Niðurstøða

Hvør var Jesus, og hvønn týdning hevði navn hansara í samtíðini? Nýggja

Testamenti sigur frá, at navn hansara ikki var tilvildarliga valt, men frammanundan avgjørt av Guði. Sjálvur fullgjørði Jesus tað, sum navn hansara merkti. Hann var tann, sum Guð fór at frelsa heimin við. Tað, sum var eitt vanligt dreingjanavn, Jesus, rokna kristin fólk í okkara mentan í dag fyri eitt heiðursnavn á sama hátt sum onnur kristologisk heiti (Kristus, Harrin, frelsarin), ið vit heldur ikki kundu hugsað okkum at nýtt um nakran annan.

Hvønn týdning hevur Jesu navn fyri kristin fólk í dag? Hesum spurningi kunnu vit fyri ein part svara við at greina teir tekstir, sum í tí kristnu kirkjuni verða nýttir sum trúarinnar mál. Teir báðir serføroysku sálmarnir, sum her eru kannaðir, bera vitnisburð um ta hjálp, sum Jesus er fyri tey, ið trúgva á hann í dag. Ein hjálp til at liva lívið við teimum vandum, avbjóðingum og avmarkingum, sum hoyra lívinum til; ein hjálp til at liva í trúgv, takksemi og vón.

Sálmarnir báðir eru í hesum føri valdir av tí, at Jesu navn her er nýtt við størsta sparsemi, bara eina einastu ferð í hvørjum sálmi. Og tó kann verða sagt, at navnið Jesus ger allan munin í hesum sálmum. Henda lítla kanning bendir á, at kristologarnir kundu lært almikið um trúnnu á Jesus í okkara samtíð, um teir settu sær fyri at finna og greina øll tey heiðursnøvn og heiti, sum í sálmabókini verða nýtt um frelsaran, teirramillum navn hansara Jesus. Hvør veit, um ikki eisini navnagranskarin her hevði kunnað velt upp úr nýggjum!

Tilvísingar

- Barrett, C.K. 1975. (10. imprint). *The Gospel According to St John. An Introduction with Commentary and Notes on the Greek Text*. London.
- Biblia*. Tað er Halgabók. Gamla Testamenti og Nýggja. Týdd úr frummálanum. 1961. Keypmannahavn.
- Cullmann, O. 1975. *Die Christologie des Neuen Testaments*. (5. Auflage. Unveränderter Nachdruck der 3., durchgesehenen Auflage). Tübingen. *E 153.1*. Handritagoymslan á Landsbókasavninum.
- Føroyski fólkanavnalistin*. <http://www.fmn.fo/navn/folkanovn/folkanovn.htm>.
- Høgsbro, H. 1944. Juletiden. Í: Feveile, J. (ritstj.) 1944. *Forklaringer til Kirkeaarets Evangelietekster*. Haandbog i Kristendomskundskab Bind VII. København: 40-43.
- Kjær-Hansen, K. 1982. *Studier i navnet Jesus*. Aarhus.
- Kjær-Hansen, K. 1994. *Matthæusevangeliet. Studieudgave*. Det Danske Bibelselskab.
- Mitens, E. 1953. *Fríðrikur Petersen 1853-1953*. Minnisútgáva. Tórshavn.
- Novum Testamentum Graece*. 1973. Cum apparatus critico curavit Eberhard

Nestle, novis curis elaboraverunt Erwin Nestle et Kurt Aland. Editio vicesima quinta. London.

Petersen, H.F. og Hansen, J.R. 1994. *Mikkjalsbók. Mikkjal Dánjalsson á Ryggi*. Bókadeild Føroya Lærarafelags. Tórshavn.

Sálmabók Føroya Fólks. 1973. Tórshavn.

Sálmabók Føroya Kirkju. 1990. Tórshavn.

Summary: The introduction states the fact that Christology has rarely shown an interest in the very name of Jesus, in spite of the clearly soteriological implications of the etymology of the name. The subject of the article is two original Faroese hymns, a lyric hymn for the New Year by Fríðrikur Petersen and an epic and contextual hymn on the good shepherd by Mikkjal á Ryggi. The name of Jesus is used only once in each hymn as the keystone that keeps the whole hymn together. These hymns reveal an actual Christology in which the Saviour is highly present in everyday Christian life. In the conclusion the hymnal is suggested as an empirical source for a fruitful cooperation between scientific subjects like Christology and anthroponymy.

Keywords: Christology, Faroese hymns, the name Jesus.

Jákup Reinert Hansen
Heimasandsvegur 122
FO-210 Sandur
jrhansen@olivant.fo

Overva og overvan

ZAKARIS SVABO HANSEN

Úrtak: Orð sum at *overva* og *overvan* eru partur av gerandismálinum og verða brúkt við greiðari merking, uttan at hugsað verður nærri um, hvat ið upprunaliga býr í hesum orðum. Orðini verða tikin sum dømi um, hvussu gomul merking er varðveitt í føstum orðingum, hóast fólk flest ikki geva sær far um upprunaligu merkingina.

Lykilorð: upprunafrøði, upprunamerking, *overva*, *overvan*, stíðnað merking.

Tað er so ymist, hvussu tað er við orðum. Summi eru algongd og hava greiða merking og ein uppruna, sum eisini sigur, hvat ið søguliga býr í orðinum. Onnur orð eru munandi torgreiddari og duldari í sínum uppruna úr nútíðareygum, tó at vit kennast við orðini og vita, hvussu tey skulu brúkast og hvat ið tey merkja.

Í hesari stuttu grein góðum starvsfelaga til heiðurs skulu vit hyggja nærri at sagnorðinum *overva* og tilsvareandi navnorðinum *overvan* og umstøðunum kring hesi orð.

Tað er eyðsæð, at *overva* og *overvan* eru samansett orð við forskoytinum *ov-* sum fyrra liði. Merkingin av *ov-* liggur beint fyri og er ‘í meira lagi’ ella ‘meira enn gott er’ og gongur aftur til norrønt *of*, sum upprunaliga er hjá-orðsligt hvønnfall av hvørkikynsnavnorðinum *of* í merkingini ‘stór mongd’ (Fritzner II, 866; Torp: 481).

Áherðandi forskoytið *ov-* er vanligt í mongum øðrum orðum og ber sum nevnt boð um, at okkurt er í meira lagi. Onnur dømi um orð, har ið henda merking týðiliga er við, eru t.d. *ovát*, *ovfisking*, *ovfólkaður*.

Orðið *overva* letur hinvegin ikki til at vera til ósamansett í sniðinum *erva*. Soleiðis er tað í øllum førum ikki skrásett í Føroyskari orðabók og heldur ikki at finna í stóra orðaseðlasavninum á Føroyamálsdeildini. Úr samtíðarligum sjónarhorni kundi verið freistandi at hildið, at orðið hevur samband við algongdar orðingar sum *í erva* og *úr erva*, sum merkja ‘í ella úr ovara parti av onkrum’, men veruleikin er tann, at í/úr *erva* er alt annað orð, sum í norrønum

hefur sniðið *efri* (*it efra* ‘hitt ovara’). Síðan er það við umkasti av fr>rv vorðið *erva* í føyroyskum. Umframt at finnast ósamansett í orðingum sum teimum, ið longu eru nevndar, finna vit *erva-* sum fyrri lið í fleiri samansettum orðum, har ið fyrri liður júst ber merkingina ‘ovari’ ella ‘uppi’. Nøkur dømi um samansett orð við hesari merking skulu nevast her: *ervaberg*, *-bit*, *-boð*, *-fylgi*, *-hagi*, *-kavi*, *-lamb*, *-ljós*, *-mjørki*, *-rók*, *-seyður*, *-sjógvur*, *-ær*.

Það er tó greitt, at *erva* í hesum dómum er orð við heilt øðrum uppruna og merking enn tí, sum vit finna í orðinum *overva*.

Men hvussu greiða vit so gøturnar í orðinum *overva*? Í føyroyskum finna vit fyrstu ferð orðið *overva* skrásett í orðabókini hjá Jens Chr. Svabo (Dictionarium Færoense 602). Har er það lýst soleiðis: “Oërva: o. see, overdrive, overspænde Kræfter i noget Arbejde”. Það er greitt, at soleiðis sum orðið verður brúkt í nútíðarføyroyskum hefur það merkingina ‘at ovmøða’, ‘gera meira burturúr enn gott er og orkan og styrkin rækka til’. Dømi at lýsa hesa merking eru eitt nú: “Eg arbeiði niðursetta tíð fyri ikki at overva eyguni” og “Orkuframleiðslan í Føroyum skal ikki overva umhvørvið og skal miða eftir at nýta varandi orkukeldur”. Sostatt hefur *-erva* okkurt við ‘strev, slit, arbeiði’ at gera. Og júst hesar merkingar finna vit aftur í norrøna navnorðinum *erfiði* og í samsvarandi sagnorðinum *erfiða*, ið m.a. týðir ‘at arbeiða, stríða(st) og strevast’. Til er eisini í føyroyskum skaldskaparmáli hvørkikynsnavnorðið *erv-að* í merkingini ‘strev, stríð’, og það liggur ikki langt frá einum síðuformi til norrøna *erfiði*, sum er *erfaði*. *Erfiði* verður annars hjá Fritzner skift sundur í tvinnar merkingar: 1) stríð, strev og 2) arbeiði, gerningur. Orðingin “fylla erfiði” merkir at ‘útinna arbeiði’ (Fritzner I: 349). Til er eisini navnorðið *erfiðari* í merkingini ‘arbeiðari’.

Norrøni sagnorðaformurin er *erfiða* og Fritzner týðir það ‘arbeide’ og nevnrir hetta dømið: “Komit til mín allir þér, sem erfeðir, ok ek skal næra yðr” (Matth. 11,28) (Fritzner I: 349).

Øll tey norðurlensku máluni uttan íslenskt hava úr týskum lænt orðið (at) *arbeiða* og *arbeiði* og nýta það sum hövuðsorð um ‘(tað) at nýta orku sína (likamliga og/el. andliga) til at útinna eitthvørt verk’. Í íslenskt er það tó ikki komið, og har verður orðið *vinna* brúkt sum hövuðsorð um hetta. Í føyroyskum hava at *arbeiða* og *arbeiði* sostatt trokað av það norrøna *erfiða* og *erfiði*. Tey liva tískil bara eftir í einstøkum førum, eitt nú í orðasambandinum “at overva seg” og í orðinum “overvan”.

Í nútíðarsvenskum er orðið *arvode* kent í merkingini ‘ersättning för tillfälligt arbete eller uppdrag särsk. av intellektuellt slag <jfr lön>’, t.e. samsýning (fyri arbeiði) og það liggur heldur ikki so langt frá upprunaligu norrønu merkingini. Í svenskum er eisini til sagnorðið ‘arvodera’ í merkingini ‘ge arvode åt ngn’.

Í nútíðaríslenskum er orðið ‘erfitt’ í merkingini ‘trupult’ algengt og vanligt orð.

Søgan um orðini *overva* og *overvan* og *overving* er gott dømi um, at eitt orð livir sítt fríska lív í málinum og hevur greitt nýtsluøki, tó at tær søguligu slóðirnar eru kámaðar og ikki longur eru eyðfunnar. Tí er tað eisini gott dømi um, at innlit í norrønt mál framvegis er av stórum týðningi, og tað er júst eitt øki, sum føðingardagsbarnið hevur ognuð stóran part av sínari tíð sum lærari á Føroyamálsdeildini.

Heimildir:

Ásgeir Blöndal Magnússon. 1989. Íslensk orðsifjábók. Reykjavík.

Fritzner, J. 1886-1972. Ordbog over Det gamle norske Sprog I-IV. Kristiania/Oslo.

Føroysk orðabók. 1998. Poulsen, J. H. W., Simonsen, M. A., Jacobsen, J. í L., Johansen, A. og Hansen, Z. S. (ritstj.). Tórshavn.

Íslensk orðabók. 2007. Árnason, M. (ritstj.). Reykjavík.

Svabo, J. Chr. 1966. Dictionarium Færoense. Færøsk-dansk-latinsk ordbog. København.

Torp, A. 1992 (1919). Nynorsk etymologisk ordbok.

Abstract: This article deals with the verb *overva* and the noun *overvan*. It is clear how these words are used in everyday language but it is unclear to most people what the original meaning of the words is. They are compounds with the negating prefix *ov-* and the latter part going back to the old Norse verb *erfiða* that means ‘to work, to endeavour’ and the corresponding noun *erfiði*. A form like **erva* does not exist as a simplex any more in Faroese but is only found in the compounds mentioned and the original meaning has moved quite a bit from the original one and is now only used in fixed phrases like “at overva seg”, that is ‘to overstrain oneself, work too hard’. The word *overva* and derivations from it are taken as an example to show how some old meaning still can be kept in more fixed phrases and be used in a meaningful way even though people don’t know about the original meaning of the word.

Keywords: etymology, etymological meaning, *overva*, *overvan*, stagnated meaning.

Zakaris Svabo Hansen
Føroyamálsdeildin
Fróðskaparsetur Føroya
zakarish@setur.fo

Navnapurisma í føroyskum

JÓGVAN Í LON JACOBSEN

Úrtak: Í Føroyum eru fólkanøvn partur av teirri føroysku purismuverkætlanini, sum heilt yvirskipað hevur til endamáls at áseta, hvørjar málsligar støddir eiga at verða roknaðar sum partur av norminum og hvørjar eindir eiga at verða hildnar uttan fyri tann føroyska normin. Eins og vit tosa um gomul góð føroysk orð, tosa vit eisini um gomul góð føroysk nøvn. Altso, summi nøvn eru betri enn onnur. Tey gomlu norrønu nøvnini verða roknað sum tey bestu. Tá ið vit kanna eftir, hvussu føroyskir fólkanavnafrøðingar tosa um nøvn, so er retorikkurin týðiliga ávirkaður av tjóðskaparromantikki. T.d. siga M.A. Jacobsen og Chr. Matras: “mong vilja fegin taka upp aftur tey gomlu nøvnini í tí rætta føroyska sniðinum” (Jacobsen & Matras 1930: 5), og 30 ár seinni er sami retorikkur í brúki, tá ið Jóhan Hendrik W Poulsen sigur: “Sum sæst hevur høvuðsdentur verið lagdur á okkara norrøna navnaarv” (Poulsen 1989: 7). Tey norrønu nøvnini standa eisini í einum serliga ljóma hjá navnanevndini. Tí eftir at tann fyrsta føroyska navnalógin var komin í gildi í 1992, sigur formaðurin soleiðis um navnatilfarið: “At de nordiske navne nu er så godt repræsenteret kan skyldes den ret selektive offentligt godkendte personnavneliste, der blev udarbejdet i forbindelse med navnelovens ikrafttræden. To trediedele af navnene er af nordisk oprindelse” (Johansen 2002).

Hetta er annar tátturin í greinini. Hin er av ástøðiligum slag, har ið roynt verður at seta purismuna inn í ein ástøðiligan samanhang. Her havi eg valt at nýta ástøðið hjá Mary Douglas, sum setur purismu inn í víðari mentanarligan samanhang. Hon sigur, at hugsjónin um tað reina málið er partur av eini størri og fjølbroyttari mentanarligari flokking, har ið roynt verður at áseta mentanarlig mörk í víðari merking og at skilmarka mentan sum ein spurning um tað reina móttvegis tí óreina. Hon skilmarkar tað óreina sum “matter out of place” (Douglas 1966: 44) og sigur, at allar mentanir hava brúk fyri at hava nøkur mörk, sum greitt áseta, hvussu mentanarligar skipanir verða grundlagdar og røktar. Tað ræður um, sigur hon, at kunna siga, hvat, ið er partur av mentanini, og hvat, ið er fremmant og tí ikki hoyrir við til mentanina. Tað óynska og óreina verður sáldað frá, tí tað ferðast um mörk, meðan tað reina, sum er grundfest á staðnum, verður eftir.

Lykilorð: purisma, nøvn, standardisering.

Inngangur og ástøði

Henda føðingardagsheilsan til starvsfelaga mín, Anfinn Johansen, á 60 ára degnum snýr seg um purismu í føroyskum fólkanøvnum. Av tí at Anfinnur hevur arbeitt nógv við normering av fólkanøvnum, helt eg, at tað kundi verið hóskandi at viðgjørt nøvn, men ikki við tølum og prosentum, sum vanligt er. Í staðin fyri tøl og prosent havi eg valt at seta navnanormering inn í ein størri mentanarligan og ástøðiligan samanhang. Íblásturin er frá Mary Douglas og bók hennara *Purity and Danger* (1966), har hon viðger tað reina og tað óreina sum part av einum størri mentanarhøpi. Í hesi greinini verður roynt at lýsa tað ástøðiliga grundarlagið undir sjálvari flokkingini, og í minni mun á orsökina til, at henda flokking er tikin í nýtslu í Føroyum. Vit kunnu skjótt vera samd um, at sjálv flokkingin er úrslit av mentanarligari hugsavning, sum er grundað í einum sosialum tørvi í ávísimum søguligum umstøðum. Sæð úr hesum sjónarhorninum kann purisman síggjast sum eitt tekin um, at føroyingar vilja skilmarka tjóðina og ta mentan, sum eyðkennir hana. Soleiðis kann tann føroyski fólkanavnapolitikkurin skilmarkast sum partur av tjóðarbyggingini og í síðsta enda av tjóðskaparstríðnum. Við ástøðinum hjá Douglas um tað reina og tað óreina kunnu vit seta purismuna inn í ein víðari mentanarligan samanhang enn bara tjóðskaparligan málpolitikk.

Tað er ikki vanligt at viðgera nøvn sum part av purismuni, t.d. viðger purismuserfrøðingurin, George Thomas, ikki nøvn í standardverkinum *Linguistic purism* (1991). Talumál og nøvn hava eyðvitað ymiskar funktiónir í málsamfelagnum, men tað, sum er felags fyri orðapurismu og navnapurismu, er, at tær seta mark fyri, hvørjar málsligar eindir eiga at vera innan fyri mark, og hvørjar eiga at verða hildnar uttanfyri. Í føroyskum samanhangi eru fólkanøvn partur av teirri puristisku verkætlanini. Fólkanøvn fylla nógv í tí føroyska málkjakinum, serliga eftir at tann fyrsta føroyska navnalógin kom í gildi í 1992 og setti nógv vanliga nýtt nøvn á svartalista. Føroyskir navnafrøðingar, sum hava ritstjórnað navnalistar, hava lagt dent á, at navnasurningurin er partur av føroyskari purismu. Men fyrst nøkur orð um purismuna sum hugtak.

Skilmarking

Purisma er ein málpolitisk hugsjón, sum hevur til endamáls at avmarka málsliga ávirkan frá øðrum málum á tjóðarmálið, og tá verður hugsað um gerandismálið. Tað er eitt sindur ymiskt, hvussu hugtakið verður skilmarkað í norðurlendskum orðabókum. Summar nevna bara “reinsingina” (*Føroysk orðabók* 1998, Íslensk orðabók 1988, *Nudansk ordbog*, 1992), meðan aðrar bæði nevna reinsingina og avloysingina, tað at seta nýggj orð inn í staðin (*Bokmålsordboka, Nynorskordboka* 1986). Samanbera vit skilmarkingarnar í

Nudansk ordbog: “Forsøg på at fjerne el. udelukke fremmede ord og afledninger fra sproget” við *Bokmålsordboka*: “Forsøk på å erstatte fremmede ord i et språk med heimlige ord”, kunnu vit við tí danska málfrøðinginum Randi Brodersen siga, at tann danska skilmarkingin er “restriktiv og defensiv”, meðan tann norska er “konstruktiv og positiv” (Brodersen, 2003: 111-146). Felags fyri allar skilmarkingarnar er, at tær benda á, at purisman er almenn – vend móti ávirkan úr øllum málum. Men hetta slagið av purismu er sera sjáldsamt, tí sum oftast vendir purisman sær serliga móti ávísum málum, sum verða mett at vera serliga “vandamikil”. Eitt annað, sum eyðkennir hesar skilmarkingarnar, er, at tær umrøða bara eitt slag av purismu, nevniliga orðapurismuna (leksikalska purismu). Men tað eru eisini onnur sløg av purismu, sum sípa til onnur stig í málinum. Thomas (1991) tosar um t.d. bendingarliga og stavsetingarliga purismu, sum merkir, at í staðin fyri nýggj orð verða tøkuorð tikin inn í málið og atlagað tí heimliga málbygnaðinum við bendingarendingum og stavseting, soleiðis at tey falla inn í málið á ein natúrligan hátt.

Men tað, sum mest eyðkennir hesar orðabókaskilmarkingarnar er, at nøvn ikki verða nevnd beinleiðis, tó skal eg skunda mær at leggja afturat, at Brunstad hevur eina rúmligari skilmarking, sum *kann* innihalda nøvn: “Purisme er ein normeringsideologi der målet er å halde språket reint frå framande innslag som vert oppfatta som “ureine”” (Brunstad, 2003: 12).

Í føroyskum eins og í nýnorskum hevur purisman serliga verið vend móti donskum og tá serliga lágtýskum formum í donskum, meðan t.d. latínsk og griksk orð hava fingið frið. Tað hevur ongantíð verið upp á tal at fáa føroysk orð fyri t.d. *professara* og *lektara*, sum eru av latínskum uppruna, og í *Orðafari* (nr. 19, des. 1989) kunnu vit lesa, at Føroyska málnevndin ikki helt tað vera neyðugt at gera eitt nýtt orð fyri tað latínska orðið *virus*, men mælti í staðin til at varðveita formin *virus* og benda hann sum kallkynsorð eins og t.d. *primus*. Hetta er dømi um tað, sum Thomas kallar bendingarliga purismu.

Tað reina og tað óreina

Í purismuni fer ein dikotomisering fram, tí at hon inniheldur spurningin um reint og óreint: Skal hugtakið reint geva meining, má mótsetningurin eisini finnast, altso at okkurt er óreint. Hetta tvíbýtið ber við sær, at eitt skott er teirra millum. Hugsjónin um tað reina málið er partur av eini størri og fjølbroyttari mentanarligari flokking, har ið roynt verður at áseta mentanarlig mörk í víðari merking og at skilmarka mentan sum ein spurning um tað reina mótvegis tí óreina.

Sosialantropologurin Mary Douglas viðger í bókini *Purity and Danger* (1966) fyribrigdini tað reina og tað óreina sum part av einum størri mentan-

arhøpi. Hon skilmarkar tað óreina sum “matter out of place” (Douglas, 1966: 44) og sigur, at allar mentanir hava brúk fyri at hava nøkur mörk, sum greitt áseta, hvussu mentanarligar skipanir verða grundlagdar og røktar. Tað ræður um, sigur hon, at kunna siga, hvat, ið er partur av mentanini, og hvat, ið er fremmant og tí ikki hoyrir við til mentanina. Tað óynskta og óreina verður sáldað frá, tí tað ferðast um mörk, meðan tað reina, sum er grundfest á staðnum, verður eftir: “Uncleanness or dirt is that which must not be included if a pattern is to be maintained” (Douglas, 1966: 41). Spurningurin um tað reina og tað óreina verður ofta lýstur við eini mynd (her eftir minninum): Eitt hár á eini vakrari kvinnu er vakurt, men í einum supputallerki er tað óreint, tí tað tá er á skeivum stað. Poengið er, at tað ikki er hárið í sjálvum sær, sum er reint ella óreint, men tað er harafturímóti samteksturin, sum hárið er í, sum er avgerandi fyri, um tað verður uppfatað sum reint ella óreint. Tað er í sjálvari flokkingini, at úrskiljingin fer fram, tí í henni verða óhóskandi eindir havnaðar, og tað er har, at munurin millum reint og óreint gerst virkin. Tað góða/reina ella vánaliga/óreina er also ikki nakað, sum er givið frammanundan, men er úrslit av flokkingini: “Kvaliteten er då ikkje gitt i utgangspunktet, men vert til i relasjonen ved å vere på feil plass” (Brunstad, 2001: 40).

Um vit nú flyta hetta yvir á málnýtslu, kunnu vit siga, at tað eru ikki tær málsligu eindirnar (t.d. orðini, nøvnini) í sjálvum sær, sum eru reinar ella óreinar, men tað er hinvegin tann ytri samteksturin, sum tær málsligu eindirnar verða nýttar í, sum er avgerandi fyri, um orð og nøvn verða uppfatað sum rein ella órein. Orðaformar sum t.d. *interviews* og *airbags* eru ikki óreinir í enskum, men nýttir í øðrum málum, kunnu teir verða uppfataðir sum óreinir.

Nógv vanlig nøvn – eitt nú *Arni*, *Leif*, *Ann* og *Bodil* – standa ikki á tí almenna navnalistanum; tey verða roknað sum óhóskandi í føroyskum, tí hetta eru útlendskir formar av gomlum norðurlenskum nøvnum, nevniliga *Árni*, *Leivur*, *Anna* og *Bóthild*. Mary Douglas sigur um slík “órein” nøvn, at tað er einki galið við nøvnum, trupulleikin við teimum er, at tey verða nýtt á skeivum stað, og tí verða tey roknað sum órein.

Navnapurisma

Navnapurisman er nakað yngri enn orðapurisman í føroyskum, tí tað var ikki fyrr enn í 1930, at navnapurisman varð stovnsgejord, tá ið málfrøðingar lögdu upp í leikin og søgdu sína hugsan um føroysk fólkanøvn í einum leiðbeinandi navnalista. Orðapurisman hinvegin fekk sína “yvirlýsing” í 1889, tá ið Jakob Jakobsen legði fram sínar tankar um at endurnýggja orðfeingið á heimligum botni og at smíða nýggj føroysk orð fyri tøkuorð, sum komu inn í málið, tí hann helt, at tøkuorð við fremmandum bygnaði kundu hava ringa ávirkan á

tað føroyska málið og kundu skeikla tann føroyska málbygnaðin. Og hann smíðaði sjálvur nógv orð.

Men longu um aldamótið 1800-1900 vóru føroyingar farnir at kjakast um nøvn sum part av tí føroyska mentanararvinum og tjóðarsamleikanum. Í einum lesarabrævi í *Føringatíðindum* í 1896 stóð eitt lesarabrev frá einum norðmanni, sum harmaðist um, at nógv norrøn nøvn vóru farin úr nýtslu í Føroyum, og nakað seinni fekk hann stuðul frá einum føroyskum blaðskrivara (kanska var tað blaðstjórin, Jóannes Patursson). Og í 1905 segði Súsanna Helena Patursson í blaðnum *Oyggjarnar*, at orsøkin til tey misháttu fólkanøvnini var at finna í bibliuni og álmanakkanum. Hon var á bylgjulongd við bróður sín, Jóannes Patursson, í síni áskoðan á fólkanøvnini í Føroyum. Hon hevði ein lista við nøvnum til foreldur, sum vildu børnum sínum tað besta – leggið merki til retorikkini! (Johansen, 2005: 58). Á hesum lista finna vit t.d. hesi nøvn: *Ása, Ásta, Birta, Borghild, Brynhild, Dagny, Elin, Elina, Gudny, Guðrun, Gunhild, Gusta, Hellen, Herdis, Hilda, Hjördis, Martha, Svanhild, Ragna, Ragnhild, Sigga, Sonja, Bartal, Einar, Eirik, Erling, Gudmund, Gunnar, Haraldur, Heini, Hilmar, Hjalgrim, Kamban, Leif, Magnus, Michael, Oluf, Osvald, Ragni, Sigmund, Sigurd, Sigvald, Sverre, Trøndur*.

Súsanna Helena Patursson hevur hvørki hildið tað verið so týðandi við *-ur*-ending í mannfólkanøvnum, t.d. *Gudmund* og *Sigmund* ella við donskum navnaformum av gomlum norrønum formum, t.d. *Leif* (< *Leivur*), *Oluf* (< *Ólavur*). Men vit siggja her sama hugburð sum hjá øðrum, ið siga sína hugsan um fólkanøvn, nevnliga at føroyingar helst eiga at bera nøvn av norrønum uppruna. Í listanum hjá Súsonnu Helenu Patursson eru umleið 70 % av nøvnunum av norrønum uppruna.

Eins og orðapurisman er partur í standardiseringini av føroyskum gerandismáli, er navnapurisman partur í tilgongdini at áseta ein standard fyri, hvørji fólkanøvn eiga at verða roknað sum partur av teirri føroysku navnamentanini. Í báðum førum setur purisman hugsjónarligar karmar fyri, hvørjar málsligar eindir eiga at verða roknaðar sum partar av føroyskum. Tað er heilt týðiligt, at teir navnafrøðingar, sum hava valt nøvn út til almennar føroyskar fólkanavnalistar, hava gjørt úrvalið út frá hugsjónini um, at fremmand nøvn kunnu vera ein hóttan móti tí føroyska mentanararvinum og samleikanum, og tí er ein stórur partur av nøvnunum valdur frá, og í staðin eru gomul norrøn nøvn tikin fram og sett á hesar listar, sbr. t.d. Jacobsen & Matras (1930) og Poulsen (1989). Í fólkanavnalistanum siggja vit ein navnapolitikk, ið beinleiðis svarar til orðapurismu í gerandismálinum.

Føroysk fólkanøvn. Navnalisti til leiðbeiningar (1930)

Tann fyrsti leiðbeinandi navnalistin kom í 1930. Tað var bóklingurin *Føroysk fólkanøvn. Navnalisti til leiðbeiningar*; (Jacobsen & Matras, 1930). Í innganginum verður sagt, at ætlanin við navnalistanum er at fáa fleiri norrøn nøvn í nýtslu, tí at navnatilfarið var vorðið “so syndarliga fábroytt” (s. 4). Grundgevingin er sostatt av praktiskum slag, nevnliga at fáa størri fjølbroytni í føroyska navnatilfarið, sum um ta tíðina var fábroytt sum úrslit av teirri sterku siðvenjuni við uppkalling. Her er altso ikki talan um tjóðskaparromantiskar grundgevingar, sum hava serligan týdning fyri føroysku tjóðina. Um tey fáu norrønu nøvnini, sum vóru í nýtslu tá, verður sagt, at “tað sindrið sum er av norrønum uppruna er aloftast komið skeivt fyri, í donskum ella norskum sniði” (s. 4). Høvundarnir siga, at teir eru ivaleysir í, at:

“mong vilja fegin taka upp aftur tey gomlu nøvnini í tí rætta føroyska sniðinum, og hava vit tí gjørt henda lista, ið er eitt úrval av gomlum norrønum nøvnum og nøvnum av fremmandum uppruna, sum hava verið nýtt í Føroyum, og sum hava føroyskt snið” (s. 5).

Høvundarnir hava altso eina málpolitiska ætlan, ið skal eggja føroyingum at taka fleiri norrøn nøvn í nýtslu. Men ikki bara tað, tí teir siga eisini, at tey gomlu norrønu nøvnini, ið enn vóru í nýtslu, ikki høvdu tað rætta føroyska sniðið. Tí verður tann føroyski fólkanavnsurningurin her til eitt slag av “matter out of place”.

Vit kunnu býta tað málpolitiska endamálið í tveir partar: lutvíst at fáa fleiri norrøn nøvn í nýtslu og lutvíst at fáa teimum norrønu nøvnum, sum vóru í nýtslu tá, tann rætta formin aftur. Hesir báðir partarnir eru av puristiskum slag. Úrvalið vísir annars, at norrøn nøvn fáa hægstu raðfesting. Sløk 90 % av nøvnum á listanum eru av norrønum uppruna. Hesin navnalisti vísir sama hugburð til navnatilfarið, sum vit síggja fyrr í øldini, nevnliga at føroyingar helst eiga at bera norrøn nøvn.

Tey fáu nøvn, sum ikki eru av norrønum uppruna, verða frámerkt við eini stjörnu. Henda frámerking er av málsøguligum slag, tí at høvundarnir harvið mæla til, at føroyingar fara at nýta norrøn nøvn. Um úrvalið siga høvundarnir, at “vit hava roynt fyrst og fremst at taka upp í listan slíkt navnatilfar, sum er til í Føroyingasøgu, Fornbrævasavninum og staðanøvnum, harafturat hava vit gjørt úrval burtur úr tí felagsnorrøna tilfarinum” (s. 5). Av nøvnum, teir ikki hava tikið við, men sum í dag eru heilt vanlig, kunnu nevnast: *Ábraham, Albert, Bartal, Ísakur, Jóhanna, Klæmint, Kristian, Margreta, Mortan, Niklas*.

Tað er ilt at siga, hvørja ávirkan hesin navnalistin kann hava havt á navna-

valið hjá føroyingum, tí frá umleið ár 1900 síggja vit ein støðugan vøkstur í norrønum nøvnum, og hesin vøkstur heldur fram alla øldina (Johansen, 2002: 12).

Fólkanøvn. Úrval til leiðbeiningar (1989)

Í fólkanavnalistanum *Fólkanøvn. Úrval til leiðbeiningar* (Poulsen, 1989), sum Føroyska málnevndin gav út, kemur sami puristiski hugburður til sjóndar, tí har verður týðiliga sagt, at talan er um eina puristiska verkætlan:

“Sum sæst hevur høvuðscentur verið lagdur á okkara norrøna navnaarv, men kortini er fitt tikið við av nøvnum, ið uttaneftir eru komin gjøgnum tíðina. Við vilja eru umlopin nøvn, sum í sniði, ljóði og bending ikki falla at føroyskari tungu” (Poulsen 1989: 7).

Eitt av nøvnunum, sum ikki kom við á henda listan, var mannfólkanavnið *Sigurd/Sigurð*, og orsøkin er tann einfalda, at tann miðaldarføroyski formurin av hesum navni er *Sjúrdur*, og so hevði tað ongan áhuga, hvussu nógvir føroyingar itu *Sigurð/Sigurd* (sí niðanfyrri). Seinni eru hesi navnasnið komin á listan hjá navnanevndini. Av øðrum mannfólkanøvnum í donskum sniði, sum ikki eru á listanum, eru t.d. *Arni*, *Erik*, *Henrik*, *Hendrik* og *Leif*. Tað er heilt týðiligt, at atlit bara varð tikið at teirri upprunafrøðiligu meginregluni og als ikki at útbreiðsluni, tí kanna vit eftir, hvussu vanlig hesi nøvnini eru í dag, síggja vit, at í 2010 vóru tað 71 sum itu *Leif*, 32 sum itu *Arni*, 20 sum itu *Henrik*, 18 sum itu *Hendrik*, 54 sum itu *Sigurd* og 19 sum itu *Sigurð* (Petersen, 2011). Hóast hesa høgu tídd verða hesi nøvn umrødd sum “óføroysk navnasnið” (Poulsen, 1989: 40). Endamálið við bóklínginum var at vísa á, at alneyðugt var at fáa samtykt eina føroyska navnalóg, sum kundi “beina navnagávuna á føroyska leið” og at “beina á rætta leið tað, sum avleiðis er farið, og at forða fyri skeivari gongd framvegis” (Poulsen, 1989: 41).

Retorikkurin er merktur av, at nøvn eru partur í samleikaskapanini, men trupulleikin er, at í samtíðarmentanini eru nøkur nøvn, sum skulu fáast út um garðarnar og við lóg verða hildin uttanfyri. Millum hesi nøvn, sum eiga at verða hildin uttanfyri, eru endingarleys mannfólkanøvn, t.d. *Sigmund*, og norrøn nøvn í “skeivum” formi, t.d. *Leif* og *Bodil*. Innanfyrri skulu vera *Sigmundur*, *Leivur* og *Bóthild*.

Samanbórið við orðapurismuna, sum er úrveljandi (t.e. vendir sær serliga móti orðum úr summum málum), er navnapurisman alfevnd: hon fer ikki bara eftir óreinum nøvnum úr summum málum, men úr øllum. Harafturat er hon

afturlítandi (regressiv); hon er tjóðskaparromantisk og vendir sær tí ikki bara móti nýggjum fremmandum nøvnum, men eisini móti nøvnum, sum hava verið í málinum í fleiri hundrað ár.

Hugburðurin til navnatilfarið í navnalistunum frá 1930 og 1989 er tann sami. Øll fremmand nøvn og fremmandir navnaformar skulu út, tí at nøvnini skulu vera við til at skilmarka føroysku tjóðina, og tey fremmandu navnasniðini grugga skilmarkingina. Munurin er tann, at 1989-listin rør framundir, at skal henda verkætlan eydnast, er neyðugt at skipa henda partin av tjóðarbyggingini við lóg, og tað gjørdist veruleiki nøkur ár seinni.

Navnalógin og Navnanevndin (1992)

Tann fyrsta føroyska navnalógin kom í gildi í 1992, og sama ár var tann fyrsta føroyska navnanevndin vald. Nevndin umsitur lógina og ger av, hvørji nøvn skulu koma á tann góðkenda navnalistan. Um nøvnini stendur í lógini, at tey skulu vera í samljóði við føroyskar málreglur, hóast málreglurnar ikki verða nærri skilmarkaðar í lógini; men tær verða tulkaðar á tann hátt, at t.d. *Karl*, *Kristian* og *Viktoria* skulu skrivast við *K* og at t.d. *Sigmundur* og *Knútur* skulu hava endingina *-ur* í hvørfalli. Um navnapurismuna í navnalistanum sigur formaðurin m.a. soleiðis:

“Den 16. oktober 1992 trådte Færøernes første personnavnelov i kraft. I år 2001 blev 701 børn døbt/navngivet (...) Fordelingen af nordiske navne og kirkelige navne var (...) henholdsvis 40,8 % og 43,5 %. At de nordiske navne nu er så godt repræsenteret kan skyldes den ret selektive offentligt godkendte personnavneliste, der blev udarbejdet i forbindelse med navnelovens ikrafttræden. To trediedele af navnene er af nordisk oprindelse” (Johansen, 2002).

Navnalógin frá 1992 var ógvuliga strong, og tí er formaðurin eisini samdur í, tá ið hann sigur, at lógin “was quite restrictive” (Johansen, 2010: 131), tí hon útihýsti nógvum nøvnum, sum høvdu verið í nýtslu í langa tíð, og tí vóru nógv fólk misnøgd við lógina. Navnalógin endaði aftur í tinginum, og landsstýrið setti eina nevnd at endurskoða navnalógina við tí í hyggju at linka hana. Í 2001 legði nevndin fram eitt drúgt álit, sum bar við sær, at ein nýggj navnalóg seinni varð samtykt (nevndarálitid kann lesast á www.tinganes.fo/logir, s. 27-28). Nevndin umrøddi móguleikan at linka lógina soleiðis, at ikki einans málslig atlit skuldu vera avgerandi fyri, hvørji nøvn kundu koma á listan. Nakrir nevndarlimir hildu, at fyrbrigdið *hevdvunnin nøvn* átti at koma inn í navnalógina, tí teir hildu, at hóast summi nøvn ikki luku treytina um upprunastavseting, áttu hesi nøvn at koma á listan kortini, um tey høvdu

vunnið hevd gjögnum siðvenju í fleiri ættarlið og soleiðis kundu sigast at vera ein siðsöguligur partur av føroyska mentanararvinum. Hetta eru nøvn, sum fólk hava tikið til sín, og sum tey eru von við (t.d. *Arni, Erik, Sigurd, Bodil* og *Vanja*). Sagt varð, at hevdvunnin nøvn vóru nøvn, ið høvdu verið í málinum, fólkeyvirlitinum ella kirkjubókini í so og so langa tíð, ella framvegis verða borin av so og so nógvum fólk í landinum (meira kann lesast um álitid í Johansen 2010).

Tað áhugaverda við hesum sjónarmiði, sum tó ikki vann frama, er, at tað var ein roynd at linka lógina við at víðka normeringsgrundarlagið, soleiðis at tað ikki bara skuldi vera tann upprunafrøðiliga meginreglan, sum skuldi vera galdandi, men at atlit eisini áttu at verið tikin til útbreiðslu og tídd av nøvnum. Tað var ongantíð ætlanin at strika ta upprunafrøðiliga meginregluna, men at loyva fremmandum navnaformum við støði í útbreiðslu og tídd. Men meginreglan í navnalógini er framvegis hon, at fólkanøvn skulu vera í samljóði við føroyskar málreglur, meðan útbreiðslu- og tíddarmeginreglan ikki verða nevndar í lógartekstinum.

Hetta var ein roynd hjá nøkrum nevndarlimum at gloppa dyrnar fyri einum deskriptivum glotta í navnalógini, men tað strangt normativa sjónarhornið forðaði fyri, at onnur metingarstøði enn upprunafrøði komu upp á tal. Tí varð eingin broyting í so máta. Tó loyvir navnalógin frá 2002, at undantøk kunnu gevast frá málreglunum í sambandi við uppkalling, men hesa linking heldur formaðurin í Navnanevndini lítið um, “tí nú koma øll tey óregluliga nøvnini inn aftur” (Johansen, 2007: 10), og málrøktarlaga er tað eitt stórt afturstig, heldur hann.

Niðurløga

Mary Douglas sigur ógvuliga beinrakið, at “Purity is the enemy of change” (Thomas, 1991: 34), og at endamálið við purismu er “to maintain a strict dualism by sharply deviding the clean from the unclean” (Thomas, 1991: 30). Tað er tað, sum purisman í roynd og veru snýr seg um: Hon skal forða fyri, at óynsktar eindir koma inn í málið, og hon skal úrskilja tær óreinu eindirnar. Sleppa hesar eindir at ferðast um mark, verður tað reina og tað óreina blandað saman, og tá er skaðin hendur.

Samstundis sum summi nøvn verða umrødd sum órein og tí hildin uttanfyri, verða tey gomlu norrønu nøvnini dyrkað; sbr. orðini hjá formanninum um, at “nú koma øll tey óregluliga nøvnini inn aftur”. Orsøkin er ein tjóðskaparromantisk hugsjón um týðningin av at varðveita tann gamla navnaarvin. Men samstundis er tað eisini ein ásannan av, at tey norrønu nøvnini eru minkað nógv í tali, og at henda minking verður fatað sum málsligur økismissur. Talan er um eina

minking, sum verður hildin at vera óheppin fyri føroyskan samleika, og tí ræður um at fáa hesi norrønu nøvnini í nýtslu aftur. Ein týðandi partur av teirri navnapuristisku verkætlanini er tí at endurvinna hetta økið. Henda hugsjón sæst aftur á tann hátt, at prosentparturin av teimum norrønu nøvnunum í navnalistunum liggur millum tveir triðingar og heilt upp í 90 % hjá Jacobsen & Matras (1930).

Avleiðingarnar av navnapurismuni eru nógv sjónligari og ógvisligari enn av orðapurismuni í gerandismálinum, tí navnapurisman er ásett við lóg, og tað merkir, at fólk ikki hava nakað val, tí lógin ásetur, hvussu tað skal vera (tað eru undantøk, men tey hava ikki áhuga her). Og fólk kunnu fáa bót, um tey bróta lógina. Her er altso talan um eitt tað viðgongdasta slagið av purismu yvirhøvur.

Eg vil takka tí ónavngivna javnlikametarunum fyri gagnligar viðmerkingar og uppskot um ábøtur.

Bókmentir

- Bokmålsordboka*. 2010 [1986]. Universitetet i Oslo i samarbeid med Språkrådet. Oslo.
- Brodersen, R. 2003. Purismen i Danmark en succes? Í: Sandøy, H., Brodersen, R. og Brunstad, E. (ritstj.). *Purt og reint. Om purisme i dei nordiske språka*. Høgskulen i Volda. Volda: 111-146.
- Brunstad, E. 2001. *Det reine språket. Om purisme i dansk, svensk, færøysk og norsk*. Avhandling til doctor artium-graden. Bergen.
- Brunstad, E. 2003. Purismeomgrepet gjennom to tusend år. Í: Sandøy, H., Brodersen, R. og Brunstad, E. (ritstj.). *Purt og reint. Om purisme i dei nordiske språka*. Høgskulen i Volda. Volda: 37-64.
- Douglas, M. 1966. *Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge. London. New York.
- Endurskoðan av navnalógini*. Álit og og uppskot til lógaruppskot við viðmerkingum. <http://www.tinganes.fo/logir/alit/2001.06%20%C3%81lit%20um%20endursko%C3%B0an%20av%20navnal%C3%B3gini.pdf>
- Føroysk orðabók*. 1998. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- Íslensk orðabók*. 1988. Mál og menning. Reykjavík.
- Jacobsen, M.A. & Matras, Chr. 1930. *Føroysk fólkanøvn. Navnalisti til leiðbeiningar*. Felagið Varðin. Tórshavn.
- Johansen, A. 2010. To færøske personnavnelove. Í: *Studia Anthroponymica Scandinavica* 28: 131-150.

- Johansen, A. 2002. Træk af færøsk personnavneudvikling gennem 1000 år – en kort oversigt. *Í: Onoma* 37: 251-266.
- Larsen, K. 1993. Hin fyrsti málreinsarin. *Í: Málting* 9: 12-19.
- Nudansk ordbog*. 1992. Politiken. København.
- Nynorskordboka*. 2010 [1986]. Universitetet i Oslo i samarbeid. med Språkrådet. Oslo.
- Orðafar* nr. 19, desember 1989. Føroyska Málnevndin. Tórshavn.
- Poulsen, J. H. W. 1989. *Fólkanøvn. Úrval til leiðbeiningar. Málnevndarrit* 1. Tórshavn.
- Thomas, G. 1991. *Linguistic purism*. Longman. London, New York.

Abstract: Personal names are an integral part of the general Faroese lexical purism, so in a Faroese context names are part of the puristic project. The term name-purism refers to a purification of personal names, similar to the lexical purism in the everyday spoken language. The purpose of this article is to shed light on the name-purism in the Faroe Islands with an ideology, in which Old Norse names are promoted instead of names of foreign origin. Since the beginning of the 20th century personal names have been an integral part of Faroese language planning and Faroese purism. The main characteristics for the first list with personal names, published in 1930, was an exclusion of many commonly used personal names of foreign origin. The same attitude is obvious in the name list published by the Faroese Language Committee in 1989. In the first Faroese name law in 1992 purism was the guiding star, with the consequence that a lot of foreign names as well as names in Danish forms were blacklisted. In a theoretical puristic context we can say that the name-purism represents an extreme regressive and general purification, whereas the lexical purism of the everyday language is selective and conservative.

In honour of my colleague, who has been chairmann of the National Names Committee since its beginning, I will give a brief summery of the purification of names in the Faroe Islands and try to put name-purism in a broader lexical and cultural context of purism.

Keywords: linguistic purism, names, standardization.

Jógvan í Lon Jacobsen
 Føroyamálsdeildin
 Fróðskaparsetur Føroya
 jogvanlj@setur.fo

Havdrill og West Venture. Navn og navnestrukturer på norske borefartøyer og andre oljeinstallasjoner 1973-2005

OLE-JØRGEN JOHANNESSEN

Abstrakt: I denne artikkelen ser jeg på navn og navn giving av ulike typer borerigger, boligplattformer og boreskip som er brukt av norske eiere i Nordsjøen, Norskehavet og også i andre farvann. Disse typene maritime konstruksjoner er av relativ ny dato, og spørsmålet er om de involverte eierne legger for dagen nye holdninger med hensyn til navnevalg og navnetyper. Det synes å foreligge både en tradisjonell holdning der navn og navngivning reflekterer en praksis og tradisjon som har dype hjemlige røtter, og en annen navnepraksis som i stor utstrekning baserer seg på internasjonal praksis. Den siste trenden er dominert av to-ords navn. Typologisk sett består de av to deler, en del som er konstant og foreligger i alle rignavnene i et selskap, mens den andre delen er en variabel som individualiserer hver enkel rigg. Rekkefølgen av konstant og variabel er fast innenfor hvert selskap, men varierer fra selskap til selskap. Til slutt drøftes noen semantiske forhold i konstantene og variablene.

Nøkkelord: Maritim navngivning, navn på oljeinstallasjoner, skipsnavn, navnetypologi.

Litt historikk

Denne lille artikkelen skal ta for seg navn og navngiving innenfor en ganske ny og ung virksomhet i Norge, nemlig oljeutvinning og oljerelatert virksomhet. Den første fasen i det vi vanligvis kaller det norske oljeeventyret, startet i juni 1966 da boreriggen *Ocean Traveller* kom til Stavanger for å gjøres klar for å bore den første oljebrønnen på norsk sokkel. Den 19. juli s.å. satte den borekronen i havbunnen på norsk sokkel. Det hevdes at det på dette tidspunktet fantes rundt 150 borefartøyer i verden, fordelt på borelektre,

boreskip og plattformer av oppjekkbare og halvt nedsenkbare typer (Dag Bakka jr.: Offshore-eventyret – del IV 9). Den voksende aktiviteten som fant sted deretter, krevde også fartøyer og installasjoner som var spesiallaget for alle typer oljerelatert virksomhet til havs, farkoster og fartøystyper som for lengst hadde vært i bruk i US Gulf og Maracaibo, men som naturlig nok måtte tilpasses den kommende aktiviteten i Nordsjøen og senere i Norskehavet. Norske interesser hadde allerede på midten av 1960-tallet etablert NOCO (Norwegian Oil Consortium) som sammen med det amerikanske selskapet Amoco fikk tildelt blokker i første runde. De norske interessene bygget om hvalkokeriet *Thorshøvdi* til et boreskip og gav det navnet *Drillship*. Det ble levert i 1967 og registrert på selskapet Drill Ship Ltd, London, og kom til å seile under britisk flagg. Dette skipet viste seg å være lite egnet til de barske værforholdene i Nordsjøen og ble senere brukt i mindre værharde farvann. Norsk maritim næring var lenge avventende til virksomheten i Nordsjøen, og det var først da Phillips fant olje på Ekofisk-feltet i slutten av 1969 at det kom fart i norske interesser. Det ble valgt to ulike prinsipper for å skaffe norsk borekompetanse: enten gikk de sammen med en etablert bore-entreprenør, eller så bygget man opp kompetansen selv.

Vi skal ikke gå nærmere inn på de historiske forholdene, men bare understreke at Rederiet Peder Smedvig i Stavanger, som hadde valgt å bygge opp sin egen administrasjon, fikk æren av å overta den første norske boreriggen, *West Venture*. Den ble levert 27. juli 1973, var bygget i Frankrike med en nederlandsk design, Norrig 5, og i en organisasjon som i hovedsak besto av nederlendere som skulle trene nordmenn opp så raskt som mulig.

Materiale

Eksemplene og navnestrukturene som er behandlet, er hentet fra Bakkas liste og *Illustrert Norsk Skipsliste* (INS), årgangene fra 1982 til 2005. Så vidt jeg kan se, finner vi i underkant av 180 navn totalt sett, men det er bare et forhåpentligvis representativt utvalg som blir diskutert i denne artikkelen. Den type farkoster som det gjelder er boligplattformer, boreplattformer, boreskip og kombinasjonsfartøy.

Generell typologi i chrematonymene

Den tsjekkiske onomasten Rudolf Šrámek (1996) har presentert en modell for typologien i de såkalte chrematonymene, fagbetegnelsen for de onymiske områdene som i norsk kalles øvrige navn. Modellen er basert på den forutsetning at en betydelig del av chrematonymene er (1) deappellativer, det vil si navn som er deriverte fra appellativer, (2) deproprialer, det vil si navn som er

deriverte fra andre onymiske kategorier, (3) forskjellige typer forkortelser og (4) det Šrámek oppfatter som kunstig konstruerte navn.

Typologien i dette materialet

Navnetyptologisk foreligger det prinsipielt tre ulike måter å danne et navn på disse farkostene. Johannessen (2005: 187f, 2008: 251) har omtalt den enleddete typen som ett-ords-navn, typisk *Nortrym*, *Petrolia*. Vi har den toleddete typen omtalt som to-ords-navn, typisk *Fortuna Ugland*, *Treasure Seeker*, og den treleddete typen omtalt som tre-ords-navn som muligens foreligger i *Glomar Biscay II* og *Transocean NO 4*. Til den siste gruppen kan vi med en viss tvil regne *Deep Sea Bergen*; slik er navnet skrevet i noen kilder, og i Rederiet Odfjells historie (Thowsen og Tenold, 2006: 357, 367 ff, 520) er tilsvarende navn alltid angitt som tre-ords-navn. Analysen av typen *Glomar Biscay II* er selvsagt avhengig av tolkningen av sifferet som språktegn.

To-ords-navn

Nå vil selvfølgelig en slik overflatisk analyse av navnene ikke si særlig mye. Men en gjennomgang av de vanligste to-ords-navnene viser i alle fall at man kan avdekke noen rimelig sikre og vanlige dannelsesmønstre. Den ene hovedtypen er der flere fartøyer eller installasjoner bærer det samme ordet som andreleddet i navnestrengen, dvs. holdes konstant i et selskaps eller rederis navneforråd, mens det første leddet varierer, typisk *Borgny Dolphin*, *Byford Dolphin*; den andre hovedtypen foreligger når det første ordet i navnestrengen holdes konstant, mens det andre ordet varierer, typisk er *Polar Frontier*, *Polar Pioneer*. Vi velger derfor å kalle det ene ordet konstant og det andre ordet variabel. Det har vært pekt på at dette er navnedannelser som er av samme prinsipp som vi f. eks. finner i germansk personnavndannelse, det såkalte variasjonsprinsippet. I vårt materiale ser vi at navngiveren, det vil oftest være eierselskapet eller operatørselskapet, ønsker å uniformere og dermed avgrense navnevalget slik at det tilstrebes og understrekes et enhetlig system som uttrykker tydelig samhörighet innen flåten og/eller eiertilhörighet.

Denne typen toleddete navn er ikke alenerådende. Til to-ords-navnene (kanskje bedre her: to-navns-gruppen) hører også med personnavn av typen *Henrik Ibsen*, *Eirik Raude*, *Haakon Magnus*, altså personnavn som består av fornavn og etternavn, fornavn og tilnavn eller to fornavn. Det er åpenbart at det her foreligger en oppkalling av eller navneoverføring fra kjente personer i fortid og nåtid, og det ville vært umulig å få fram de riktige konnotasjonene dersom man bare valgte ett av navnene, f. eks. ved bare å bruke enten fornavn

*Henrik eller etternavn/tilnavn *Raude eller bare ett av fornavnene *Haakon eller *Magnus.

Ett-ords-navn

En videre analyse av de enleddete navnene viser at noen inneholder kjente ord eller lemma og til sammen danner et kjent appellativ eller har karakter av et (kjent) appellativ. Dessuten finner vi navn som er hentet fra onymiske grupper som f. eks. personnavn og stedsnavn. I denne gruppen opptrer det også engelsk språkstoff. Eksempler på det har vi i *Odysey* (i engelsk språkform), tatt fra antikkens helteverden, *Pelerin*, fransk for ‘pilgrim, reisende, vandrer’, (lands)bynavn som *Chancellorsville*, trolig etter det kjente slagstedet i den amerikanske borgerkrigen, *Jasminia* med botanisk sammenheng og *Petrolia*, en derivasjon med *-ia* til det engelske *petrol*. *Vinland*, navn på den del av Nord-Amerika som ble oppdaget av Leiv Eiriksson, er et gjenkjennelig navn, mens *Vildkat*, eid av det samme selskapet, byr på visse problemer fordi det ortografisk ikke stemmer overens med moderne rettskrivning dersom det sikter til dyrebetegnelsen villkatt. Likevel er det en sammenheng mellom de to navnene i og med at eierselskapet, rederiet Sverre Ditleff-Simonsen, har en lang tradisjon med skipsnavn med første stavelse *Vi-*. En liknende navnelaging finner vi hos selskapet Golar-Nor Offshore, der to rigger heter *Nortrym* og *Norjarl*, der det første navnet er en sammensetning av en del av selskapets navn *Nor-* og et jotunnavn fra den norrøne mytologien *Trym*, tussenes konge, mens det andre navnet er en sammensetning med den gamle norske fyrstebetegnelsen *jarl*. *Fjelldrill* er et navn som språklig sett minner om en tilfeldig laget sammensetning *fjell + drill* og som nok har sammenheng med at det er en oppjekkbar plattform, eid av selskapet Fjelldrill/Nordrill. Blant ett-ords-navnene finner vi også typen *Poly-* som prefiks eller første del. Det gjelder f. eks. *Polycastle*, *Polycrown* med flere. De er alle eid av K/S Rasmussen Offshore A/S, og det er Rasmussen Offshore som er operatør, et selskap som hører til Rederiet Einar Rasmussen i Kristiansand. Dette rederiet har ifølge Seland (1986: 111 f.) en lang tradisjon med å bruke prefikset *Poly-* som første element i navnet på sine båter.

Etterstilt konstant

Som nevnt over kan to-ords-navnene inndeles i to forskjellige strukturer med grunnlag i rekkefølgen mellom det variable leddet og det konstante leddet. Den ene er bygget opp med konstant + variabel, den andre med variabel + konstant. Som eksempel på den siste finner vi bl.a. *+Dolphin*, *+Ugland* og *+Explorer*. I det første tilfellet er det eierselskapets navn, *Dolphin A/S*, som er

angitt, mens operatørselskapet er Fred Olsen & Co; i det andre tilfellet er det også eierselskapets navn, A/S Ugland Rederi, som har navn etter skipsreder Johan Mitman Ugland (Dannevig, 1972), og i det tredje er konstanten et engelsk appellativ som er brukt av selskapet Ross Offshore A/S.

Foranstilt konstant

Den andre hovedstrukturen konstant + variabel er langt den vanligste. De mest frekvente av de foranstilte konstantene som er registrert i materialet, er *West* +, registrert på 18 rigger etc., *Treasure* +, registrert på 14 rigger etc. og *Dyvi* +, registrert på 8 rigger etc. Vi kan også ta med *Deepsea* +, registrert på 7 rigger etc., men da retter vi oss etter den samskrivingen som f. eks. er brukt i INS. *West* er framfor alt brukt av Smedvig-gruppen, men i noen tilfeller er det også brukt av eierselskapet West Navion PR DA, mens operatørselskapet er Smedvig. I konstanten *Treasure* tilsvare forbokstaven den lange og karakteristiske navnetradisjonen hos Wilh. Wilhelmsen med skipsnavn som begynner med forbokstaven *T* (Koltveit og Crowdy, 1994: 316). Den foranstilte konstanten *Dyvi* + brukes av operatørselskapet Dyvi Offshore A/S, Oslo, og det er rederens familienavn som inngår så vel i farkostnavnene som selskapsnavnet. *Ross*+ er identisk med navnene til forskjellige underselskaper under det sandefjordbaserte selskapet Rosshavet. Konstanten *Deepsea* er valgt på farkoster som hører til under den paraplyen som styres av rederiet Odfjell (Thowsen og Tenold, 2006). *Polar*+ blir brukt av det tromsøbaserte Polar Frontier Drilling, *Transocean*+ blir brukt av selskapet Transocean Drilling og Transocean ASA og *Safe*+ brukes av selskapet Safe Rigs A/S.

I de foregående eksemplene er det stort sett uproblematisk å identifisere det konstante leddet og det variable leddet, men materialet inneholder en rekke navn der det ikke lar seg gjøre å fastslå hvilket element som er det konstante; det er bare ved hjelp av opplysninger om eierselskapets navn som man har en mulighet for å anta noe slikt. I noen navn gjenfinnes hele eierselskapets navn som i *Safe Petrolia*, eid av selskapet med samme navn, *Nordrill Seahawk*, der det første elementet er navnet på operatørselskapet, det andre elementet er navnet på eierselskapet. I *Dan Duchess* og *Danwood Ice* aner vi en sammenheng med Odfjell-sfæren, da forkortelsen Dan er brukt både av far og sønn Bernt Daniel Odfjell (Thowsen og Tenold, 2006).

Vi har ovenfor berørt noen eksempler der personnavn blir brukt som navn på installasjonene. De er det Šramek kaller deproprieale. I en tidlig fase finner vi navn som *Haakon Magnus*, åpenbart etter den norske tronarvingen, *Henrik Ibsen*, den berømte norske dramatiker, *Alexander L. Kielland*, berømt norsk forfatter med sterk tilknytning til den norske oljehovedstaden Stavanger, for å

nevne noen. Bruken av slike navn forsvant etter den store Alexander Kielland-ulykken for tretti år siden. Den første ble omdøpt til *Borgsten Dolphin*, den andre til *Safe Petrolia*, rimeligvis ved salg til et annet selskap. Navnetypen er så dukket opp seinere. I 2002 finner vi *Eirik Raude* og *Leiv Eriksson*, begge personer som har tilknytning til den norske/norrøne historien om Grønland og Nord-Amerika, og i 2004 er drillskipet *Valentin Shashin* notert, tydeligvis et fartøy som er i russisk eie og som har båret dette navnet fra 1998, men da innført i annet skipsregister, og *Chris Chenery*, en halvt nedsenkbar boreplattform som var i Odfjell-sfæren fra 1992. Hvem disse fartøyene har navn etter, er så langt ukjent.

Noen få eksempler på treleddete navn finner vi i typen *Northern Explorer I, II og III, Transocean No 4, Transocean No 5, Transocean NO 6, Transocean NO 7 og Transocean NO 8*, alle tilhørende selskapet Transocean i Stavanger. *Deep Sea Bergen og Deep Sea Saga* kan også føres til de treleddete navnene, dersom man aksepterer en ikke-norsk rettskrivning i slike navn.

Litt om variablene i noen selskaper

I to-ords-navnene (navnestrengen som inneholder to ord) kan vi i flere tilfeller finne visse systematiske trekk og regelmessigheter i valget av det variable elementet i navnestrengen. Operatørselskapet Dyvi Offshore A/S, Oslo, valgte greske bokstavnavn som variabel, typisk *(Dyvi) Alpha, (Dyvi) Beta, (Dyvi) Delta, (Dyvi) Gamma*. Fred. Olsen & Co, Oslo, opererte rigger og konstruksjoner for eierselskapet Dolphin A/S der eierselskapets navn var konstanten i navnet, men der variablene alle hadde forbokstaven B, et karakteristisk trekk ved hele Fred. Olsens ordinære flåte, typisk *Borgland (Delphin), Borgny (Dolphin), Borgila (Dolphin)*, altså norske stedsnavn, norske personnavn og plantebetegnelser. Ved siden av denne serien finner vi også en serie med tilsynelatende engelske stedsnavn med forbokstav B og suffikset *-ford*, typisk *Bredford (Dolphin), Bellford (Dolphin)*. De fleste av disse variablene hadde vært i bruk som navn på skip i rederiets flåte (Holme, 1991).

Men ikke alle riggeiere viste en tilsvarende systematikk. Ugland Shipping Co A/S, Grimstad, valgte å gi sin første rigg navnet *Zapata Ugland*, der navnestrengen består av navnene på to selskaper, nemlig det amerikanske oljeletingsselskapet Zapata og det norske eierselskapet Ugland, og sammenhengen må være den at det norske rederiet begynte sin oljevirksomhet i samarbeid med det amerikanske selskapet. Derimot er Uglands neste rigg, *Fortuna Ugland*, navnelagingsmessig helt på linje med typen + rederinavn, og første navnet i navnestrengen har en flere hundreårig tradisjon som skipsnavn internasjonalt og nasjonalt (Johannessen, 2009). Odfjell Drilling

and Construction opererte flere rigger der *Deepsea* var konstanten, men valget av variabler var semantisk sterkt varierende. Vi har notert bynavnet *Bergen*, byen der rederiet er basert, og det skotske innsjønavnet *Lomond*, i eksemplene (*Deepsea*) *Bergen* og (*Deepsea*) *Lomond*, det nordisk klingende *Saga* i (*Deepsea*) *Saga*, og andre eksempler som semantisk peker i ulik retning foreligger i (*Deepsea*) *Duchess* og (*Deepsea*) *Ice*. Variablene som rederiet Rosshavet og underliggende selskaper valgte, viser på samme måte manglende systematikk, typisk (*Ross*) *Isle*, (*Ross*) *Rig*, (*Ross*) *Explorer*.

Ovenfor har vi nevnt at flere selskaper bruker *Treasure* som konstant og plasserer det på første plass i navnestrengen. Ett av selskapene, Helmer Staubo & Co, Oslo, hadde to borerigger, nemlig *Treasure Stawinner* og *Treasure Staworker*. En rimelig analyse av de to variablene er at *Sta* reflekterer navnet i de to kommandittselskapene *Stadrill 4* og *Stadrill 5*, og at *Sta-* har sammenheng med operatørselskapet Hav som disponeres/eies av Helmer Staubo. Et annet rederi som brukte *Treasure* som konstant i navnestrengens førsteposisjon, var Wilh. Wilhelmsen og seinere en avlegger, Wilrig. Hos det første finner vi som variabler (*Treasure*) *Finder*, (*Treasure*) *Hunter*, (*Treasure*) *Scout*, (*Treasure*) *Seeker*, alle fra et semantisk felt av personer/personbetegnelser som understreker jakt/utforskning. Avvikene fra dette semantiske feltet er *Treasure Saga* og *Treasure Swan*.

I selskapet Wilrigs A/S finner vi derimot en mer blandet løsning. Foruten den semantiske sammenhengen med valg av variabel som Wilhelm Wilhelmsen hadde, her med *Treasure Driller* og *Treasure Searcher*, finner vi (*Treasure*) *Legend*, (*Treasure*) *Prospect*, (*Treasure*) *Viking*. Valget av den siste variabelen må trolig henge sammen med at eierselskapet er kommandittselskapet Right Viking, og det helt avvikende *Treasure 75*, altså konstant pluss siffer, må åpenbart skyldes at sifferet er hentet fra riggens forrige navn, *Penrod 75*.

Stavangerselskapet Smedvig Drilling Co har som konstant i navnestrengens førsteposisjon *West*, men viser en betydelig variasjon når det gjelder valg av variabler. I en gruppe finner vi en indre sammenheng ved at første bokstaven i variabelen er *V*, og det foreligger en slags semantisk sammenheng i de tre engelske appellativene som er brukt: (*West*) *Vanguard*, (*West*) *Venture* og (*West*) *Vision*, som alle uttrykker det sjanseartede og usikre med tanke på framtiden. Den andre store gruppen av variabler inneholder greske bokstavnavn som (*West*) *Beta*, (*West*) *Delta*, (*West*) *Sigma*, (*West*) *Kappa*, (*West*) *Omicron*, (*West*) *Alpha* og (*West*) *Epsilon*. Selskapet har også to halvt nedsenkbare boreplattformer, som har variabler som trolig er i malaysisk språkform. Professor Lars S. Vikør har opplyst at variablene i (*West*) *Pelaut* og (*West*) *Menang* i denne sammenheng best kan oversettes med hhv. 'sjømann'

og 'seier'. De øvrige riggene har variabler som *Venture*, *Navion*, *Alliance* og *Navigato*. I noen av eksemplene kan det påvises at variabelen tilsvarende navnet på kommandittselskapet som eier fartøyet. En del av de boligplattformene som eies av Safe Rigs A/S og andre selskaper, opererer med geografiske navn som variabler, f.eks. (*Safe*) *Britannia*, (*Safe*) *Caledonia*, (*Safe*) *Lancia* og (*Safe*) *Scandinavia*. Selskapet Polar Frontier Drilling, som var basert i Tromsø, brukte hele selskapsnavnet som navn på sin første oljerigg, og den neste het *Polar Pioneer*. Stavangerselskapet Transocean ASA tok i bruk flere rekker med variabler semantisk sett. En gruppe består av geografiske adjektiv som (*Transocean*) *Artic* og (*Transocean*) *Nordic*, den andre rekken er med variabler som (*Transocean*) *Discoverer*, (*Transocean*) *Explorer*, (*Transocean*) *Searcher*, (*Transocean*) *Leader*, (*Transocean*) *Winner*, mens det tydelige avviket i rekken av variabler, (*Transocean*) *Wildcat*, er en oversettelse til engelsk av det opprinnelige navnet *Vildkat*, deretter *Vildkat Explorer*. Et illustrerende eksempel på endringer i en av konstantene finner vi i følgende eksempel: Et kanadisk selskap disponerte to rigger, *CanMar Explorer II* og *CanMar Explorer III*, der de to første ordene er konstantene, mens sifrene er variablene. Da de ble solgt, strøk den nye eieren den første konstanten i navnet, *CanMar*, og riggens navn ble derfor *Explorer II* og *Explorer III*. Senere ble riggene kjøpt av selskapet Northern Offshore Management som la til konstanten *Northern*, en del av selskapets navn, og riggene fikk navnene *Northern Explorer II* og *Northern Explorer III*. Eksempelet viser at en konstant, *Explorer*, følger rignavnet under ulike eiere, mens den andre konstanten strykes eller endres.

Det navnematerialet som her er trukket fram og analysert, har typologisk sett lange tradisjoner i skipsnavngiving i Norge (og dermed også Danmark). Eksempler på det vi har kategorisert som ett-ords navn, to-ords navn og tre-ords-navn, kan vi finne tilbake til i eldre tider. To ords-navnene er kjent fra middelalderen, og tre-ords navn finner vi fra tidlig nytid, men da med helt andre strukturer (Johannessen, 2005: 187 f.). Atskillig yngre er imidlertid tradisjonen med en navnetypologi der vi kan snakke om en konstant og en variabel i navnestrengen. Den viser seg tydelig i noen store rederier i mellomkrigstiden, som f. eks. Høeghs rederi i Oslo (Bakka jr. 1997), Brøvig's rederi i Farsund og Knudsens OAS i Haugesund, men er ellers ganske uvanlig (Johannessen, 2005: 191, 2008: 249). Derimot blir denne navnetypen vanligere i etterkrigstiden, og det viser seg at denne navnetypen har store likheter med den som ble tatt i bruk da norske interesser bygget ut flåten av forsyningsfartøyer, ankerhåndteringsfartøyer etc. fra slutten av 1960-årene.

Men det er ikke bare på det navnetypologiske planet at vi finner likhet.

Det er nemlig et karakteristisk trekk ved både oljerelaterte fartøyer og oljeinnretninger at det i all hovedsak er engelsk språk som er dominerende i navneforrådet. I den tidligste fasen av norsk oljevirkosomhet kan man finne et innslag av norske navn, men etter hvert har engelsk blitt det dominerende språket også for norske aktører. Det henger selvfølgelig sammen med den økende globaliseringen og denne virksomhetens internasjonale karakter.

Litteratur

- Bakka jr., D. 1997. *HÖEGH. Shipping through cycles*. Leif Höegh & Co 1927–1997. Oslo.
- Bakka jr., D. u. å. Oljeboring. De første norske rigger og boreskip. *Offshore-eventyret – del IV*.
- Dannevig, B. 1972. *Ugland. Skipsbyggere, skipsførere, skipsredere gjennom 200 år*. Grimstad.
- Holme, R. 1991. Skip og navneskikker i Fred. Olsen & Co. *Linjen 1991* nr. 4. Oslo.
- Illustrert norsk skipsliste 1983-*. Larvik.
- Johannessen, O.-J. 2005. The typology of ship names. I: Brylla, E. og Wahlberg, M. (red.): *Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences vol.1*. Uppsala: 185-195.
- Johannessen, O.-J. 2008. Skipsnavn i oljevirkosomheten. I: Kvaran, G. m.fl. (red.). *Norræn nöfn –Nöfn á Norðurlöndum. Hefðir og endurnýjun. Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse*. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. *NORNA-rapporter 84*. Uppsala: 249–260.
- Johannessen, O.-J. 2009. *Fortuna og Amor*. Skipsnavn hentet fra den antikke mytologien. I: Mattfolk, L. og Ainiala, T. (red.). *Namn och kulturella kontakter*. Handlingar från NORNA:s 37 symposium i Hapsal den 22–25 maj 2008. Forskningscentralen för de inhemska språken. *Skrifter 5/ NORNA-rapporter 85*. Helsingfors/Uppsala: 151–163.
- Kolltveit, B. & Crowdy, M. 1994. *Wilh. Wilhelmsen. A Brief History and A Fleet List*. World Ship Society.
- Seland, J. 1986. *Poly-flåten gjennom 50 år 1936–1986*. [Kristiansand].
- Šrámek, R. 1996. Namen von Sachen (Chrematonymie) 1. *HSK 11: 2*, 1562-1567.
- Thowsen, A. and Tenold, S. 2006. *Odfjell. The History of a Shipping Company*. Bergen.

Abstract: In this article I will consider the names and naming of drilling rigs, jack-up rigs, accommodation rigs and drill ships employed by Norwegian owners in The North Sea, The Norwegian Sea and even worldwide. These types of maritime construction are of relatively recent date and it may be a question whether the owners involved have taken a new approach to both the choices and types of name. It seems to be both a traditional approach, where the names and naming reflect deep-rooted practice and tradition and a new type of naming practice which is largely based on international practice. The latter trend is dominated by the use of two-word names. Typologically these names consist of two parts, one which is constant and appears in all of the rig names used by the company, while the other part of the name is a variable which serves to individualise each of the rigs. The sequence of the two parts is fixed within each corporate group, but varies from company to company. Finally, I will discuss the semantic aspects of the constants and the variables.

Keywords: maritime naming, oil construction names, ship names, name typology.

Ole-Jørgen Johannessen
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier i Bergen
Universitetet i Bergen
Ole-Jorgen.Johannessen@lle.uib.no

Tobias i to bølger

TORODD KINN

Abstrakt: Namnet *Tobias* fekk tidleg eit norsk tyngdepunkt på kysten av Vest-Agder. Artikkelen studerer bruken av namnet i delar av fylket frå 1757 til 1900 og set det inn i ein kulturhistorisk samanheng. Namnet blei eit nasjonalt motenamn rundt 2000 som del av ein trend i skandinavisk- og tyskspråklege land, og artikkelen knyter saman den moderne utviklinga i Europa, Noreg og Vest-Agder.

Nøkkelord: motenamn, kristne namn, apokryfe namn, namnegeografi

Innleiing

Rundt 1800 hadde det sørlegaste Noreg større geografisk variasjon i mannsnamnsbruk enn andre delar av landet (Kinn, 2012). Til dømes gjekk det eit skilje mellom to «namneregionar» ved Lindesnes i Vest-Agder (Lister og Mandal amt). I Noreg var *Ole (Ola(v))* meir enn dobbelt så frekvent som det nest vanlegaste mannsnamnet, jf. Kruken og Stemschaug (1995: 322) og tabell 1. Slik var det òg i Konsmo sokn (del av Audnedal prestegjeld i 1801, nord(aust) for Lindesnes), men i Austad sokn (del av Lyngdal prestegjeld, vest for Lindesnes) låg namnet på tredje plass. Både Konsmo og Austad har fire namn felles med Noreg på topp-10-lista, men berre to med kvarandre. Innlandssokna Konsmo har elles berre nordiske namn, mens kystsokna Austad har berre lånte namn, jf. òg funn hos Nedrelid (1996), Haslum (2009).

Noreg Tal på menn: 420 923				Konsmo sokn Tal på menn: 327				Austad sokn Tal på menn: 430			
Rang	Namn	N	%	Rang	Namn	N	%	Rang	Namn	N	%
1	OLE	57349	13,6	1	<i>Ole</i>	51	15,6	1	<i>Tobias</i>	36	8,4
2	HANS	23070	5,5	2	<i>Knud</i>	22	6,7	2	<i>Jacob</i>	35	8,1
3	PEDER	22392	5,3	2	<i>Aanen</i>	22	6,7	3	<i>Ole</i>	29	6,7
4	ANDERS	21613	5,1	4	<i>Torchel/ Torchild</i>	18	5,5	4	<i>Niels</i>	24	5,6
5	LARS	20449	4,9	5	<i>Niels</i>	17	5,2	5	<i>Tøn(n)es</i>	21	4,9
6	NILS	18479	4,4	6	<i>Gunder</i>	14	4,3	6	<i>Peder</i>	20	4,7
7	JON	14185	3,4	7	<i>Om(m)und</i>	10	3,1	7	<i>Abraham</i>	19	4,4
8	JOHANNES	11019	2,6	7	<i>Rejer</i>	10	3,1	8	<i>Hans</i>	16	3,7
9	KNUT	9905	2,4	7	<i>Tosten</i>	10	3,1	9	<i>Bærent</i>	14	3,3
10	ERIK	9053	2,2	10	<i>Lars</i>	9	2,8	10	<i>Christian</i>	14	3,3
...				...							
98	TOBIAS	496	0,1	45	<i>Tobias</i>	1	0,3				

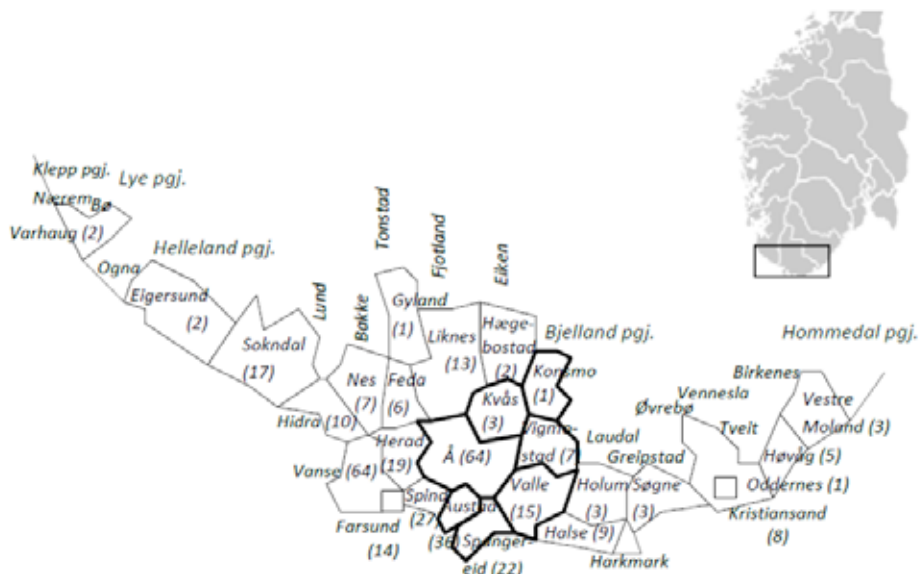
Tabell 1. Dei ti mest frekvente registrerte førenamna (+ *Tobias*) på gutar og menn i Noreg, Konsmo sokn og Austad sokn i folketeljninga frå 1801. Materiale frå Digitalarkivet [1]¹, lemmatisering gjord i samband med Kinn (2012). For Noreg er lemmanamnet oppgitt, for soknene dei aktuelle formene under lemnaet. Merk at alle førenamn er med, ikkje berre det første.

Det mest overraskande er at *Tobias* låg på topp i Austad. Merk at i heile 24 tilfelle er *Tobias* andre namn av to, mens dei resterande 12 har det som einaste namn. I Konsmo er berre éin person registrert med namnet, og det er rangert på 98. plass i landet. Namnet hadde fram til 1950 eit klart tyngdepunkt i Vest-Agder (Kruken og Stemshaug, 2013: 552). I 1801 er 18,08 % av gutane og mennene i Vest-Agder registrerte med namnet; den nest høgste andelen har Rogaland (Stavanger amt), med 1,30 %. I 1900 er heile 35,12 % av gutane og mennene i Vest-Agder registrerte med namnet, og Rogaland har 6,94 % og Aust-Agder (Nedenes amt) 5,75 %. Elles ligg Nordland høgst med 1,29 %. (Materiale frå Digitalarkivet [1] og Statistisk sentralbyrå [2].)

I 1801 er det eit tilnærma samanhengande kystområde frå Varhaug sokn i Rogaland til Vestre Moland sokn i Aust-Agder der *Tobias* er representert, jf. figur 1. (Det innfelte kartet over Sør-Noreg viser kor området ligg.) Berre i

1 «[1]» osv. viser til nettsider; sjå liste på slutten av artikkelen.

delar av Vest-Agder strekkjer utbreiinga seg noko innover i landet. Snittalderen til dei 36 berarane av namnet *Tobias* i Austad er 9–10 år; samanlikn snittet for *Jacob* på 21–22 år. *Tobias* kan altså vere eit nokså nytt namn her i 1801.

Figur 1. Kyststripa i Rogaland og Agder der *Tobias* er registrert i folketeljinga frå 1801. Tal på namneberarar i soknene (alle førenamn inkluderte). *Pgj.* = prestegjeld. Soknene i Lyngdal og Audnedal er viste med tjukkare grenser.

I denne artikkelen vil eg undersøkje nærmare kva utvikling namnet *Tobias* har hatt i området ved Lindesnes, frå dei eldste bevarte kyrkjebøkene og fram til 1900. Eg konsentrerer meg om det som i 1801 var Lyngdal og Audnedal prestegjeld. Gjelda ligg på kvar si side av Lindesnes og strekkjer seg begge frå kysten og innover i landet. Når kom *Tobias* i bruk her? Var det eit typisk andrenamn? Kan det sporast spreieing av namnet frå kysten og innover i landet? Eg vil òg freiste å undersøkje den kulturelle bakgrunnen for namnet i kristenliv og internasjonal handel. Dessutan vil eg kort sjå på utbreiinga til dei avleidde kvinnenamna *Tobine* og *Tobia* og etternamnet *Tobiassen*. I vår eiga tid har *Tobias* nettopp vore eit motenam. Det har vore observert at moderne namnemotar har ein tendens til å gå i 100-årsryklusar (Meldgaard, 1995: 103), jf. òg Kristiansen og Ouren (1998: 12–14). Hadde *Tobias* den same popularitetsutviklinga i Vest-Agder som elles i landet i den nasjonale motebølgja?

Tobias i gamle norske kjelder

Kruken (1982: 58) skriv at tilveksten i det norske namnetilfanget i tida frå ca. 1700 til ca. 1860 mest var bibelske namn og helgennamn som var allmenneuropeiske og kom inn som del av eit internasjonalt straumdrag, m.a. *Tobias* på 1700-talet. Skjekkeland (2003: 96; 2007: 13) skriv derimot at det var eit svært vanleg namn i Agder tidleg på 1600-talet. Dette har ikkje støtte i kjeldene, noko søk i Digitalarkivet sine register viser [1]. Ingen heiter *Tobias* eller har patronym på *Tobias*- i «Prinsehylling 1591 for Aust- og Vest-Agder», «Skattemanntalet 1610 for Nedenes og Råbyggelag len», «Skattematrikkel 1647 for Mandal Len» eller «Manntall 1663–66 for Nedenes prosti». I «Manntall 1663–66 for Lister prosti» finn vi ein Tobias Wognsøn på Berge i Søgne (f. ca. 1649) (og ein Omund Tobesøn, men det kan vere *Tovsson*), på Mebø i Vennessla). Det var altså eit sjeldsynt namn. I dei søkbare manntala frå midten av 1660-talet (berre delar av landet er dekte) er det ti andre tilfelle av førenamnet *Tobias* spreidde rundt om i landet. Dei eldste er Tobias Tobiasøn på Lyså (Kvæfjord i Troms, f. ca. 1606), Thobias Johansøn på Nedre Mosvoll (Meløy i Nordland, f. ca. 1615), og Tobias på Øvreset (Breim i Sogn og Fjordane, f. ca. 1616). Ein Tobias Janssen fekk borgarskap i Bergen i 1607, og ein Tobias Stakiis (frå Stralsund i Tyskland) i 1629.

Dei eldste tilfella er altså eldre enn 1700-talet. Mannen i Kvæfjord må ha hatt ein far med namnet *Tobias* fødd allereie på 1500-talet, og han var neppe den første med namnet i Noreg (om han var fødd i landet). Sidan det er eit kristent namn av allmenneuropeisk utbreiing, er det ingen grunn til å tru at namnet kom inn i norsk namnetilfang berre éin gong eller éin veg.

Det varierer kor langt tilbake kyrkjebøkene går. Eg finn *Tobias* brukt i dåp i Kristiania (Oslo, 1653), Skien (1662), Bragernes (Drammen, 1682), Kongsberg (1685), Ullensvang i Hordaland (1685), Bergen (1689) [3]. I Rogaland er dei eldste kyrkjebøkene frå 1660-talet, i Aust-Agder frå 1680-talet og i Vest-Agder frå 1690-talet, men mange stadar må ein eit stykke ut på 1700-talet før det finst registrert dåp. I 1727 og -29 døypte skipper og handelsmann Jens Aastrup på Ytre Øye i Liknes to søner med namnet *Petter Tobias*. Elles finn vi i tida 1732–1756 i Rogaland og Agder-fylka døypt 14 gutar med namnet *Tobias* som einaste namn eller som andre namn av to. Det er altså nokså langt mellom kvar Tobias på denne tida.

Studiane til Meldgaard (1990) og Utterström (1995) frå hv. København og Stockholm frå 1600-talet og utover viser at *Tobias* heller ikkje der var noko vanleg namn så langt tilbake, sjølv om det førekom.

Første bølge: *Tobias* i Lyngdal og Audnedal fram til 1900

Eg undersøker altså bruken av *Tobias* i det som i 1801 var Lyngdal prestegjeld og Audnedal (Undal) prestegjeld, fram til 1900, jf. dei utheva områda i figur 1. Lyngdal prestegjeld femnde om soknene Austad, Å og Kvås og svarar omtrent til den noverande kommunen Lyngdal. Audnedal prestegjeld hadde soknene Spangereid, Valle, Vigmostad og Konsmo. Den noverande kommunen Lindesnes svarar omtrent til dei tre første, mens Konsmo er del av ein ny og nordlegare Audnedal kommune. (Opplysningane er frå Arkivverket [4] og Juvkam (1999).) Når eg nedanfor skriv berre «Audnedal», meiner eg det området som prestegjeldet dekte i 1801.

Folketalet i det undersøkte området (jf. tabell 2) auka med 59,2 % frå 1801 til 1865. Størst var auken i Spangereid (84,3 %), minst i Kvås (30,1 %). Frå 1865 til 1900 gjekk folketalet ned med 3,9 %. Sterkast var nedgangen i Konsmo (17,4 %). Valle og Spangereid hadde auke i denne tida òg, Spangereid størst (7,8 %).

År				Spange-		Vigmo-		Sum
	Austad	Å	Kvås	reid	Valle	stad	Konsmo	
1801	929	1850	585	931	1808	625	674	7402
1865	1354	2928	761	1716	2956	1048	1019	11782
1900	1295	2727	650	1849	3064	899	842	11326

Tabell 2. Folketalsutviklinga i soknene i Lyngdal og Audnedal prestegjeld per 1801. Materiale frå Digitalarkivet [1].

Kyrkjebøkene for Audnedal og Lyngdal prestegjeld går tilbake til hv. 1726 og -27. Eg ekserperte bøkene for heile perioden 1726/27–1900 for gutar døypte med *Tobias* som einaste eller eitt av fleire namn. Eg brukte digitale register på Digitalarkivet [1] så langt som mogleg, og elles dei skanna kyrkjebøkene til Arkivverket [5]. Vidare fordelte eg funna på soknene etter bustaden til foreldra (mora ved ugifte foreldre). Barn frå andre prestegjeld vart utelatne. Eg føretok til sist ei lemmatisering av namna. Det dreia seg nesten utelukkande om samanslåing av ortografiske variantar som t.d. *Mads/Maths* og *Frederick/Frederik/Fredrich/Fredrik*.

For å kunne seie noko om frekvensen til *Tobias* i høve til talet på døypte gutar, registrerte eg talet på alle døypte gutar i Lyngdal og Audnedal for kvar fjerde femårsperiode frå 1756 til 1900 (5670 gutar), og eg har registrert fordelinga av eitt, to, tre og fire førenamn.

Eg registrerte i alt 2149 tilfelle av gutar døypte med *Tobias*. Tabell 3 syner fordelinga på soknene og fem typar av namnekombinasjonar. Klart vanlegast er typen med *Tobias* som det andre av to namn. Det eldste funnet har kombinasjonen *Eilert Tobias*; det er frå Vigeland i Valle sokn i 1757. Guten hadde to kapteinar mellom fadrane. Det eldste funnet med *Tobias* åleine er frå Å sokn i 1760. Mindre frekvent er *Tobias* som første namn av to, med det eldste funnet (*Tobias Kristian*) frå Å sokn i 1782. I nokre få tilfelle er det ein kombinasjon av tre namn, med *Tobias* som det andre eller tredje.

Mens kystsokna Austad har stor overvekt av *Tobias* som andre namn og nokså lite av *Tobias* åleine, forskyv styrkeforholdet seg i retning av eitt namn når ein går innover i landet gjennom Å sokn til Kvås sokn. I Audnedal er skilnadane endå større; dei inste soknene Vigmostad og Konsmo har om lag to tredelar *Tobias* åleine. Fleirnamnsskikken er tydeleg sterkare knytt til ytre enn indre strok, jf. òg Nedreid (1996: 318–319). Vi kan som eit døme sjå på alle gutenamn gitt i femårsperioden 1856–60. Andelane av to eller fleire namn var i den perioden i Audnedal: 8,9 % i Konsmo (inst), 12,3 % i Vigmostad, 32,4 % i Valle og 69,8 % i Spangereid (ytst). I Lyngdal var andelane 40,7 % i Kvås (inst), 58,4 % i Å og 61,6 % i Austad (ytst).

<i>Tobias</i> ...	åleine		namn 1 av 2		namn 2 av 2		namn 2 av 3		namn 3 av 3		Sum
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Austad	46	14,8	13	4,2	251	80,7	1	0,3	0	–	311
Å	220	29,9	41	5,6	468	63,7	5	0,7	1	0,1	735
Kvås	93	43,5	2	0,9	118	55,1	0	–	1	0,5	214
<i>Lyngdal</i>	359	28,5	56	4,4	837	66,4	6	0,5	2	0,2	1260
Spangereid	60	25,5	30	12,8	144	61,3	1	0,4	0	–	235
Valle	200	53,6	16	4,3	155	41,6	2	0,5	0	–	373
Vigmostad	135	68,2	6	3,0	57	28,8	0	–	0	–	198
Konsmo	54	65,1	2	2,4	27	32,5	0	–	0	–	83
<i>Audnedal</i>	449	50,5	54	6,1	383	43,1	3	0,3	0	–	889
Lyngdal + Audnedal	808	37,6	110	5,1	1220	56,8	9	0,4	2	0,1	2149

Tabell 3. Fordeling på typar av namnekombinasjonar i soknene. Prosentane er rekna ut som forholdet til summene til høgre.

Tabell 4 syner kor stor andel namnet *Tobias* utgjorde av namna som gutar fekk, åleine eller i to- eller trenamnskombinasjonar. Som nemnt er denne delen av undersøkinga avgrensa til kvar fjerde femårsperiode. *Tobias* åleine låg høgst i perioden 1816–20, gitt til om lag kvar niande gut som fekk eitt namn. Som det eine av to namn hadde det ei førande rolle i perioden 1796–1800, med over to femtedelar. I slike namn var andelen svært høg i eit langt tidsrom framover.

	Eitt førenamn			To førenamn			Tre førenamn			Døypte gutar		
	Totalt	<i>Tobias</i>		Totalt	m. <i>Tobias</i>		Totalt	m. <i>Tobias</i>		Totalt	m. <i>Tobias</i>	
	N	N	%	N	N	%	N	N	%	N	N	%
1756–1760	551	1	0,2	16	1	6,3	0	–	–	567	2	0,4
1776–1780	528	13	2,5	45	4	8,9	0	–	–	573	17	3,0
1796–1800	528	27	5,1	97	40	41,2	3	0	0,0	628	67	10,7
1816–1820	481	54	11,2	185	70	37,8	0	–	–	666	124	18,6
1836–1840	505	37	7,3	224	60	26,8	4	0	0,0	733	97	13,2
1856–1860	494	42	8,5	383	61	15,9	8	0	0,0	886	103	11,6
1876–1880	369	30	8,1	466	58	12,4	13	3	23,1	849	91	10,7
1896–1900	324	12	3,7	432	24	5,6	11	0	0,0	768	36	4,7

Tabell 4. *Tobias* sin andel av namn gitt til gutar i Lyngdal og Audnedal i kvar fjerde femårsperiode frå 1756. Under «To førenamn» er *Tobias* som første eller andre namn av to inkluderte. Under «Tre førenamn» er *Tobias* som andre eller tredje namn av tre inkluderte. Under «Døypte gutar» er alle tilfelle av *Tobias* inkluderte, uavhengig av plassering i namnstrengen.

Fleirnamnsskikken for gutar gjaldt slett ikkje berre *Tobias*. Når *Tobias* figurerer så sterkt i kombinasjonar av to namn før 1800, ser det likevel ut til at namnet spelte ei sentral rolle i utbreiinga av fleirnamnsskikken for gutar i dette området. Namnet vart klart oftast kombinert med ikkje-nordiske namn – bortsett frå *Ole* (jf. tabell 5).

«... + <i>Tobias</i> »	N	Eldste belegg	« <i>Tobias</i> + ...»	N	Eldste belegg
<i>Ole Tobias</i>	162	1783 Austad	<i>Tobias Kristian</i>	39	1782 Å
<i>Abraham Tobias</i>	134	1782 Å	<i>Tobias Emanuel</i>	8	1838 Austad
<i>Gabriel Tobias</i>	88	1781 Å	<i>Tobias Gabriel</i>	7	1825 Spangereid
<i>Jakob Tobias</i>	79	1782 Å	<i>Tobias Teodor</i>	5	1868 Austad
<i>Reinert Tobias</i>	75	1785 Austad	<i>Tobias August</i>	5	1876 Valle
<i>Hans Tobias</i>	60	1784 Spangereid	<i>Tobias Severin</i>	5	1862 Å
<i>Nils Tobias</i>	56	1796 Å			
<i>Eilert Tobias</i>	55	1757 Valle			
<i>Berent Tobias</i>	43	1793 Å			
<i>Lars Tobias</i>	33	1779 Austad			
<i>Karl Tobias</i>	32	1794 Austad			
<i>Samuel Tobias</i>	30	1769 Spangereid			
<i>Peder Tobias</i>	27	1783 Spangereid			
<i>Sivert Tobias</i>	26	1793 Å			
<i>Anders Tobias</i>	23	1771 Austad			
<i>Johan Tobias</i>	23	1795 Å			
<i>Jens Tobias</i>	22	1792 Å			

Tabell 5. Dei mest frekvente tonamnskombinasjonane med *Tobias* som det andre ($N > 20$) og som det første namnet i kombinasjonen ($N > 4$).

***Tobias* i Bibelen og kristen tradisjon**

Namnet *Tobias* er innlånt frå den greske forma *Tōbīās* av hebraisk *Tōbijā* ‘Gud er god’ (Kruken og Stemshaug, 1995: 280). I den gammaltestamentlege apokryfen *Tobits bok* (eldre: *Tobias’ bok*) møter vi far og son: Tobit og Tobias. I den greske teksten heiter dei slik, men i *Vulgata* og lutherske biblar langt fram mot vår tid er begge kalla Tobias. Sentralt for oss er at Tobias gir den

blinde faren synet tilbake ved hjelp av galle frå ein fisk, og at han og kona Sara ber saman før dei fullbyrdar ekteskapet.

Apokryfane var med i lutherske biblar i det aktuelle tidsrommet, og *Tobits bok* har vore viktig i katolsk og luthersk kristentru. Historia var særleg populær rundt reformasjonen og gjorde namnet kjent (Kohlheim og Kohlheim, 1998: 272). Vi finn det i skipsnamn frå etterreformatorisk tid som *Unge Tobias* både i Noreg (Sogner, 1994: 26) og Sverige (Modéer, 1956: 33, Karlsson, 1970: 95). Vi finn det òg i fiskenamnet *tobis* (ulike artar av silfamilien, *Ammodytidae*, m.a. småsil, *Ammodytes tobianus*). Det siste skal komme enten av at ein trudde gallen Tobias brukte, kom frå ein slik fisk (Oken, 1836: 139), eller av at ein trudde fisken var blind [6].² Viktigast var *Tobits bok* likevel som bryllaupstekst (Rian, 2010: xviii). I katolisismen (heilt frå 300-talet) og enno inn på 1600-talet i luthersk kristenliv var det skikk at brureparet skulle vente tre til tolv netter med å ligge saman og heller be i staden (tobiasnettene), jf. Merrill og Filstrup (2011: 71), Troels-Lund (1914: 255–256), Joensen (2003: 58). I Råbyggelaget (Aust-Agder) brukte ein sist på 1600-talet uttrykket *sauenettene* om tolv netters kyskheit – for at paret skulle få lykke med sauene! (Hannaas, 1911: 57.)

Men utbreiinga til Tobias-forteljinga forklarar ikkje korfor *Tobias* vart vanleg akkurat på Agder-kysten. Vest-Agder var mellom dei områda der nye kristne namn generelt stod sterkast på 1700- og 1800-talet (Kruken, 1982: 58). Skyldast dette sterkare religiøs vekking her enn i andre delar av landet? Då Hans Nielsen Hauge var i Agder i 1798, meinte han å finne åndeleg interesse berre på Lista, der det var mange herrnhutarar (Furre, 2002: 60) sidan Søren Bugge blei prest der i 1767 (Øverland, 2005: 39). Men Løyland (2012: 176–183) sannsynleggjer at egder med band til (grevskapet) Holland i hollendartida tok med seg tankegods frå det kalvinske og lutherske kyrkjelivet der og frå brytningane mellom trusretningane. Kalvinsk pietisme prega det hollandske handelsborgarskapet, som mange egder hadde kontakt med. Det kan såleis vere rom for å tru at det føregjekk meir i det religiøse livet på Agder-kysten enn elles i landet allereie i hollendartida.

***Tobias* frå Holland?**

Nedrelid (2013) drøftar fleire namn som kan vere lånte frå Holland til Agder, og Johannessen (2008) ser på *Tom* i dette lyset, jf. òg Løyland (2001: 98–99; 2012: 157–158), Skjekkeland (2003, 2007). Kan *Tobias* på Agder-kysten sjåast på som «nederlandsk»? Det er ikkje nederlandsk i språkleg forstand,

---

2 Eg har dessverre ikkje klart å finne ut kva for ei bok dette er.

men er eventuelt formidla gjennom Holland. Namnelitteraturen seier lite om korleis namnet har komme til Noreg. Det einaste eg har funne, er hos Kruken (1982: 58), der det er med i ei liste over bibel- og helgennamn som dukkar opp på 1700-talet og «har kome inn i den allmenneuropeiske namneskatten og såleis når oss gjennom internasjonale straumdrag». Ein utfyllande hypotese om nederlandsk formidling må søkje støtte i kulturelle og sosiale tilhøve: utbreiinga til namnet og dei formene for kontakt som var mellom Holland og Agder i det relevante tidsrommet. Ein slik hypotese er ikkje i strid med framstillinga hos Kruken, men peikar på ein mogleg viktig innfallspørt for namnet.

Hollandartida varte frå 1500-talet til Napoleons-krigane, med eksport særleg av trevarer. Det var stor utflytting av nordmenn til Nederlanda, særleg frå Vest-Agder, og mange var i Nederlanda som gjestearbeidarar og kom tilbake til Noreg med impulsar derifrå, jf. Sogner (1996: 70–71), Fløystad (2007: 62). Dei reiste framfor alt til Amsterdam, men òg til Hoorn, og ifølgje Hodne (2001: 42) utgjorde vestegder 40–60 % av dei norske brurefolka i dei byane i tida 1626–1800. Lillehammer (2001: 18) byggjer på arbeid av Hodne når han skriv at frisiske og nordhollandske skipperar delte kysten mellom seg; området frå Naversund i Valle sokn og vestover var heilt dominert av nordhollandarar, mens frisarane dominerte lenger aust, særleg austom Trysfjorden (i Søgne sokn). Grensa mellom frisisk og nordhollandsk handelsområde er omtrent den same som austgrensa for kjerneområdet til *Tobias*, med soknene Valle og Halse lengst aust (jf. figur 1). Vi hugsar at far til dei to Petter Tobias-ane fødte på Ytre Øye i 1727/29 var skipper, og Eilert Tobias fødd på Vigeland i 1757 hadde to kapteinar mellom fadrane. At *Tobias* er kombinert med *Petter* og *Eilert*, peikar òg i retning av Holland (og Tyskland).

Tobias førekom i Nederland alt frå mellomalderen, men det kom i vanlegare bruk i Sør-Nederland først på slutten av 1500-talet og i Nord-Nederland på 1600-talet (van der Schaar, 2000: 378). Namnet ser rett nok ikkje ut til å ha vore høgfrekvent der [3]. Dessutan var det brukt i Friesland så vel som i Holland, slik at ein ikkje skulle vente noko vesentleg skilje mellom frisisk- og nordhollandskdominerte delar av Agder. Namnet var òg brukt i Nord-Tyskland og Danmark. Dette svekkjer hypotesen om hollandsk påverknad. Men *Tobias* var i bruk i Nederlanda ei god tid før det kom i vanleg bruk på Agder, og det ser ut til at Vest-Agder hadde tettare kontakt med Holland i dette tidsrommet enn med noko anna område som nye impulsar kan ha komme frå. Så sjølv om *Tobias* er eit namn som inngår i ei fornying av kristen namngivingskikk i Europa generelt, er det ikkje urimeleg å tru at hollandsfarten har spelt ei viss rolle i utbreiinga av namnet på Agder-kysten.

Tobiassen, Tobine og Tobia

I vår tid finn ein den gamle utbreiinga av *Tobias* reflektert i sekundærpatronymet *Tobiassen*: Ved årsskiftet 2012–13 bar 1191 personar i Noreg det etternamnet (0,24 ‰ av folket). 245 av dei var busette i Vest-Agder (1,39 ‰ av folket der). Namnet var elles mest frekvent i Troms (0,84 ‰) og Aust-Agder (0,78 ‰). (Eg byggjer på materiale frå Statistisk sentralbyrå ved Jørgen Ouren.) 26 personar heitte Tobiesen, 16 Thobiassen, 4 Tobiasen.

Det mest utbreidde kvinnenamnet avleidd av *Tobias* er *Tobine* (-a), og dessutan finst varianten *Tobia* (-e). Allereie i 1735 og -36 blei namnet *Tobia Christine*/-a brukt i dåp i Stavanger, og namnet *Tobine* i Kragerø i 1743 [3]. *Tobine* hadde det sterkaste tyngdepunktet sitt i Vest-Agder i folketeljingane i 1801, 1865 og 1900 [1]. *Tobia* hadde eit klart tyngdepunkt i Rogaland i alle teljingane. Ved årsskiftet 2012–13 var det 20 kvinner og jenter som hadde *Tobine* som første førenamn i Noreg; andre stavevariantar av dette namnet og av *Tobia* hadde ingen eller færre enn fire berarar [7].

Andre bølge: *Tobias* i Noreg etter 1970

I 1865 og 1900 hadde *Tobias* framleis eit klart tyngdepunkt i Vest-Agder og var dessutan vanleg i Rogaland og Aust-Agder. I heile landet vart 2446 menn og gutar registrerte med namnet i 1900. I Vest-Agder var det 1270 personar (35,12 ‰ av mennene og gutane); Rogaland: 409 = 6,94 ‰, Aust-Agder: 202 = 5,75 ‰, elles ikkje over 1,29 ‰ (i Nordland); materiale frå Digitalarkivet [1] og Statistisk sentralbyrå [2]).

I tiåra etter 1900 blei *Tobias* mindre vanleg i dåp; berre i Vest-Agder og Rogaland heldt namnet seg ei tid til (Utne, 1990: 710). I Rogaland og Vest-Agder fall det kraftig frå ca. 1915. Frå 1940 til 1970 var det eit uvanleg dåpsnamn; i 1960 levde det berre fire gutar som hadde fått namnet i 1950–54. Men på 1970-talet begynte eit oppsving som tok fart på 1990-talet og førte namnet inn på topp-10-lista for namn gitt til gutar i 2003–05 [8], jf. òg Kruken (2008: 126). Det var på andre plass i 2003. I 2012 var det nummer 23 på listene. Ved inngangen til 2013 var det 7457 personar med *Tobias* og 83 med *Thobias* som første førenamn. Om ein samanliknar t.d. periodane 1980–89 og 1990–99, er det klart at *Tobias* er eit markørnamn, eit opp-namn i den siste perioden (jf. Alhaug, 2004: 37–48).

Tabell 6 viser frekvensen i fylka frå 1970 til 2012 (materiale frå Statistisk sentralbyrå ved Jørgen Ouren). Oppsvinget begynte i Oslo, men flata raskt ut der. Det kom seint i gang i Vest-Agder og Rogaland, men gjekk like sakte i visse fylke der namnet aldri hadde stått sterkt, t.d. Sogn og Fjordane. Nedgangen etter bølgetoppen er òg om lag som i resten av landet, sjølv om Vest-Agder

ligg høgst. Det er altså ikkje særleg klare teikn til at *Tobias* skal ha utvikla seg annleis i Vest-Agder og Rogaland enn i resten av landet i motebølgja rundt 2000.

Fylke	1970–79	1980–89	1990–99	2000–09	2010–12
Østfold	0,24	0,79	9,54	15,84	10,35
Akershus	0,54	1,59	8,54	14,04	9,54
Oslo	1,50	3,83	5,46	6,00	6,05
Hedmark	0,16	0,28	4,03	11,94	10,48
Oppland	0,24	0,38	3,64	11,86	8,82
Buskerud	0,20	0,58	6,83	13,11	9,80
Vestfold	–	1,06	9,48	15,57	12,59
Telemark	0,44	1,00	6,29	16,24	12,85
Aust-Agder	0,42	1,95	6,60	15,57	12,01
Vest-Agder	0,19	0,87	4,42	17,56	14,46
Rogaland	0,35	0,70	3,04	14,35	12,09
Hordaland	0,16	0,59	3,52	14,47	10,63
Sogn og Fjordane	–	0,40	3,02	11,81	11,10
Møre og Romsdal	0,16	0,68	5,77	14,69	11,40
Sør-Trøndelag	0,22	0,82	3,71	13,11	7,11
Nord-Trøndelag	0,20	0,24	4,05	11,72	7,23
Nordland	0,16	1,07	11,89	19,54	12,81
Troms	0,26	0,71	8,75	15,54	14,10
Finnmark	0,15	0,40	4,65	12,47	7,36
NOREG	0,34	1,09	5,99	13,48	10,08

Tabell 6. Frekvensen til *Tobias* som første namn 1970–2012 i promille. Berre stavemåten *Tobias* er med. Promillen er utrekna på grunnlag av talet på gutar i aktuell alder (0–9 år; for den siste perioden: 0–2 år) som var busette i fylket ved utgangen av perioden [2].

Tobias i tårnet og *Tobias* i Europa

For moderne nordmenn er Tobias i tårnet frå barneboka *Folk og røvere i Kardemomme by* (Egner, 1955) ein kjend figur – òg frå teater, fjernsyn, film og ein «by» oppbygd i Kristiansand dyrepark i Vest-Agder. Tobias fyller 75 år i boka, og set vi handlinga til 1955, var han fødd i 1880. Då var namnet vanleg i dåp på Sørlandet. Plasseringa av byen i Vest-Agder passar onomastisk

ikkje berre for Tobias, men òg for ein annan figur i boka: Silius. Namnet *Silius* (*Selius*) er ei kortform av *Marselius* (Kruken og Stemshaug, 1995: 253). I folketeljinga frå 1900 har 59 personar i Noreg namnet *Silius* (diverse stavemåtar), 25 av dei i Vest-Agder [1].

Viktigare enn Tobias i tårnet er likevel ein internasjonal trend frå 1970-talet. *Tobias* har vore populært i andre nordiske land og i tyskspråklege område. I Sverige var det svært populært på 1980- og 90-talet (af Klintberg, 2001: 367), jf. òg [9]. I Danmark kom veksten omtrent samtidig som i Noreg [10], og det same gjeld *Tobias*, *Topias* og kortforma *Topi* i Finland [11]. I Tyskland var det svært populært rundt 1990 [12–13], og i Austerrike har det lege som nr. 2 eller 3 i tida 2002–11 [14]. *Tobias* har altså hatt ei liknande utvikling i Danmark og Finland som i Noreg, mens det kulminerte tidlegare i Sverige. I tysktalande land har det òg hatt stor popularitet i dei siste tiåra, med ein tidlegare topp i Tyskland enn i Austerrike. Kanskje seier dette noko om Sverige og Tyskland som trendsettarar?

Avslutning

Tobias blei eit motenamn særleg på kysten av Vest-Agder frå andre halvdel av 1700-talet og var mykje brukt der til inn på 1900-talet. Populariteten var del av ei allmenneuropeisk oppbløming for ei rekkje gammaltestamentlege namn, og det er mogleg at handelssamband med Holland har verka inn på utbreiinga på kysten av det sørlege Noreg. Nedreid (2013) har peikt på at hollandsfarten har verka inn på namnebruken på Agder; dette er eit felt som fortener nærmare undersøking.

Rundt 2000 blei namnet populært i heile Noreg, og dette skjedde som del av ei større bølge i fastlands-Norden og tyskspråklege land. Utreiinga i Vest-Agder skilde seg denne gongen lite frå den i resten av landet.

Nettsider (alle besøkte i mai 2013)

- [1] arkivverket.no/Digitalarkivet
- [2] www.ssb.no/befolkning
- [3] familysearch.org
- [4] www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-av-arkiv/Slekt/Hovedkilder/Kirkeboeker/Soknehistorikk/Vest-Agder
- [5] www.arkivverket.no/URN:kb_read?idx_fylke=10&idx_kilde=Alle&idx_periode=&idx_textsearch=&js=j
- [6] www.ksla.se/anh/files/2013/03/Hork.pdf
- [7] www.ssb.no/navn?fokus=true
- [8] ssb.no/a/navn/topp10/gutter.html

- [9] www.scb.se/Pages/NameSearch____259432.aspx
- [10] www.dst.dk/da/Statistik/emner/navne/navne-til-nyfoedte.aspx
- [11] verkkopalvelu.vrk.fi/Nimipalvelu/default.asp?L=2
- [12] www.beliebte-vornamen.de/5067-tobias.htm
- [13] www.gfds.de/index.php?id=63
- [14] www.statistik.at/web_de/statistiken/bevoelkerung/geburten/haeufigste_vornamen/index.html
- [15] www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/01/02/blank/dos/prenoms/02.html
- [16] www.meertens.knaw.nl/nvb/naam/is/tobias
- [17] www.naamkunde.net/?page_id=398

Litteratur

- af Klintberg, B. 2001. *Namnen i almanackan*. Stockholm.
- Alhaug, G. 2004. *Fornamn i Noreg frå 1900 til 1975*. Oslo.
- Egner, T. 1955. *Folk og røvere i Kardemomme by*. Oslo.
- Fløystad, I. 2007. *Agders historie: 1641–1723*. Kristiansand.
- Furre, B. 2002. Hans Nielsen Hauge – kva slags opprør? I: Inntjore, H. (red.). *Agderkirken – rom for endringer i tro og mentalitet fra middelalder til i dag*. Kristiansand: 59–73.
- Hannaas, T. (red.). 1911. *Ordsamling fraa Robyggjelaget fraa slutten av 1600-talet: Handskr. nr. 1506, 4to i Thottske samling. Ældre norske Sprogminster 2*. Kristiania.
- Haslum, V. 2009. Fornavnsskikk og lokalhistorie. *Heimen* 46: 57–72.
- Hodne, K.O. 2001. Utvandringen til Nederland. Hovedlinjer og særtrekk. I: *Kontakten mellom Agder og Holland på 1600- og 1700-tallet*. Flekkefjord: 37–59.
- Joensen, J.P. 2003. *I ærlige brudefolk: bryllup på Færøerne*. København.
- Johannessen, O.-J. 2008. Litt om Tom og enda mindre om T(h)omas og Tommy. I: Harsson, M. og Larsen, T. (red.). *Namn frå by og bø. Veneskrift til Tom Schmidt på 60-årsdagen 26. juni 2008*. Oslo: 111–121.
- Juvkam, D. 1999. *Historisk oversikt over endringer i kommune- og fylkesinndelingen*. Oslo.
- Karlsson, H. 1970. *Studier över båtnamn, särskilt namn på backebåtar och bankskutor frå 1700-talets Bohuslän*. Göteborg.
- Kinn, T. 2012. Mannsnamnsgeografi i Noreg i 1801. Klyngjeanalyse brukt på eit stort antroponymisk materiale, innlegg på *Den femtende nordiske navneforskerkongres* i Askov i Danmark 6.–9. juni 2012. (Under utgiving i NORNA-rapporter.)

- Kohlheim, R. og Kohlheim, V. 1998. *Duden. Das große Vornamenlexikon*. Mannheim.
- Kristiansen, J.E. og Ouren, J. 1998. *Fornavn i Norge. Navnemoter og motenavn*. Oslo.
- Kruken, K. 1982. Frå reformasjonen til den nordiske namnerenessansen. I: Stemshaug, O. og Kruken, K. (red.). *Norsk personnamleksikon*. Oslo: 44–65.
- Kruken, K. 2008. Endringstakt i norske manns- og kvinnenamn på 2000-talet. I: Harsson, M. og Larsen, T. (red.). *Namn frå by og bø. Veneskrift til Tom Schmidt på 60-årsdagen 26. juni 2008*. Oslo: 123–134.
- Kruken, K. og Stemshaug, O. 1995. *Norsk personnamleksikon*. (2. utg.) Oslo.
- Kruken, K. og Stemshaug, O. 2013. *Norsk personnamleksikon*. (3. utg.) Oslo.
- Lillehammer, A. 2001. Skottar og hollendarar på Agder- og Rogalandskysten. I: *Kontakten mellom Agder og Holland på 1600- og 1700-tallet*. Flekkefjord: 4–24.
- Løyland, M. 2001. Kystbygda Feda i hollendartida. I: *Kontakten mellom Agder og Holland på 1600- og 1700-tallet*. Flekkefjord: 83–99.
- Løyland, M. 2012. *Hollendartida i Norge: 1550–1750*. Oslo.
- Meldgaard, E.V. 1990. *Studier i københavnske fornavne 1650–1950*. København.
- Meldgaard, E.V. 1997. Fornavnemoder i Danmark 1820–2020. *Studia anthroponymica Scandinavica* 15: 101–112.
- Merrill, J. og Filstrup, C. 2011. *The Wedding Night: A Popular History*. Santa Barbara, California.
- Modéer, I. 1956. *Skeppsnamn och skärgårdsnamn*. Stockholm.
- Nedrelid, G. 1996. Lokale variasjonar i namneskikken på Agder i 1801. I: Kruken, K. (red.). *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. NORNA-rapporter* 60. Uppsala: 311–328.
- Nedrelid, G. 2013. Hollandsfart og namnemotar. I: Jakobsen, T.K., Magnussen, K., Johansen, A. og Weyhe, E. (red.). *Navne i kystkulturen. NORNA-rapporter* 89. Tórshavn.
- Oken, L. 1836. *Allgemeine Naturgeschichte für alle Stände*, bd. 6: *Thierreich*. Stuttgart.
- Rian, D. 2010. Innledende essay. I: *Gammeltestamentlige apokryfer*, vii–lv. Oslo: Bokklubben.
- Skjekkeland, M. 2003. Kontakt over havet. Språk og kultur frå Holland og Amerika i møte med folket vest på Agder. I: Munksgaard, J.H. (red.). *Impulser* (Årbok 2003). Kristiansand: 88–107.

- Skjekkeland, M. 2007. Hollandsk språk og kultur til Agder. *Språknytt* 35 (4): 10–13.
- Sogner, S. 1994. *Ung i Europa: norsk ungdom over Nordsjøen til Nederland i tidlig nytid*. Oslo.
- Sogner, S. 1996. *Aschehougs norgeshistorie*, bd. 6: *Krig og fred 1660–1780*. Oslo.
- Troels-Lund, T. 1914. *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede*, bd. 11: *Bryllup*. (4. utg.) København.
- Utne, I. 1990. *Fornavn i tall*. Bergen.
- Utterström, G. 1995. *Dopnamn i Stockholm 1621–1810. Nomina Germanica* 19. Uppsala.
- van der Schaar, J. 2000. *Prisma Voornamen*. Utrecht.
- Øverland, P. 2005. *Herrnhutere i Norge*. Trondheim.

Summary: The men's given name *Tobias* early on had its chief distribution in Norway in the county of Vest-Agder. The article studies the use of this name in parts of the county from 1757 to 1900 and discusses its cultural and historical context. The name became fashionable nation-wide around 2000 as part of a trend in Scandinavian- and German-speaking countries, and the article connects the modern developments in Europe, Norway, and Vest-Agder.

Keywords: fashion names, Christian names, apocryphal names, onomastic geography.

Torodd Kinn
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium
Universitetet i Bergen
torodd.kinn@iie.uib.no

Slektsnamn i bruk som fornamn i Noreg – skisse av ei utvikling

KRISTOFFER KRUKEN

Resymé: Denne artikkelen dokumenterer og drøftar bruken av slektsnamn som fornamn i norsk i perioden 1740–1949. Tendensen utvikla seg sakte gjennom 1700-talet og dei første tiåra av 1800-talet, og i denne perioden kjem dei fleste tilfella som spreidde ovringar i Sør-Noreg. Utviklinga skaut for alvor fart frå ca. 1850, og det geografiske tyngdepunktet flytta seg da massivt nordover til fylka Nordland og Troms og har seinare i all hovudsak lege der. Namna er stundom tekne frå berarens eigen familie, relativt sett mest i sør, men desse namna fekk sjeldan noka større utbreiing. Langt vanlegare er ei slags idoloppkalling, allvisst i startfasen, altså namngjeving etter kjende og akta personar utanfor slekta, og i slike tilfelle kunne namna bli svært vanlege i visse regionar, særleg nordlege delar av Nordland og tilstøytande område oppover i Troms. Namnelova frå 1923 forbaud bruken av slektsnamn som fornamn, men materialet viser ein klår tilbakegang for slik namnebruk fleire tiår før lova kom. Fenomenet har alt i alt ei kjernetid i siste halvdel av 1800-talet og har hovudtyngda i Nord-Noreg, men artikkelen dokumenterer òg mange tilløp i Sør-Noreg. Dei fleste namna er rett nok sjeldnare der enn namna i nord, men dei er likevel så markante i sin lokale samanheng at dei avgjort høyrer med i det fulle historiske biletet.

Nøkkelord: fornamn av slektsnamn, idoloppkalling, 1800-talet, namnegeografi.

Innleiing

Tidlegare i år skreiv eg ein artikkel om nylaga fornamn i norsk i perioden 1750–1949 (Kruken, 2013). Det var ein freistnad på å talfeste kronologisk, geografisk og typologisk dei nye fornamna som vart skapte i Noreg gjennom desse to hundre åra, med hovudvekta på det kreative 1800-talet. Nyskapinga av fornamn var velkjend frå før og er mykje omtala i faglitteraturen, både

frå onomastisk, lokalhistorisk og kulturhistorisk hald. Dei fleste har hefta seg ved, og gjerne forarga seg over, alle dei nylaga namna i Nord-Noreg.

Undersøkinga mi stadfestar at Nord-Noreg ligg langt framme og tidvis er klårt i teten, men eg viser òg at denne landsdelen ikkje var først ute. Pionerområda ligg tvert imot i sør og søraust, og eit særleg viktig funn var at Hedmark hevdar seg så godt, med ei rekkje nylaga namn alt i 1820-åra. Også kystbygdene på Agder og i Trøndelag har høge tal før 1830 og held koken i mange tiår framover. Sunnmøre kjem sterkt med frå slutten av 1800-talet. Formelt skiftar det som venta frå *-ine-* og *-us-*avleiingar den første tida til nye variasjonsnamn etter norrønt mønster i tiåra kring 1900.

I denne artikkelen skal eg skissere nokre trekk av bruken av slektsnamn som fornamn i Noreg. Dette fenomenet har ein iaugefallande likskap med dei nylaga fornamna, særleg i det at blomstringstida ligg innafor 1800-talet, og at dei største utslaga kjem i Nord-Noreg. Dette geografiske mønsteret er særleg dokumentert av Gulbrand Alhaug (1985a, 1985b) og står urokka også ved utvida empiri, til dømes gjennom kyrkjebøkene (Kb) frå 1800-talet og folketeljingane (Ft) frå 1865 og 1900. Arvid Bræck (1979) viser kor sterkt tendensen kunne ytre seg i eit nordnorsk lokalsamfunn som Hadsel i Vesterålen. Eit tidleg, spontant vitnemål gjev sokneprest Olaf Holm i Tysfjord (1881). Tilhøva i Sør-Noreg er dårlegare kartlagde, men Kirsti Rye Ramberg (1981) dokumenterer ein viss tendens i Vestfold-byen Horten på 1800-talet. Sidan Hadsel openbert går inn i eit større regionalt mønster, kan ein med god grunn spørje om ikkje slektsnamnbruken i Horten gjer det same. Eg vil derfor ha eit lite auga med tilhøva i sør spesielt.

Den første som på fagleg grunnlag kommenterer overgangen frå slektsnamn til fornamn i Noreg, er etter mitt vitande Ivar Aasen i *Norsk Navnebog* (1878). Han skriv:

Blandt disse Sammenstillinger af Navne træffer man paa enkelte Steder ogsaa et Tilnavn eller Familienavn, benyttet som Døbenavn. At bekjendte Familienavne bruges som Mandsnavne, er rigtignok ikke noget sædvanligt; men imidlertid finder man dog et og andet Døbenavn, som synes at have været et Tilnavn, saasom: Hagemann, Bremer, Glambek, Mandrup, Møllerup, Vessel, Monrad, Bonsak, Thode, – og især i Nordland: Angel, Bang, Dreier, Skjøtte, Hveding, Sverdrup (Aasen, 1878: 101).

Den andre portalfiguren i norsk personnamngransking på 1800-talet, historikaren og filologen P.A. Munch, nemner ikkje fenomenet i sine namnearbeid (1849, 1854, 1857), så vidt eg kan sjå. Han var elles ikkje redd for å påtala nye – og

etter hans syn uheldige – tendensar i tida. Togna i dette tilfellet kjem truleg av at fenomenet var så perifert under Munchs horisont at han ikkje fann grunn til å seie noko om det (men etter hans ideologi må det ha vore forkasteleg). Munch seier rett nok at det mest smaklause han veit om, er kvinnenamn laga av slektsnamn, eksemplifisert ved tilfellet *Bygbaline* (Munch, 1849: 87), av slektsnamnet *Bygballe*. Men dette er ei nylaging, altså ei formell ovring, ikkje ei funksjonsendring, og det fell derfor i ein annan sekk.

Tilfanget til denne undersøkinga er dei namna som eg i den tredje utgåva av NPL (2013) har klassifisert som opphavlege slektsnamn eller som funksjonelle slektsnamn i fasen nærast før fornamsbruken her i landet. Kjeldegrunnlaget er i hovudsak det same som for dei nylaga fornamna (Kruken 2013), det vil seie kyrkjebøkene (Kb) i skanna versjon på Digitalarkivet, nettadresse /www.digitalarkivet.no/, og folketeljingane (Ft) frå 1801, 1865, 1900 og 1910 i digitalisert versjon på den same nettstaden. Skanninga av Kb sikrar påliteleg datering og lese måte av namna. Digitaliseringa av Ft har ført til ei mengd skrivefeil, mest i namneformene, men òg ofte i alder på personane (Kruken 2012). Det gjer denne kjelda problematisk, særleg på individnivå, men på eit meir generelt plan er Ft av uvurderleg verdi både for kronologisk og geografisk kartlegging.

I tillegg gjev Ft i samspel med Kb ein ekstragevinst gjennom at personane i Ft ofte blir nemnde med daglegnamnet. Ein kan med andre ord sjå kva for namn som faktisk vart brukte – og dermed vart kjende utetter – av to eller fleire namn frå dåpslista i Kb. Denne skilnaden mellom offisielt bruk og bruk har ikkje Kb sjølv, med unntak av eit og anna sokn der presten har streka under det namnet som barnet hadde eller skulle ha til dagleg. Det meir uoffisielle preget i Ft er svært viktig for vurderinga av overgangen frå slektsnamn til funksjonelt fornamn. Eg har sett mange tilfelle der Ft har eit slektsnamn i første posisjon (altså funksjonelt sett eit fornamn), men der Kb har namnet i andre eller tredje posisjon og derfor ikkje gjev noko tydeleg signal om tenkt eller realisert funksjon.

Eg har inntrykk av at Ft 1801 og 1865 speglar daglegbruken av namn betre enn Ft 1900 og (særleg) Ft 1910. Dei siste verkar meir formalistiske og nøyare med å skrive dei offisielle namna fullt ut. Det inneber at funksjonssignalet taper seg frå 1801 og 1865 til 1910. Slekthistorisk litteratur og andre genealogiske skrifter kan føre oss eit stykke lenger enn Ft, men det er vanskeleg å få eit heilsleg bilete av namnefunksjonen på dette grunnlaget.

Det sikraste kriteriet i kjeldene er etter mitt syn plassering i første posisjon eller som einaste namn i dåpslista i Kb. Når presten offisielt skriv inn eit slektsnamn på denne måten, ter det seg eintydig som eit fornamn, og foreldra må ha ønskt det slik. Mi leksikalske oppteljing byggjer primært på dette kriteriet.

I tillegg har eg teke med slektsnamn som står i andre posisjon, men som har eit opphavleg fornamn i posisjonen bak. Eit autentisk døme er *Saras Rode Mathias* i Lurøy i Nordland i 1851. Eg meiner omgjevnaden her signaliserer fornamnsfunksjon for slektsnamnet *Rode*. Desse tilfella er få.

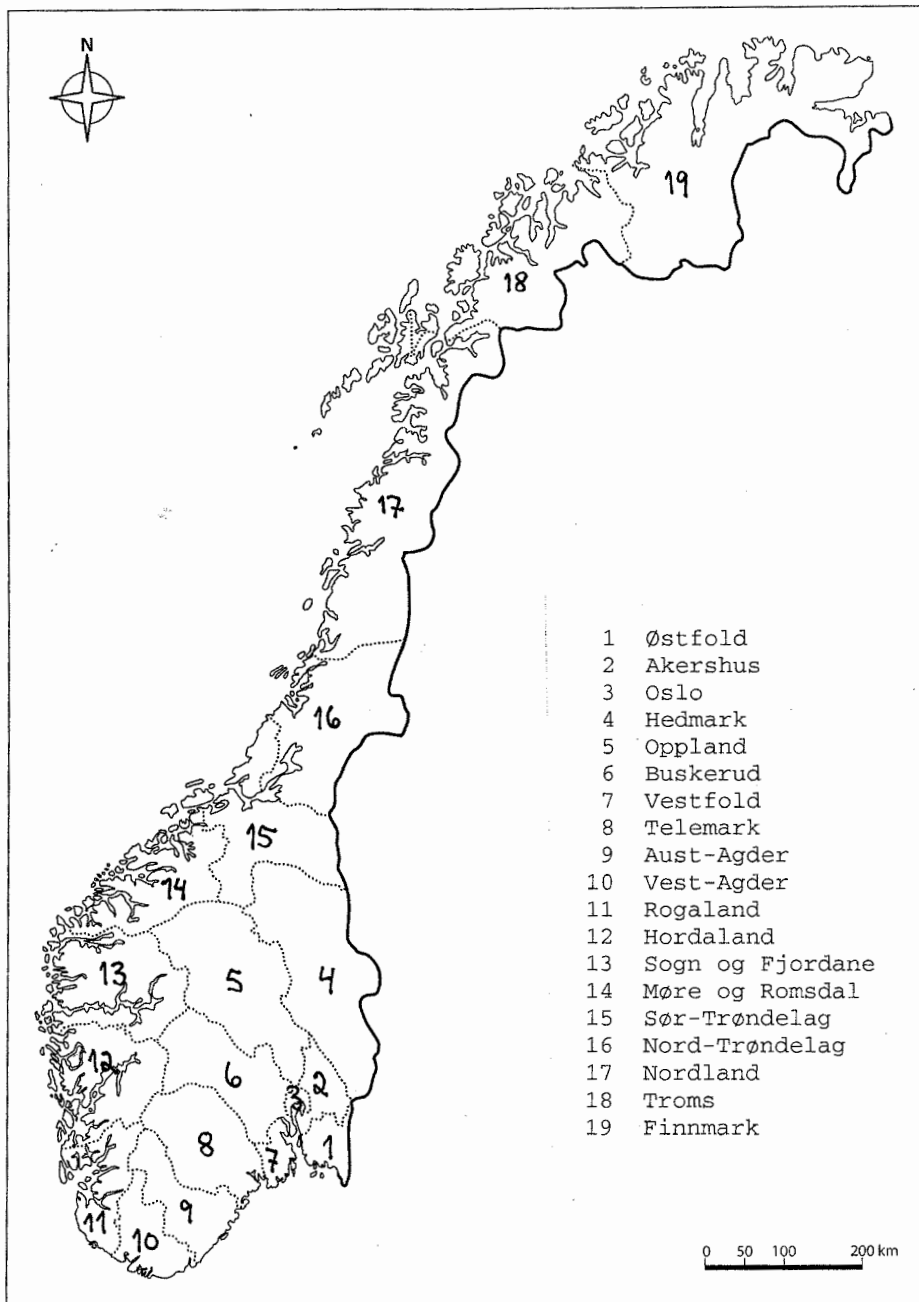
Kategorien slektsnamn slik eg bruker han her, gjeld altså namnestatus på trinnet nærast før førstebruken som fornamn i Noreg. Det inneber at eit namn som er i bruk som slektsnamn her i landet eller i utlandet i etterreformatork tid, godt kan ha ein eldre (og oftast opphavleg) fase som fornamn eller individuelt tilnamn, men opphavsfasen er da irrelevant for funksjonsendringa til fornamn i norsk på 1800-talet. Ein viktig målestasjon for namnestatus er Ft 1801. Sekundære slektsnamn her er mellom andre *Adler, Aubert, Berner, Bon-sak, Bremer, Monrad, Normann, Rikman* og *Randolf*. Tilfella er mange. Dei tel alle med i granskinga mi fordi dei utelukkande var slektsnamn i hundreåra fram mot den undersøkte perioden.

Namn av dobbelt opphav held eg unna når det ikkje er klårt kva rot som er viktigast. Det gjeld mellom andre *Ask, Alvig, Birk, Edin, Fredin, Milvard* og *Rein*. Desse og mange til kan i opphavet vera både fornamn og slektsnamn, og dei er derfor vanskelege å bruke i ei slik utgreiing. Slektsnamn frå engelsk-amerikansk er ofte etablerte som fornamn i utlandet før dei kjem i bruk her i landet, og dei må da reknast for innlånte fornamn med liten relevans for denne undersøkinga. Men gråsona er der, til dømes ved *Elton, Gordon* og *Rodney*. Eg silar vekk dei fleste av desse.

For nærare omtale og grunnlag for klassifikasjon av dei einskilde namna viser eg til NPL (3. utgåva 2013), der alle er å finne på alfabetisk plass. Alhaug (2011) har òg med dei fleste. Han nemner elles kva juridisk status namna fekk med namnelova frå 1923 og seinare vedtak, jf. Justisdep. (1970) og Klokkerud (1985) i litteraturlista. Dette er sløyfa i den siste utgåva av NPL fordi dei juridiske vurderingane rett ofte står for eit namnefagleg villspor.

Kronologisk er materialet delt inn i periodane 1740–99 og 1800–1819 og deretter i tiårsbolkar frå 1820–29 til 1900–1909. Geografisk er det delt inn etter dei noverande fylka, sjå Noregs-kartet med fylkesgrenser s. 161. Registreringa viser av og til så klare lokale skilnader at eg finn det nyttig å kommentere litt under fylkesnivået. Leksikalsk sett er materialet lite og seier ikkje noko om kor vanlege namna vart. Eg skisserer derfor utbreiinga i frekvens og prosent i tillegg, og eg stør meg da til persontala i Ft. Eg drøftar berre namn blant menn. Kvinner fekk aldri slektsnamn som funksjonelle fornamn, sjølv om dei av og til står med eit slektsnamn i fornamnsrubrikken i Ft (men da ikkje i førsteposisjon). Kb gjer sjeldnare slik. Også Aasen peiker på at «Familienavne

Norge med fylkesgrenser

bruges som Mandsnavne» (1878: 101, jf. ovanfor), underforstått ikkje som kvinnenamn.

Eit særskilt problem er slektsnamn som formelt sluttar seg til kjende fornamnstypar. Det gjeld mellom andre namn på *-berg*, *-mann*, *-ulf/olf* og *-vald*, til dømes *Eberg*, *Heitmann*, *Ingemann*, *Kjerulf*, *Randolf* og *Lindvald*. I slike tilfelle har forma utan tvil letta overgangen frå slektsnamn til fornamn. Det kan jamvel hende at folk trudde dei valde eit greitt fornamn og såleis ikkje var klåre over at dei i realiteten braut ein funksjonsbarriere.

Omfang, kronologi og geografi

Det leksikalske tilfanget rekna etter førstetilfella er på 135 namn. Det er magert og må brukast med stor varsemd. Dei åtti åra frå 1740 til 1819 har 15 tilfelle, av dei halvparten i tjueårsbolken 1800–1819. Så gjer utviklinga brått eit hopp til 14 namn i tiårsbolken 1820–29. Dette nivået held seg om lag uendra til 1840-åra, men så kjem eit nytt sprang til 22 namn i 1850–59. Dette er toppunktet i heile undersøkinga. I 1860-åra er talet nede i 13 og fell sakte av til 11 i 1890-åra. Perioden 1900–1909 har 7. Tida etter 1910 har eg ikkje sett detaljert på – stort sett berre sporadisk i skanna Kb –, men inntrykket er at tendensen flatar raskt ut på 1900-talet og får ein ekstra knekk etter 1923, da namnelova sette forbod mot å ta slektsnamn i bruk som fornamn.

I reine tal viser fordelinga at Nordland ligg klårt på topp med 32 namn. Det er 24 prosent av alle. Nærast følgjer Vest-Agder med 13 namn (10 prosent), og like bak finn vi Oslo med 10, Vestfold med 12, Nord-Trøndelag med 10 og Troms med 11. Det er berre tredjeparten av tilfella i Nordland. Fylka Buskerud og Aust-Agder har 7 kvar og Rogaland 8. Dei andre fylka går frå null i Sogn og Fjordane og Oppland til 5 i Østfold. Tilveksten i Nordland var særleg sterk i 1850-åra, og fylket har da 10 av 22 nye namn. Kurva for Nordland stig jamt frå 1830-åra til 1850–59, og fell like jamt av i tjueårsbolken etterpå.

Påfallande nok har Nordland berre 2 tilfelle før 1830, medan fleire av dei andre fylka har 3–4. Tala er svært små, men dei gjev ein viss peikepinn om at tendensen ikkje var spesielt nordnorsk i startfasen, men tvert imot hadde dei fleste spirene i sør fram til 1830-åra. Biletet gjentar seg etter 1880. Nordland har atter få, Agder og sørlege delar av Austlandet merkbart fleire. Vestlandet (frårekna Rogaland), Sør-Trøndelag og indre delar av Austlandet og Agder ligg heile tida i skyggen, og store område her er faktisk heilt blanke.

I Nordland fordeler førstetilfella seg over nesten heile fylket. Helgeland og Rana har etter måten minst, men Brønnøy (3 namn), Meløy (1 namn) og Vega (1 namn) er representerte. Storparten av namna dukkar opp frå Salten og nordover, med ei viss overvekt for Lofoten og Vesterålen. Hadsel

i Vesterålen har 4, jf. det merkbare innslaget i Bræcks undersøking derifrå (1979). I Vestfold, som er det sterkaste fylket på Austlandet, finn vi eit visst tyngdepunkt på Nøtterøy (5 namn). Elles er tilfella meir spreidde, og Horten og Borre, som Ramberg (1981) har kartlagt, merkjer seg ikkje spesielt ut. Buskerud har alle sine i nedre delar av fylket, ingen i Hallingdal og Numedal.

På Agder høyrer alle tilfella heime på kysten, og Setesdal og Sirdal er heilt snaue. Rogaland viser ei jamnare spreing, med døme frå Sokndal i sør til Skåre i nord. I Nord-Trøndelag ligg sentrum i Namdalen (5 av 10). Dei andre tilfella fordeler seg på Leksvik, Skogn, Åsen og Verran, altså bygder kring midtre og indre Trondheimsfjorden. I Troms ligg Tromsø fremst med 3 døme, og Trondenes og Tranøy har 2 kvar, men dette gjev ingen markante tyngdepunkt. Dei lokale geografiske mønstra liknar mykje på det eg fann for dei nylaga namna (Kruken 2013). Likskapen er størst på Sør-Austlandet og Agder.

Førstetilfella er ein viktig, men litt snever, indikasjon på kvar og når overgangen frå slektsnamn til fornamn skjedd. Eit djupare perspektiv får ein ved å kartleggje korleis forløpet seinare ytra seg, og ved å måle kor vanlege namna vart. Når alle nordmenn i dag liksom føler på seg at dette er ein nordnorsk skikk, har inntrykket utan tvil bygd seg opp gjennom den utbreiinga namna fekk. Dess fleire som ber slike namn, dess sterkare blir kjensla av spesielle namnetypar i ein viss region. Ei anna sak, som ikkje interesserer her, er at mange synest dette er ein dårleg skikk, noko òg namnelova har spegla frå første stund (1923).

Eg har sett på frekvensane i Ft 1900. Denne teljinga gjev bra dekning bakover til 1830–40-åra og fangar såleis både opp den store blomstringstida midt på 1800-talet og bruksutviklinga fram mot 1900. Alle som har eit slektsnamn i fornamsrubrikken i Ft 1900, er talde med, anten namnet står i første-, andre- eller tredjeposisjon. Dette blir da eit opnare kriterium enn kriteriet for førstebruken (= førsteosisjon i Kb dåp), men det ein får med ekstra, burde vera jamt fordelt geografisk sidan prosessen generelt over heile landet gjekk via andre- eller tredjeposisjon til førsteosisjon.

I Ft 1900 har 50 namn ein frekvens på 30 eller meir. Toppnamna er *Normann* (809), *Anker* (738), *Angel* (590), *Jentoft* (523), *Selmer* (393), *Ingemann* (326), *Parelius* (268), *Hagerup* (245), *Bernhoff* (171), *Heitmann* (149) og *Sverdrup* (149). Av desse 11 har 9 eit meir eller mindre markert tyngdepunkt i Nordland, og fleirtalet av desse att har ei klår forgreining til Troms. Mest typiske for dette nordlege mønsteret er *Jentoft*, *Hagerup* og *Heitmann*. Dei har nesten alle sine belegg i Nordland og Troms. Unntak i topplista er berre *Anker* med eit kjerneområde på Austlandet og *Selmer* med størst utbreiing på Agder og i Rogaland.

Av alle dei 50 øvste på frekvenslista har over halvparten (mellom 25 og 30) sitt sterkaste område i Nordland. Troms utgjer eit kjerneland i 15 tilfelle, som regel saman med Nordland, sjeldnare heilt åleine. Av fylka i Sør-Noreg markerer Nord-Trøndelag (Namdalen) seg best, og fylket held frekvenstoppen i 8 av dei 50 tilfella. Nærast følgjer Agder-fylka med 6 av 50. Vestfold syner seg 4 gonger, men har aldri nokon klår dominans.

Ein alternativ måte å sjå utbreiinga på, er å gjera frekvensane om til prosent. Eg har rekna ut prosent av heile landsfrekvensen for fylka Nordland, Troms, Nord-Trøndelag, Vestfold, Aust-Agder og Vest-Agder for plassifra 1–10, 1–25 og 1–50 på frekvenslista for landet. Nordland kjem igjen suverent på topp. Fylket har 39 prosent av alle belegg i 1–10-lista og 36 prosent i dei andre listene. Troms ligg på 11–12 prosent i alle listene, Nord-Trøndelag har 6–7 prosent, Vestfold har 5, Aust-Agder har 3, og Vest-Agder har 4–5 prosent.

I høve til andelen førstebelegg (jf. ovanfor) er avviket størst i Nordland, det vil seie at namna fekk langt vidare spreiring der enn i andre fylke når dei først kom i bruk. Troms ligg litt høgre i bruksfrekvens enn i andel førstebelegg. Nord-Trøndelag held eit jamt nivå på begge utrekningane, men i Vestfold og på Agder er det seinare bruksnivået klårt svakare enn pionernivået.

Først med dei namna som har ein frekvens under 30, blir biletet litt meir variert. Dei fleste her har ingen geografiske tyngdepunkt; eg har berre funne 27 namn (av 85) som i hovudsak høyrer heime i særskilde regionar. Igjen stikk Nordland (12 namn) og Troms (7) seg fram, men Vestfold og Vest-Agder (begge 4) markerer seg etter måten betre her enn i 50-på-topp-lista.

Eg har òg prøvd å finne ut om fornamn av slektsnamn har nokon lokale tyngdepunkt i frekvens innafor dei dominerande fylka Nordland og Troms. Biletet svarar i hovudsak til mønsteret for førstegongsbruken. På Helgeland er namnegruppa etter måten lite utbreidd, med unntak av Brønnøy (*Jæger* og fleire) og til dels Vega. Men frå Rana og nordover aukar tilfella sterkt på og gjev eit samanhengande sentralområde gjennom Salten (med Gildeskål) opp til Ofoten og over til Lofoten og Vesterålen. Hadsel er godt framme (jf. Bræck 1979), men ikkje dominerande. Troms sluttar seg til utan særleg svekking ved fylkesgrensa.

Mange namn illustrerer det nordnorske momentum på ein spesiell måte. Dei har pionertilfella i sør, men får den største utbreiinga i nord. Namnet *Aubert* er registrert i Oslo i 1824, men tilfellet utløyste ingen vidare bruk der. I staden kom namnet allment fram i Nordland i 1860-åra. Same utvikling har *Dreier*: Første tilfellet dukkar opp i Oslo i 1825, men da framgangen kom midt på 1800-talet, skjedde det i hovudsak i Nordland. Oslo følgde ikkje opp. Namnet *Hagerup* viser seg i Moss i Østfold i 1817 og i Steigen i Nordland i 1833, men spreiringa kom berre i nord. Østfold-tilfellet fekk ingen verknad.

Andre døme er *Heggelund* i Vest-Agder (Valle) i 1744, *Hartløy* i Møre og Romsdal (Kristiansund) i 1832, *Parelius* i Møre og Romsdal (Herøy) i 1827 og *Schjelderup* i Vest-Agder (Randesund) i 1810. Alle dovna av i sør, men blomstra opp i nord. Fleire av dei sørlege tilfella er typisk nok svært tidlege, og den kronologiske avstanden i tillegg til den geografiske indikerer at det gjeld to åtskilde impulsar i sør og i nord.

Nokre gonger kjem dei første tilfella om lag samtidig i Sør-Noreg og i Nord-Noreg, men namna slår berre igjennom i nord. Døme er *Hedley* (med *Hedly*) i Akershus i 1861 og i Oppland og Nordland i 1865, *Høier* i Vestfold i 1859 og i Nordland i 1864, og *Nelson* i Nord-Trøndelag i 1843 og i Nordland i 1845. I Ft 1900 står *Hedl(e)y* klårt sterkast i Troms, og *Høier* og *Nelson* finst mest i Nordland. Bruken av slektsnamn som fornamn i Nord-Trøndelag (in casu Namdalen) har generelt sterkare greiner nordover enn sørover. Det gjeld til dømes for *Angel*, *Beier*, *Bernhoff*, *Bonsak*, *Jæger* og *Parelius*. Mønsteret gjentar seg frå undersøkinga av nylaga fornamn.

Dei namna som etablerte seg og fekk ein viss bruk i Sør-Noreg etter pioner-tilfella der, har oftare ei reint lokal forankring enn namna i nord. Det tilseier òg at frekvensen sjeldan blir særleg høg i ein lands- eller fylkesstatistikk. Slektsnamnet *Barfod* er registrert som andrenamn i 1852 og som første- og som namn i 1883 på Hvaler i Østfold. Det fekk ein viss tradisjon på Hvaler i siste halvdel av 1800-talet, men er nesten usynleg i større samanheng. Namnet *Blostrup* (av *Brostrup*) har gammal hevd i Alvdal i Hedmark, men er elles berre kjent frå Trøndelag (Frøya) og Troms (Bardu) gjennom innflytta alvdøler. Namnet *Krog* kom inn som andrenamn i 1865 og som første- og som namn i 1874 i Leksvik i Nord-Trøndelag. Det fekk godt feste i bygda og står i Ft 1900 med 11 belegg der. Men til andre trønderbygder nådde det i praksis ikkje. Det svenske slektsnamnet *Tomander* er kjent på Smøla i Møre og Romsdal sidan 1869 og vart i 1890-åra rett vanleg der. Elles har det berre sporadiske nedslag på Agder. Døma kan lett doblast.

Den siste operasjonen eg vil gjera, er å samanlikne Saltdal i Nordland og Nøtterøy i Vestfold for å få ei ekstra jamføring på lokalplanet. Saltdal høyrer til sentralområdet i Nordland (jf. ovanfor) og ser etter ei generell vurdering ut til å ligge om lag midt på treet, eller kanskje ein tanke over. Nøtterøy høyrer som vist til eit av dei fremste områda sønnafjells. Eg har gått gjennom dåpslista i Kb 1890–99 for begge områda. I Saltdal har 22 prosent av gutane eit slektsnamn som fornamn, og nesten ein tredjedel av desse har namnet i første posisjon. På Nøtterøy har 11 prosent eit slektsnamn i fornamnsubrikken. Det er etter sørlege mål ganske mykje, men det svekkjer slagkrafta at berre ein åttandedel av desse har det i første posisjon. I tillegg har namna på Nøtterøy sterkt preg av

gardsnamn, til dels formidla gjennom mors slektsnamn, og dei ligg i det heile nær den lokalgeografiske etternamns-kategorien med opphav i gardsnamna. Dette er det lite eller inkje av i Saltdal. Der er det i staden innlånte namnetypar frå øvre sosiale lag som dominerer. Dette aukar skilnaden enda meir.

Men Nøtterøy hevdar seg på eitt punkt: Området har 13 tilfelle av *Nordal*, av dei 7 som første eller einaste namn. Eg finn ingen slektsbakgrunn for dette, men formelt har namnet støtte i det gamle *Singdal* (frå dansk) i Larvik-området og i det nyare *Magdal* (av *Magdalene*) på Nøtterøy og i Sem. Andre døme frå Nøtterøy er *Bredal*, *Lindal* og *Rangdal*. Her har vi truleg ei formell drivkraft i leddet *-dal* på line med fornamskarakteren i *Heitmann*, *Kjerulf*, *Lindvald* og fleire, som eg har nemnt ovanfor. I 1880-åra var slektsnamnet *Leganger* eit vanleg fornamn på Nøtterøy.

Namngjevingsmotiv

Susanne Vogt (1991) har vist at mange fornamn av slektsnamn i Danmark har bakgrunn i slektsnamnet åt mora overført til søner for å sikre at namnet heldt seg i slekta, men samtidig fann ho mange tilfelle der namnet ikkje hadde nokon klår slektsbakgrunn. Bræck (1979) ser drivkrafta i eit ønske om sosial kompensasjon hjå småkårsfolk. Eg går ikkje djupare inn i spørsmålet om namngjevingsmotiv i denne samanhengen. Det er eit innfløkt og tidkrevjande arbeid og vanskeleg å få dokumentert eksakt. Men nokre spreidde observasjonar har eg gjort.

Generelt vil eg seie at det klåre geografiske og kronologiske samanfallet mellom nylaging av fornamn på den eine sida og funksjonsendring frå slektsnamn til fornamn på den andre sida, talar meir for moteaspektet enn for slektsaspektet. Det opnar vegen for Bræcks tolking. Fenomenet får da samtidig eit element av idoloppkalling, om vi kan bruke ein etablert, men litt anakronistisk term. I same retning dreg det faktum at dei namna som vart mest utbreidde, er som slektsnamn typiske for embetsklassen og borgarskapet, medan bruken av dei som fornamn ikkje kjenner noka slik sosial grense, snarare tvert imot – småkårsfolk tok dei i bruk i stor stil.

Embetsfolk, andre standspersonar og kjende utlendingar vart som regel omtala berre med etternamnet eller slektsnamnet i det meste av norsk talemål. Det heitte «han Newton» (= *Nefton* i Vestfold), «han Sverdrup» og «han Tordenskjold» på line med «han Ola» og «han Nils» om folk i nærmiljøet. Høgrestående og ikkje-lokale personar tilhørte med andre ord eit slags eitt-namnssystem der inventaret var slektsnamn med individmarkerande funksjon. Namnet peikte altså ut enkeltmannen, ikkje slekta hans. Dette har truleg dempa skilnaden mellom kategoriane. Noko liknande er påpeikt for færøysk (Poulsen, 1989: 33). I tillegg hadde mange slektsnamn som nemnt ei form

som gjorde likskapen med fornamna enda større. Når ein seier «han Parelus» og «han Monrad» (slektsnamn), lyder det heilt som «han Karelius» og «han Konrad» (fornamn) i vanleg tale.

Dersom målet var å vinne sosial kapital gjennom namnet, som Bræck meiner, eller å vise religiøs venerasjon eller annan respekt, gav det størst verknad å velje det namnet som var best kjent, altså slektsnamnet. Ein trugen lutheranar som ville kalle opp den store lærefaren, måtte velje *Luther* framfor *Martin*, eller eventuelt begge namna. Fornamnet *Martin* (eller *Morten*) åleine sa ingen ting. Namnet *Luther* er for øvrig først registrert i Sandar i Vestfold i 1752 (*Morten Luther* i Kb), men frå 1850-åra vart det mest vanleg i Rogaland, og dei fleste ber det da som forstenamn.

Andre tilfelle av klår personoppkalling er *Bolivar* i Borge i Østfold i 1825, etter fridomshelten Simon Bolivar (1783–1830) i Sør-Amerika, og *Garfield* i Drammen i nedre Buskerud i 1881, etter president James A. Garfield (1831–1881) i USA. Han vart skoten tidlegare same året, og namnevalet i Drammen var utan tvil ei sympatierklæring. Smøla-namnet *Tomander* (første døme 1869) kjem rimelegvis frå forkynnaren biskop Johan Henrik Thomander (1798–1865) i Lund. Her i landet var han særleg kjend gjennom ei preikesamling. Namnet *Neuton* i Drammen i 1800 – seinare skrive og uttala *Nefton* – må vera etter den engelske vitskapsmannen Isaac Newton (1642–1727). Generelt kan ein seie at dess sjeldnare slektsnamna var i norsk samanheng, dess tydelegare blir personkoplinga.

Lokale stormenn eller embetsfolk som nokså sikkert har inspirert førstebruken, er mellom andre prestane Leonard Sidenius (1730-åra) og sonen Jonas Sidenius (1750-åra) i Lofoten, presten Jakob Sandrib (1757–1838) i Hamarøy og presteslekta Bonsach i Trøndelag og Nordland. Namnet *Sandrib* vart som fornamn seinare endra til *Sandrup* og illustrerer med det kor sterkt leddet *-rup* var integrert i fornamns-kategorien i nord. Også proprietær Johan Widerøe Thoning Owesen (1804–1881) i Trondheim vart oppkalla i namnet *Tonning*, men han kalla seg til dagleg Thoning Owesen og var dermed sjølv ein tidleg representant for funksjonsendringa. Døma i denne bolken – frå *Luther* til *Tonning* – finst altså både i nord og i sør, men dei eintydige tilfella av slik oppkalling er relativt sett fleire i Sør-Noreg enn i Nord-Noreg. Det understrekar igjen at pionerfasen har mange tilløp i sør, men at desse spirene fort blir overskygde av den langt sterkare bruksutviklinga i nord.

Nokre gonger har slektsnamnet bakgrunn i nær familie, gjerne morssida. Folkloristen Moltke Moe (1859–1913) var døypt *Ingebret Moltke*. Forstenamnet hadde han frå farfaren, bonden Engebret Olsen Moe (1780–1849) på Ringerike. Andrenamnet kom frå morfaren, generalmajor Frederik Moltke Sørensen

(1800–1881). Til dagleg vart guten alt frå tidlege barneår kalla *Moltke* for å unngå forveksling med eit søskenbarn som òg heitte *Ingebret* etter farfaren.

Forfattaren Øvre Richter Frich (1872–1945) var fødd på Byneset i Sør-Trøndelag og var døypt *Gert Øvre Richter*. Førstenamnet *Gert* hadde han frå farfaren, sokneprest Gert Jansen Frich (1803–1863), andrenamnet *Øvre* frå morfaren Ole Øvre Richter (1801–1865) i Stjørdal i Nord-Trøndelag. Namnet *Gert* brukte han aldri, og også mora og andre i familien kalla han heile tida berre *Øvre*. Namnet skriv seg ytst frå eit gardsnamn på Ytterøy i Nord-Trøndelag. Det vart tidlegare enn vanleg var i bygdemiljø, brukt som eit slags mellomnamn blant personar som flytta ut frå heimstaden. Som offisielt første- eller andrenamn (i Kb) er det registrert i Troms alt i 1847 og i Nord-Trøndelag i 1851.

Namnet *Nordal* stammar frå diktarbispen Johan Nordahl Brun (1745–1816) og er teke etter bygdenamnet *Norddal* på Sunnmøre. Lesebokforfattaren Nordahl Rolfsen (1848–1928) og dikteren Nordahl Grieg (1902–1943) høyrde begge til bispeslekta og var døypte *Johan Nordahl Brun*. Her er namnet altså ein klår slektsarv, men utbreiinga elles, mellom anna på Nøtterøy (jf. ovanfor), har ingen synberre slektsbasis.

Oppsummering

Denne vesle undersøkinga har i hovudsak stadfesta det vi visste frå før, nemleg at bruken av slektsnamn som fornamn først og fremst er eit nordnorsk fenomen og i hovudsak høyrer til 1800-talet og overgangen til 1900-talet. Kjerneområdet strekkjer seg frå Rana oppover til Troms. Helgeland står litt svakare, og Finnmark lengst i nord er knapt nok ei randzone. Sør-Noreg kan heller ikkje måle seg med Nordland og Troms, men nokre område i sør har merkbare lokale innslag. Det gjeld særleg Vestfold, Agder og Rogaland, og i Trøndelag spesielt Namdalen. I Vestfold hevdar Nøtterøy seg godt og utgjer eit visst lokalt sentrum, og fylket har i det heile eit mønster som utfyller og styrkjer Ramberg sine funn frå Horten (1981).

Eit viktig korrektiv har kome fram gjennom påvisinga av at Nord-Noreg ikkje var først ute. Leksikalsk sett ligg pionerområda mest i sør, og før 1820 kjem dei aller fleste tilfella på Austlandet og Agder. Det liknar mykje på utviklinga av nylaga fornamn i norsk. Men frå ca. 1830 glir tyngdepunktet massivt over til Nordland og Troms, og dominansen i nord blir særleg sterk når vi legg frekvensane til grunn. I tiåra kring 1900 går Austlandet og Sørlandet atter framom Nord-Noreg leksikalsk sett, men utbreiinga i frekvens held på ingen måte tritt i sør. Etter frekvenskriteriet rår Nordland og Troms grunnen heile tida, og refleksane av dette merkar vi den dag i dag, nitti år etter det første lovforbodet. Det viser seg mellom anna i etternamn på *-sen* (*Jentoftsen*,

Lindrupsen) og i nyare oppkalling (*Lind*) legitimert gjennom familietradisjon, slik den siste namnelova (2003) legg opp til.

Materialet har mange døme på ei slags førmoderne idoloppkalling, om ein ser omgrepet litt romsleg. Det inneber at namnevalet ofte er personmotivert, men ikkje knytt til slekta. Sosialt peiker det nesten alltid oppover. Nokre gonger er slektsbasen avgjerande, relativt sett mest i sør, men det er lenger mellom døma, og dei fleste slike namn får heller ikkje så stor utbreiing. Samla sett ter bruken av slektsnamn som fornamn seg tydeleg som ei novasjonsbølge i tida, på line med andre motar i fornamnsbruken på 1800-talet, særleg nylaging, innlån frå andre språk (mest svensk, tysk og engelsk) og gjenoppliving av gamle norrøne namn.

Litteratur og forkortingar

- Alhaug, G. 1985a. Noen trekk ved fornamna i Nord-Noreg. *Studia anthroponymica Scandinavica* 3: 73–102.
- Alhaug, G. 1985b. Noen skilnader i namnemønsteret mellom Nord-Noreg og Indre Austlandet. I: Fries, S. och †Otterbjörk, R. (red.). *Regional och social variation i nordiskt personnamnsskick*. Handlingar från NORNA:s tionde symposium i Umeå 3–5 mai 1983. *NORNA-rapporter* 29. Uppsala: 42–56.
- Alhaug, G. 2011. *10 001 navn*. Norsk fornavnleksikon. Oslo.
- Bræck, A. 1979. *Personnamn i Hadsel*. (Utrykt hovudoppgåve). Trondheim.
- Holm, O. A. 1881. Om Bruken af Navne blandt den nordlandske Almue. *Skilling-Magazin*: 418–422.
- Justisdep. 1970 = *Liste over avgjørelser i fornavnsaker fram til 1. juli 1970*. Vedlegg II i Rundskriv av 31. aug. 1970: Valg av fornavn og mellomnavn for barn fra Justis- og politidepartementet til fylkesmennene (Jnr. 1188/70 N).
- Klokkerud, Ø. 1985. *Navnet skjemmer ingen!? Justisdepartementets behandling av fornavnsaker 1923–1950*. (Utrykt hovudoppgåve). Bergen.
- Kruken, K. 1982. Frå reformasjonen til den nordiske namnerenessansen. *NPL*, 1. utgåva. Oslo: 44–65.
- Kruken, K. 2012. Kjeldebruken i *10 001 navn* – eit kritisk innlegg. *Studia anthroponymica Scandinavica* 30: 161–164.
- Kruken, K. 2013. Nylaga fornamn i norsk 1750–1949. I: Schmidt, Tom (red.). *Målblomar til Margit. Veneskrift på 70-årsdagen 9. juni 2013*. Oslo: 93–101.
- Munch, P.A. 1849. Nogle Ord til Overvejelse om vore brugelige Personsnavne,

- og om at holde vore nationale Navne i Agt og Ære. *Norsk Folke-Kalender for 1849*: 80–89.
- Munch, P. A. 1854. Fremdeles om Valget af Personsnavne, og Vedligeholdelsen af vore nationale Navne. *Norsk Folke-Kalender 1854*: 33–44.
- Munch, P. A. 1857. Om Betydningen af vore nationale Navne tilligemed Vink angaaende deres rette Skrivemaade og Udtale. *Norskt Maanedsskrift 1857*: 1–64, 122–166, 239–274, 346–373, 438–459, 481–498. (Optrykt i *Samlede Afhandlinger IV*. Kristiania og Kjøbenhavn 1876: 27–215.)
- NPL = *Norsk personnamleksikon*. Oslo. 1. utgåva 1982 ved Ola Stemshaug og Kristoffer Kruken. 2. utgåva 1995 og 3. utgåva 2013 ved Kristoffer Kruken.
- Poulsen, J. H. W. 1989. *Fólkanøvn. Úrval til leiðbeiningar. Málnevndarrit 1*. Tórshavn.
- Ramberg, K. R. 1981. *Døpenavn. Borre inklusive Horten 1710–1852. Horten 1860–1979*. (Utrykt hovudoppgåve). Trondheim.
- Vogt, S. 1991. Mødrene slægtsnavn brugt som første fornavn i dansk adel. *Studia anthroponymica Scandinavica* 9: 62–99.
- Aasen, I. 1878. *Norsk Navnebog* eller Samling af Mandsnavne og Kvinde-navne. (Ny utgåve 1997 ved Kristoffer Kruken og Terje Aarset. Høgskulen i Volda). Kristiania.

Summary: This article deals with the functional change of surnames into first names in Norway in the period 1740–1949. The tendency developed slowly through the 18th century and the first decades of the 19th century and had at this stage its central area in southern Norway. It gained momentum from 1850 onwards and got from that point of time a new geographical centre in the northern counties of Nordland and Troms. This region has later dominated the scene heavily. The names were sometimes drawn from the bearer’s own family, but mostly they seem to have been given as a kind of idol names, at least initially. The Norwegian name law (1923) made such use of surnames illegal, but a general decline can be observed long before that. All in all, the phenomenon is a marked 19th century trend of mainly north Norwegian character, but with some important southern elements as well.

Keywords: surnames as Christian names, naming after idols, 19th century, name geography.

Kristoffer Kruken
 Institutt for lingvistiske og nordiske studier
 Universitetet i Oslo
 kristoffer.kruken@iln.uio.no

Nya efternamn och förslag till ny lag om personnamn i Sverige

KATHARINA LEIBRING

Resumé: I den statliga utredningen Ny lag om personnamn (SOU 2013:35) ger Namnlagskommittén flera förslag till förändringar. Några av de viktigaste ändringsförslagen är att dubbla efternamn åter ska bli tillåtna, att de vanligaste efternamnen (med fler än 2 000 bärare, ca 470 namn) ska bli fria att anta för alla, och att det ska bli svårare att anta ett efternamn som är alltför likt ett redan existerande (förutom de fria efternamnen). Två andra nyheter är att all officiell namnhantering föreslås överföras till Skatteverket, och att alla ansökningar om nya namn, utom i självklara fall, ska ut sättas för språkvetenskaplig granskning. De här förslagen presenteras och diskuteras kortfattat i artikeln. Utifrån några efternamn som godkänts år 2012 jämförs nuvarande bedömning med det nya lagförslaget och några olikheter noteras.

Nyckelord: personnamnslag, Sverige, efternamn, namnbyten.

Inledning

Den 28 maj 2013 presenterade Namnlagskommittén sitt betänkande En ny lag om personnamn (härefter PNL) i utredningen Statens offentliga utredningar 2013:35. Till grund för betänkandet ligger en parlamentarisk utredning som arbetat sedan 2010 med uppgiften att se över hur den nuvarande lagen om personnamn (NL 1983) fungerat och komma med förslag till en ny och förbättrad lag. Betänkandet kommer säkert att diskuteras i många sammanhang, inte minst i den remissomgång som ska följa under hösten. I den här uppsatsen vill jag kort presentera några av nyheterna i utredningen som gäller efternamn och förmedla några tankar kring hur det nya lagförslaget kan komma att påverka Sveriges invånares beteenden i namnfrågor. Som bakgrund och åskådningmaterial använder jag mig av ett antal nytagna efternamn 2012.

Förslaget till ny personnamnslag

All personnamnsrelaterad myndighetsutövning föreslås (PNL: 30, § 28) samlas till Skatteverket; idag är ju ansvaret delat mellan Patent- och Registreringsverket (PRV) och Skatteverket. Motiveringen är att det ska bli större enhetlighet i bedömningarna och lättare för den enskilde att ansöka/anmäla om namnändring eller namnbyte. Några av de större förändringarna i förslaget till ny personnamnslag är att man föreslår att efternamn som har fler än 2 000 bärare (idag ca 470 namn) ska bli fria att anta (PNL: 27, § 13, sista stycket), att mellannamnen slopas (PNL: 19) samt att det ska bli tillåtet att bilda nya dubbla efternamn – med eller utan bindestreck (§ 9, 19). I det förra förslaget ansluter utredningen sig till de gällande namnlagarna i Danmark och Norge där namn med fler än 2 000 respektive 200 bärare är fria. Förslaget motiveras (PNL: 381) med att det är ”en väsentlig frihetsreform för medborgarna,” och att det dessutom har ”avsevärda administrativa fördelar”. Att de fria efternamnen kan ha en positiv integrationspolitisk betydelse och att de gör det lättare att byta namn för personer med skyddad identitet framhålls (PNL: 16).

Förbudet mot att bilda nya dubbla efternamn och att inte makar korsvis kunnat anta varandras mellannamn är något som NL 1983 starkt kritiserats för. Det har bl.a. fått till följd att makar ansökt om ett nytt efternamn som utgjorts av båda makarnas tidigare efternamn, men som av bärarna efter godkännandet skrivits med bindestreck mellan de två tidigare namnen. Ett exempel är namnet *Forsandrée*, antaget 2010 efter överklagande till Patentbesvärsträtten (PBR) (Brylla 2012: 30), som av namnbärarna nu skrivs *Fors-Andrée* (sökning på Internet 2013-06-26).

Ytterligare förändringar som föreslås är att det för alla namnförslag av Skatteverket ska inhämtas yttrande om namnens ”lämplighet från språklig, namnskyddsrättslig eller annan synpunkt” (PNL: 30, § 31) om det ”inte är uppenbart obehövt” (PNL a.st.), och att nytagna efternamn inte får vara förväxlingsbara med befintliga efternamn (PNL: 27, § 13). I dagens lagtext står ”lätt kan förväxlas” (NL § 13) så detta är en förstärkning av den enskildes namnskydd, vilket också framhålls i utredningen.

Efternamnsbyten 2012

Sverige är sedan länge ett land där många byter och nybildar efternamn. Förra året gjordes över 8 000 ansökningar till PRV – de flesta gällde dock stavningsändringar. Utifrån ansökningarna kungjordes drygt 1 000 namn såsom nybildade i Tidning för kungörelser om efternamn (TK). Jag har tittat närmare på de 524 namn som är upptagna i TK under andra halvåret 2012. Cirka 70 % av namnen innehåller vad som kan betecknas som svenskspråkiga eller

i svenskt namnskick etablerade namnelement. De flesta namn är sammansättningar där vissa namn dock är identiska med sammansatta appellativ, t.ex. *Lönnlöv*, *Tornseglare* och *Groblad*. Dessa namn får illustrera det stora inslaget av namnelement hämtade från naturen som finns i namnen antagna år 2012. Den långa traditionen i Sverige att nya namn inspireras av naturen fortsätter således – och det hade varit anmärkningsvärt annars. Som Eva Brylla påpekat (2012: 32) är dock detta att sammansatta meningsfulla appellativ gärna tas i bruk som efternamn ett ganska nytt fenomen. Det är nu helt vedertaget. Andra exempel på företeelsen från KT 2012 är *Bonnmora*, *Majvind* och *Regnskog*. Brylla (a.a.) har också visat att acceptansen för hur ett efternamn i Sverige kan se ut kraftigt har utsträckts sedan Tegnér's undersökning från 1882. Detta är inte minst avhängigt av att namnskatten har mångfaldigats genom invandring, internationalisering och andra impulser utifrån under de senaste hundra åren.

De vanligaste efterlederna i de nya namnen 2012 är *-berg* med nio namn, och *-gård*, *-lund*, *-löflöv*, *-sjö* samt *-vik* med sju vardera. Det är inget förvånande med dessa namnelement; de här namnlederna är alla bland de tjugo vanligaste i Efternamnsbasen 2000 och de är sedan länge så etablerade att de i de flesta fall förlorat sitt sakliga innehåll. Det är snarare i namnens förleder vi finner nya element och associationer. Den i särklass mest använda förleden 2012 är *Vinter-* (med stavningsvarianter) som inleder åtta olika namn: *Vinterdotter*, *Winterfell*, *Vinterfred*, *Vinterskrud*, *Vintersköld*, *Winterstrang*, *Vintervilja* samt *Vintherland*. Av de andra årstiderna finns endast höst i *Höstlycke*. De näst vanligaste förlederna är med fyra namn vardera *Alv-* (*Alvbjörk*, *Alvlund*, *Alvsilver*, *Alvtun*), *Lind-* (*Lindbrink*, *Lindinge*, *Lindsaga*, *Lindängel*), *Silver-* (*Silvereden*, *Silvernos*, *Silverrot*, *Silvertern*) och *Sol-* (*Solener*, *Solentin*, *Soljänta*, *Solnor*). En viss (natur)romantisk och ibland litterär touche vilar över de här namnen. Man kan komplettera det naturnära och romantiska med namnen *Åkerbris*, *Vilthjort*, *Drömhjärta*, *Månlycka* och *Gripenfrost*.

Med det sista namnet kommer vi över till de adelsliknande namnen – namn som innehåller heraldiska element. Sedan 1990 har det varit godkänt att anta utdöda släkters namn – något som flitigt utnyttjats under de senaste decennierna (Brylla 2005). Även under 2012 tycks Elgenstiernas *Svenska adelns ättartavlor* eller motsvarande källor ha kommit till användning för hugade namnbytare. Namnen *Plenningsköld*, *Sabelhierta* och *Trotzenfeldt*, där ätterna utslocknade på respektive 1680-talet, 1850-talet och 1733 (Elgenstierna 5: 167 f., 6: 661–664, 8: 385 f.), har fått nya bärare. Förutom dessa namn finns flera namn med adelsklingande (heraldiska) element som *Ehrengrip*, *Qvarnsköld* och *Wenersvärd*.

Bland de nytagna namnen 2012 finns vissa som för en utomstående framstår som lätt olämpliga i sin språkliga utformning, t.ex. namnen *Anderquim*,

Duccélius och *Theluxe* där uttalet inte alls är självklart, och namnet *Téenhäll* där accenten förvirrar.

Ett namn som tycks vara en sammansättning av två tidigare efternamn vid giftermål är *Bohletgäck*. Vid sökning på Internet (2013-06-26) förekommer formerna för samma personer som såväl *Bohlet Gäck* som *Bohlet-Gäck* (vanligast) och *Bohletgäck*. Den inte så vanliga företeelsen baklängesnamn (se Wiggen 2011) har vi också ett exempel på, nämligen *Nossroht* som är en palindrom till *Thorsson*. En av bärarna av namnet hette tidigare *Torsson* och namnet tycks också vara tillkommet vid giftermål (sökning på Nossroht Internet 2013-06-26).

Hur skulle nya personnamnslagen påverka?

Vad som händer med svenskarnas namnbytarbenägenhet vet vi inte, men åtminstone bärarna av namnet *Bohletgäck* skulle inte ha behövt byta sina tidigare namn *Bohlet* och *Gäck* om PNL går igenom. De skulle enkelt ha kunnat anmäla att de vill bära dubbla efternamn vid vigseln (eller senare). Somliga av de gamla utdöda (adels)namnen kommer att fortsätta få antas men namn, adliga eller inte, som tillhört en välbekant släkt kommer inte att få antas längre om man inte kan visa släktskap. Formuleringen ”allmänt känt” vill utredningen ersätta med ”historiskt känt” (PNL: 17). Här föreslås alltså en åtstramning. Utredningen påpekar (a.st.) att denna skärpning sker inte minst på grund av den snäva praxis som PBR tillämpat där endast namn upptagna i Nationalencyklopedin varit skyddade, vilket lett till protester (se om detta senast Olle Abrahamsson 2012: 156 f.).

Om den föreslagna språkliga granskningen skulle avråda från något av de ovan anförda namnen är oklart – en praxis måste utformas och formuleringen ”olämpligt ur språklig synpunkt” definieras. Namn ska enligt PNL (27: § 12, 3) uttryckligen bestå av ett ord (om det inte är fråga om dubbla efternamn), detta för att förhindra att s.k. prefixnamn ska kunna bildas. De 2012 godkända namnen *Deljung* och *Decroy* ser jag som tveksamma bildningar utifrån detta kriterium.

Att möjligheten att anta något av de idag ca 470 fria efternamnen kommer att utnyttjas är sannolikt, inte minst för personer som ansöker om skyddad identitet. Hur skärpningen från ”lätt kan förväxlas” till ”kan förväxlas” skulle ha påverkat de här studerade namnen kräver djupare studier – och framförallt att en praxis slås fast av Skatteverket och den språkliga expertisen för vad som enligt den nya personnamnslagen ska anses vara förväxlingsbart. PRV:s nuvarande praxis bygger på de regler och riktlinjer som finns beskrivna i Svensk namnbok 1964. Den är kodifierad i PRV:s *Förväxlingsregler för efternamn*, ett fyrasidigt dokument där såväl allmänna likheter som exempel på särskilda

förväxlingsbara namnelement förtecknas. Ett par nedslag i de nya namnen 2012 med utgångspunkt i denna praxis ger vid handen att namnen *Spårö* respektive *Fridelöv* är förväxlingsbara med de tidigare befintliga namnen *Spåre* och *Fridlöv*. Enligt förväxlingsreglerna är *e* och *ö* förväxlingsbara i obetonad stavelse, så också *e* med ingen vokal i mellanstavelse. De borde därför inte ha godkänts enligt nuvarande lag och ännu mindre enligt det nya lagförslaget. Det samma skulle enligt min uppfattning gälla namnet *Poschén*, som med uppsvensk supradental och obetonad första stavelse blir förväxlingsbart med *Borssén*. Ett namn som det i fjol godkända *Newgrayswan* ('ny grå svan') kan inte ses som ett ord, vilket är ett kriterium för godkända namn i PNL. Namnet är dessutom en olämplig bildning som inte följer något känt efternamnsmonster, varken svenskt eller engelskt.

Avslutning

Hur den nya personnamnslagen sist och slutligen kommer att vara utformad vet vi ännu inte. Den nuvarande namnlagen förändrades ganska kraftigt från utredning till definitiv lagtext (PNL: 182 ff.), delvis dock kanske på grund av att den utredningen inte var parlamentariskt sammansatt, vilket ju PNL har varit. En remissomgång väntar, och därefter behandling av Justitiedepartementet och i Riksdagen. I den här uppsatsen har jag dock utgått från utredningens grundförslag, och med exempel från nyantagna namn 2012 försökt utröna hur de skulle ha behandlats om den nya lagen gällt. Åtminstone ett namn, nämligen *Bohletgäck*, skulle inte ha behövt bildas, och några andra namnförslag skulle ha stupat på att de varit förväxlingsbara med redan existerande namn. Hur många av de nyskapade namnen som istället skulle ha ersatts av något av de föreslagna "fria" efternamnen är svårt att förutspå. Om lagförslaget går igenom kommer vi först om några år att se resultaten, då kanske i form av färre ansökningar om nya efternamn.

Källor

- Abrahamsson, O. 2012. Skall man få heta vad som helst? En namnlagsutredares dilemma. *Studia anthroponymica Scandinavica* 29: 147–163.
- Brylla, E. 2005. *Oxenhielm* men inte *de Svensson*. Om demokrati och namnstrukturer. I: Nyström, S. (red.). *Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick*. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. Uppsala: 77–88.
- Brylla, E. 2012. "... men *Rosenknopp*, *Rosentagg* kan ingen gärna kalla sig". Från Esaias Tegnér d.y. till dagens efternamnsbildning. I: Leibring, K.

- et al. (red.). *Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström på 60-årsdagen den 11 december 2012*. Uppsala: 25–34.
- Efternamnsdatabasen 2000*. Uttag från Statistiska Centralbyråns databas över efternamn burna i Sverige år 2000. (Förvaras i Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.)
- Elgenstierna, G. 1925–36. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser* 1–9. Stockholm.
- Förväxlingsregler för efternamn*. Arbetsmaterial vid Patent- och registreringsverkets namnenhet daterat 2011-09-20.
- NL = *Namnlag utfärdad den 24 juni 1982*. 1982. Stockholm. (Svensk författningssamling 1982: 670). – *Lag om ändring i namnlagen (1982: 670) utfärdad den 16 december 1982*. Stockholm.
- PBR = Patentbesvärsrätten.
- PNL 2013 = *En ny lag om personnamn*. Betänkande av Namnlagskommittén. Stockholm. (Statens offentliga utredningar 2013:35).
- PRV = Patent- och Registreringsverket.
- Svensk namnbok 1964*. Utarbetad av 1962 års släktnamnsskommitté. Stockholm. (Statens offentliga utredningar 1964:14).
- Tegnér, E. 1882. Om svenska familjenamn. *Nordisk tidskrift*.
- TK = *Tidning för kungörelser om efternamn*. Utg. av Patent- och registreringsverket, Stockholm. Numren utgivna juli – december 2012.
- Wiggen, G. 2011. Bakvendte personnavn. *Studia anthroponymica Scandinavica* 28: 107–130.

Summary: In this paper, some changes concerning the legislation of surnames in the recently proposed new law on personal names in Sweden are discussed. Some important new elements are that it will be allowed to form double surnames, that the most common surnames (with more than 2 000 bearers, around 470 names) will be "free" to take for anyone, and that it will be harder to take a name that is too similar to an existing surname (apart from the "free" names). The proposed law also stipulates that all new name suggestions are to be subject to linguistic approval. With the help of name examples taken from new surnames passed in 2012, the ruling under the present name law is contrasted to that in the new proposed law and some different results are noted.

Keywords: names law, Sweden, surnames, name changes.

Katharina Leibring
 Institutet för språk och folkminnen
 Namnarkivet i Uppsala
 Katharina.Leibring@sofi.se

“Tað sær hvørt barn”

Om nogle af mælkebøttens danske og nordatlantiske navne

JONNA LOUIS-JENSEN

Úrtak: Greinin viðger trý ólík növn á plantuni *Taraxacum* á trimum norðurlandamálum: fœr. *biðiskinn*, da. *mælkebøtte* og ísl. *biðukolla*. Tað er eyðsæð, at navnið *biðiskinn* á føroyskum barnamáli er sprottið av, at blómubotnurin á plantuni, eftir at fræið er farið av, er meinlíkur einari mjólkardyllu, sum rakað lambsskinn er bundið útyvir (sb. Rasmussen 1950). Hini tvey növnini, tað danska og tað íslenska, munnu eisini vera íkomin á hendan hátt (sb. Lange 1960), hóast einki beint prógv er fyri, at rakað lambsskinn hevur verið nýtt sum lok aðrastaðni enn í Føroyum. Um so er, man ísl. orðaformurin *biðukolla* vera eldri enn tilbrigdið *bifu-* ella *bifikolla*.

Lyklaorð: Norðurlenskt plantunövn, *biðiskinn*, *biðukolla*, *mælkebøtte*.

Ukrudtsplantan *Taraxacum* har mange navne på de nordiske sprog, nogle mere officielle end andre, som f. eks. no. *løvetann*, sv. *maskros*, da. *mælkebøtte* (gerne med bestemmelsen *Fandens*), ísl. *fifill* og fær. *hagasólja*. Her skal det handle om navne der hentyder til et bestemt stadium i plantens udvikling. Efter at blomstringen og fnokspredningen er forbi, kan planten på islandsk kaldes *biðukolla*, og på færøsk *biðigras* eller *biðiskinn*. Om en mulig etymologi til det islandske navn har Ásgeir Bl. Magnússon skrevet (1989: 54), se nærmere nedenfor. Om det færøske navn *biðiskinn* skriver Rasmus Rasmussen (1950: 28) at selv om det først er kommet på tryk i 1908, må det vistnok være gammelt på Færøerne. Rasmussen 1950 nævner ikke *biðigras*, men dette navn anføres i Patursson og Rasmussen 1928 med oplysning om at det er kommet fra Mikkjal á Ryggi (og kan være en neologisme). Begge navne findes i den nye *Føroysk Orðabók* (1998), *biðiskinn* 2 (“hagasólja sum fræið er farið av”) med tilføjelsen *barn(amál)*.

Inden jeg fortsætter ad dette spor, vil jeg tillade mig at fortælle om en personlig oplevelse der gjorde et stærkt indtryk på mig.

For snart mange år siden så jeg i en udstillingsmontre på Føroya Fornminnissavn forskelligt husgeråd fra den færøske bondekultur, blandt andet en mælkespand af træ af den slags som kvinderne (*neytakonurnar*) bar mælken hjem i fra udmarken. Sådant en spand hedder et *biði*, og for at mælken ikke skulle skvulpe over under transporten, bandt man et raget lammeskind over det som låg; sådan et skind hedder logisk nok et *biðiskinn*.

Det der slog mig ved synet af den færøske mælkespand med det hvide, prikkede skind over, var at den grangivelig lignede en forstørret udgave af en afblomstret *Taraxacum*, efter at frøene er fløjet ud i vejr og vind og den nøgne kurv bund står tilbage. Pludselig begreb jeg hvorfor planten har fået navnet *mælkebøtte* på dansk; nogen i fladelandet måtte have set den samme lighed som jeg så der på museet med mine egne øjne. Men hvornår i Danmarkshistorien har man brugt at binde et raget lammeskind over en mælkespand som låg? Uden at vide noget bestemt om det vil jeg gætte på at det må være adskillige hundrede år siden, selv om plantenavnet (*Fandens*) *mælkebøtte* ikke er belagt før 1805 (Lange, 1960: 683).

Næste dag fortalte jeg Jóhan Hendrik W. Poulsen, som i den periode var min kollega på Føroyamálsdeildin, om min, som jeg troede, storartede opdagelse, og blev mødt med en tør bemærkning fra ordbogsmanden Jóhan Hendrik: “Tað sær hvørt barn.” Set i bagklogskabens klare lys tror jeg nok at bemærkningen var ment som en høfligt formuleret konstatering af min beklagelige uvidenhed om færøske plantenavne, men dengang tog jeg den bogstaveligt og tænkte i mit stille sind at den i al fald ikke kunne gælde danske børn, som plejer at få at vide at navnet *mælkebøtte* skyldes den hvidlige plantesaft i de hule stængler. De børn som Jóhan Hendrik havde i tankerne, var måske ikke engang nutidens færøske børn, som må antages først og fremmest at kende planten under navnet *hagasólja*, og som vel også bedst kender mælkespande af træ fra museumsbesøg.

Da jeg omsider fik slået efter i Johan Langes store værk *Ordbog over Danmarks plantenavne* I-III (Lange, 1959-60), viste det sig at man her finder samme forklaring på plantenavnet *mælkebøtte* som den der så pludseligt og uforglemmeligt gik op for mig på det færøske museum. Lange anfører foruden (*Fandens*) *mælkebøtte* også fær. *biðiskinn* (efter Patursson og Rasmussen 1928: 76) og isl. *biðukolla*, og forklarer at “foruden til mælkesaften i plantens forskellige dele synes navnene at sigte til den nøgne frugt bunds lighed med skindoverbindingen på en (træ)mælkespand, således som den endnu kan ses i anvendelse på Færøerne [...]; foranstaltningen, der

åbenbart også har været kendt i Danmark, tjener især til at hindre mælken i at skulpe over under transporten fx. hjem fra marken.” (Forkortelser i citatet stiltiende opløst). En lignende forklaring ses i Rasmussen 1950, 28: “Blómubotnurin á hesari plantu er so meinlíkur einari mjólkadyllu, tá ið biðiskinnið er bundið útyvir, at tað ivaleytt er hetta, sum navnið er runnið upp av.” I modsætning til Lange 1960 tvivler Rasmussen 1950 imidlertid på at den danske betegnelse *mælkebøtte* har noget med skindet at gøre: “tað er heilt óvist, um hesi nøvn [*mælkebøtte* og *Fandens mælkebøtte*] hava nakað við biðiskinnið at gera. Heldur munu tey sipa til hina mjólkakendu sevu, sum er í legginum á hagasóljuni (*Taraxacum*).” Det stærke indtryk som jeg fik af min oplevelse på det færøske museum, får mig ikke desto mindre til at holde fast ved den overbevisning at det danske navn *mælkebøtte* må være ældgammelt og givet af en person (et barn?) der har set ligheden mellem plantens nøgne kurv bund og det ragede lammeskind der var bundet over en mælkespand. En lignende barnlig fascination af naturens ‘miniatureversioner’ af velkendte hverdagsredskaber ses i plantenavnet *padderok* (*Equisetum*). Padderokkens blege vårs kud med sporehuset for enden af stilken kan minde om en gammeldags håndrok med en stor uldtot i øverste ende. I forskellige opslagsværker, bl. a. Lange 1959, 532, forklares navnet ganske vist med ligheden med en håndten, men eftersom det opviklede garn på en håndten sidder nederst og ikke øverst på redskabet, er denne forklaring mindre sandsynlig, selv om en vis terminologisk sammenblanding mellem håndrokke og håndtene ikke er ukendt, f. eks. kan eng. *distaff* have begge betydninger. Forleddet *padde-* er nedsættende, idet det angiver rokkens “uansendelighed som spinderedskab for mennesker” (*ibid.*), og noget lignende gælder formentlig bestemmelsen *Fandens*.

Det er ikke helt let at anbringe isl. *biðukolla* i dette billede. Lange 1960 sammenstiller isl. *biðukolla* og sideformen *bifu-*, *bifukolla* med fær. *biðiskinn* i betydningen ‘afblomstret mælkebøtte’, hvoraf det fremgår at han anser formen med /ð/ for primær i forhold til formen med /f/. Derimod antager Ásgeir Bl. Magnússon (1989: 54) den modsatte udvikling, dvs. at *bifukolla*, som egentlig ifølge Ásgeir skulle betyde “blóm með titrandi koll”, skulle være blevet til *biðukolla*, “e.t.v. meðfram vegna líkingar blómkörfunnar við biðu”. (En *biða* f. er et trækar til opbevaring af *skyr*; ifølge Blöndals islandsk-danske ordbog hedder en sådan beholder en *biða* på Østlandet, men en *kolla* på Nordlandet; den er smallest foroven og kan for så vidt minde om den afblomstrede blomsterkurv på en mælkebøtte; at sammensætningen *biðukolla* skulle kunne bruges i betydningen *skyrkolla*, som hævdede af Ásgeir Bl. Magnússon (1989: 54), har ikke kunnet bekræftes). Hvis man antager denne udvikling, afskærer man

imidlertid forbindelsen til det færøske plantenavn, som Ásgeir Bl. Magnússon ikke synes at have været opmærksom på.

Endnu et argument mod Ásgeir Bl. Magnússons hypotese er at den ældst belagte form af det islandske plantenavn ifølge *Orðabók Háskólans* er *biðukolla*, ikke *bifu*-. Formen findes i Jón Egilssons *Biskupa-annálar* fra 1500-tallet (*Safn til sögu Íslands* I, 1856: 95). Her fortælles det at da Islands sidste katolske biskop, Jón Arason, for anden gang var på vej til domkirken i Skálholt i modreformatorisk ærinde (1550), tilbød en tysker der befandt sig i bispegården, at skyde biskoppen hvis man ville udpege ham i det samlede selskab. De tilstedeværende mente at det ville han ikke være i stand til, men han demonstrerede straks sin skydefærdighed ved at skyde “márjöttlu [dvs. maríuerlu ‘vipstjært’] á kirkjunni, og hárið af byðukollu norður hjá Viðar-mannahúsi”. Her må der ganske vist menes hvad der på dansk betegnes som en *dunbolle*, altså et stadium af mælkebøtens afblomstring der går forud for det der på færøsk kan betegnes med ordet *biðiskinn*, men jeg finder det ikke desto mindre vanskeligt at tro andet end at der må være sammenhæng mellem det færøske og det islandske ord.

Der er så vidt jeg ved ingen belæg for at man på Island har brugt et raget lammeskind som dække over en *biða*, lige så lidt som for at en *biða* har været brugt til frisk mælk. Alligevel vil jeg driste mig til, i mangel af bedre og med alle tænkelige forbehold, at fremsætte et forslag til forklaring: isl. *biðukolla* kunne muligvis tænkes at være en forkortelse af et **biðuskinnskolla*, en forkortelse af samme art som da. *kanarie(fugle)gul* og *korn(blomst)blå*, se ODS IX, sp. 1184 og XI, sp. 116. (Andetleddet er næppe synonymt med *biða*, som antaget af Lange 1960: 682, men kan have betydningen ‘hoved’, jf. blomsternavnet *blákolla*). Jeg kender ganske vist ingen islandske eksempler på denne type forkortelse, men de findes måske, hvis man leder længe nok.

Citeret og benyttet litteratur

Ásgeir Bl. Magnússon 1989. Íslensk orðsifjabók. Reykjavík.

Biskupa-annálar Jóns Egilssonar. I: Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju I 1856. Hið íslenska bókmentafélag. Kaupmannahöfn.

Føroysk orðabók 1998. Føroya Fróðskaparfelag og Fróðskaparsetur Føroya. Tórshavn.

Lange, J. 1959-61. *Ordbog over Danmarks plantnavne* I-III. København.

Ordbog over det danske Sprog (ODS) 1919-1956. København.

Orðabók Háskólans. Ritmálssafn. www.lexis.hi.is.

Patursson, G. og Rasmussen, R. 1928. *Føroysk plontunøvn, Varðin* VIII: 72-89. 139-156. Tórshavn.

Rasmussen, R. 1950. *Føroysk plantunøvn*. Tórshavn.
Sigfús Blöndal 1920-24. *Islandsk-dansk ordbog*. Reykjavík.

Abstract: The topic of this article is three different names in three Nordic languages of the plant *Taraxacum*, Far. *biðiskinn*, Dan. *mælkebøtte* and Icel. *biðukolla*. It is obvious that the Far. name *biðiskinn* originated because of the similarity of the *torus*, after the plant has ceased flowering, to the shaved lambskin traditionally used in the Faroes for tying over a wooden milkpail (Rasmussen 1950), but the same may apply to the Danish and Icelandic names (Lange 1960). The author further argues for Icel. *biðukolla* being an older form of the name than *bifukolla/bifikolla*.

Keywords: Nordic plant names, *biðiskinn*, *biðukolla*, *mælkebøtte*.

Jonna Louis-Jensen
Den Arnamagnæanske Samling
Nordisk Forskningsinstitut
Københavns Universitet
jlj@hum.ku.dk

Skalden Ragnvald jarl

GUDLAUG NEDRELID

Samandrag: Kale Kollsson, fødd ca 1100, anten på Jæren, på Lista eller i Fjære (Grimstad), vart jarl over Orknøyane etter morbror sin, sankt Magnus. Namnet Ragnvald tok han etter ein kjend orknøyning. Ragnvald er kjend som kyrkjebyggjar og krossfarar, og etter han fall i 1158, vart han rekna som heilag. Det heiter seg at han jamvel vart kanonisert av paven. Men han blir ogso hugsa for at han dikta *Háttalykill* saman med Hall¹ Torarinsson. «Dikteren har vært en skolelærd mann; mange av finessene er ikke funnet i skaldskap før hans tid», skriv Anne Holtsmark i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. I tillegg inneheld skaldekorpuset ogso meir enn 30 *lausaviser* som er tilskrivne Ragnvald. Her blir det særleg fokusert på kjenningane i Ragnvalds lausaviser. Kjenningssystemet var gjennomsyra av heidensk mytologi og gamle segner, og heller ikkje det seinare heilagmannet avstod frå å bruka heidenske motiv i kjenningane sine.

Nøkkelord: Ragnvald jarl, skaldedikt, kjenningar.

Inngang

Kale Kollsson, fødd ca 1100, anten på Jæren, på Lista eller i Fjære (Grimstad), vart jarl over Orknøyane etter morbror sin, sankt Magnus. Namnet Ragnvald tok han etter ein kjend orknøyning. Ragnvald er kjend som kyrkjebyggjar og krossfarar, og etter han fall i 1158, vart han rekna som heilag. Det heiter seg at han jamvel vart kanonisert av paven. Men han blir ogso hugsa for at han dikta *Háttalykill* (jf. Jón Helgason og Holtsmark) saman med Hall Torarinsson. *Háttalykill* er lykel til versemål, og kvadet inneheld 40 versemål som blir demonstrerte i 80 strofer om 40 kongar og heltar. «Dikteren har vært en skolelærd mann; mange av finessene er ikke funnet i skaldskap

---

¹ Namna blir attgjevne i nynorske former, bortsett frå i direkte sitat

før hans tid», skriv Anne Holtmark i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* (KLMN 6: 243). I tillegg inneheld skaldekorpuset også meir enn 30 *lausavísur* som er tilskrivne Ragnvald. Norrøne dikt var kjenneteikna av poetisk språk, med *heite* (norr. *heiti*) og *kjenningar* (norr. *kenningar*). Her blir det særleg fokusert på kjenningane i Ragnvalds vers. Kjenningssystemet var gjennomsyra av heiden mytologi og gamle segner, og heller ikkje det seinare heilagmannet avstod frå å bruka heidne motiv i kjenningane sine, sjølv om Bibire seier at «his use of kennings with mythological content is very limited and normally seems to be directed with derogatory implications» (1984: 97).

Om norrøn poesi

Norrøne vers hadde normalt ikkje enderim, og rekkjefylgja på orda var veldig «fri». Men strofene hadde andre rimtypar, og ordfylgja var ikkje tilfeldig. Den enklaste rimtypen var stavrimet, der konsonantar rima med same konsonant som seg sjøve, og vokalar rima med andre vokalar enn seg sjøve. To og to linjer rima, med ein eller to stavar i a-linja, og ein hovudstav i b-linja. I vers av den meir føreseggjorde typen var det også innrim, *hendingar*. Dei var av to slag, skothending (halvrim) og adalhending (heilrim). I begge endar siste trykkstavinga i linja og ei anna trykkstaving i den same linja med same konsonant-elementet. I skothending er berre konsonantelementet likt, om også rotvokalen er lik, er det adalhending. Skothending og adalhending skulle veksla i annakvar linje, med skothending i a-linja og adalhending i b-linja. I tillegg skulle stavingar som bar innrimet, helst ha same lengd.

Slik blei det mykje å passa på, og det er ikkje merkeleg at dei ofte laut gje avkall på naturleg rekkjefylgje på orda. Derfor er det fyrste ein må gjera å ta opp strofen, laga ei grammatisk akseptabel rekkjefylgje, og tolka kjenningane.² Det siste kan vera lettare sagt enn gjort, i somme tilfelle. I fyrste halvdel av 1800-talet skreiv Sveinbjörn Egilsson *Lexikon Poeticum. Ordbog over det norsk-islandske Skjaldesprog*. Dette er ei ordbok over heite og vanlege ord i kjenningar. Ho kom på trykk i 1913, utgjeven av Finnur Jónsson, og ho er framleis eit standardverk (heretter forkorta LP).

Om heite og kjenningar

Eit *heite* er eit synonym, eit anna og mindre vanleg ord for tingen. Døme frå det moderne språket kan vera par som *hest og gangar*, eller *kone og viv*. Ein *kjenning* er ein korrigert metafor, ei slags ordgåte. Eit velbrukt moderne døme

2 I ei *oppteken* strofe blir strofa dermed attgjeven med «normalisert» ordfølge etter vanleg norrøn prosasyntaks. I dei opptekne strofene som blir siterte nedanfor, er det også brukt norrøn normalortografi.

er frasen ørkenens skip, eller ørkenskipet, som betyr *kamel*. Her er *grunnordet* skip, medan *kjenneordet* er ørken. Skip finst ikkje i ørkenen, so svaret på gåta er kamelen, som her er *tydeordet*. Grunnordet og tydeordet har noko til felles, både skip og kamel fraktar ting. I norrønt kan skip bli omskrive med hest og alle slags synonym for hest. Når det i norrøne dikt står om Naust-Blakken, må me tenkja at hestar står ikkje i nauset, der står skipet. Det som blir omskrive med kjenningar, er særleg skip, våpen, strid, gull, krigar, hovding, mann, kvinne og skaldskap. Det var reglar for korleis det skulle gjerast, til dømes kunne alle ord for tre som er hankjønnsord, gå inn som grunnord i mannskjenningar, typen *sverdets ask*, og alle treslag som er hokjønnsord i kvinnekjenningar, typen *gullets eik* (Meissner 1921: 399, Faulkes 1998 1: 40, 63). Alle ord for våpen kunne vera kjenneord i mannskjenningar (Meissner 1921: 311 ff., Faulkes 1998 1: 40). Ord for gull og smykke kan vera kjenneord i både manns- og kvinnekjenningar (Faulkes 1998 1: 40), men dei er vanlegast i kvinnekjenningar (Meissner 1921: 400).

Ein kunne ogso lata det eine ordet i kjenningen vera ein ny kjenning. Om me brukar ein enkel kjenning som havets hest, og erstattar kjenneleddet hav med ein ny kjenning, bylgjas land, blir det bylgjelandets hest. Tydeordet er framleis *skip*. Ein kan driva det vidare, og laga ein ny kjenning for bylgje. Bylgja er dotter til gudeparet Egir og Ran, og *Rans dotters lands hest* er ein fireledda kjenning for skip. Heiden mytologi kjem inn på den måten at alle gudar kan vera grunnord i kjenningar for mann, krigar og konge, og alle gudinner og norner og diser i kjenningar for kvinner (Faulkes 1998 1: 40). Det å produsera, forstå og gjennomskoda kjenningane kravde kjennskap til mytologi og gamle segner. Derfor sat Snorre Sturlason midt i den kristne høg mellomalderen og skreiv si lærebok i skaldskap (*Edda*), kjend som Snorre-Edda, der historier om dei heidne gudane er ein stor og viktig del av innhaldet, særleg i *Gylfaginning*, men ogso i *Skaldskaparmál*. Snorre hadde ogso med ein versemålskatalog, *Háttatal*, som inneheldt hundre strofer. *Háttalykill* var eit førebilete for Snorres verk (Holm-Olsen 1925: 251).

Nokre av Ragnvalds lausaviser

Lat oss sjå på nokre døme på Ragnvalds vers, og starta med ei strofe som han skal ha dikta før *Háttalykill*, nemleg kommentaren til Ragna i Rinanseiy då ho kom til jarlen for å be om opphald for Hall Torarinsson, han som seinare vart medforfattaren av *Háttalykill*. Ho hadde på seg eit raudt hovudplagg av hestehår. Då kvad Ragnvald fylgjande strofe, her attgjeven i Anne Holtsmark gjendikting til riksmål: *Fordums alle fine/ fruier prydet hodet/ med edelt skaut – ordet/ øder av gull svikter –/ nå har den armfagre/ bundet om sin nakke/*

merretagl! Den kvinnen/ kler seg i skrud for hærmenn (1970: 132). Me kan samanlikna med andre omsetjingar og gjendiktingar.³

Gjendikting til landsmål ved Gustav Indrebø: *Hovud-duk på hovudet/ plar alle kvinnfolk hava/ det hev eg alltid høyr, —/ det vil eg beint ut segja./ Men no bind ei kone/ rundt kring nakken på seg/ merra-tagl til prydnad/ og bræser seg med det* (1929: 164).

Gjendikting til engelsk ved Hermann Pálsson & Paul Edwards (1978): *So, no sweet-talk:/ time surely was when/ the queenly ones covered/ heads with a kerchief?/ Now this marry matron/ ties a mare's/ tail – she is teasing me – / to her top-knot* (1978: 149).

Omsetjing til dansk ved Finnur Jónsson: *Altid har jeg hørt, at alle kvinder har omviklet deres hoved med hovedduge — manden (jeg) vil ikke bruge bløde ord —; nu binder kvinden en hoppers hale om sin nakke; og det pryder hun sig med overfor krigeren (mig)* (1912 B I: 480).

Omsetjing til engelsk med oppløyste kjenningar ved Judith Jesch: *I have always understood that all women wrapped themselves in headdresses of snakesupport [GOLD]; the murderer of neck-ornaments [GENEROUS MAN = Røgnvaldr] will not be gentle in his speech. Now the Hlökk <valkyrie> of the hawk-land [Arm > WOMAN = Ragna] ties a mare's tail around her neck; the lady got dressed up for the feeder of the wound-gosling [RAVEN/ EAGLE>warrior = Røgnvaldr]* (2009: 581).

Oppteken strofe (sjå ovanfor, note 1) ved Finnur Jónsson: *Aldr hefk frétt þats allar konur feldu faldstalls höfuðdukum — menja myrðir verðrat mjúk-ordr, — nú tér haukstrindar Hlökk binda merar tagli of hnakka sér við bræði bengagls* (1912 B I: 480).

Original ved Finnur Jónsson: *Aldr hefig frett þar er feldu/ fránstallz konur alla/ verðat menia myrdir/ mik-óröz höfud dvkum/ nu tór hlökk vm hnakka/ haukstrindar ser binda/ skriðist Brvör við bröði/ bengaglz merar tagli* (1912 A I: 506).

Dette er ein strofe med alt på plass, to rimstavar i A-linja og hovudstav i B-linja og veksling mellom skothending i a-linja og adalhending i b-linja. Her er mange kjenningar, og somme av dei er fleirledda. Ordet *fránstall* er eit omdiskutert tilfelle, og mange har prøvt å tolka eller retta det. Finnur Jonson retta til *faldstall*, då blir det hovud, og me ser at fleire av omsetjarane fylgjer hans tolking («hovudduk», «edelt skaut», «kerchief»). Men Judith Jesch held på *fránstall*, som er ein gullkjenning. *Stallr* er der noko er plassert (gudebilete,

3 Termen *gjendikting* er her brukt om omsetjing som ogso har med metriske verkemiddel som t.d. stavrim, medan omsetjing berre gjev att innhaldet.

skipsmast eller husdyr, Heggstad m. fl. 1997: 407), men i kjenningar er ordet ogso brukt som underlag for noko i vidare tyding (LP: 532) og *fránn* (a.) er skarp, lysande, «og bruges særlig som epitet til slangens flimrende udseende» (LP: 150). Det er brukt som føreledd i samansetjinga *fránból*, «ormens leie» (ibid.). Jesch tolkar *fránstall* som ein parallell. For å få ormestallen (eksplisitt nemnd i LP: 532) til å bli gull, må ein kjenna segna om Sigurd Fávnesbane. Ormen Fávne låg og ruga på gullet, og derfor kan alle ord for ormeplass gå inn som kjenneord i gullkjenningar (Meissner, 1921: 237 f.). Hovudpynt av gull står dermed i kontrast til det som Ragna har på hovudet, som ifylgje Ragnvald er av merratagl.

Judith Jesch har løyst opp kjenningane for oss, den neste er *menja myrðir*. Dette er ein typisk hovdingkjenning, *men* er halssmykke, og *myrðir* er mordar. Alle ord for gull og sylv, herunder smykke som ring og *men*, kan vera kjenneord i hovdingkjenningar, og grunnordet er då eit substantiv som fortel om ein som øydslar, øydelegg, tyner og drep rikdommen. Det gjer han på den måten at han deler ut gullet til mennene sine (jf. Fidjestøl, 1984). Kjenningar som ringtynar og guldrepar er derfor typiske for hovding. Hovdingen her er Ragnvald sjølv.

Deretter kjem ein kjenning som inneheldt eit valkyrienamn, *Hlökk*, grunnord i kvinnekjenningen. Her refererer Ragnvald til heiden mytologi. Kjenneordet *haukstrind* er ein ny kjenning. *Strind* er land, haukland er ei omskriving for falkeland, som er ein kjenning for arm. Falkens land eller grunn er armen, fordi jaktfalken sit på armen til falkonæren. Tydeordet på dette nivået er arm. Då treng me å vita at *arm* kan vera kjenneord i kvinnekjenningar. Arm er ikkje ein spesifikt kvinneleg kroppsdel, men det er ei kjensgjerning at arm kan brukast på den måten. Meissner forklarar dette med at grunnordet i ein gullkjenning av typen «armens eld» har vorte utelate, og berre kjenneordet står att, «sodaß die Frau durch Hand oder Arm bestimmt wird» (Meissner, 1921: 400).

Den siste kjenningen er *bræði bengagls*. Grunnordet *bræðir* er ein som føder, gjev mat, forar, «fødegiver i kenninger for kriger» (LP: 68). Kjenneordet er igjen ein ny kjenning, *ben* = sår, sår generelt og banesår spesielt, og *gagl* = fugl, nærare bestemt «gæsling, hyppig i kenninger for ravne» (LP: 166). Slik blir «sårgæsling» ramn, og ramnens fødegjevar er krigaren, atter ein gong Ragnvald sjølv. Ein slik kjenning verkar ikkje spesielt mild og kristeleg, men han er typisk for det tradisjonelle skaldespråket, der likdyra spelte ei prominent rolle (jf. Fidjestøl, 1982: 200 ff.). Strofen inneheld fire kjenningar, to av dei er fleirledda. Og dette er ei lausavise, som Ragnvald iflg. *Orkneyinga-saga* lira av seg, på ståande fot.

Ei anna, etter seiande spontan, strofe, er den som Ragnvald skal ha ytra

etter han berga seg frå eit forlis ved Shetland, her attgjeven i Anne Holtsmarks gjendikting til riksmål: «*Rundsmidd ring jeg henger/ raskt på falkens galge/, kvinnens arm, jeg lønner/ med Odins drikk, med skaldskap./ Den gullprydete glutton/ gledet meg så jeg knipset/ med de mødige fingre/ som modig nyss holdt åren*» (1970: 140).

Omsetjing til dansk ved Finnur Jónsson: *Jeg hænger den ved hammeren buede ring på den nedhængende hånd; jeg gør et lige vers; således har kvinden gjort mig glad, at jeg leger med mine fingre* (1912 B I: 480).

Oppteken strofe ved Finnur Jónsson: *Hengik hamri kringðan ginnungs brúar linna á hanga-galga tangar; réttum Grímnis sylg; svá hefr hellis Gauta glóraddar þella gladdan mik, at leikk við mínar gaglfellis lóns lautir.* (1912 B I: 480 f.)

Original ved Finnur Jónsson: *Hengi ek hamri kringðann/ hanga riupu tangar/ grymnis sylgs a galga/ Ginnungs bruar linna/ sua hefir glóraddar gladdan/ Galgfellis mig þella/ lons at ek leik við minar/ laurir (sic) hellis gaura.* (1912 A I: 506).

Omsetjing til engelsk ved Judith Jesch: *I hang a snake of the bridge of the hawk [ARM > ARM-RING], made round by the hammer, on the gallows of the tongs [ARM]; we [I] reveal the drink of the Grímnir <giant> of hanged ones [Óðinn = POETRY]. The fir-tree of the gleaming-voice of the Gautar of the cave [GIANTS> GOLD >WOMAN] has gladdened me so much, that I play with my hollows of the backward-bending feller of the lagoon [OAR> HANDS]* (2009: 583).

Oppteken strofe ved Judith Jesch: *Hengik linna brúar ginnungs, kringðan hamri, á galga tangar; rjúfum sylg Grímnis hanga. Þella glóraddar Gauta hellis hefr gladdan mik svá, at leikk við mínar lautir gagfellis⁴ lóns* (2009: 583).

Original strofe ved Judith Jesch: *Hengik hamri kringðan/ (hanga rjúfum) tangar/ (Grímnis sylg) á galga/ ginnungs brúar linna./ Svá hefr glóraddar gladdan,/ gagfellis, mik þella,/ lóns, at leikk við mínar/ lautir, hellis Gauta* (2009: 583).

Dette er kanskje den mest «odinske» av alle Ragnvalds lausaviser. Heller ikkje denne strofa er det full konsensus om. Judith Jesch skil lag med Finnur Jónsson på fleire punkt, og sluttar seg til Ernst A. Kock i somme høve. Ho drøftar divergensane utførleg, med tilvisingar til tidlegare diskusjon (2009: 583 f.). Men den fyrste kjenningen i den opptekne strofa, *linna brúar ginnungs*,

4 Finnur Jónsson har *galgfellis* (R702) i teksten og *gagfellis* (Fl) i variantapparatet, medan Jesch gjer det motsett. Forma har noko å seia for tolkinga.

er dei samde om, *brúar ginnungs* er ein kjenning for arm, *ginnungr* er hauk, hauk er synonym for falk, og falkebru er arm. *Linni* (her i oblik form, *linna*) er orm, og arm-ormen som er gjord rund med hammaren, er ring.

Der stansar semja, for Finnur Jónsson tek *hanga* med i ein del av kjenningen for hand, *hanga-galga tangar*, «den galge, som holder tangen», ein frase som er utan analogi (Meissner, 1921:141). Jesch fylgjer Kock 1925 på dette punktet, og flytter *hanga* til neste kjenning, som då blir *sylg Grímnis hanga*, «den hengdes jotundrikk», som er skaldskapen. Sidan *Grímnir* kan vera både Odins-heite og namn på jotun (Faulkes, 1998b: 466), kan ein få til skaldskapskjenningen på fleire måtar. Finnur Jónsson har lese det som Odins-heite, *Grímnis sylg*, Odins drikk, skaldskapen (Meissner, 1921: 428 f.). Jesch fylgjer Kock, som drøftar kjenningen og minner om at *Grímnir* ogso kan vera jotunnamn (1925: 115 f.), «the drink of the Grímnir <giant> of hanged ones [=Óðinn >POETRY]», og Jesch uttrykkjer eksplisitt at ho foretrekkjer den løysinga (2009: 584). Anten kjenningen er to- eller treledda, er dei fleste samde om at tydeordet er skaldskapen. Men ogso verbet valdar problem. Me ser at Finnur Jónsson har emendert til *réttum*, medan Jesch held på *rjúfum*, avsløra, openberra. E.A. Kock har *rjúpum* (1946: 235), «an otherwise unrecorded verb» (Jesch, 2009: 584), men det er belagt i originalhandskriftet (Finnur Jónsson, 1912 AI: 506). Finnbogi Guðmundsson les *rjúpu* som substantivet (1965: 195 f.), og Bibire fylgjer han (1988: 228 f.), men Jesch har ikkje tiltru til den tolkinga (2009: 584). Tong-galgen er hand eller arm, parallelt med at sverdets galge er arm (LP: 167). Meissner sorterer kjenneord for hand og arm i fire grupper, der våpen og verktoy (som Meissner plasserer i parentes) er gruppe fire (1921: 139).

I neste halvstrofe kjem ein kvinnekjenning, Þella glóráddar Gauta hellis (Jesch), eller med moderne ordfylgje, *hellis Gauta glóráddar þella* (Finnur Jónsson). Grunnordet er þella, furu, vanleg i kvinnekjenningar. Kjenneord i slike er ofte ord eller kjenningar for gull og smykke, her *glóráddar Gauta hellis*, ein ny kjenning. På dette nivået er det *glórødd* «lysende stemme» (LP: 188) som er grunnord, medan substantivfrasen *Gauta hellis*, jotnar, er kjenneord, og gull er tydeordet (Faulkes, 1998 1: 44 f.). Dette er fordi jotunbrørne Þjasi, Iði og Gangr mælte opp gull i munnfullar då dei delte arv etter den rike far sin (Faulkes, 1998: 3). Til sist er *Gauta hellis* ogso ein kjenning. I LP finn me *hellis Gautar* for «jætter» med kjenningen her brukt som døme, både under *gautar*, «beboere» og under Odins-heitet *Gautr* (LP: 173). Jotnane bur som kjent i hellerar.

I den siste kjenningen, *lautir ga(l)gfellis lóns*, skal tydeordet vera hender. So langt er dei fleste samde «although this is sometimes translated ‘fingers’ (e.g. Skj B), meanings of this word suggest rather the palms of the hand»

(Jesch 2009: 584). Ordet *laut* (f.) er fordjupning, dal (men ogso land), «her må *l-ir* tage sigte på håndens indre, den hule hånd, der fremkommer ved fingrenes krumning» (LP: 360), og det er vist til *lón* (f.), der me finn same dømet. Her lærer me at *gaglfellis lón* er «høgens lón, arm (lón her brugt identisk med ‘jord’)» (LP: 382). Vidare blir *gaglfellis* (m.) omsett med «gæslingedreber, høg», med same dømet, og ein parentetisk bemerkning om at *lón* ikkje er særleg velvalt her (LP: 166), noko ein kan halda med i, sidan det vanlegvis betyr vatn og ikkje land. Judith Jesch tolkar derimot *gagfellis* som sverd, «the backwardbending feller», samansetning av adjektivet *gagr*, bakoverbøygd, og sverdheitet *fellir*. Det har den fordelen jamført med tolkinga i LP og Finnur Jónson at ein slepp å retta *gag-* eller *galg-* til *gagl-*, og ein kan behalda *lón* som eit vassord. Lagunesverdet blir då ein kjenning for åre, og åra blir kjenneord i handkjenningen. Ogso Anne Holtsmark har med åra i si attdikting av strofen (1970: 140), utan å kommentera det nærare. Bibire forklarar at «‘towering feller of the bay’ is an oar, that breaks upon the water from above; its *lautir*, bends, are the hollowed hands of the rower» (1988: 229). Kanskje ser me ein kjenning i langt utliden slekt med tong-galgen ovanfor, med ulike reiskap som kjenneord i handkjenningar?

Begge orda står i genitiv, fordi dei er underledd til *lautir*, men me ser at Finnur Jónsson har *lón* som kjerne på neste nivå og *gaglfellis* som tillegg, medan Jesch har *gagfellir* som kjerne og *lón* som tillegg, «the backward-bending feller of the lagoon». Frasen *gagfellis lón* eller *gaglfellis lón* kunne elles ogso vore ein blodkjenning, sverdets vatn eller ramnens vatn. Blodkjenningar har, iflg. Meissner, «Ausdrücke, die eine Flüßigkeit bezeichnen, als Grundwörter, als Bestimmungen Waffen und Kampf (a), Wunde, Leiche, Leichenhaufen (b) Rabe und Wolf (c)» (1921: 204). Blod er vanlegast som kjenneord i våpenkjenningar, sjeldan for sår, og svært sjeldan for kamp (Meissner 1921: 157, 160, 177, 202). Ingen av dei høver her, når tydeordet skal vera fingrar eller hand. Blod er ogso brukt som kjenneord for kropp, «Der Körper ist das mit Blut gefüllte Haus: *bensævar rann*» (Meissner 1921: 126), men grunnordet *laut* kan neppe vera synonym for hus. Blodets holrom eller dal kunne eventuelt tolkast som bryst, og bryst er setet for skaldekunsten (Meissner 1921: 134 f.). Men då vantar det eit ledd for at tydeordet kunne bli skaldekunst, som Ragnvald her leikar seg med.

Prosateksten fortel at Ragnvald «lék við fingr sína ok orti nær við hvert orð» (Finnbogi Guðmundsson 1965: 195), og det er nok grunnen til at alle, tilsynelatande utan unntak (i tillegg til dei som er siterte ovanfor, ogso Indrebø 1929: 175, Pálsson og Edwards 1978: 157, og Perkins 1982-82: 210), vil ha tydeordet til å vera fingrar eller hand. Grunnordet *laut* er brukt i gullkjenningar

med orm som kjenneord, som *linns laut* og *lyngs sikjar laut* (Meissner, 1921: 238). Om uttrykket her skulle vore ein parallell, måtte *gagfellis lóns* vore ein ormekjenning. Vatn og hav finst som kjenneord i slike (ibid: 115), men då er grunnordet synonym for band, belte, for biletet spelar på Midgardsormen, som ligg i sjøen. *Gagfellir* kan vanskeleg tolkast som grunnord i ein slik kjenning. Orm kan rett nok brukast for sverd (ibid: 153 f.), men her ville det i so fall vore omvendt, sverd brukt for orm, og det blir vel for langhenta. Ein gullkjenning ville elles ha passa godt i samanhengen, Ragnvald leikar seg ogso med ringen. Ogso dette er ein perfekt strofe med stavrim og hendingar og fleirledda kjenningar. For moderne lesarar er det ufatteleg at det var mogeleg å produsera «leilighetsdikt» av so høg kvalitet. Men i sagalitteraturen er det mange slike eksempel. Det skjer ikkje minst etter kamp, når heltane skryter av sine bedrifter.

Til slutt må me ta med den kanskje mest kjende skrytestrofen av alle, der Ragnvald presenterer kor mange idrottar han kan, her i Anne Holtmarks gjendikting til riksmål: *Ni kunster kan jeg,/ er kløpper i sjakkspill,/ runer kan jeg riste,/ er ram smed og boklærd,/ på ski kan jeg skri,/ skyter og ror så det duger/ jeg dyrker tvende kunster;/ dikting og harpe-slått* (1970: 92).

Original ved Finnur Jónsson: *Tafl em ek qrr at efla;/ íþróttir kann ek níu;/ týnik traudla rínum;/ tíðs mér bók ok smíðir;/ Skriða kannk á skíðum;/ skýtk ok rök, svát nýtir;/ hvartveggja kannk hyggja, harpslött ok bragþottu* (1912 B I: 478 f.).

Me ser av dette at Ragnvald var ein allsidig mann, han beherskar både utan-dørs- og innandørsaktivitetar. Om me tenkjer på idrett i moderne betydning av ordet, er det berre tre av dei som blir rekna som idrett i dag, nemleg ski, skyting og roing. Ragnvald kan ogso brettspel, det er ogso delvis rekna som sport. I alle fall kjem Magnus Carlsens resultat ved sjakkbrettet i sportssendingane på norsk fjernsyn. Ragnvald kan ogso å spela harpe, og han kan smi, eit verb som omfatta både metall- og trearbeid (Heggstad m.fl., 1997: 396). Vidare reknar han opp tre intellektuelle ferdigheiter: Han kan rista runer, han kan lesa i bok, og han kan laga vers. Slik er han ein svært interessant figur. På den eine sida står han trygt planta i den gamle, nordiske tradisjonen, ved at han både kan runer og skaldskap. Men han kan ogso den nye kunsten, han kan lesa i bok. Han har den doble kompetansen, og inkorporerer både gamalt og nytt.

Det kan forklara at det er finst finessar i hans vers som ikkje var vanlege i skaldskap før hans tid (Holtmark, KLN 6: 243). Om me samanliknar han med Harald Hardråde, som levde knappe hundre år tidlegare, som ogso var skald, og som Ragnvald kanskje alluderer til i skrytestrofa si,⁵ so var Harald

---

5 Siste delen finst nemleg i ei tilsvarande skrytestrofe etter Harald, men han kunne berre åtte kunster (jf. Nedrelið 2005).

ein stor krigar og ein bra skald, men han kunne ikkje lesa. Han framstår i sogone i høg grad som ein utandørsmann. Sonen hans, Olav Kyrre, er kjend som den fyrste norske kongen som kunne lesa og skriva (Olav 3, snl, nettversjonen). Men det er ikkje overlevert ei einaste verselinje etter han. Ragnvald kunne det heile. Han stod seg i storm og strid, men han gjorde ogso lukke i fint selskap hos fru Ermingerde i Narbonne. Ho går inn i visene hans seinare, som me skal sjå eit døme på her, strofe 20 i Ragnvalds lausaviser. Dette er ei vanleg skrytestrofe etter kamp, Ragnvald og mennene hans har herja ein landsby i det heidne Spania, her i Anne Holtsmarks gjendikting til riksmål: *Jeg venter – folk i Spånland/ jaget vi på flukten,/ mangan mødig hærmann/ flyktet – å møte henne./ Vi har vist oss – klangfull/ kampsang lød for folket,/ vollen var dekt av døde/ – verdige Ermingerde* (1970: 155).

Omsetjing til engelsk ved Judith Jesch: *I have hopes of meeting the woman; the fleeing host was chased swiftly out of Spain; many a neck-ring tree [MAN] fled because of exhaustion. This is why we are worthy of Ermingerðr, because beautiful sounds were spoken to people; corpses began to cover the field* (2009: 598).

Oppteken strofe ved Judith Jesch: *Ák vǫn fundar konu; flótti vas rekinn skjótt út á Spáni; margr menlundr flýði af mǫði. Því erum vér verðir Ermingeðar, at væn hljóð vǫru kvæðin þjóðum; valr tók at hylja vǫll.* (2009: 598).

Original ved Judith Jesch: *Vǫn ák – út á Spáni/ vas skjótt rekinn flótti –/ flýði margr af mǫði/ menlundr – konu fundar./ Því erum vér, at vǫru/ væn hljóð kvæðin þjóðum, – valr tók vǫll at hylja –/ verðir Ermingeðar* (2009: 598).

I strofa er to meiningsinnhald samanfletta, noko ein tydeleg kan sjå ved å samanlikna originalen med rekkjefylgja hos Anne Holtsmark. Han har von om treffa kvinna, det står fyrst og sist i fyrste halvstrofa, og dei har gjort seg verdige Ermingerd, det står fyrst og sist i andre halvstrofa. Innimellom kjem det vanlege skaldeversinnhaldet om at dei jaga fiendane sine og slo dei i hel. Dermed blir bemerkningane om dama nærast som eit slags stev i visa. I denne strofa er berre ein kjenning, *menlundr*, som er ein mannskjenning. Kjenneordet *men* er halssmykke, og som før sagt er ord for smykke typiske kjenneord i kvinnekjenningar. Her er det brukt i ein mannskjenning, og då er treslaget det avgjerande. *Lundr* er eit hankjønnsord for tre,⁶ dermed blir det ein mannskjenning. Halsringens *lundr*, ask, alm eller andre treslag som er hankjønnsord, er mann, medan halsringens eik, bjørk eller furu er kvinne. Elles er det usikkert korleis *væn hljóð* skal tolkast. Finnur Jónsson rettar det

6 *lundr* er både liten skog, lund, som me kjenner det i dag, men det er ogso tre, «i kenningar ofte om mann» (Heggstad m.fl 1997: 277), jf. Faulkes 1998 1: 65.

til *vápn hljóð*, kamplarm (1912 B 1: 483), og Anne Holtsmark omset det med «kampsang» (1970: 155). Judith Jesch brukar *hljóð* i tydinga dikt, ho meiner at Ragnvald framhevar si rolle som poet, og at det skal gjera han verdig Ermingerd (2009: 598).

Ermingerd er den fagre kvinna i Narbonne, og me skal neppe ta påstandane altfor bokstaveleg. Det å visa til fagre kvinner som skulle verdsetja krigarens prestasjon, er ein konvensjon i skaldediktinga (jf. Fidjestøl, 1976). Fru Ermingerd har utvilsamt gjort stort inntrykk på fylgjet, det er ogso fleire av fylgjesmennene til Ragnvald som diktar vers til hennar pris (Holtsmark, 1970: 150). Men Ragnvald er so sjangerbevisst, at han sikkert kunne ha lagt inn ei linje om dama i alle fall. Det er i alle fall ei kjensgjerning at han tok ein annan veg heim, han reiste ikkje attende til Narbonne og oppsøkte den fagre (Holtsmark, 1970: 163 ff.). Dessutan flørtar han med ein ny sjanger her. Holm-Olsen ser desse versa som den fyrste påverknaden frå trubadurdiktinga, «de morer seg med å bringe trubadurmotiver inn i sine dróttkvættstrofer; hyllesten til en fornem dame som skalden ikke kan få, men som egger han til krigersk dåd» (1975: 250). Både i Ragnvalds vers og hos seinare skaldar på Orknøyane finn ein motiv frå trubadurdiktinga etter Ragnvalds utanlandsreise (Holm-Olsen, 1975: 251). Han har fått impulsar under opphaldet i Frankrike.

Etterklang

Ragnvald var ein av dei aller siste store skaldane av norsk opphav. «Thus Rognvaldr Kali's interest and skill in poetry cannot be seen as Orcadian, but as originally Norwegian» (Bibire, 1988: 215). Etter kvart som det skjedde endringar, både språklege og smaksmessige, gjekk den gamle norske paradegreina heilt i gløymse i Noreg. Kong Sverre skal ha hatt 12 skaldar, men berre ei halvstrofe er overlevert etter dei (Flo, 1902: 162). Dei yngste overleveringar av skaldestrofer på norsk område finst i runeinnskrifter (Holm-Olsen, 1975: 253 ff.). Til dømes er opninga i ei av Harald Hardrådes lausaviser, *Alinn var ek þar er alma upplendingar bendu. Nú verð ek ...*, innrissa på ein runepinne (B88), som er funnen på Bryggen i Bergen rett over brannlaget frå 1332 (Seim, 1986: 30 ff.). Skaldediktinga vart vidareført på Island, der mange viktige element har overlevd opp til denne dag, særleg i den særíslandske sjangeren *rímur*. «I dem fortsatte skjaldedigtningens ejendommelige poetiske sprogbrug med visse modifikationer; de har uden tvivl sammen med den skrevne prosalitteratur virket sprogligt konserverende og sikkert haft sin andel i at den allittererende digtning endnu lever på Isl.», iflg. Ólafur Halldórsson (KLMN 14: 324).

Litteratur:

- Bibire, P. 1984. 'Few know an Earl in Fishing-clothes'. *Essays in Shetland history: heiðursrit to T. M. Y. Manson*. Lerwick: 82-98.
- Bibire, P. 1988. The Poetry of Earl Rognvaldr's Court. I: Crawford, B.E. (red.). *St. Magnus Cathedral and Orkney's Twelfth Century Renaissance*. Aberdeen: 208-241.
- Faulkes, A. (red.). 1998. *Snorri Sturluson: Edda. Skáldskaparmál. 1. Introduction, Text and Notes. 2. Glossary and Index of names*. London.
- Fidjestøl, B. 1976. Ut no glytter dei fagre droser. Om kvinnesynet i norrøn litteratur. *Syn og segn*: 464-472.
- Fidjestøl, B. 1982. *Det norrøne fyrstediktet*. Øvre Ervik.
- Fidjestøl, B. 1984. 'Har du høyrte eit dyrare kvæde?' Litt om økonomien bak den eldste fyrstediktinga. Fidjestøl m.fl. *Festskrift til Ludvig Holm-Olsen på hans 70-årsdag den 9. juni 1984*. Øvre Ervik: 61-73.
- Finnbogi Guðmundsson (red.). 1965. *Orkneyinga saga. Islensk fornrit XXXIV*.
- Finnur Jónsson. 1912. *Den norsk-islandske Skjaldediktning*. København.
- Flo, Rasmus. 1902. *Gamle skaldar og kvad. Med kvadi umsette til nynorsk*. Oslo.
- Heggstad, L. m fl. 1997. *Norrøn ordbok*. Oslo.
- Hermann Pálsson og Edwards, P. (red). 1978. [1982] *Orkneyinga Saga. The history of the Earls of Orkney*. Penguin Classics.
- Holm-Olsen, L. 1975. Middelalderens litteratur i Norge. E. Beyer (red.). *Norges litteraturhistorie 1*. Oslo: 19-343.
- Holtmark, A. 1956-1978 [1981]. Håttalykill. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 6*: 242f.
- Holtmark, A. (red.). 1970. *Orkenøyingenenes saga*. Oslo.
- Indrebø, G. (red.). 1929. *Orknøyingasoga*. Oslo.
- Jesch, J. 2009. Rognvaldr jarl Kali Kolsson. Kari Ellen Gade (red.). *Poetry from the Kings' Sagas 2*. Brepols, Turnhout: 575-610.
- Jón Helgason og Holtmark, A. (red.). 1941. *Håttalykill enn forni*. København.
- KLNM: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 1956-1978* [1981]. København.
- Kock. E.A. 1925. Notationes norrønæ § 489. *Lunds Universitets årsskrift. NF. Avd. I. Bd. 20, nr 1*: 116f.
- Kock. E.A. 1946. *Den norsk-isländska skaldediktningen. Reviderad av Ernst A. Kock*. Lund.
- LP: Sveinbjörn Egilsson. 1913. *Lexikon Poeticum. Antiquæ Linguae Septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske Skjaldesprog*. København.

- Meissner, R. 1921. *Die Kenningar der Skalden. Ein Beitrage zur skaldischen Poetik*. Bonn – Leipzig.
- Nedrelid, G. 2005. Wie viele Künste konnte König Harald? I: H.F. Nielsen (red.). *Papers on Scandinavian and Germanic Language and Culture. Published in Honour of Michael Barnes on his Sixty-Fifth Birthday 28 June 2005*. *Nowele* 46/47: 193-211.
- Ólafur Halldórsson. 1956-1978 [1981]. Rimur. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 14: 319-325.
- Olav 3 (Haraldsson) Kyrre. (27.02.2013). Store norske leksikon. [http://snl.no/Olav_3_\(Haraldsson\)_Kyrre](http://snl.no/Olav_3_(Haraldsson)_Kyrre)
- Perkins, R. 1982-85. Rowing Chants and the Origins of Drottkvæðr Hátt. *Saga-book of the Viking Society* 21: 155-222.
- Seim, K.F. 1986. Fragment av Harald Hardrådes gamanvísur overlevert i runer på Bryggen i Bergen. *Maal og Minne*: 30-42.
- Sveinbjörn Egilsson. 1913. *Lexikon Poeticum. Antiquæ Linguae Septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske Skjaldesprog*. København.

Summary: Kali Kollsson, born about 1100, was created Earl of Orkney in 1129 in succession to his maternal uncle, St Magnus. Assuming the name Røgnvaldr after a well-known Orcadian, he eventually ruled as sole earl from 1136. Famed as a crusader and church-builder, he was popularly regarded as a saint following his death in 1158. It has even been claimed that he was canonized by the Pope.

But Røgnvaldr is also remembered for the poem *Háttalykill* in which he collaborated with the Icelandic skald Hallr Þórarinnsson. The work is a virtual handbook of contemporary poetics, containing forty verse forms in eighty stanzas on forty kings and heroes. In addition, the skaldic corpus holds over thirty *lausavísur* (free verses) ascribed to Røgnvaldr. As Anne Holtsmark remarks in the *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, Røgnvaldr ‘was a learned scholar; many features of his verse not being found before his time’ (translation: Peter Young).

This paper focuses particularly on Røgnvaldr’s *kenningar*, a genre saturated in pagan mythology and ancient legend which the future saint did not hesitate to draw upon for motifs in his verse.

Keywords: Røgnvaldr Earl of Orkney, skaldic poetry, *kenningar*.

Gudlaug Nedrelid
 Institutt for nordisk og mediefag
 Universitetet i Agder
 gudlaug.nedrelid@uia.no

Vera og hava + høvuðssagnorð

Ein fyribilskanning

HJALMAR P. PETERSEN

Úrtak: Hugt verður at, nær tað ber til at hava *VERA*, og nær tað ber til at hava *HAVA* + høvuðssagnorð; t.e., hví ber til at siga *fuglurin er komin*, men ikki **fuglurin hevur komið*, og hví ber til at siga *Jens er farin*, men ikki **Jens hevur farið*, tá ið tað ber til at siga *Jens hevur mangan brattan farið*. Víst verður á, at tað er merkingin av sagnorðunum, sum í hvussu so er, er við til at gera av, hvat hjálparsagnorð verður valt. Talan er um *The Auxiliary Selection Hierarchy*, stytt: ASH. Meira verður sagt um tað niðanfyri.

Lyklaorð: Setningafrøði, *VERA* og *HAVA* + høvuðssagnorð, *the Auxiliary Selection Hierarchy*, hvønnfalsleys sagnorð.

Inngangur

Eingin djúptøkin gransking hevur verið av *VERA* og *HAVA* + høvuðssagnorð í føroyskum, og ætlanin við hesi stuttu greinini er at gera eina fyribils lýsing av teimum mynstrum, sum eru.

Lockwood (1977: 133) sigur, at óávirkaði sagnorð taka *VERA*, tá ið tey siga frá einari lidnari gerð, ella sum hann orðar seg ‘whenever they denote a definitely concluded action’. Eitt dømi hansara er:

1. Nú **er** fuglurin **flogin** av reiðrinum (liðug gerð)

Práinsson, Petersen, Jacobsen & Hansen (2004/2012: 72-73) nevna tað sama og eisini, at *HAVA* kann nýtast, tá ið dentur verður lagdur á sjálva gerðina; sbr. eisini Lockwood (1977: 133) og Henriksen (2000: 42). Dømini her niðanfyri vísa munin millum nýtisluna:

2. a. Fuglurinn **hefur flogið** yvir reiðrinum (hending)
 b. Fuglurinn **er flogin** av reiðrinum (liðug gerð)

Men ein liðug gerð er í (3). Hví ber bara til at nýta HAVA her, hóast sagnorðini eru óávirðandi?

3. a. Hann **hefur hostað**
 b. *Hann **er hostaður**
 c. Hann **hefur skolvið**
 d. *Hann **er skolvin**

Eg fari í hesi stuttu greinini at hyggja nærri at, nær tað ber til at hava HAVA og VERA + høvuðssagnorð, og fari at vísa, at eitt, sum er avgerandi, er *The Auxiliary Selection Hierarchy* (Sorace, 2000, 2004). Hetta vil siga, at merkingin av vissum sagnorðum ger av, hvat hjálparsagnorð verður nýtt. Hetta hierarkiið verður víst beint niðanfyri, men fyrst nøkur fá orð um tað. Í *The Auxiliary Selection Hierarchy* (sum verður stýtt ASH), eru tveir útjaðarar. Eitt eru tey sagnorðini, sum hava merkingina ‘broyting av staði’. Typisk sagnorð av hesum slagnum eru *koma* og *fara*, og tey krevja VERA, t.d. *hann er farin*, hóast HAVA kann nýtast, tá ið merkingin er ‘hending’ eins og longu nevnt. Eg skal koma aftur til orðingina *Hon hefur mangan brattan farið* seinni. Í hinum útjaðaranum av ASH eru sagnorð, sum hava merkingina ‘ókontrolleraðar prosessir’. Hesi sagnorðini loyva bara HAVA, sum víst við setningunum *hann hefur hostað* og *hann hefur skolvið*. At talan er um ókontrolleraðar prosessir sigur seg sjálvst. Tú hefur ikki tamarhald á, um tú skelvir ella hostar.

The Auxiliary Selection Hierarchy er her niðanfyri. Eg nýti tey ensku heitin, og royni so at hava týðingar í teimum undirpettunum, sum fara at koma. Hugmyndin aftanfyri er, sum sagt, at í hvørjum útjaðara sær ber antin bara til at hava VERA ella HAVA. Spurningurin er so, hvat verður nýtt ímillum.

THE AUXILIARY SELECTION HIERARCHY

CHANGE OF LOCATION

Tekur VERA

CHANGE OF STATE

CONTINUATION OF A PRE-EXISTING STATE

EXISTENCE OF STATE

UNCONTROLLED PROCESS

CONTROLLED PROCESSES (MOTIONAL)

CONTROLLED PROCESSES (NON-MOTIONAL)

Tekur HAVA

(Sorace, 2000; 2004)

Í framhaldinum verður hugt at *VERA* og *HAVA* + hjálparsagnorði út frá *The Auxiliary Selection Hierarchy* (Sorace, 2000, 2004). Eingin neyvari greining er av tilfarinum, sbr. hana, sum eitt nú Bentley & Eypórsson (2003) hava gjørt, og ikki at gloyma Levin & Rappaport Hovav (1995). Grundin er, at meira arbeiði skal gerast í føroyskum, áðrenn ein slík greining verður gjord og kann gerast. Eg fari heldur ikki at gera nakað við danska ávirkan, sbr. Bráinsson, Petersen, Jacobsen & Hansen, 2004/2012: 73)¹. Heldur ikki havi eg kannað, hvussu *ASH* háttar sær í máltøku og málbroyting. Alt eru hetta evni, sum mugu granskast nærri í framtíðini.

Sum sagt er *VERA* nýtt, tá ið høvuðssagnorðið hevur merkingina ‘broyting av staði’, meðan *HAVA* verður nýtt, tá ið sagnorðið hevur merkingina ‘ókontrolleraðar prosessir’. Tí ber til at siga (4a), men ikki (4b), og (4c), men ikki (4d):

4. a. Tjaldrið **er komið**
- b. *Tjaldrið **hevur komið**
- c. Jón **hevur hostað**
- d. *Jón **er hostaður**

Hetta hierarkiið, sum Sorace (2000, 2004) hevur sett upp, byggir á ymisk mál. Sigast skal, at tað ikki er eintýtt, hvussu málini háttar sær, tá ið talan er um val av *VERA* og *HAVA*. Til dømis nevna Bentley & Eypórsson (2003) svenskt og íslenskt við *HAVA*-vali (sbr. setningarnar niðanfyri), og eitt nú hetlendskentskt við *VERA*-valið:

5. a. Hún **hefur farið** til Lundúna í dag (íslenskt)
- b. I’**m read** my Bible, but more often the New Testament (hetlendskentskt)
(Bentley & Eypórsson, 2003: 451-452).

Í (5a) høvdu vit sagt *hon er farin til London í dag*, og í (5b) høvdu vit sagt *eg havi lisið ...*, so sum sæst, er munur millum tey ymisku málini.

Eitt sindur um framferðarhátt. Eg havi ikki gjørt nakra størri korpuskanning enn og heldur ikki spurt ymisk heimildarfólk. Tey, sum eg havi spurt um metingar av setningunum, eru starvsfólk á Føroyamálsdeildini, og sigast skal, at tey flestu svarini eru rættiliga eintýdd.

¹ Dømi er: (iterativ nýtsla) *tilfarið er vaksið so við og við* fyrri *tilfarið hevur vaksið so við og við*. At hetta er iterativ nýtsla merkir, at tað aftur og aftur er lagt aftur at tilfarinum.

Hvussu er býtið millum VERA og HAVA?

Broyting av staði

Í (6) er talan um sagnorð, sum merkja ‘broyting av staði’ (change-of-location verbs). Hetta eru telisk² sagnorð, og í føroyskum taka tey VERA:

6. a. Maria **er komin** /***hefur komið** mánadagin
- b. Brævið **er komið**/***hefur komið** við postinum
- c. Maria **er farin**/***hefur farið** í ballið
- d. Brævið **er farið**/***hefur farið** við postinum

Heimildarfólkini góðtaka ikki HAVA við hesum sagnorðunum. Tó havi eg nevnt setningar við ‘hending’ omanfyri, t.e. endurtikið sum (7):

7. Nú hefur **fuglurin flogið** yvir reiðrinum (hending)

Er umsøgnin avteliserað, kann HAVA nýtast. At umsøgnin er avteliserað merkir, at útsøgnin ikki hefur nakað endapunkt viðvíkjandi tíð. Hjáheildin *alla tíðina* í (8a) ger, at talan ikki er um eina teliska umsøgn, men eina ateliska, tí hendingin ikki hefur nakað endapunkt. Í (8b) er tað *altíð* sum avteliserar útsøgnina, tí umsøgnin nú ikki hefur nakað endapunkt:

Avteliseraðar umsagnir:

8. a. Brøv **eru** alla tíðina **komin/hava** alla tíðina **komið** á skrivstovuna
- b. Nógv fólk **eru** altíð **komin/hava** altíð **komið** til okkara

Stutt samanumtikið kann sigast, at telisk ‘broyting av staði’ sagnorð sum *koma* og *fara* krevja VERA í føroyskum, men HAVA er møguligt. Tað kemur fyri í avteliseraðum umsøgnum, sbr. (8), og tá ið talan er um hending (7).

Broyting av støðu³

Higar hoyra tvey sløg av sagnorðum. Ein bólkur eru tey, har eitt endapunkt verður nátt (*blóma*, *blomstra*, *fúna*, *rotna*). Tá ið blóman er rotnað, til dømis, er endapunktið har. Hini siga frá einum nøkulunda endapunkti, t.d. *rísa*, *lækka*, *dala* (Sorace, 2000: 865). Ein ballón kann rísa upp í himmalin, og tað er ringt at siga við vissu, nær hon nær endapunktinum. Í øllum førum er talan um eina broyting av støðu frá at vera eitt til eitt annað.

2 *Teliskur* kemur frá tí grikska *télos* ‘endi; mál’. Í málvísindum verður tað nýtt um sagnorð, sum siga frá einhvørjum, sum er liðugt.

3 Tey verða kallað fyri *change-of-state verbs* í Sorace (2000, 2004).

Tey flestu heimildarfólkini velja *VERA*, hóast summi góðtaka *HAVA*, men tað er breddanýtsla.

9. a. Sólin **er risin** tíðliga í morgun
- b. *Sólin **hefur risið** tíðliga í morgun
- c. Hitin **er vaksin** triggjar tímar í dag, men er so minkaður aftur
- d. Hitin ***hefur vaksið** triggjar tímar í dag, men er so minkaður aftur
- e. Eplini **eru rotnað** í tí nógva regninum
- f. Eplini ***hava rotnað** í tí nógva regninum
- g. Rósan **hefur blómað**/?**er blómað** í teirri nógvu sólini

Tá ið talan er um (g), siga heimildarfólkini, at tey góðtaka *HAVA*, og summi siga, at tey kunnu góðtaka *VERA*. Munurin millum (f) og (g) kann vera at ‘agentivity’ er í (g), meðan slíkur ikki er í (f).

Samanumtøka: Myndin, ið fram kemur her, er rættiliga eintýdd. Sagnorðini taka *VERA*. Sagnorðið *rotna* tekur *VERA*, meðan *blóma* tekur *HAVA*, hóast summi heimildarfólk velja *VERA*. Munurin millum ‘rotna’ og ‘blóma’ kann vera ‘agentivity’.

Framhald av støðu⁴

Sagnorðini, sum hoyra til henda merkingarbólkin, siga frá framhaldi av einari undanverandi støðu/standi/umstøðum, og hesi sagnorðini taka yvirhøvur *HAVA*. Higar hoyra sagnorð sum *blíva verandi*, *vara*, *steðga* (*á*), *yvirliva*...’. Leggið merki til orðingina *hon hefur mangan brattan farið*. Her er sagnorðið *fara* og hjálparsagnorðið *HAVA*. Sum kjarnusagnorð skuldi *fara* valt *VERA*, sbr. *Broyting av staði*. Hóast tað kundi sætt út sum eitt mótdømi til kjarnusagnorðini, er tað ikki so, tí merkingin av orðingini er júst, at viðkomandi hefur yvirlivað, t.e. eitt framhald av einari støðu.

10. a. Kríggið **hefur vart**/***er vart** leingi
- b. Hann **hefur yvirlivað**/***er yvirlivaður** kríggið
- d. Hon **hefur mangan brattan farið**

Veran av støðu-sagnorð⁵

Sagnorð, sum hoyra til her, siga ikki frá nakrari broyting (Sorace, 2004). Higar hoyra *vera*, *eksistera*, *hoyra til*. Eisini slík sum *sita* og *liggja* og sagnorð, sum

4 Tey verða kallað fyri *continuation of condition verbs*.

5 Talan er um *existence of state verbs*.

siga frá einari abstraktari ella sálarfrøðiligari støðu (*tykjast, rækka/vera nóg mikið, dáma*). Hesi sagnorðini taka HAVA:

11. a. Dinosaurar **hava eksisterað** í fleiri túsund ár
- b. Hasir møblarnir **hava hoyrt til** húsini í mong ár
- c. Teir hava skapt sær ein veruligan varða inni við Stóra í Trongisvági, og tað **hevur rokkið** til fleiri sera góð úrslit
- f. Mær **hevur** altíð dámt hasa bókina
- g. Tað **hevur nøktað** tørvin

Sagnorðini í (11) eru statisk. Her er ikki talan um nakra broyting yvirhøvur. Fokus er á tað støðufasta, og hesi sagnorðini taka bara HAVA eins og dømini vísa.

Antikausativ sagnorð

Antikausativ sagnorð eru óávirandi sagnorð, sum alternera við eitt ávirandi sagnorð sum *at hanga* (óávirandi) og *at heingja* (ávirandi). Tað, sum merkningarliga eyðkennir hesi sagnorðini, er, at tey siga frá ‘externally caused events for which the causer has been suppressed but is still there at the level of lexical representation’ (Sorace, 2000: 871). Í (12a) er tann, sum er orsökini til eitthvørt (*en. causer*) lagdur burturímillum. T.e. tann, sum er grundin til, at kjotið hongur, t.d. Hálvdan bóndi, er ikki beinleiðis til staðar í (12a)

12. a. Kjotið **hongur** í hjallinum (óávirandi, antikausativt)
- b. Tina **heingir** kjotið í hjallin, og Herálvur etur tað(ávirandi)

Tað ávirandi sagnorðið, (12b), tekur eitt ávirki, meðan tað óávirandi sagnorðið ikki ger tað. Formliga eru hesi sagnorðini rættiliga lík, og tí kemur bland í, so at tey óávirandi kunnu fara yvir til at velja HAVA heldur enn VERA, sum vit skulu síggja okkurt dømi um. Líkskapurin millum tey óávirandi og tey ávirandi sagnorðini sæst í: *brenna* (óávirandi: *báturin brann*) og *brenna* (ávirandi: *Nicolaus brendi bátin*); *hanga* (óáv.) : *heingja* (áv.); *leggja* (óáv.) : *leggja* (áv.), *falla* (óáv.) : *fella* (áv.), *leypa* (óáv.) : *loypa* (áv.), *rúka* (óáv.) : *roykja* (áv.), *sita* (óáv.) : *seta* (áv.), *sökka* (óáv.) : *sökkja* (áv.).

Verður hugt at bendingini av *falla*, *fella*, *leypa*, *loypa* og *sökka* og *sökkja* sæst, at tað í fleiri fornum er samanfall ímillum formarnar:

	ÓÁV.	ÁV.	ÓÁV.	ÁV.	ÓÁV.	ÁV.
	falla	fella	leypa	loypa	søkka	sökkja
1EINT	falli	felli	leypi	loypi	sökki	sökki
2EINT	fellur	fellir	loypur	loypir	sökkur	sökkir
3 EINT	fellur	fellir	loypur	loypir	sökkur	sökkir
FLT						
Allir persónar	falla	fella	leypa	loypa	søkka	sökkja

Mynd 1: Tað formliga samanfallið av óávirandi og ávirandi sagnorðum.

Í skriftmáli er endingin *ur* hjá teimum óávirandi (sterkt bendu) sagnorðunum og *ir* hjá teimum ávirandi (veikt bendu) sagnorðunum. Í talumáli er ymiskt býti í teimum ymisku málførunum. Stutt sagt, er tað soleiðis, at samanfall er til antin *ir* ella *ur*. Tí verður eitt nú eingin munur í 2. og 3. persóni í *fellur/fellir* o.s.fr., sum antin hevur formarnar *fellur* ella *fellir* í teimum ymisku málførunum (Hagström, 1967, Weyhe 1996).

Av tí at sagnorðini eru so formliga lík, verður bland í nýtslu, sbr. hesi dømini (sum tó einki hava við val av *VERA* og *HAVA* at gera:

13. a. Skipið skal **søkka radioaktivt** burturfall í havið

[Fyri: skal sökkja]

- b. Ein kavbátur **hefur sökkið eitt tangaskip**

[Fyri: hevur søkt]

(Tausen, 1984: 78)

- c. Amerikanska verjan **hefur** við kraftigum skotum

sökkið skipið (skipini.fo/news-spokilsisskipid+sokkid.htm)

(heintað: 20/06/2013)

[fyri: søkt]

- d. Hann **hefur sökkið** 9 hvalabátar, og...

(Teldutøka Tekstasavn Føroyamálsdeildarinnar)

[fyri: søkt]

Tann formligi líkleikin, sum hesi sagnorðini hava, hevur ført við sær, at tað óávirandi sagnorðið kann fáa eitt óstøðugt virði, tá ið talan er um *VERA*-val, og dømi eru, har *HAVA* verður nýtt:

14. a. Merkisvert er það, at Christiansborg slottið **hefur brunnið** tvær ferðir
b. Merkisvert er það, at Christiansborg slottið **er brunnið** tvær ferðir

Tað, sum roknandi hevði verið við í (14) er, at mann bara átti at havt (14b), *er brunnið*. Líkileikin millum tað óávirkandi og tað ávirkandi sagnorðið ger, at bland kemur í.

Prosessir

Kontrolleraðar, støðugar, óávirkandi processir

Sagnorðini, sum hoyra til her, eru *arbeiða*, *spæla* og *tosa*. Eisini *kjatta* til dómis, og hesi sagnorðini krevja HAVA. Enska heitið á hesum merkingarbólkinum er ‘controlled, nonmotional, unaffected processes’ (Sorace, 2000: 874). At nýta VERA ber ikki til:

15. a. Tey **hava kjattað** allan dagin
b. Tey **hava tosað** allan dagin
c. Tey **hava spælt** allan dagin
e. Tey **hava arbeitt** allan dagin

Kontrolleraðar, ávirkandi processir

Høvuðsmerkingin hjá teimum sagnorðunum, sum hoyra til her, er ein viljað gerð. Hon hevur við sær eina støðuga broyting av støðu, tá ið talan er um grundliðin (Sorace, 2000: 874). Bólkurin eitur ‘controlled, affecting processes’ (Sorace, 2000: 874). Eisini her er bara møguligt við HAVA í føroyskum, sbr.:

16. a. Maria **hefur slakað** fyrri áganginum
b. Jón **hefur sigrað** á Sissal

Hetta eru kontrolleraðar processir, sum hava eina ávirkan á støðuna hjá grundliðinum. Um Jón sigrar á Sissal (fløskuni), so hevur tað grundleggjandi konsekvensir fyrri Jón, og um Maria slakar fyrri áganginum, hevur tað eyðvitað grundleggjandi ávirkan á støðu hennara.

Kontrolleraðar rørslopprocessir

Hesin bólkurin verður kallaður: ‘controlled, motional processes’. Eisini her er typiskt bara møguligt at nýta HAVA. Er eitt rætningsadverbial sett aftur at umsøgnini, ber til at hava VERA:

17. a. Tey **hava koyrt**
- b. Tey **hava koyrt** til Havnar (Rætningur)
- c. Tey **eru koyrd** til Havnar (Rætningur)
- d. Børnini **hava hoppað** í seingini (Stað)
- e. *Børnini **eru hoppað** í seingini (Stað)
- f. Børnini **hava hoppað** á seingina (Rætningur)
- g. Børnini **eru hoppað** á seingina (Rætningur)

Í (c) ber til at nýta *VERA*, tí ein rætningsfyrisetningarheild er sett afturat. Sama er í (g). Í (b) er dentur á sjálva hendingina; tað er einhvør, sum fremur gerðina har. Hetta er ikki í (c); t.e., eingin gerandi er í setninginum.

Sigast skal, at eitt heimildarfólk, sum eg havi spurt um hesar setningarnar, góðtekur ikki (c) og heldur ikki (g).

Tá ið talan er um ikki-viljandi grundlið, ber til at hava *VERA*. Eisini her er rætningur í umsøgnini. Til ber ikki at nýta staðarmerking her:

18. a. Bólturin **hevur rullað** í málið (Rætningur)
- b. Bólturin **er rullaður** í málið (Rætningur)
- c. Bólturin **hevur rullað** á tvørsteingini (Stað)
- d. *Bólturin **er rullaður** á tvørsteingini (Stað)
- e. Bólturin **er rullaður** av tvørsteingini (Rætningur)

Í (b) er talan um lidna gerð + rætningsadverbial, og sama er í (e), og tá ber til at hava *VERA*. Tá ið tað ikki ber til at hava (d)-setningin, er tað tí, at fokus er á hendingina, umframt at staðaradverbialið spælir inn. Mynstrið er sostatt, at *VERA* + rætningur, liðug gerð er grammatiskt eins og sæst í (b, e). Er talan um staðarmerking við fokus á hendingina, (d), ber ikki til at hava *VERA*.

Sigast skal, at eitt heimildarfólk metir (a) sum verandi ivasaman.

Í (19) er tað soleiðis, at *HAVA* er valt, tá ið grundliðurin vísir til ‘viljandi’-grundlið, mótsett ikki-vilja (19b).

19. a. Flogskiparin **hevur lent** í Vágum
- b. Flúgvarin **er lendur** í Vágum

Nú verður sagt, at ‘viljandi’ spælir inn, men talan er eins nógv um ‘hending’, og ‘agentivity’, t.e., ein sum fremur gerðina í (19a). Í (19b) er talan um lidna gerð. Hetta er tað sama mynstrið sum í (2a) og (2b), endurtikið sum (20a) og (20b):

20. a. Fuglurin **hevur flogið** yvir reiðrinum (hending; agentivity)
b. Fuglurin **er flogin** av reiðrinum (liðug gerð)

Samanumtøka: Sagnorð, sum hoyra til henda merkingarflokkin taka yvirhøvur HAVA, men VERA er møguligt, um eitt rætningsadverbial er sett aftur at um-søgnini, og fokus er á ta lidnu gerðina. Eisini sæst, at um grundliðurin er ein, sum fremur gerðina/agentivity, verður HAVA nýtt. Er talan um lidna gerð, verður VERA nýtt.

Ókontrolleraðar prosessir

Bólkurin eitur ‘uncontrolled processes’ hjá Sorace (2000: 877). Eitt typiskt sagnorð, sum kann nýtast at lýsa eina ókontrolleraða prosess, er *at sveitta*. Talan er um eina kropsfunktiún, sum tú ikki hevur tamarhald á. Onnur sagnorð, ið verða flokkað higgar, eru: *ivast og skelva*. Eisini verða veðursagnorð flokkað í henda merkingarbólkin. Dømi verða givin beint niðanfryri. Hesi sagnorðini siga frá aktivitetum, sum eru rættiliga ódynamiskir. T.e., tað liggur eingin dynamikkur aftanfryri hjá tí, sum eitt nú sveittar, ella hjá einum, sum liggur og skelvir av abstinensum ella forkølilsí. Sagnorðini hava ikki nakran viljandi, og kortini er tað soleiðis, at subjektið verður rættiliga ávirkað av tí, sum hendir, sbr. at liggur ein og skelvir av abstinensum ella kulda, ávirkar tað tann skelvandi. Eisini sagnorð sum *dundra* hoyra til her, sbr. dømini niðanfryri.

Dømi um sagnorð í hesum merkingarflokki eru:

21. a. Jón **hevur ivast** leingi
b. Jón **hevur skolvið** leingi

Óviljandi, kropsfunktiúnir:

22. a. Jón **hevur hostað**
b. Jón **hevur spýð**
c. Jón **hevur sveittað**

Sagnorð sum merkja ‘útlát’ (en. *emission*):

23. a. Telefonin **hevur ringt** (útlát av ljóði)
b. Toran **hevur dundrað/dunað**

Veður:

24. a. Í gjár **hevur tað regnað/kavað/oyst niður**

Niðurstøða

Hendan lítla fyribilskanningin av HAVA og VERA-vali í føroyskum vísir, at hesi hjálparsagnorð verða vald eftir teirri merking, sagnorðini hava. Kjarnu-sagnorðini taka antin bara VERA ella HAVA við vissum modifikatiónum. Eisini er víst, at rætningsadverbial loyva báðum í vissum førum. Annað, sum spælir inn, er ‘agentivity’, og um fokus er á hending ella lidna gerð. Tá ið talan er um slíkt sum ókontrolleraðar prosessir, verður bara HAVA nýtt. Loksins skal eg siga, at meira gransking er neyðug, og eisini ein neyvari greining av data.

Tilvísingar

- Bentley, D. & Eythórsson, Th. 2003. Auxiliary Selection and the Semantics of Unaccusativity. *Lingua* 114: 447-471.
- Hagström, B. 1967. Ändelsesvokalerna i färöiskan. En fonetisk-fonologisk studie. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
- Henriksen, J. 2000. *Orðalagslæra*. Sprotin. Vestmanna.
- Höskuldur Práinsson, Petersen, H. P., Jacobsen, J. í L. & Hansen, Z.S. 2004/2012. *Faroese. An Overview and Reference Grammar*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- Levin, B. & Rappaport, H. M. 1995. *Unaccusativity. At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. MIT Press. Cambridge.
- Lockwood. 1977. *An Introduction to Modern Faroese*. Føroya Skúlabóka-grunnur. Tórshavn. [Fyrstu ferð prentað 1955].
- Sorace, A. 2000. Gradients in the Auxiliary Selection with Intransitive Verbs. *Language* 76: 859-890.
- Sorace, A. 2004. Gradience at the Lexicon-Syntax Interface: Evidence from Auxiliary Selection and Implications for Unaccusativity. Í: Alexiadou, A., Everaert, M. & Anagnostopoulou, E. (ritstj.). *The Unaccusativity Puzzle*. Oxford University Press. Oxford: 243-268.
- Tausen, S. 1996. *Orð um orð*. Sprotin. Vestmanna.
- Teldutøka tekstasavn Føroyamálsdeildarinnar. <http://www.teldni.fo/tekstasavn/index>

Weyhe, Ei. 1996. Bendingarmunur í føroyskum málførum. *Íslenskt mál* 18: 71-118.

Abstracts: Little work has been done on unaccusatives in Faroese and VERA ‘to be’ and HAVA selection. Why is it possible to say *fuglurin er komin* lit.: bird-DEF.NOM is come-PRTC = ‘the bird has come/arrived’ and not **fuglurin hevur komið* lit.: bird-DEF.NOM has come-SUP, and why is it possible to say *Jens er farin* lit.: Jens-NOM is gone-PRTC = ‘Jens has gone’ and not **Jens hevur farið* lit.: Jens-NOM has gone-SUP when it is possible to have *hava* ‘to have’ in the idiom: *Jens hevur mangan brattan farið* lit.: Jens-NOM has many cliff-ACC gone-PRTC = ‘Jens has survived’. It will be shown that the meaning of the main verb plays a role, and this is in accordance with the Auxiliary Selection Hierarchy.

Keywords: Unaccusative, the Auxiliary Selection Hierarchy, syntax.

Hjalmar P. Petersen
Føroyamálsdeildin
Fróðskaparsetur Føroya
hjalmar@setur.fo

Nøvn í føroyskum barnabókum, upprunaligum og týddum

TURID SIGURDARDÓTTIR

Úrtak: Fólkanøvn og onnur sernøvn eru ein serlig flá í málinum, tí tey vísa til ávísar einstaklingar, støð og lutir. Um somu tíð eru sernøvn partur av tí almenna orðfeinginum og umboða eins og felagsnøvn mentanina, sum tey hoyra til. Úrvalið av nøvnum í einum samfelagi ella einari stætt gevur upplýsingar um ymisk lög í mentanini. Fagrar bókmentir gagnnýta sernøvn úr tí almenna orðfeinginum og skapa harumframt síni egnu skaldsligu sernøvn. Sernøvn í føgnum bókmentum eru úrslit av tilvitaðari og partvíst ótilvitaðari úrveljing og skipan av tilfarinum, sum rithøvundar skapa verk síni úr. Greinin viðger persónsnøvn í nøkrum upprunaligum og týddum føroyskum barnabókum og hugleiðir um, hvørji atlit kunnu liggja aftan fyri úrvalið av nøvnum í hesum tekstslagnum, antin tað eru listfrøðilig, mentanarlig, politisk ella onnur atlit. Hugt verður eisini at ymiskum, sum loðar uppi við úrveljingini av persónsnøvnum í hvørjum ávísnum føri.

Lykilorð: Fólkanøvn, barnabókmentir, mentan, týðing.

Fólkanøvn og onnur sernøvn eru ein serligur partur av málinum við tað, at tey vísa til ávísar einstaklingar, støð ella ávís eintøk av fyribrigdum og lutum. Samstundis eru sernøvn lutvíst partur av tí almenna orðatilfarinum, t.d. nøvn sum Rósa, Bogi, sum eisini eru felagsnøvn, og lutvíst ein avmarkaður partur, t.d. Anfinnur, Anna, ið bara eru sernøvn. Fólkanøvn eru ein týðandi heimild um søgu, mentan og samfelag. Tey bera boð um trúgv, hugburð og siðvenju, politikk og rák. Tey umboða ta mentan, sum tey hoyra til í, og úrvalið av nøvnum í einum samfelagi ella samfelagsstætt lýsir ymisk lög í hesari ávísu mentanini.

Fagrar bókmentir nýta tað almenna navnatilfeingið sum støði undir sínum úrvali av nøvnum; tær velja burtur úr øllum nøvnunum í samfelagnum, men

endurnýta eisini növn í bókmentasiðvenjuni og skapa harafturat nýggj növn. Í barnabókmentum eins og øðrum bókmentum eru staða- og persónsnövn ein týðningarmikil táttur av heildini. Növnini eru ein partur av tí tilvitaða úrvali og skipan av tilfari úr tí ytra veruleikanum, sum høvundar skapa verk síni burturúr, eitt nú persónsnövn í skaldsögum og øðrum skaldsligum søgum. Tað er ymist, ið ávirkar navnagávuna í bókmentum, sum til dømis hvat tekstslag og bókmentarák, ið um er at røða. Her verður hugt at fólkanøvnum í nøkrum upprunaligum og nøkrum týddum føroyskum barnabókum.

Í barnabókini *Kálvamuuni*, 1959, eftir Sigurð Joensen er smádrongurin Sjúrdur høvuðspersónur og er næstan altíð nevndur lítli Sjúrdur. Í søguni verða onnur børn umrødd: lítli Petur, lítla Marianna, lítla Sunniva, lítli Heini og lítla Elspa:

... allar hinar kálvamuurnar komu við, bæði tann reyða hjá lítla Peturi, og tann flekkuta hjá lítlu Marionnu, og tann sjómuta hjá lítlu Sunnivu, og tann koluta hjá lítla Heina, og tann huppahvíta hjá lítlu Elspu. Tær vóru ikki tystar, hinar kálvamuurnar, tí lítli Petur og lítla Marianna, og lítla Sunniva, og lítli Heini, og lítla Elspa høvdu longu verið og givið teimum...

Kálvamuan 1959: 20-21

Ivaleynt er hetta navnavalið eyðkent og umboðandi fyri føroyska navnagávu søguliga sæð; hyggja vit nærri, hava øll növnini serføroyskt snið. Tað gamla norrøna Sjúrdur eins væl og hini, sum eru bíbliunövn umframt eitt av týskum uppruna, Heini, hava lagað seg at føroysku málskipanini. Navnagávan í *Kálvamuuni* er rótfest og klassisk í samsvari við ta tíðarleysu søguna um smádreingin, ommu hansara og kálvin hjá honum. Eisini ískoytisnavnið lítla og lítli, sum øll børnini bera, er partur av heildarmyndini, tí um ikki abbar og ommur høvdu somu növn, var ikki neyðugt at nýta ískoytisnavnið hvørja ferð; men sum tey standa, eiga tey sín tátt í at lýsa eitt bygðarsamfelag við ring-skapaðari tíð, hvar eitt ættarlið rættir øðrum hondina.

Barnabókin *Burtur á heiði*, 1975, eftir Marionnu D. Dahl er ein realistisk samtíðarsøga um fyra vinmen um trettan ára aldur, sum búgva í Havn. Staðanövnini í Havn eru tikin úr veruleikanum, men tjaldferðin hjá dreingjunum út á bygd er ikki nágreiniliga staðsett. Növnini á dreingjunum tykjast at umboða tíðina realistiskt; tó so, eitt sindur av sýmbolikki er uppií, tá ið tann bókakæri, klóki drongurin eitur Sofus, t.e. “hin vísi”. Hinir trýggir dreingirnir eita Jógvan, Ivan, sum hava annan enn norrønan uppruna, men falla inn í føroyska málkervið, og André, eitt bíbliunavn í fronskum sniði. *Burtur á heiði* kom í nýggjari útgávu góð tjúgu ár seinni, í 1996. Nú var hon ikki longur

tann samtíðarsøgan, sum hon hevði verið, hóast søgan um vinnmenninar og avbjóðingarnar, sum vinalagið er fyri, enn hevur gildi. Tá ið nýggja útgávan kom, var føroyska navnalógin nýggj og áhugin stórus fyri fólkanøvnum. Kanska er tað ein orsök til, at tríggir av teimum fyra dreingjunum hava fingið annað navn. Sofus eitur nú Sakir, eitt av teimum føroysku sniðunum fyri Zakaris, sum er hebraiskt av uppruna. Ivan eitur nú Ívar, men bæði hesi nøvnini munnu hava uppruna í Jóhannesi. André er skift um við tað norrøna Atli. Jógvan hevur ikki skift navn. Hyggja vit at broytingunum undir einum, er hallið í fyrra lagi at taka serføroysk snið framum, eisini hóast navnið, sum var í fyrru útgávuni, fall væl inn í føroyska málskipan sum t.d. Sofus; í øðrum lagi at nýta fleiri norrøn nøvn: André kundi verður broytt til Andras, men verður í staðin Atli.

Ymsir spurningar, sum taka seg upp um nøvn í týddum bókmentum, haruppií barnabókum, eru viðgjørdir í nøkrum námsritgerðum á Fróðskaparsetri Føroya. Námsritgerðirnar hava miðað seg eftir einari grein eftir Christiane Nord um sernøvn í týðingum við *Lisu í Leikalandi* sum dømi. Í gjøgnumgongdini niðanfyrri av, hvussu Christiane Nord bólkar teir ymisku mátarnar at handfara nøvn í týðingum (Árnadóttir, 2011: 8-9), eru føroysk dømi um teir ymisku mátarnar sett inn:

- Í fyrsta lagi kann navnið verða flutt óbroytt yvir í týðingartekstin. Dømi um tað er *Pinocchio* eftir C. Collodi, sum í týðingini hjá Stig G. Rasmussen er eins og á upprunamálinum.
- Óbroytt stavseting av navni í týddum teksti kann í summum førum hava við sær, at úttalan broytist, tí týðingarmálið hevur aðrar úttalureglur enn upprunamálið; v.ø.o. óbroyttur flutningur kann gera broyting í roynd, t.d. fær føroyska navnið Jógvan úttaluna ‘Jøgvan’, um tað verður flutt óbroytt í danskt høpi.
- Ein móguleiki er, at stavsetingin verður tillagað, fyri at úttalan í týdda tekstinum skal vera eins og í upprunatekstinum ella líkjast honum sum mest, t.d. tá ið Sjúrdur er stavað ‘Sjurur’ í enskari týðing av *Kálvamuuni*.
- Navnið verður lagað til bendingina í týðingarmálinum; t.d. fær tað danska dreingjanavnið Orla á føroyskum tað veiktbenda kallkynssniðið Orli í týðingini hjá Paula Nielsen av barnabókini eftir Ole Lund Kirkegaard *Orli Froskaslúkur* (Absalonsen, 2007: 5).
- Mentanarlig tillaging, tá týðarin velur fyribrigdi ella snið úr týðingarmálinum, sum ljóðliga og/ella merkingarliga samsvarar við navnið í upprunatekstinum. Axel Tórgarð nýtti henda mátan, tá ið hann gav *Alice in Wonderland* heitið *Lisa í Leikalandi* í týðing síni eftir Lewis Carroll.

‘Lisa’ er ein stuttformur av ‘Alice’, og týðarin skiftir sostatt ikki navn á høvuðspersóninum, men lagar tað til. Tað føroyska heitið á bókini styrkist bæði av stavríminum og av, at Leikaland var kent í føroyskari bókmentalogari týðingarsíðvenju frammanundan, tí hvør kennir ikki Leikaland í týðingini av *Pinocchio* eftir Stig G. Rasmussen? At kenna og gagnnýta fyrmyndir og síðvenju eru ómetaliga týðningarmikið sum støði hjá sannfæringi, myndugum og ikki minst nýskapandi týðingum.

- Víðgongdasta handfaringin av nøvnum í týðing er, at annað navn verður sett í staðin fyri navnið í upprunatekstinum. Tað er vanligt í barnabókatýðing. Tað føroyska navnið *Palli Pumm* í týðingini hjá Gunnari Hoydal fyri *Winnie-the-Pooh* eftir A. A. Milne tykist at vera óskylt við tað upprunaliga navnið. Kortini hevur týðarin als ikki slept sambandinum við upprunaheitið. Týdda navnið, sum hevur fingið stavrím, er eins og upprunanavnið meira enn *eitt* orð. Pumm og Pooh byrja við sama ljóði og eru bæði ljóðhermandi orð. ‘Pooh’ svarar til føroyskt ‘puff’ ella ‘huff’, tað lýsir ónøgd og hevur hartandi ella atfinnandi tóna; viðurnevnið hongur saman við, at drongurin, sum eigur bamsuna, sær, hvussu “býtt” hon ber seg at og ristir við høvðinum at henni. Føroyska viðurnevnið merkir knapplig rørsla, t.e. at detta á afturpartin, eins og bamsan ger viðhvørt. Bæði Winnie og Palli eru navnafrábrigdi við uppruna í øðrum nøvnum. Winnie er skylt við bæði kvinnunøvn sum Edwina og Winifred, men er eisini kelinavn fyri mansnavnið Winston. Palli er komið av Páll, upprunaliga sum kelinavn.

Tóta Árnadóttir (Árnadóttir, 2011: 7 og aðrastaðni) umrøður út frá Wolfgang Iser spurningin um, hvussu týðarin handfer sonevnd opin pláss. Iser skivur um tann stóra leiklutin hjá lesaranum, sum tulkar, meðan hann ella hon lesur, tí í øllum tekstum er meira ella minni av ósøgdum merkingarinnihaldi, tóm pláss ella glopp til lesaran at fylla. Tá ið teksturin verður týddur til annað mál, eru gloppini ein serlig avbjóðing, tí tað er ikki vist, at tað ber til at skapa samsvarandi glopp í týðingini: týðingarmálið og mentanin, sum tað umboðar, bjóða ikki somu, men aðrar másligar móguleikar. Til dømis eru í Mumi-bókunum ymsir skapningar, ið verða umrøddir á svenskum sum “den”, og tað verður ikki sagt beinleiðis, av hvørjum kyni hesir skapningar eru. Á føroyskum mugu vit velja kyn, tí øll orð hava kyn á føroyskum. Tí noyðist týðarin at fylla hetta gloppið og kann ikki lata tað standa opið til lesaran at ráða yvir, og hetta kann hava týðning fyri handfaringina av persónsnøvnum í týðingini. Í øðrum førum er føroyskt opnari, eitt nú siga vit systkinabarn um bæði drong og gentu.

Mortan Ólason Vang (Vang, 2008: 80-81) leggur í viðgerð av sernøvnum í føroysku týðingini av *Ringanna harra* eftir Tolkien dent á, at týðarin má vísa atlit at ymsum viðurskiptum, tí sernøvnini eins og annað í skaldverkinum eru bygd upp eftir ymsum mynstrum, sum gera tann upphugsaða heimin til tað, hann er. Fólkanøvnini falla í ymiskar bólkar, sum hoyra til ymisk mál og ólíkar mentanir. Øll nøvn við sama uppruna verða tó ikki viðgjørd eins, men atlit verður víst heildini og tí einstaka navninum: Álvanøvnini hava sum heild varðveitt fremmanda uppruna sín, róhansnøvnini eru heimligari o.s.fr.

At rithøvundar og týðarar kenna siðvenjuna í upprunaligu og týddu bókmentum okkara hevur stóran týðning, tá ið tað snýr seg um handfaring av nøvnum í barnabókum. Við kunnleika og tilviti ber til at gera tilsipingar, fáa millumtekstasamband í lag og á ymsan hátt byggja oman á tað, sum longu er gjørt og í lívd av tí – ella bjóða tí av. Uttan kunnleika og tilvit um tað upprunaliga og týdda tilfeingið, sum longu er, verður lítil menning ella gróður, men ein endurtikin rótleys byrjan, sum í ringasta føri brýtur heldur enn byggir. Hetta er serliga týðningarmikið í so lítlum mál- og bókmentaøki sum okkara.

Heimildir

- Absalonsen, V. 2007. Ein viðgerð av bókini Orli Froskaslúkur. Óprentað. Fróðskaparsetur Føroya.
- Árnadóttir, T. 2011. Muminøvn. Føroyskar týðingar av nøvnum og heitum í Mumibókum eftir Tove Jansson. 1977-2010. Óprentað. Fróðskaparsetur Føroya.
- Dahl, M. D. 1975. *Burtur á heiði*. Mentunargrunnur Studentafelagsins.
- Dahl, M. D. Myndir: Olivur við Neyst. 1996. *Burtur á heiði*. Bókadeild Føroya Lærarafelags.
- Funding, E. o.o. 1994. Í: Marnersdóttir, M. (ritstj.). *Vinalagið, náttúran og samfelagið – tættir í ritverki Marionnu Debes Dahl*. Mentunargrunnur Studentafelagsins.
- Iser, Wolfgang. 1978. *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore.
- Joensen, B. og Sigurðardóttir, T. 1992. “Navnið spillir ongan?” Í: *Jostedalsrjupa. Festskrift til Gudlaug Nedreid på førtiársdagen*. Egið forlag. Bergen: 35-41.
- Joensen, S. Myndir: Frida í Grótinum. 1959. *Kálvamuan*. Ungu Føroyar.
- Joensen, S. Myndir: Zacharias Heinesen. 2013. *The Calf*. Týðari: Matthew Landrum. Ungu Føroyar. Tórshavn.

- Nord, C. 2003. Proper Names in Translations for Children; *Alice in Wonderland* as a Case in Point. *Meta, Translator's Journal*, bd. 48, 1-2: 182-196.
- Vang, M. Ó. 2008. Ringanna harri. Sernøvn týdd til føroyskt. Óprentað. Fróðskaparsetur Føroya.

Abstract: Personal names and other proper names are a particular stratum of language referring to specific individuals, places and things. At the same time proper names are part of the general vocabulary and no less than language in general proper names represent the culture to which they belong. The selection of names in a society or a class is informative of various layers in the specific cultures. Fiction incorporates proper names from the general language as well as creating proper names of its own. Proper names in fiction are the result of conscious and partly subconscious selection and organization of the material from which authors create their works. When it comes to translating fiction proper names pose a special challenge. This paper looks at personal names in a few original and translated Faroese books for children in order to find out what considerations may lie behind the choice of proper names in these kinds of books be it aesthetic, cultural, political or other regards. The paper also views some implications regarding the choices of personal names.

Keywords: Personal names, children's literature, culture, translation.

Turið Sigurðardóttir
Føroyamálsdeildin
Fróðskaparsetur Føroya
turids@setur.fo

Fólkanøvn í staðarnøvnum

– uppruni og aldur

MARJUN ARGE SIMONSEN

Samandráttur: Staðarnøvn kunnu siga okkum rættiliga nógv um bæði orðfeingi og navnatilfeingi í eldri tíðarskeiðum, tá ið vit nærur ongar skrivaðar heimildir hava at stuðla okkum við. Í hesi grein verða fólkanøvn í staðarnøvnum í Streymoynni greind eftir uppruna. Síðan verður sett upp ein tíðarfesting við støði í tí, at fólkanøvn í staðarnøvnum umboða navnasiðin í tí tíðarskeiði, tá ið staðarnøvnini eru íkomin. Mett verður, at staðarnøvn, ið hava fólkanavn av norrønnum uppruna sum part í navninum, í síni heild eru eldri enn tey staðarnøvn, ið hava fólkanøvn, ið eru komin higgar við seinni mentanarrákum, sum part í navninum.

Lykilorð: Navnafrøði, staðarnavnafrøði, staðarnøvn, fólkanøvn.

Innleiðsla

Í staðarnøvnum ber til at finna orð, sum ikki longur eru til sum felagsnøvn í málinum, men hava livað í styttri ella longri tíð á mannamunni. Eisini ber til at finna sernøvn sum liðir í staðarnøvnum, t.d. fólkanøvn. Sostatt kunnu staðarnøvn siga okkum rættiliga nógv um bæði eldri orðfeingi og navnatilfeingi, og serliga kann tað vera hent, tá ið tað snýr seg um tíðarskeið, sum vit nærur ongar skrivaðar heimildir hava um.

Hvussu gomul eru staðarnøvn okkara? Elstu staðarnøvnini eru frá víkingaöld. J. Jakobsen nevni, at áarnøvnini hoyra upp í tey elstu nøvnini her á landi (Jakobsen, 1957: 97). Chr. Matras metir við støði í síni gransking av staðarnøvnum í Norðuroyggjum, at elstu nøvnini eru oyggjarnøvn, búsetingarnøvn (bygdarnøvn), einstøk áarnøvn, nógv fjallanøvn, og harumframt metir hann nøvn á tongum, drongum og skerjum at vera sera gomul (Matras, 1933:

1). Men A. Thorsteinsson vísir á, at eisini fleiri býlingsnövn eru sera gomul, t.e. longu frá víkingaöld (Thorsteinsson, 1994: 84).

Elstu növnini sipa øll til norskan navnasið, eins og kent er ikki bara í Noregi, men eisini í skotsku oyggjunum og Íslandi (Matras, 1933: 1).

Tíðarfesting av staðarnøvnum

Tá ið staðarnövn verða granskað, kann ein partur av granskingini vera at meta um aldurin á növnunum. Ber til at tíðarfesti eitt staðarnavn, kann tað siga okkum, nær ið fólk hava verið í samband við henda stað kanska á fyrsta sinni, t.d. nær fólk hava búsett seg á hesum staði. Navnið ella navnasniðið kann í ein vissan mun avdúka aldurin á navninum, men tó ber ikki til at tíðarfesti á sama hátt, sum tá ið skrivligar heimildir eru at byggja á.

Í hesi grein fari eg at viðgera ein bólk av staðarnøvnum, t.e. staðarnövn, ið hava fólkanavn sum part í navninum. Endamálið er at royna at vísa á, at tað ber til at gera eina meting av, hvussu gomul növnini eru við støði í, um fólkanövnini eru av norrønum uppruna ella øðrum uppruna, ið hevur rót í seinni mentanarrákum.

Fólkanövn í staðarnøvnum

Tað fyrsta, ið støða má takast til, tá ið fólkanövn í staðarnøvnum skulu granskast, er: Nær er fólkanavn til skjals í staðarnavni? Neyðugt er at vera kritiskur í hesi tulkning, tí trupult kann vera at skilja ímillum fólkanövn og aðrar orðliðir, t.d. náttúrulýsandi orð. Slíkt má metast um í hvørjum einstökum føri. Í ávísingum færum verða slíkar tulkningar bert gitingar.

Í grannalondum okkara hava granskarar verið mислеiddir, tá ið teir hava granskað ávís staðarnövn. Orsøkin er, at hildið varð, at tað vóru ávísir seinni liðir í staðarnøvnum, sum serliga høvdu fólkanavn sum fyrri lið. Hetta gjørdi, at tá ið ein fyrri liður skuldi greinast, ið ikki var eyðsýndur, vórðu fólkanövn myndað; tiskil hava teir funnið eina rúgvu av fólkanøvnum, ið einki grundarlag er fyri. Hetta hava aðrir granskarar seinni víst aftur, og ein meira álítandi tulkning er funnin (Dalberg og Sørensen, 1972: 151).

Hóast sagnir og frásagnir eru til skjals um növn, er ikki vist, at tær byggja á veruliga hending. Nógvar slíkar frásagnir eru fólkaetymologiskar og eru seinni íkomnar, tá ið fólk hava havt áneyðir á at finna eina frágreiðing til navnið. Stundum siga sagnir frá, at navn hevur uppruna at manni, ið hevur bygt ella búð har í fyrndini. Kend er t.d. søgnin um, at upprunin at navninum *Kollaþjórður* er, at maður *Kolli* at navni (møguliga stuttnevni fyri Kolbjørn ella Kolbein) fyrstur bygdi á hesum stað (Jakobsen, 1957: 90). Her kunnu vit

ikki líta á, at so er. Fyrri liður í orðinum kann eisini vera hvørsfall í fleirtali av náttúruleysandi orðinum *kollur*.

Aðrar sagnir lýsa tó eina greiða veruleikakenda hendingargongd. Nevnast kann søgnin um *Eiriksboða*, ið greidliga sigur frá hending, hví staðurin fekk hetta navn (Hammershaimb, 1891: 354-356). Hugsandi er, at søgnin fyri ein part byggir á veruliga hending.

Øðrvísi er við býlingsnavninum *Jansagerði*. Her hava fólk tulkað fyrra lið sum mansnavnið *Jansin*. Hetta er misfatan av navninum í *Andsiðugerði > Jansagerði (Thorsteinsson, 1994: 79).

Heimildir

Tá ið granskað verður, er hollast at hava skrivaðar heimildir sum støði. Tó hava vit í Føroyum sum kunnugt ikki nógvar skrivligar heimildir um staðarnøvn. Frá miðöld eru sera fáar og spjaddar heimildir. Eftir siðaskiftið eru fyrstu heimildir av týdningi jarðabøkurnar; tær taka við í 1584, men her eru nøvnini í danskaðum sniði. Somuleiðis er við teimum staðarnøvnum, sum eru at finna í skiftiprotokollum og tilíkum. So í mun til grannalond okkara hava vit ikki nógvar skrivaðar heimildir at byggja tulking og tíðarfesting av staðarnøvnum á.

Nakrar greinir, ið snúgva seg um fólkanøvn í staðarnøvnum

Her skulu nevnt nakrar greinir, ið hava týdning, tá ið tað snýr seg um fólkanøvn í staðarnøvnum.

Chr. Matras professari hevur skrivað greinina “Eitt sindur um gomul fólkanøvn í staðarnøvnum okkara” (1928), har ið hann viðger nøvn, ið hann metir hava fólkanøvn í sær av norrønum uppruna. Stundum setur hann eisini spurnartekn við ymsar tulkingar, har ið hann er í iva, so hann er greiður um, at fleiri tulkingar eru ivasamar. Í bók síni *Stednavne paa de færøske Norduroyar* hevur Chr. Matras eisini tulkingar av staðarnøvnum í partinum “Personnavne” (Matras, 1933: 40-47).

Jóhan Hendrik W. Poulsen nemur í grein síni “Fólkanøvn í Føroyum” (1985) við fyribrigdið, at fólkanøvn eru varðveitt í staðarnøvnum. Har nevnt hann, at elstu heimildir, ið vit hava um fólkanøvn, líkjast aftur í navnatilfarið í grannalondum, sum vit kenna úr norrønum ritum frá teirri tíðini. Vit hava tó nøvn av keltiskari rót, ið benda á samband suðureftir. Harumframt sigur hann í *Málnevndarriti* 1 (1989: 38), at góður vitnisburður um upprunalig føroysk nøvn er at finna í mongum staðarnøvnum, t.d. *Eiriksfall*, *Bessavatn*, *Atlavatn* og *Ragnhildargyllin*.

Harumframt er at nevna grein eftir A. Thorsteinsson, fornfrøðing, við

heitinum “Nøvn í bústaðarnøvnum” (1994), har ið hann viðger fólka-, guda- og íbúgvænøvn í bústaðarnøvnum, t.e. í bygðar-, býlings- og húsanøvnum. Hann byggir kanning sína á heimildir frá 1600-talinum og eldri, og metir hann, at bert 4,3% av bygðar- og býlingsnøvnunum, ið hava samband við landnámið, hava fólkanøvn sum part í navninum, og eru tey øll av norrønum uppruna: “Samanfatandi kunnu vit um fólkanøvnini í búsetingarnøvnum siga, at tey avmynda fólkanavnasiðin úr víkingaöld og frameftir” (Thorsteinsson, 1994: 84). Niðurstøðan hjá honum er, at í elstu bygðar- og býlingsnøvnum er navnatilfarið reint norrønt.

Bygnaður í staðarnøvnum, ið hava fólkanøvn sum part í navninum

Staðarnøvn, ið hava fólkanøvn sum part í navninum, hava vanliga bygnaðin: fólkanavn + ein náttúrulýsandi (ella røktarlýsandi) seinna lið, t.d. *Egilsfjall*, *Gortravarði*, *Símunartangi*, *Sørinartippi*, *Aggarætt*. Tó kann sniðið stundum vera so, at náttúrulýsandi orðið stendur undan t.d. *Steinur Jákup Bøkjar*. Yngri nøvn hava ikki sjáldan fyrisetingarliðin *hjá*, t.d. *Trøðin hjá Hermann uppi í Geil*, *Gerðið hjá Tummas í Leynum* (Simonsen, 2000).

Aldur

Ein háttur at tíðarfesta staðarnøvn er at kanna, hvat morfologiskt snið, ið fólkanøvnini hava í staðarnøvnum, t.e. áseta eina bendingarsøguliga tíðarfesting, og síðan seta eina kronologi upp við støði í hesum. Vita vit, nær eitt ávíst navngávusnið hevur verið virkið, ber til at siga, hvørji nøvn eru elst ella yngst hvørt í mun til annað. Ein absolutt kronologisk áseting er rættiliga trupul, um ongar skrivligar heimildir ella onnur saklig viðurskifti eru at stuðla seg við.

Rættiliga greið vitan er um, hvør grammatiskur bygnaður er elstur og hvør er yngstur (Simonsen, 2000). Eitt hvørsfalssnið á fólkanøvnum er sa-possesiv (Staksberg, 1996). Hetta hvørsfalssnið er neyvan nógv eldri enn eini 200 ár. Her kann nevast t.d. *Dánjal Jákupsagerði*, *Gamla Heinasagerði*. Eisini húsanøvn við fyrisetingarliði, t.e. við undirskiltum høvuðsliði, eru rættiliga ung, t.d. [Húsini] *hjá Elsupu Sofiu*. Somuleiðis staðarnøvn, ið hava umskrivning við fyriseting, t.d. *Krógvín hjá Jóannes á Rætt*. Harumframt gjørdust tvínevni ikki vanlig í Føroyum fyrr enn mitt í 18. öld (Johansen, 1993: 33). So staðarnøvn, ið innihalda tvínevni, eru ikki rættiliga gomul heldur.

Øðrvísi er við vanligari hvørsfalssamanseting; har ber ikki til at seta nakra tíðarfesting á. Hvørsfalssamanseting við regluligari bending er gomul og hevur livað óslitið í nógvur øldir og upp móti nútíðini (t.d. *Jákupsból*, *Hákunartorva*), og nøvn við høvuðsliðinum fremst hoyra upp í tann elsta bygnaðin (t.d. *Krógv*

Skál-Hanusar, Gerðið Elspu Svartá), men hetta navnasnið hefur kortini verið virkið eins leingi og hvørsfalssamanseting. – Hesi bæði undanveindu forða tískil fyri, at morfologiska sniðið kann vera støði undir at aldursmeta staðarnøvn, sum hava fólkanøvn sum part í navninum.

Tískil fari eg at royna at seta upp eina kronologi við støði í upprunanum at fólkanøvnunum, ið eru at finna í staðarnøvnunum, t.e. eina orðasøguliga tíðarfesting.

Øki

Navnatilfarið er avmarkað til staðarnøvn í Streymoynni, so viðgerðin fevnir um fólkanøvn funnin í staðarnøvnum í Streymoynni. Høvuðsheimildin er *Staðarnavnasavn Føroya løgtings*. Bygdirnar Kollafjørður og Saksun vanta í hesum savni, tískil er hetta navnatilfar úr savninum hjá *Stednavneudvalget*. Tórshavn er ikki tøkt í hesum søvnum. Her verður innsavning hjá Elisabet Jóanesarson nýtt (Varðin 61. bd.).

Kanningin fatar um markatalsbygdirnar 37-55, t.e. Kirkjubøur, Velbastaður, Syðradalur, Norðradalur, Skælingur, Leynar, Kvívík, Vestmanna, Saksun, Tjørnuvík, Haldórsvík, Hvalvík, Streymnes, Hósvík, Kollafjørður, Kaldbak, Sund, Hoyvík og Tórshavn; í hesum bygdum eru 7416 nøvn tilsamans. Úr hesum tilfari havi eg funnið 296 staðarnøvn, ið eftir míni meting hava fólkanøvn sum part í navninum. Kanningin fevnir ikki um nøvn á miðum, plinkum og rákaleiðum.

Upprunafrøðiliga býtið á nøvnunum

Fólkanøvnini, ið eg meti meg hava funnið í áðurnevnda tilfari, standa niðanfyri býtt sundur í nøvn av kristnum uppruna, nøvn av norrønum uppruna og nøvn av øðrum uppruna. Er navnið eitt stytt navnasnið, verður greitt frá tí í klombrum.

Talið sigur, hvussu ofta navnið kemur fyri. Fólkanøvn í sekunderum staðarnøvnum og endurtiknum staðarnøvnum telja eyðsæð bert fyri *eitt* navn, og tískil snýr tað seg um 296 nøvn.

Nøvn av kristnum uppruna:

- 1 Agga (stuttnevni fyri Aggusteinus)
- 1 Agnes
- 7 Andras
- 1 Andrias
- 1 Annika
- 2 Antinis

- 3 Ábram (helst stytt snið av Ábraham)
- 1 Barba (stytt snið av Barbara)
- 4 Berint (stuttnevni fyri Bernhard)
- 2 Billa (stuttnevni fyri Sibylla)
- 1 Bina (stuttnevni fyri Jakobina)
- 1 Biritá
- 1 Brita (stytt snið av Biritá)
- 1 Bursi (stuttnevni fyri Tiburtius)

6 Dánial el. Dánjal	1 Marsanna (samandráttur av Marin og Súsanna)
2 Djóni	6 Mikkjal
1 Efram	1 Mortan
1 Elin	3 Niklas
1 Ella (stuttnevni fyri Elin, Elisabet, Daniella ella Gabriella)	1 Nilli (stytt snið av Niklas)
1 Elspa	2 Nils
1 Elsupa	4 Pál el. Páll
1 Essa (stuttnevni fyri Eliesar)	1 Per
1 Filpus (stytt snið av Filippus)	3 Petur
3 Gabriel	2 Pól el. Poul
3 Grækari	4 Pætur
2 Hans	2 Sakir (stuttnevni fyri Sakari(a)s el. Sakeus)
7 Hanus	1 Saksi
2 Ísakur	3 Sámal
4 Janus	1 Sára
2 Jaspur	2 Sissal (stytt snið av Cecilia)
15 Jákup	5 Símun
1 Jens	2 Steffan
4 Jóannes	2 Sørin
8 Jógvan	1 Timmi (stuttnevni fyri Timoteus)
1 Jóhan	6 Tummas
1 Jón	1 Vinsi (stuttnevni fyri Vincent)
1 Katrina	
1 Kristafar	
2 Kristin (kvinnunavn)	
1 Kristin (mansnavn)	
1 Laars	
2 Lukas	
1 Lussia	
3 Magga (stuttnevni fyri Margreta og móg. Magnhild)	
6 Malan	
1 Margreta	
1 Maria	
2 Marin	
1 Marita	
1 Marjun	
2 Markus	

Nøvn av norrønum uppruna:

- 1 Arnfinnur
- 3 Árni
- 1 Ásbjørn
- 1 Ásmundur
- 2 Bjarni (el. Bjørn)
- 1 Brúsi
- 4 Dagfinnur
- 2 Egil
- 2 Ellindur
- 1 Eyðan
- 1 Eyðun
- 3 Guðrun
- 1 Gunnar

1 Gunnhild
 6 Gutti (stuttnefni fyrir Guttormur)
 1 Haldór
 2 Hákun
 7 Hálvdan
 1 Heiðrikur
 1 Hergerð
 1 Hjalti
 1 Hólgar¹
 1 Hóraldur
 1 Hórður
 1 Hóri
 1 Høgni
 1 Ingirið
 1 Ívar
 1 Ketil
 1 Ólavur
 8 Óli (stutt snið av Ólavur)
 2 Ólin (bundið snið av Óli)
 1 Olevina² (donsk kvenngerð av Ole el. Olef)
 1 Olli
 1 Ottar
 2 Rodleivur
 2 Rodmundur
 1 Sigi
 3 Sigga (stuttnefni fyrir Sigríð og onnur nöfn, ið byrja við Sig-)
 1 Sigmundur
 1 Sverri
 1 Sølvi
 1 Tolli (stuttnefni fyrir Tollakur og nöfn, ið byrja við Tór-)
 1 Torbjörn
 2 Torkild

1 Tormann
 4 Tóri
 1 Tórus
 1 Tóta (kvenngerð av Tóti)
 6 Tróndur
 2 Úlvur

Nöfn av týskum o.ö. uppruna:

3 Bartal
 1 Dýðrikur
 1 Fredrik
 2 Gortra³
 4 Heini⁴
 2 Heindrikur
 2 Hermann
 1 Konrad
 1 Luddi (stytt snið av Ludvík)
 1 Magnus
 1 Mirmann (stavar mögulega frá Mirmans kvæði)
 1 Nina
 2 Rasmus⁵
 1 Rikkur (stuttnefni fyrir Heindrikur og onnur nöfn, ið hava -rikur sum seinna lið)
 1 Rubekur
 1 Sofía
 1 Valdemar

Upprunafrøðiligar upplýsingar um nöfnini eru at finna á: <http://www.fmn.fo/navn/Bib/Bibyvir.htm> og <http://www.behindthename.com/>

1 Norrønt navn, ið er komið higar seinni í tíðini í donskum sniði.
 2 Norrønt navn, ið er komið higar seinni í tíðini í donskum sniði.

3 Uppr. Geirtrúð < tý. Gertrud.
 4 Týskt stuttnefni fyrir Heindrich.
 5 Rasmus er dansk, norskt og svenskt snið av Erasmus. Ein pínslarvátur í 4. öld nevndist Erasmus. Hann varð serliga nógv tilbiðin í seinmiðöld, so navnið kann eisini tulkast sum halgimannanavn.

Ivasom növn

Funnin vórðu 40 staðarnövn, sum hövdu ein lið, har sera ivasamt var, um hann kundi tulkast sum fólkanavn, stuttnevni ella okkurt heilt annað. Hesi staðarnövn vórðu sáldað frá. Hesi partar í növnunum (ið ganga aftur í fleiri növnunum) eru: *Álva-, Ásla-, Branda-, Bensa-, Donkusa-, Gordr-, Gortala-, Gragg-, Gragga-, Gravar-, Halga-, Hildar-, Karna-, Kolla-, Knerka-, Knúss-, Limmur-, Linnisa-, Lúsku-, Loft-, Milla-, Molli-, Nina-, Pellis-, Pjenku-, Rodnis-, Siri-, Snoppa-, Snoppu-, Skúvs-, Svíns- (Sveins-), Øs(s)-*.

Upprunafrøðiliga býtið á növnunum

Fólkanövnini, ið eru til skjals í teimum 296 staðarnövnunum, eru av sera ymsum uppruna, t.e. norrønum, kristnum og øðrum uppruna. Úrslitið gjørdist hetta:

Növn av kristnum uppruna	175
Növn av norrønum uppruna	95
Növn av øðrum uppruna	26

Um bólkingina

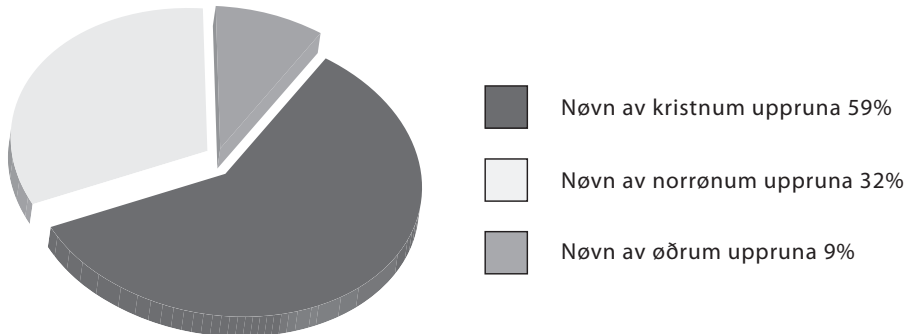
Növn av kristnum uppruna fevnir um bíbilsk növn, növn á halgimennum, ofta pínslarvátum, ið eru komin higgar sum álmanakkanövn, og harumframt növn, ið seinni eru komin inn í broyttum líki úr øðrum málum, t.e. yvirhøvdur növn, ið eru komin við kristna rákinum hendavegin. Hesi növn eru flest øll av latínskum ella grikskum uppruna. Tað fólkanavn av bíbilskum uppruna, ið kemur oftast fyri, er *Jákup*. Tað er til skjals í 15 primerum staðarnövnunum.

Növn av norrønum uppruna fevnir um növn, ið eru av norrønari rót. Eisini növn, ið seinni eru komin inn í donskum snið, eru tikin við.

Növn av øðrum uppruna fevnir um növn av øðrum uppruna enn norrønum ella bíbilskum, t.e. növn av týskum og øðrum uppruna, eisini növn av blandaðum uppruna.

Býti í prosentum

Størsti navnaðólkurin gjørdist tann, ið er av kristnum uppruna, t.e. 59%. Növn av norrønum uppruna gjørdist 32%, og növn av ymsum uppruna gjørdust 9% (sí talvu).

Mentanarbroyting

Fyri at kunna greina, hvussu uppruni at fólkanøvnum í staðarnøvnum kann siga frá aldri á staðarnøvnum, skal her greiðast frá gongdini í fólkanøvnum.

Tá ið landnámsmenninir komu higar, bóru teir við sær norrønan navnasið. Hetta eru nøvn, sum vit finna í reinum formi í bygdar- og býlingsnøvnum (Thorsteinsson, 1994: 84). Hetta broyttist við kristningini, tí við kristindóminum hendu umfatandi mentanarbroytingar, sum m.a. ávirkaði navngávuna. Mett verður, at Føroyar vórðu kristnaðar ár 998 (Mortensen, 1997: 6). Hvussu skjótt halgimannanøvn og bíbilsk nøvn fóru at gera vart við seg í Føroyum er ikki heilt greitt, tí sum nevnt er sera lítið av skrivligum heimildum um føroyskan navnasið fram til siðaskiftið, bert triggir rúnasteinar, Føroyingasøga og nøkur fá fornbrøv. Í hesum heimildum eru 72 mansnøvn at finna, t.e. 59 nøvn av norrønum uppruna (81,9%), 11 av kirkjuligum uppruna (15,3%) og 2 ávikavist av keltiskum og týskum uppruna (2,8%) (Johansen, 1993: 28). So hetta bendir á, at norrønu nøvnini hava staðið seg rímiliga væl í miðöld.

Frá siðaskiftinum og fram ímóti 1900 fækkaðu tey norrønu nøvnini nógv, meðan tey kirkjuligu nøvnini øktust í stórum. Halgimannanøvnini gjørdur vart við seg áðrenn reint bíbilsku nøvnini, tí halgimannadýrkan var vanlig í katólsku tíðini (Johansen, 1993: 27). Sum frá leið trokaðu kristnu nøvnini norrønu nøvnini nærum fullkomiliga burtur. Onnur viðurskifti gjørdur seg eisini galdandi her. Tá ið yvirvaldið gjørdist danskt í Føroyum, gjørdist umsitingarmál og kirkjumál danskt. Teir prestar, ið komu higar eftir siðaskiftið, vóru í flestum førum danir. Ein av grundunum til, at norrønu nøvnini fækkaðu so stórliga, er, at nøvnini hava verið prestunum ov torskild og tí torfør at skriftfesta eftir donskum skrivningarlagi (Johansen, 1993: 29). Mong dømi eru um, at donsk nøvn hava trokað føroysk nøvn burtur. Hetta vísti seg eitt nú við, at

mansnøvnini eftir danskari fyrimynd mistu føroysku kallkynsendingina, t.d. *Finnur* > *Finn* (Poulsen, 1989: 36, 37).

Í tíðarskeiðinum 1584-1900 eru umleið 80% av nøvnunum av kirkjuligum uppruna (Johansen, 1993: 29, 30). Norrønu nøvnini doyðu út at kalla, bert nøkur fá hava livað óslitin til okkara dagar, neyvan stórt fleiri mansnøvn enn *Ellindur*, *Gutti* (*Guttormur*), *Høgni*, *Ívar*, *Sjúrður*, *Tróndur* og *Óli* og kvinnunøvnini *Guðrun*, *Sigga* og *Inga* (Poulsen, 1989, 1993; Johansen, 1993). Í seinmiðöld fóru onnur nøvn, mest av týskum uppruna, at gera seg galdandi í Norðurlondum og eisini Føroyum. Hetta heldur fram eftir trúbótina (Thorsteinsson, 1994: 84).

At navnatilfeingið er broytt so nógv seinastu øldirnar, gevur tí eina ábending um, at staðarnøvn, ið hava norrøn fólkanøvn í óbroyttum sniði sum part í navninum, eru rættiliga gomul. So er spurningurin, um norrøn fólkanøvn í hesum staðarnøvnum kann borga fyri, at hesi staðarnøvn eru íkomin innan kristnitøkuna.

Aldursáseting

Aldursásetingin verður sett við støði í tí, at fólkanøvnini í staðarnøvnunum umboða navnasiðin í tí tíðarskeiði, tá ið nøvnini eru íkomin. At so fá norrøn nøvn vóru eftir í brúki eftir siðaskiftið kann tískil vera eitt metingarstøði, tá ið vit skulu meta um aldur á staðarnavni, ið hevur fólkanavn sum part í navninum.

Í miðöld stóðu norrønu nøvnini seg hampiliga væl. Eftir siðaskiftið kom broyting í. Fyrst komu halgimannanøvn sum uppkallingarnøvn og síðan bíbilsku nøvnini. Tískil er mest líkt til, at staðarnøvn, ið innihalda norrøn fólkanøvn, eru tey elstu, síðan koma staðarnøvn, ið innihalda kirkjulig fólkanøvn.

Tey mansnøvn av norrønum uppruna, ið koma oftast fyri í navnatilfari mínum, eru *Óli* (8) (*Ólin* (2)), *Hálvdan* (7), *Tróndur* (6) og *Gutti* (6) og kvinnunøvnini *Sigga* (3) og *Guðrun* (3); hesi nøvn eru samstundis nøkur av teimum nøvnum, ið ikki eru burturdottin í nýtslu, men hava livað óslitið sum dópsnøvn upp til okkara dagar. Tískil ber ikki til at nýta upprunan at hesum fólkanøvnum til at vera avgerandi fyri aldurin á hesum staðarnøvnum. Her mugu onnur nøvn nýtast sum grundarlag, um hetta skal kannast neyvari. Hugsandi er tó, at meginparturin av teimum norrønu nøvnunum, ið ikki hava sa-possesiv ella fyrisetingina *hjá*, er aldargamal. Her mugu tó tey nøvn av norrønum uppruna takast frá, ið eru komin úr donskum seinastu øldirnar, t.d. *Olevina* og *Holgar*. Staðarnøvnini, ið hava eitt fólkanavn við norrønum uppruna, eru ofta nøvn á týðandi støðum sum fjøllum, dølum og bergum, t.d. *Arnfinnsberg*, *Árnadalur*, *Bjarnadalur*, *Egilsfjall*, *Pætersfjall*, *Tótudalur* o.s.fr., og tað kann eisini geva

eina ábending um, at ein partur av hesum nøvnum er gamal, t.e. frá landnáms-tíðini.

Niðurstøða

Tann størsti parturin av staðarnøvnum í kanninginini hava í sær fólkanavn av kristnum uppruna, t.e. 59%. Tann minsti parturin av staðarnøvnum hefur í sær fólkanavn av øðrum uppruna, t.e. 9%. Parturin av staðarnøvnum í kanninginini, sum hava í sær fólkanavn av norrønum uppruna, er 32%.

Sera fá norrøn fólkanøvn vóru í brúki í tíðarskeiðinum frá 1584 og upp til 1900, t.e. bara uml. 15-20% eftir siðaskiftið. Hetta stuðlar undir, at tey staðarnøvn, sum hava norrøn fólkanøvn sum part í navinum, í síni heild eru eldri enn tey staðarnøvn, ið hava fólkanøvn av kristnum og øðrum uppruna. Eisini stuðlar tað undir, at A. Thorsteinsson, sum hefur granskað gomul búsetingarnøvn, hefur funnið fram til, at bygdar- og býlingsnøvn, ið hava mansnavn í fyrri liði, sum bólkur eru eldri enn tann kristna ávirkanin á navngávuna í miðöld, t.e. hesi nøvn eru øll av norrønum uppruna.

Tað er sannlíkt, at meginparturin av teimum staðarnøvnum, ið hava fólkanøvn av kristnum uppruna, stava frá tíðarskeiðinum eftir siðaskiftið. Ein partur av nøvnum, sum hava fólkanøvn av norrønum uppruna sum part í navninum, stavar helst frá víkingaöld og ein partur frá miðöld. Harumframt er tað uttan iva ein minni partur, ið stavar frá tíðini eftir siðaskiftið, tí norrøn nøvn vóru kortini enn í brúki, hóast tey vóru fá.

Ein partur av staðarnøvnum við fólkanøvnum av týskum uppruna stavar helst frá seinmiðöld, men ein partur kann eyðsæð vera yngri.

Heimildir:

Behind the name: <http://www.behindthename.com/>

Bíbilsk nøvn: <http://www.fmn.fo/navn/Bib/Bibyvir.htm>

Christensen, V. og Sørensen, J.K. 1972. *Stednavneforskning 1*. København.

Dalberg, V. og Sørensen, J.K. 1972. *Stednavneforskning 2*. København.

Føroyinga søga. 1995. (Týðing: Bjarni Niclasen). Føroya Skúlabókagrunnur. Tórshavn.

Hammershaimb, V.U. 1891. *Færøsk Anthologi I*. København.

Jakobsen, J. 1957. Strejflys over færøske Stednavne. *Greinir og ritgerðir*. Tórshavn: 86-107.

Johansen, A. 1993. Fólkanøvn – uppruni og merking. *Málting 7*: 16-35.

Johansen, A. 1993-94. Uppunafrøðiligur fólkanavnalisti. *Málting 8*: 42-45.

Johansen, A. 1993-94. Uppunafrøðiligur fólkanavnalisti. *Málting 9*: 36-44.

Johansen, A. 1993-94. Uppunafrøðiligur fólkanavnalisti. *Málting 11*: 34-38.

- Johansen, A. 1993-94. Uppunafrøðiligur fólkanavnalisti. *Málting* 12: 39-46.
- Jóanesarson, E. 1994. Staðarnøvn í Havn. *Varðin* bd. 61: 51-89.
- Matras, Chr. 1928. Eitt sindur um gomul fólkanøvn í staðarnøvnum okkara. *Varðin* 8: 165-186.
- Matras, Chr. 1933. *Stednavne paa de færøske Norðuroyar*. København.
- Mortensen, A. 1997. 1000 ár síðan kristindómurinn varð boðaður í Føroyum. *Frøði* nr. 1: 4-7.
- Poulsen, J.H.W. 1985. Fólkanøvn í Føroyum. *Studia anthroponymica Scandinavica* 3: 59-71.
- Poulsen, J.H.W. 1989. *Fólkanøvn. Úrval til leiðbeiningar*. Málnevndarrit 1. Tórshavn.
- Poulsen, J.H.W. 1993. Føroysk fólkanøvn. Í: Snædal, M. og Sigurðardóttir, T. (ritstj.). *Frændafundur*. Fyrilestrar frá íslensk-føroyskari ráðstevnu í Reykjavík 20.-21. aug. 1992. Reykjavík: 32-41.
- Simonsen, M.A. 2000. Snið á fólkanøvnum í staðarnøvnum. *Málting* 28: 26-34.
- Simonsen, M.A. 2000. Fólkanøvn í staðarnøvnum í Streymoynni. Ein relativ kronologi grundað á bygnað og uppruna. Føroyamálsdeildin. Óprentað. *Staðanavnasavn Føroya løgtings*. (Savnað í 40- og 50-árunum). Føroyamálsdeildin. Óprentað.
- Staðanavnasavn savnað av Stednavneudvalget*. (N. Djurhuus savnaði í seinni helvt av 50-árunum). Føroyamálsdeildin. Óprentað.
- Staksberg, M. 1996. Sa-possesiv. *Málting* 18: 28-34.
- Thorsteinsson, A. 1994. Nøvn í bústaðarnøvnum. *Sýnisstubb*. Tórshavn: 80-86.

Tøkkir:

Jóhan Hendrik W. Poulsen
 Marius Staksberg
 Arne Thorsteinsson

Abstract: Place names, or toponyms, are excellent repositories of information. Among other things, personal names are often faithfully preserved in toponyms. This article discusses some of the personal names found in place names located throughout the Faroese island of Streymoy. Etymological aspects of these personal names (i.e. Old Norse, Christian or other possible origins) are analysed in an attempt to establish a relative chronology for a number of Streymoy's toponyms.

Keywords: Onomastics, Toponymy, Toponyms, Personal names.

Marjun Arge Simonsen

Orðafragd

FO-188 Hoyvík

marjunas@notin.fo

Sällinge i Danmarks socken

Ett uppländskt bynamn

SVANTE STRANDBERG

Sammanfattning: Sällinge är en by i Danmarks socken i Uppland. Tidigare har det diskuterats, huruvida dess namn (*j sædhelinge* 1415) är en suffixavledning eller en sammansättning. Författaren till nu föreliggande uppsats är böjd att betrakta toponymen som avledd med suffixet *-(l)ing*. Han överväger vissa tänkbara morfologiska och semantiska tolkningar av *Sällinge*. Ordbasen för avledningen kan ha åsyftat sädesodling, men det är också möjligt att utgångspunkten för *Sällinge* var ett nu försvunnet ånamn.

Nyckelord: Bynamnet *Sällinge*, tolkning, morfologi, semantik, fonologi.

Sällinge är en by i den uppländska socknen Danmark. Äldre belägg för dess namn är bl.a.: (*j*) *sædhelinge* 1415 16/10 Vaksala hdstg SRAp or. (SDns 3: 80), (*j*) *sædillinghe* 1415 16/10 Vaksala hdstg SRAp or. (SDns 3: 81), (*i*) *sadlinghe* 1424 3/5 Vaksala hdstg SRApp I or., *i sædhelinge* 1432 4/2 Uppsala SRApp I or., *sædelinge* 1473 10/2 Svja SRAp or., *Sædhelinge* 1484 u.d. [Vaksala hdstg] SRAp or., *sædlinge* 1493 30/1 Slavsta SRAp or., *Sälinge* 1530 GFR 7: 203. Åke Hyenstrand (1974: 42; jfr karta 14) meddelar att byn saknar gravfält och framför tanken att bebyggelsen är en medeltida avsöndring från Huggsta-Bärby såsom ursprungsenhet (jfr DMS 1:2: 142-143, 150-151, 161). Bärby, Huggsta och Sällinge bildar en väl sammanhållen och avgränsad bebyggelseklunga i slättlandskapet (ek 11I 7b). Det kronologiska förhållandet mellan namnen *Bärby* och *Huggsta* – det senare ett äldre *Upsta* (se Elmevik, 1969: 56 ff.) – är intressant men inte lika betydelsefullt vid alla tolkningsalternativ för toponymen *Sällinge*. Jag kommer i det följande att anföra några etymologiska tolkningsalternativ för *-inge*-namnet vilka – möjligen med ett undantag – kan övervägas såväl om *Sällinge* är ett yngre bebyggelsenamn än *Bärby* och (eller)

Huggsta som om det är den äldsta av de tre toponymerna; i det senare fallet kan gravar för urenheten Sällinge med tiden ha kommit att ligga utanför dess senare gränser.

Bynamnet på *-inge* har behandlats av Elof Hellquist (1904: 149-150, 252). Han håller för möjligt att det är utgången från ett släktnamn **Sædhlinger* och tillägger att *e* i den fornsvenska beläggseriens *Sædhe-* i så fall väl måste betraktas som ”ett slags sekundärvokal eller som en ortografisk egenhet”. Dock vill han inte utesluta möjligheten att *Sällinge* är ett sammansatt ortnamn vars efterled vore ett substantiv ”motsvarande det mht. *linge* f. ’smal landrensa’, som Jellinghaus Westfäl. ortsn. s. 94 anser ingå i åtskilliga lågtyska ortnamn”.

Den efterled Hellquist överväger i *Sällinge* eller ”ett härmed besläktat *længe*” lyfter han (1904: 79, 251) fram vid tolkningen av ett annat uppländskt bynamn, *Kymlinge* i Spånga sn. Till denna toponym hänvisar han (1904: 150) då han beträffande fsv. *Sædhe-* i Danmarks sn anför möjligheten att *e* är en sekundärvokal. För *Kymlinge* ger SD (5: 632-633 resp. 653) skrivningarna *kymmelinghe* och *kymælinghæ* 1347.

Jöran Sahlgren (1935: 193) betraktar med rätta den andra vokalen i *kymmelinghe* som icke ursprunglig. En stödjevokal är han böjd att räkna med också i det ovannämnda *sædhelinge* 1415 för *Sällinge* i Danmark. Carl Ivar Ståhle (1946: 279-280) framhåller att *e*-inskottet i formerna från 1347 för *Kymlinge* kan förklaras med tyskt inflytande och att *e*-inskottet i så fall ter sig naturligt.

Är *Sällinge* ett tvåledat namn, går tanken lätt till *ling-*, den sidoförm till det växtbetecknande *ljung-* som man räknat med i olika svenska toponymer, så t.ex. bebyggelsenamnen *Linghed*, Svärdsjö sn, Dalarna, och *Linghem*, Törnevalla sn, Östergötland (SOL: 193). Se om gotländska namn på *Ling-* Melefors (1984: 176 ff.; jfr Olsson, 1994: 115).

Det nutida Sällinge omges av varvig mærgel och åkerlera (glk Aa 31, 1869), vilket inte i första hand talar för ett *-ling-* med betydelsen ’ljung, *Calluna vulgaris*’ i bynamnet. På LSA-kartan B 13–25:a5:29 (1640) betecknas dock den allra största delen av marken kring gårdshuset i Sällinge som *Sandh Jordh*. En välbestyrkt innebörd av sv. *ling* är ’(bär)ris’; se härom Melefors (1984: 176 ff.). I OÖD (3: 1390-1391) t.ex. upptas *ling* n. ’buske (stånd) av bärris; (koll.) bärris’ och *linge* n. ’bärris’. Syftning på ris eller småbuskar torde kunna övervägas för en efterled *-linge* i *Sällinge*. Med sådan språklig bakgrund har *Sällinge* måhända uppstått som bebyggelsenamn först under tidig medeltid. Om *Sällinge* är ett enledat, suffigerat namn på ett medeltida nybygge kan den nutida formen återgå på ett ä. fsv. **Sædhlinger* m. eller **Sædhling* f., som analogiskt anslutits till de forntida *-inge*-namnen; jfr Ståhle (1946) om namn som *Bälinge* (: 119-120), *Gillinge* (: 217) och *Valinge* (: 209-210).

Exempel på sekundärt inskjuten vokal mellan konsonanter möter på många håll i litteraturen, t.ex. hos Sahlgren (1947: 99 ff.; *Väppeby, Väckeby*); se hänvisning till en rad olika arbeten hos Strandberg (1991: 187 med n. 4). I det brev som ger skrivningen *sædhelinge* 1415 (se ovan) uppträder by- och sockennamnet *Danmark* med ett inskjutet *a* (*j dannamarkom*) som mycket väl kan ha assimilationshindrande funktion (se Sahlgren (1953: 10-11) om medeltida differentiation – *t*-inskott – i samma toponym för att bevara en konsonant framför *m*). Ett sekundärt infogat *e* mellan *dh* och *l* i *Sædhelinge* kan ha haft uppgiften att förhindra assimilationen *dhl* > *ll*. Jag skall nu ge exempel på just inskott mellan *dh* och *l*.

Äldre former av sockennamnet *Badelunda* i Västmanland, här återgivna efter Ståhle (1946: 115), visar utvecklingen *Badhlung* > *Badhelung*: *Bathlunghs sokn* 1352, *badhelungh* 1357, *Badelungh* sokn 1402, *badelungh* sokn 1484. Att vokalinskottet *-e-* i detta fall har haft samma funktion som en differentiationsprocess görs sannolikt av reaktionsformen *Barlung* 1371 med *-dhl-* > *-rl-* för att bevara en konsonant framför *l* (jfr de ä. nsv. skrivningarna *Balung*, *Ballung*). I beläggserien för *Mellinge* (ä. fsv. *Midhlinge*) i Frötuna sn, Uppland, möter 1493 skrivningen *medellinge* (2 ggr); se Ståhle (1946: 341).

Av stort intresse i samband med ljudstrukturen i *Sædh(e)linge* i Danmarks sn är det flerstädes uppträdande *Vædhla* (*Väla*, *Vela*). Det uppländska bynamnet *Vela* i Tillinge sn (*wedla* 1367 25/1 u.o. UUBp or., SD 9: 192) uppvisar belägg som *Wedela* 1474 SSTb 1: 2 och *vædhæla* 14[9]7 6/11 Torp(a) Hanebp or. Ett annat uppländskt bebyggelsenamn är *Vela* i S:t Olofs sn (*wædhela* 1452 u.d. Venngarn SRAp or.), ett tredje *Vädla*, förr kungsladugård på Ladugårdslandet i Stockholm (*i Vædhelom* 1453 HHLG 1: 60 or.). Tre *Väla* finns i de sörmländska socknarna Helgarö, Sköldinge respektive Överselö. Helgarönamnet skrevs (*i*) *wedhellom* 1471 18/6 Åkers hdstg SRAp or. *Väla* i Sköldinge (*i vedhlom* 1416 3/10 u.o. Bergshp or., SDns 3: 183) uppträdde 1437 som (*j*) *wedhelom* 12/10 Oppunda hdstg UUBp or. För *Väla* i Överselö (*Jn vedlum* 1331? 12–18/11 u.o. SD 4: 240 Registr. Eccl. Strengn.) föreligger skrivningen *wedele* 1457 C 7 f. 11 r. Bynamnet *Värlebo* i Långemåla sn, Småland, skrevs *vædhlabodha* 1382 men *vædhelabodum* 1447 (Strandberg 2012a: 408).

Om bynamnet *Rala*, fsv. *Radhla*, i Kumla sn, Närke, framhåller Lars Hellberg (1967: 117): ”De många skrivningarna med inskottsvokal på 1500-talet (*radhela* osv.) vittna sannolikt om en strävan att i uttalet bevara ljudförbindelsen *dhl*”. För bebyggelsenamnet *Långrälla* i Norra Möckleby sn, Öland, anför Per Vikstrand (2007: 125 ff.) bl.a. skrivningarna (*j*) *langarødhom* 1429, (*j*) *langharødhelom* 1447–1453 och *longarødela* 1473–1474. Lena Peterson

(1992: 44-45) förklarar det välbelagda medeltida inskottet av *e* i kvinnonamnet *Gudhløgh* (*Gudheløgh* o. likn.) som en reaktion mot den hotande assimilationen *dhl* > *ll*.

Utan att bortse från alternativet *-linge* 'bestånd av bärris' e.d. finner jag det naturligt att i första hand uppfatta *Sällinge* som ett med *-ling-* eller *-ing-* avlett namn. Andra bynamn på *-linge* i Danmarks sn är *Krisslinge* (Ståhle, 1946: 511 ff.) och *Villinge* (Ståhle, 1946: 370, Vikstrand, 2001: 301). Från Sällinge är det inte särskilt långt till byn Brillinge i grannsocknen Vaksala; byns namn (*brillingi* 1316 13/9 Uppsala SRAp or., SD 3: 259) kan enligt Ståhle (1946: 527) återgå på ett äldre **Bredhlingi*. Helt nära Sällinge ligger *-inge*-bebyggelsen Plenninge i Vaksala.

Om *Sällinge* är en sammansättning med ett vegetationsbetecknande *-linge* kan förleden innehålla appellativet fsv. *sædhe* n. och f.? 'sådd; utsäde; säd, gröda; jord på vilken säd utsås' (jfr fsv. *sædhisiordh* 'jord som (kan) besås med säd'). I ett äkta forntida *-(l)inge*-namn eller ett ursprungligen markbetecknande **Sædhlinger* m. kan utgångspunkten också vara det vanliga ordet *säd* eller en motsvarighet till no. *såd* n. 'utsäde; besädd mark' (jfr mlty. *sāt* f. 'sådd; sädesfält' m.m.), fvn. *sáð* n. 'säd; gröda; sädesodling'; se om hithörande ord bl.a. Torp (1919: 569, 764), Hellquist (1948: 1142, 1144), Björvand och Lindeman (2007: 1120-1121). En sammansättning med ett ord för 'säd; gröda; sädesåker' e.d. i förleden och ett *-linge* 'småbuskar; bärris' e.d. i efterleden ter sig inte semantiskt närliggande. Syftning på sädesodling i en *-ling*-avledning är naturligare att överväga. Jfr DS 11: 102-103, DSt: 283 (*Sædinge*), DS 13: 190 (*Saaderup*), DSt: 290 (*Såderup*) och, om ett *Sådland* i Vest-Agder, NG (9: 238), Særheim (2001: 397).

Möjligheten av ett samband mellan ett ord för 'säd(esåker); gröda' och det uppländska *Sällinge* skall alltså inte bestridas. SvOrtf ger inte anledning att tro att äldre bebyggelsenamn på *Såd-* och *Säd-* är vanliga i Sverige (men dessa morfem kan ju i dag vara bevarade i förändrad gestalt); om sådana bebyggelsenamn är föga frekventa, kan orsaken väl vara att sädesodling varit så vanlig och därmed mindre ändamålsenlig som särskiljande namngivningsmotiv. Sällinge är beläget ute på Uppsalaslätten. Det är inte så lätt att förklara varför man just vid denna boplatz skulle ha tagit fasta på sädesodling vid namngivningen. Man har därför skäl att undersöka om alternativa tolkningsmöjligheter föreligger.

Vid det nutida Sällinge har jag inte kunnat observera någon framträdande terrängformation som skulle göra det tilltalande att i byns namn anta en *-ing*-avledning med ordet *sadel*, fsv. *sadhul* m., som appellativisk eller toponymisk utgångspunkt. Är *Sällinge* det äldsta namnet på en enhet omfattande

även Bärby och Huggsta, ter det sig lättare att överväga syftning på något som uppfattats som sadelliknande (se T 11I NV), även om alternativet förblir ovisst. Jfr Modéer (1933: 89) om *Sal-* (< *Sadel-*) i vissa ortnamn. Ett **Saðuling-* bakom *Sällinge* ger anledning att erinra om Ivar Lundahls studie (1944: 1 ff.) över urnordisk synkope i fyrstaviga ord och om Stähles (1946: 343) tolkning av det östgötska *Memming(s härad)*. Med Bjorvand och Lindemans (2007: 916-917) uppfattning om ordet *sadel* kan man annars ansätta ett tidigt germanskt **Saðling-*. Se i övrigt om ordet *sadel* bl.a. Hellquist (1948: 878) och Magnússon (1989: 1017).

Mellan Sällinge och Knivsbrunna i Danmark rinner Samnan, ett biflöde till Funboån; *Samnan* kallas också ett biflöde till Fyrisån i Gamla Uppsala och Vaksala socknar (T 11I NV). Se om dessa hydronymer Ståhl (1950: 75 ff.) med hänvisning till arbeten av Hjalmar Lindroth, Karl Henrik Karlsson och Martin Lijssing. Harry Ståhl uppfattar *Samnan* som en motsvarighet till fsv. *samnadher* m. 'samling, sammankomst' med innebörden 'åmot, sammanflöde av två åar'.

Av äldre kartor att döma (se t.ex. LSA B 5 u.å. (1600-t.), LSA B 13-25:a5:29 från 1640 och AFr 1669) har Samnan nedanför Sällinge förr varit ett inte obetydligt vattendrag; det kan mycket väl före vikingatiden ha burit ett ånamn som varit avlett och en primär namnbildning. Nära ån finns mäktiga fornminnen vid Lunda och Knivsbrunna: Från byboplatsen i Lunda sträcker sig mot sydöst "socknens och ett av landskapets största gravfält (raä 19-20-21-22-23) med totalt ca 335 fornlämningar, varav ett 100-tal är resta stenar" (Hyenstrand, 1974: 42). Det nutida *Samnan* behöver ingalunda vara urgammalt vid Sällinge, allra minst med den tolkning Ståhl givit. I Vaksala socken kommer de två här nämnda Samnan-åarna nära varandra (se T 11I NV). Det ena namnet kan ha föranlett bruket av det andra. De två biflödena kan tillsammans ha uppfattats som ett stråk mellan Fyrisån och Funboån och sekundärt fått ett och samma namn (jfr Nyman, 2010: 30 ff. om likalydande namn på älvar som från samma ställe rinner åt motsatta håll). Som yttersta utgångspunkt för bynamnet *Sällinge* vore ett nu försvunnet, forntida ånamn naturligt. Ett till ånamnet bildat ägonamn kan ha varit en förmedlande länk mellan hydronymen och bebyggelsenamnet. Om det senare har tillkommit under medeltiden, kan det vara ett analogiskt omvandlat äldre **Sædhlinger* m. 'åkern vid ån Sadh(l)a e.d.'. Formellt och sakligt möjligt ter sig här ett ånamn, fsv. **Sadha* f., **Sadhl(a)* f., **Sædha* f., **Sædhl(a)* f. eller möjligen **Sædhling* f., med innebörden 'ån vid vilken säd odlas' e.d. En sådan hydronym har kanske i begynnelsen använts om åsträckningen i det område som i våra dagar utgör Vaksala socken. Jfr t.ex. OGB (18: 159) om *Kornsjöarna* och DSÅ (4: 160) om *Kornbæk*.

Vattenleden i sänkan mellan Sällinge och Knivsbrunna får antas ha varit omgiven av mer eller mindre vattensjuk mark under forntiden (se LSA B 13–25:a5:29 från 1640, T 11I NV). Som ett alternativ till tolkningen utgående från sädesodling vill jag nämna möjligheten att *Sällinge* har utgått från ett vattendragsnamn bildat till det **sāð-* som föreligger i fsv. *sadh* f.?, nsv. *sådor* f. pl. 'skalen på säd som siktas bort då säden mals till mjöl, kli', fvn. *sád* f. 'agn på säd'; se om detta appellativ t.ex. Hellquist (1948: 1142), Magnússon (1989: 791), Bjorvand och Lindeman (2007: 1120-1121) och om sv. *såda* SAOB (: S 15876 ff.). En sådan hydronym kan ha åsyftat mindre växtdelar eller växt-delsbemängd sumpighet vid åns stränder och (eller) på dess botten. Jfr min tolkning (2012b: 65 ff.) av det uppländska *Fansjön* och i samband därmed anförda vattennamn. Man bör inte heller bortse från möjligheten att *Sædh(l)-* i *Sällinge* härrör från ett av andra toponymer oberoende ängnamn vid ån som beskrivit växtdelsrik mark. Namngivning utifrån **sāð-* 'kli' bör ha kunnat ske även om sumpighet eller öppet vatten inte har förelegat, vilket är av vikt vid bedömningen av de två *Sällinge*-namnen och även i närmast följande fall.

Jan Paul Strid har muntligt meddelat att sjönamnet *Såduggen* i Överums sn, Småland (T 7G NO), efter hans mening kan sammanhånga med det av Rietz (1867: 713) upptagna adjektivet *sådug* 'sådig' (fsv. *sadhogher* 'full av sådor', fvn. *sáðugr* 'full av agnar'). I en akt från 1775 omtalas sjön som *Såghuggen* (LSA G 10–30:1) och i en från 1803 som *Sjön Såduggen* (LSA G 100–48:1). Vid ett ed mellan detta vatten och sjön Lilla Vrängen ligger gården Sedingsjö (*i sidhvnxedhe* 1379 22/10 Västervik SRAp or.; beläggformen kan möjligen också läsas som *sadhvnxedhe*), *Sedingxö*, *Sidingzöö* 1544 OAUjb). Seding-sjöån mellan Lilla Vrängen och Såduggen omges av sankmark.

Det *-l-* vi finner i *Sällinge* kan härröra från ett ånamn eller ängnamn **Sædh(l)a* f., bildat till **sāð-* med ett sambandsangivande *-l-*suffix (se om hydronymbildning med *-l-*suffix Strandberg (1988: 121 ff.) med material och litt.-hänv.), men suffixformen *-ling-* (om vilken Ståhle, 1946 även: 77-78), avledande t.ex. ett **Sāðōn-*, fsv. *Sadha f., är också tänkbar – i närheten påträffas ju de redan anförda namnen *Brillinge*, *Krissinge* och *Villinge*.

I Fellingsbro socken, Västmanland, finns ännu ett *Sällinge* (T 11F SO): *j sællinge* o. 1400 C 28 f. 1 v., *sællinghe* o. 1400 C 28 f. 2 r., *sællinge* 1484 8/11 Eklöt SRAp or. Namnet anförs av Hellquist (1904: 150) i samband med *Sällinge* i Uppland. Byn ligger vid Sällingsjön (*Känäs Siön* 1560 RL f. 24 v., *Sällinge Lacus* 1688 LSA S 2:62–63, *Sällinge Sjön* 1771 LSA S 15–49:1, *Sällingsjön* T 10F NO). 1500-talets *Känässjön* (som kanske bara brukades om en avsnörd vik av Sällingsjön) är bildat till bynamnet *Känäs* vid sjön.

Åtminstone så länge inte avsevärt äldre skrivningar för *Sällinge* i Fellings-

bro påträffas, bör man räkna med möjligheten att bynamnet innehåller ett äldre **Sædhl-*. Omkring år 1400 bör ett ä. fsv. *Sædhlinge ha kunnat föreligga utvecklat till *Sællinge*; se om assimilationen *dhl* > *ll* Noreen (1904: 222) och jfr Hellberg (1973: 48 ff.) om konsonantförändringar på grund av ordlängdsbalans.

Liksom i fallet *Sällinge* i Danmark är det här formellt möjligt att låta namntolkningen utgå från ord som sv. *säd* eller fvn. *såd* 'säd; gröda; sädesodling'. Det är inte lätt att omedelbart se varför sädesodling vid just Sällinge skulle ha blivit namngivningsgrund i det stora och på åkermark rika Fellingsbro, men detta tydningalternativ kan inte avfärdas. Också här ter det sig dock motiverat att undersöka om *Sällinge* kan ha sitt yttersta ursprung i en nu förlorad hydronym på **Sadh-* eller **Sædh-*. Vill man utifrån ordet *sådor* 'kli' förbinda ett tidigare namn på sjön med vegetationsrik sumpighet, synes den från sjön avrinnande Lillån erbjuda en möjlighet. En norliknande sträcka därav förenar sjön med den nu igenväxta Sörbysjön. Den korta ån kan under forntiden ha haft sumpiga stränder (jfr gek 1864, glk Aa 47, 1872, T 10F NO). Till ett äldre namn på Lillån, ett fsv. *Sadha f., **Sædhl(a)* f. e.d. 'den "sådiga", växtodelrika', kan ha bildats ett sjönamn som i sin tur givit upphov till bebyggelsenamnet *Sällinge*. Det är dock ingalunda självklart att det närkiska *Sällinge* etymologiskt sammanhänger med det uppländska, och en fortsatt undersökning av namnet i Fellingsbro får här ställas på framtiden.

Det ligger nära till hands att vid tolkningen av *Sällinge* i Danmarks sn anföra namnet *Sadhabækker*, *Sadhobækker* i det medeltida Uppsala: riwm dictum sadhebæc 1340 21/5 u.o. vid. 1457 5/7 Uppsala SRAp or. (SD 4: 716), sadhabekker 1398 28/12 Uppsala SRAp or., sadhobækker 1412 31/1 Uppsala SRAp or. (SDns 2: 468). Se om läget Kjellberg (1913: 127). Att efter stadens topografiska förvandlingar ge detta vattendragsnamn en säker tolkning är svårt, men namnet erinrar om att en uppländsk hydronym på fsv. **Sædh-* kan ha **Sadh-* som avledningsbas.

Elof Hellquist (1903–06 1: 515-516) anför det uppsaliensiska bäcknamnet då han behandlar sjönamnet *Saden* (*Saen* 1652 LSA G 13 enligt excerpt i OAU, *Salen* T 5F NO; se Strandberg (1991: 219) för 1500-talsbelägg, *Sadasiö* m.m.) i Smålandssocken Fagerhult. Innebörden av *Saden* befinns vara oviss; som tänkbar nämner Hellquist, dock utan entusiasm, anknytning till urgerm. **sada-* i fvn. *saðr*, got. *saps*, ty. *satt* 'mätt', men han är inte främmande för möjligheten att ett *Sav-* i detta namn har föregått *Sad-*. Vid sjön ligger bebyggelsen Sadeshult, vars nutida namn (*Sadeshult* 1825 OAUjb) inte berättigar till att ansätta en sjönamnsform fsv. *Sadhir m. (se Strandberg, 1991: 219). Äldre belägg för *-hult*-namnet, av flera under 1900-talet upptecknat som

Sahult (OAU), är *sadahulltt* SmH 1566:11 (under frälse i en längd för Mörlunda socken) och *sadahulltt* SmH 1567:16. Att förbinda hydronymen i Fagerhult med **sādh-* i ordet *sådor* möter språkliga och kanske också sakliga ovissheter, låt vara att ett fsv. *Sādhahult kan ha givit *Sādhahult genom ordlängdsbalans.

Att bilda sig en bestämd uppfattning om innebörden av *Sällinge* i Danmark är inte lätt. Vid en undersökning av socknens bebyggelsenamnsstruktur bör dock denna toponym inte ställas åsido, och jag har därför sökt visa på olika tolkningsmöjligheter. *Sällinge* är snarare en avledning än ett sammansatt namn. Tanken på sädesodling som namngivningsmotiv är närliggande, men detta ofrånkomliga alternativ kan måhända tyckas mer självklart än det egentligen är. Vilket topografiskt kännetecken var vid namngivningen mest särskiljande: sädesodling eller läget vid ett vattendrag med ett välbekant namn? I det fall bynamnet ytterst återgår på ett ägobetecknande närhorisontnamn, ter sig dock syftning på en sädesåker naturlig. Metaforisk beskrivning av höjden med Bärby och Huggsta utifrån **saðul-* (**saðl-* ?) 'sadel' är en tänkbar men osäker möjlighet. Det vore inte förvånande om ån mellan Sällinge och Knivsbrunna under tidig järnålder burit ett annat namn än det nsv. *Samnan*. Ett sådant tidigare namn kan direkt eller indirekt vara utgångspunkten för det från medeltiden belagda bebyggelsenamnet *Sällinge*. Sädesodling vid ån och "sådighet" vid stränderna och (eller) på vattendragets botten framstår som rimliga namngivningsgrunder.

Källor och litteratur

- Afr = Afriktningh oppå fredzmijlen wedh Vbsala anno 1669. Karta nr 12. *Svenska lantmäteriet 1628–1928. Historisk skildring. 3. Kartreproduktioner.* 1928. Stockholm.
- Bergshp = *Pergamentsbrev i Bergshammarssamlingen.* Riksarkivet, Stockholm.
- Bjorvand, H. och Lindeman, F. O. 2007. *Våre arveord. Etymologisk ordbok.* Revidert og utvidet utg. *Instituttet for sammenlignende kulturforskning* B 105. Oslo.
- C 7 = *Jordebok för Uppland, Södermanland, Västmanland, Närke.* 1450-talet (1457). Riksarkivet, Stockholm.
- C 28 = *Herr Gustaf Lekssons uppbörd af Åkerbo härad m.fl. räkenskaper.* Riksarkivet, Stockholm.
- DMS 1:2 = *Det medeltida Sverige 1. Uppland 2. Tiundaland. Ulleråker,*

- Vaksala, Uppsala stad.* Av Göran Dahlbäck, Olle Ferm och Sigurd Rahmqvist. 1984. Stockholm.
- DS = *Danmarks Stednavne.* Udg. af Institut for Navneforskning [tidigare: Stednavneudvalget]. 1-. 1922 ff. København.
- DSt = Jørgensen, Bent: *Danske stednavne.* 3. udg. 2008. Copenhagen.
- DSÅ 4 = Kousgård Sørensen, John. *Danske sø- og ånavne 4. K-L. Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning* 21. 1981. København.
- ek = *Ekonomisk karta över Sverige ("Nya ekonomiska kartan")*.
- Elmevik, L. 1969. Hubby och Huggsta. *Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift.* 51-60.
- gek = "Gamla ekonomiska kartan".
- GFR 7 = *Konung Gustaf den förstes registratur 7. 1530 och 1531.* 1877. *Handlingar rörande Sveriges historia.* Första serien. Stockholm.
- glk = *Sveriges geologiska undersökning* (ser. Aa).
- Hanebp = *Pergamentsbrev i Hanebergsarkivet* (kopior i Riksarkivet, Stockholm).
- Heggstad, L., Hødnebo, F. och Simensen, E. 1990. *Norrøn ordbok.* 4. utg. av Gamalnorsk ordbok. Oslo. (Denna ordbok har här genomgående använts vid återgivande av fornvästnordiska ord, utan att detta har angivits i texten.)
- Hellberg, L. 1967. *Kumlabygdens ortnamn och äldre bebyggelse. Kumlabygden. Fortid – nutid – framtid* 3. Kumla.
- Hellberg, L. 1973. Skänninge och Skenaån. En ortnamnskombination i ljudhistorisk belysning. *Svenska studier från runtill till nutid tillägnade Carl Ivar Ståhle på 60-årsdagen den 27 juni 1973. Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård* 48. Stockholm: 37-52.
- Hellquist, E. 1903–06. *Studier öfver de svenska sjönamnen, deras härledning ock historia* [1–6]. *Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folkliv* 20: 1-6. Stockholm.
- Hellquist, E. 1904. *Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge ock -unga. Göteborgs högskolas årsskrift* 1905. Göteborg.
- Hellquist, E. 1948. *Svensk etymologisk ordbok.* 3 uppl. Lund.
- HHLG 1 = *Handlingar rörande Helga lekamens gille i Stockholm* utg. av Isak Collijn. 1. *Gillesboken 1393–1487 jämte bilagor.* 1921. *Kungliga bibliotekets handlingar.* Ny följd 2. Stockholm.
- Hyenstrand, Å. 1974. *Centralbygd – randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder.* Acta Universitatis Stockholmiensis. *Studies in North-European archaeology* 5. Stockholm.

- Kjellberg, C. M. 1913. Thorshughle och ett par andra kullar från hedentima. *Namn och bygd* 1: 126-132.
- LSA = Lantmäteristyrelsens arkiv. Numera i Riksarkivet, Stockholm.
- Lundahl, I. 1944. Om urnordisk synkope i fyrstaviga ord. *Arkiv för nordisk filologi* 58: 1-15.
- Magnússon, Á. B. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík.
- Melefors, E. 1984. *Ling och graun – växtbeteckningar i ortnamn på Gotland. Florilegium Nordicum. En bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984. I: Edlund, L-E., Hagervall, C.B., Liljestränd, B. (red.). Melefors, E. Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities* 61. Umeå: 176–190.
- Modéer, I. 1933. *Småländska skärgårdsnamn. En studie över holmnamnen i Mönsterås. Skrifter utg. av Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning* 1. Uppsala.
- NG 9 = Rygh, O. *Norske Gardnavne. Oplysninger samlede ... udg. med tilføiede Forklaringer. 9. Lister og Mandal amt. Bearb. af A. Kjær. 1912. Kristiania.*
- Noreen, A. 1904. *Altschwedische grammatik mit einschluss des altgutnischen. Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte* 8. *Altnordische grammatik* 2. Halle.
- Nyman, E. 2010. Mellannorrlands ortnamnsskick mellan väst och syd. Några synpunkter. *Saga och sed*: 21-41.
- OAU = Ortnamnsarkivet i Uppsala (numera i Institutet för språk och folkminnen).
- OAUjb = i OAU förvarade excerpter ur material i Riksarkivet och Kammarcollegiets arkiv, Stockholm.
- OGB 18 = *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län* 18. *Ortnamnen i Bullarens härad*. [Av Gunnar Drougge]. 1938. Göteborg.
- Olsson, I. 1994. *Gotländska ortnamn*. Visby.
- OÖD 3 = Levander, Lars & Björklund, Stig: *Ordbok över folkmålen i Övre Dalarna* 3. L–R. *Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala D* 1. Uppsala.
- Peterson, L. 1992. Gölin. *Studia anthroponymica Scandinavica* 10: 43-53.
- Rietz, J. E. 1867. *Svenskt dialekt-lexikon. Ordbok öfver svenska allmoge-språket*. Malmö–Köpenhamn–Leipzig–London.
- RL = *Rasmus Ludvigssons register och memoriall ... till anno etc. [15]60. Strödda kamerala handlingar* 61 i Kammararkivet. Riksarkivet, Stockholm.

- Sahlgren, J. 1935. Bäckomberg. *Namn och bygd* 23: 192-194.
- Sahlgren, J. 1947. Reaktion och korrektion. En språkpsykologisk och språk-historisk studie. *Namn och bygd* 35: 97-126.
- Sahlgren, J. 1953. Från Morasten till Håga. *Namn och bygd* 41: 1-45.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien*. 1898 ff. Lund.
- SD = *Svenskt diplomatarium*. [Numera:] Utg. av Riksarkivet. 1-. 1829 ff. Stockholm.
- SDns = *Svenskt diplomatarium* [ny serie] *från och med år 1401*. Utg. af Riks-archivet. 1-. 1875 ff. Stockholm.
- SmH = *Smålands (landskaps)handlingar* i Kammararkivet. Riksarkivet, Stockholm.
- SOL = *Svenskt ortnamnslexikon*. Utarb. inom Språk- och folkminnesinstitutet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Red.: Mats Wahlberg. 2003. Uppsala.
- SRap = *Pergamentsbrev i Riksarkivet*, Stockholm.
- SRApp I = *Pappersbrev i Riksarkivet*, Stockholm (original och koncept).
- SSTb 1 = *Stockholms stads tänkeböcker 1474–1483 samt burspråk*. Utg. af ... genom Emil Hildebrand. 1917. *Stockholms stadsböcker från äldre tid*. 2 ser. Tänkeböcker 1. Stockholm.
- Strandberg, S. 1988. Fallet *Djula*. Tolkningen av ett dunkelt ortnamn. Om hydronymbildning med *-l*-suffix. *Saga och sed*: 93-148.
- Strandberg, S. 1991. *Studier över sörmländska sjönamn. Etymologi, namnbildning och formutveckling*. *Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala* B 8. Uppsala.
- Strandberg, S. 2012a. Bynamnet *Edvalla* i Hållnäs. Ett tolkningsförslag. I: Hagberg, M., Olsson, L. M. och Pernler, S.-E. (red.). *Kyrka, kultur, historia – en festskrift till Johnny Hagberg*. *Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie* 69. Skara: 407-412.
- Strandberg, S. 2012b. *Fansjön, Gisen och Lyan*. Tre sjönamn i Edsbro socken. *Ortnamns-sällskapet i Uppsala årskrift*: 59-75.
- Ståhl, H. 1950. *Kvill och tyll. En studie över några i svenska ortnamn ingående ord med betydelsen 'åmöte, ågren' o. dyl*. *Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien* 20. *Studier till en svensk ortnamnsatlas* 5. Uppsala.
- Ståhle, C. I. 1946. *Studier över de svenska ortnamnen på -inge på grundval av undersökningar i Stockholms län*. *Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien* 16. *Studier till en svensk ortnamnsatlas* 3. Uppsala.
- SvOrtf = *Svensk ortförteckning 1965 till bruk för trafikverken och deras*

- kunder* utg. av Kungl. Generalpoststyrelsen, Kungl. Telegrafstyrelsen och Kungl. Järnvägsstyrelsen. 1965. Stockholm.
- Særheim, I. 2001. *Namn og gard. Studium av busetnadsnamn på -land. Tidvise skrifter* 38. Stavanger.
- Söderwall, K. F. *Ordbok öfver svenska medeltids-språket* 1–2. 1884–1918. *Supplement* av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & E. Wessén. *Svenska fornkrift-sällskapets samlingar*. Ser. 1. *Svenska skrifter* 27, 54. (Denna ordbok har här genomgående använts vid återgivandet av fornsvenska ord, utan att detta angivits i texten.) Stockholm.
- T = *Topografisk karta över Sverige (Terrängkartan)*.
- Torp, A. 1919. *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.
- UUBp = *Pergamentsbrev i Uppsala universitetsbibliotek*.
- Vikstrand, P. 2001. *Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalslandskapen. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi* 77. *Studier till en svensk ortnamnsatlas* 17. Uppsala.
- Vikstrand, P. 2007. *Ortnamnen i Kalmar län 7. Mörbylånga kommun. Bebyggelsenamn. Skrifter utg. av Institutet för språk och folkminnen. Namnavdelningen A*. Uppsala.

Summary: The hamlet name *Sällinge* in Uppland may be a compound. The present author, however, is more inclined to interpret the toponym as a derivation with the suffix *-(l)ing*. He discusses some possible morphological and semantic interpretations.

Keywords: The hamlet name *Sällinge*, interpretation, morphology, semantics, phonology.

Svante Strandberg
Seminarieriet för nordisk namnforskning
Uppsala universitet
Svante.Strandberg@nordiska.uu.se

Ingevald Panka och Kalle Braxen. Binamn i det medeltida Arboga och nutida Sigtuna

AGNETA SUNDSTRÖM

Sammanfattning: Syftet med uppsatsen är att undersöka vilka namngivningsgrunder som använts i Arboga under 1400-talet och i Sigtuna under 1900-talet. Jag har undersökt materialet ur namnsemantisk synpunkt och delat in det i kategorierna: Namn som syftar på härstamning och släktskap, Namn som syftar på härkomst och boplat, Namn som syftar på yrke, sysselsättning och social ställning, Namn som syftar på yttre egenskaper, Namn som syftar på inre egenskaper, Namn som syftar på kläder och utrustning, Namn som syftar på vanor och händelser och Namn som är en lek med eller bildning till det officiella släktnamnet. Undersökningen visar att det finns exempel från båda materialen i de flesta av kategorierna, förutom i gruppen Namn som är en lek med eller bildning till det officiella släktnamnet, som endast har exempel under modern tid. En slutsats som kan dras är att namngivningsgrunden för binamn i stort sett följer samma mönster under båda perioderna.

Nyckelord: binamn, namnsemantisk, släktnamn.

Inledning

Under många år har jag ägnat mig åt att ur olika aspekter studera binamn. Det har främst handlat om binamn i det medeltida Arboga, insamlade från den samtida handskriften Arboga stads tänkebok (ATb). Under de senaste åren har jag också kommit att intressera mig för binamn i Sigtuna och då företrädesvis från 1930-talet och framåt. Jag anade att materialet innehöll såväl likheter som olikheter och förstod att här förelåg en intressant forskningsuppgift.

Namnmaterialen härrör från två mindre städer med likartad geografisk och ekonomisk bakgrund, båda belägna vid eller nära Mälaren och båda har haft stor betydelse under medeltiden. De har en liknande ekonomisk struktur med hantverk och köpenskap som viktigaste sysselsättning under den tid binamnen

användes. Skillnaderna ligger i själva materialet. Materialet från Arboga är 500 år äldre och det medför naturligtvis att insamlingen skett från en skriftlig källa, vilket får till konsekvens att tolkningsgrunderna många gånger är osäkra och kanske missvisande. Sigtunamaterialet är istället muntligt och nutida, vilket underlättar vid den semantiska analysen av namnen, eftersom det finns nu levande användare. En annan skillnad är storleken på materialet, det medeltida innehåller ca 400 belägg, medan det nutida endast har ett drygt hundratal. Dessa viktiga skillnader skapar svårigheter vid en jämförelse, somliga skulle säga att skillnaden är oöverkomlig, materialet är så disparat att det inte lämpar sig för en jämförelse. Jag menar dock att om man är medveten om dessa skillnader och svårigheter, kan en jämförelse ändå vara av intresse.

Det medeltida materialet från Arboga har som ovan nämnts samlats in från Arboga stads tänkebok, som består av rådhusrättens protokoll och stadens ämbetsbok mellan 1450–1569. Jag har begränsat mitt material till tiden 1450–1500. Materialet från det nutida Sigtuna består av ett hundratal namn som har varit levande hos min far Sigurd Christensén (född 1927 i Alunda socken ca 3 mil Ö om Uppsala, men bosatt i Sigtuna från 3 års ålder). Av etiska skäl nämner jag inte namnbärarnas officiella namn. Jag redovisar inte hela mitt material, varken det medeltida eller det nutida, dock ingår hela samlingen i de slutsatser jag kommer fram till.

Exempel på tidigare forskning om binamn i äldre tid är Elof Hellquists artikel Fornsvenska tillnamn (1912) och Ivar Modéers genomgång av binamn i Svenska personnamn (1989). Eva Brylla har i flera artiklar studerat binamn, t.ex. i *Anna Mædh inga hænder, Karl Dængenæf* och *Ingridh Tiuvafinger* (1999). För ytterligare litteratur om binamn, se Sundström 2006 s. 12 ff. Binamn i modern tid har bl.a. behandlats av Katharina Leibring (2004) som särskilt undersökt binamn i bruksmiljö och Ruben G:son Berg (1936) som studerat binamn i Stockholm. Även A. T. Ålander behandlar binamn i stadsmiljö (1944) medan J. A. Lundell studerar binamn utanför stadsmiljön i sina arbeten om binamn i Möre (1932–44a) och på Öland (1932–44b). Ivar Modéer beskriver även binamn i modern tid i ett kapitel i Svenska personnamn (1989).

Indelningsgrunder

Jag utgår i min undersökning från en namnsemantisk indelning av materialet och har då studerat namngivningsgrunden för binamnen. Jag har sedan delat in binamnen i grupperna ”härstamning och släktskap”, ”härkomst (geografisk) och boplat”, ”yrke, sysselsättning och social ställning”, ”yttre egenskaper”, ”inre egenskaper”, ”kläder och utrustning”, ”vanor” och ”händelser” (Andersson, 2003: 601 ff.), de två sistnämnda grupperna har jag valt att slå samman,

eftersom de till innehållet liknar varandra. Andra indelningar har också använts i samma syfte (Brylla, 1999: 15 f.; Kousgård Sørensen, 1975: 123). Jag använder dessutom en kategori ”namn som är en lek med eller bildning till det officiella släktnamnet” (se Leibring, 2004: 77), detta för att bättre kunna täcka in de nutida binamnen. Det grundläggande arbetet med indelningen av materialet har jag tidigare redogjort för (Sundström 2006; 2008b; 2012). I föreliggande artikel har jag för avsikt att jämföra de olika materialen. Vad har hänt på 500 år? Vilka likheter och skillnader i den namnsemantiska analysen kan upptäckas? Kunde man ha flera binamn eller var ett sådant tillräckligt? Fick kvinnor binamn eller var det förbehållet män?

Namn som syftar på härstamning och släktskap

En inte helt liten grupp binamn återfinns inom kategorin som tar fasta på en persons härstamning¹ och släktskap. I Sigtuna finns flera kvinnor som fått sitt binamn på denna grund. *Grevinnorna Plåt och Plunta* (Sundström, 2012: 274) var två ogifta pimpinätta väninnor som var döttrar till fäder som var respektive plåtslagare och bryggare. *Kolas Märta* (a.a.: 274) var gift med mannen som kallades *Kolas* medan *Bad-Olle* (a.a.: 274) var son till en baderska.

Inom samma grupp, som är vanlig i Arboga, finns t.ex. sammansättningar med *-magher* som *Svennungsmagher* (Sundström, 2008b: 434) vilket binamn visar släktskap med någon vid namn Svennung. Här finns också hustrunamn som *Bakares* (Sundström, 2008b: 434) och *Julahustru*, där den senare är hustru till Jösse Jul. Även män kunde få liknande benämningar t.ex. *Vendela-bonde* (Sundström, 2006: 39), där *-bonde* används i betydelsen ’äkta man’ och binamnet visar att personen i fråga är gift med en kvinna vid namn Vendela.

Namn som syftar på härkomst och boplats

Att ta fasta på en persons härkomst² och boplats är inte ovanligt i Sigtuna-materialet. Här återfinns t.ex. *Humparn* (Sundström, 2012: 275) och *Glädjen* (a.a.: 275). Den förstnämnde var bosatt på gården Humparboda strax norr om Sigtuna, den senare kom från torpet Glädjen, även detta beläget strax norr om Sigtuna. Den kvinna som benämndes *Kullan* (a.a.: 275) härstammade förstås från Dalarna, hon var en s.k. dalkulla.

I Arboga är den här typen av namn vanliga. Mycket vanliga är prepositionslösa ortnamn som används som binamn, här förekommer både namn på platser nära eller i Arboga t.ex. *Djupmyra* och *Helvetet* (Sundström, 2008b: 434),

1 Här avses släktmässigt ursprung enligt definitionen i NEn ordbok (2: 16).

2 Här avses geografiskt ursprung, vilket anges som betydelsenysans i NEn ordbok (2: 15).

men även namn på platser på betydligt längre avstånd från staden som *Lunger* (i Götlanda socken) (Sundström, 2008b: 435). Andra binamn som visar på en persons härkomst och boplatz är *Rekbo* 'person från Rekarne' (Sundström, 2008b: 435) och *Skæriakarl* (Sundström, 2008b: 434) vars binamn visar att han kom från skären, skärgården. *Finne* (jfr Hellquist, 1912: 106; Sundström, 2008b: 435; för delvis alternativ tolkning jfr DGP 2: 271 om fda. *Finne*; jfr äv. Lind, 1920–21: 80 som upptar fvn. *Finni*) och den feminina varianten *Finska* var vanliga som binamn i Arboga.

Namn som syftar på yrke, sysselsättning och social ställning

Namn med utgångspunkt i en persons yrke, sysselsättning eller sociala ställning hör till de vanligaste i Sigtuna. Att *Snickar-Olle* till yrket var snickare är ganska självklart och att *Möbel-Anders* innehade stadens möbelfärrä likaså. *Kalle Braxen* var fiskare och kunde också kallas enbart *Braxen* (Sundström, 2012: 275). *Buss-Jerkers* binamn talar om att han var busschaufför. Den enda kvinnliga representanten inom gruppen är *Krog-Alma* (a.a.: 276) som ensam skötte serveringen på den enda krogen i staden.

Många binamn i Arboga hade sin grund i människors yrken och sysselsättning, och i någon mån även i deras sociala ställning. I Arboga verkade *Jakob Tunnobindare* (Sundström, 2006: 42) som uppenbarligen tillverkade tunnor, *Jønis Skræddare* (jfr Hellquist, 1912: 105; Brieskorn, 1912: 149 ff.; Sundström, 2008b: 435) och *Sone Nøtakarl* (jfr Hellquist, 1912: 105) vilken skötte om stadens boskap. Det finns få exempel på kvinnliga binamn med möjlig utgångspunkt i denna grupp. *Latirska* 'åderlätare' är ett exempel. *Latirskan* utövade själv yrket eller var möjligen gift med en åderlätare (Sundström, 2004: 129). *Birgher Almosogubbes* binamn visar tydligt på hans sociala ställning (Sundström, 2008b: 436). Även andra binamn kan tänkas ha sin grund i denna grupp utan att vara yrkesbeteckningar t.ex. *Gester* 'främling; i stad sig uppehållande främling; gäst'. Jfr DGP 2: 332 om fda. *Gest* med delvis annan tolkning; jfr även Lind 1920–21: 108 om fvn. *Gestr* med något annorlunda tolkning.

Namn som syftar på yttre egenskaper

Att ta fasta på en persons yttre egenskaper är mycket vanligt vid namngivning. I Sigtuna fanns *Bleka Ville* (Sundström, 2012: 276) som var färglös till fysionomin, *Hak-Johan* (a.a.: 276) hade en framträdande haka och *Storis* (a.a.: 276) var kortväxt. Mannen som kallades *Klumpfot* hade en sådan fot och *Röd-topp* var rödhårig.

I Arboga har man också mycket gärna utgått från en persons yttre känne-

tecken. Där återfinns *Træfoter*, vars bärare förmodligen var utrustad med träben (jfr Lind, 1920–21: 386 om fvn. *Tréfótr*), personen som kallades *Tumaløs* saknade en eller bägge tummarna (Sundström, 2008b: 436). Personerna som benämndes *Ragvald Mædh ena handene* (Sundström, 2008b: 436) och *Bleka Luci* synes ha saknat en hand och varit blek i hår och hy. Jfr DGP 2: 86 f. om fda. *Blek* och Lind, 1920–21: 29 om fvn. *Bleiki*; även Hellquist, 1912: 102; Sahlgren, 1944: 211; Peterson, 1996: 24; Sundström, 2004:129. Personen som kallades *Mædh rødha hareth* var däremot utrustad med rött hår. *Krokfoter* hade en 'krokfot, krumfot'. Se Sundström, 2008b: 436; jfr Jónsson, 1907: 220 om fvn. *Krókfótr*; för alternativ tolkning jfr Lind, 1920–21: 220 och dens. 1920: 305 f. om fvn. *Krókfótr*. För flera namngivare har det varit aktuellt att ta fasta på den omtalades kroppsstorlek vid namnbildningen. Flera personer i Arboga har benämnts med binamnet *Langer* eller med ett binamn innehållande binamnselementet *Lange/Langa*, syftande på personens kroppsstorlek, men det innebär inte självklart en särskilt lång person, det kan också vara ett motsatsord (jfr det nutida *Storis* ovan).

Namn som syftar på inre egenskaper

En persons inre egenskaper är inget man ofta tagit fasta på när man namngivit personer i Sigtuna. Endast några få binamn har sin grund i detta. *Vilden* (Sundström, 2012: 276) var en person som verkligen fått ett passande namn, *Buse* (a.a.: 276) var däremot inte alls så otrevlig som namnet antyder.

I Arboga har däremot gruppen en hel del representanter. Exempel i denna grupp är *Gamal/Gamle* och *Unger/Unge*, som båda har en tydlig namnsemantisk grund i personens ålder. Jfr DGP 2: 321 ff. om fda. *Gamal*; Lind, 1920–21: 98–101 om fvn. *Gamli*; Hellquist, 1912: 102; Peterson, 1996: 24 och jfr DGP 2: 1159 f. om fda. *Ung, Unger*; Lind, 1920–21: 391 ff. om fvn. *Ungr/Ungi*; Hellquist, 1912: 103. *Urvædher* 'urväder, yrväder' och *Storm* kan ha sin grund i en jämförelse mellan väderleken och en persons humör. Jfr om *Urvædher* Hellquist, 1912: 98; Sundström, 2008b: 437 och jfr DGP 2: 1077 f. om fda. *Storm*; Lind, 1920–21: 363 om fvn. *Stormr*; Hellquist, 1912: 98; Sundström, 2008b s. 437.

Namn som syftar på kläder och utrustning

Möjligheten att vid binamnsbildning använda en persons sätt att klä sig eller vana att bära vissa specifika kännetecken i sin klädsel, har nästan inte alls använts i mitt Sigtunamaterial. Endast en person kan möjligen ha fått sitt binamn utifrån denna grund: *91:an* (Sundström, 2012: 276). Personen kan ha fått sitt namn efter seriefiguren 91:an Karlsson (skapad 1932), vilken kan be-

skrivs som en godmodig, värnpliktig infanterist (NEn 14: 185), binamnsbä-
rarens egenskaper kanske påminde om seriefiguren eftersom han också hade
för vana att under värnplikten inte lägga av sin uniform innan han fortsatte sitt
yrke som cykelreparatör.

Materialet från Arboga visar en något annan bild. Här har man i högre grad
tagit till vara möjligheten att bilda binamn med grund i en persons klädsel och
utrustning. Några exempel ska nämnas här. Två personer benämns *Mædh bla
kapon*a (jfr Brylla, 1999: 13) och de får antas ha burit en sådan. *Olof Ringa-
punger* var troligen försedd med en pung med ringar (Sundström, 2008b: 437)
och en *spænneklo* 'klo el. hake varmed något hålles spânt' höll kanske sam-
man *Erik Spænneklos* kläder (Sundström, 2008b: 437).

Namn som syftar på vanor och händelser

Eftersom de namnsemantiska kategorierna "vanor" och "händelser" har ett
liknande innehåll, har jag valt att hålla samman dem här.

I Sigtunamaterialet är den här gruppen den största. *Kanada-Gösta* (Sund-
ström, 2012: 277) hade i sin ungdom arbetat i Kanada och *Snus-Ejnar* (a.a.:
277) hade som vana att snusa. Att *Bandy-Johan* (a.a.: 277) var en duktig ban-
dyspelare var välkänt och att lärarinnan *Smällan* (a.a.: 277) ibland gav sina
elever en smäll var inte heller en hemlighet. *Ständiga semestern* (Sundström,
2012: 277) hade ofta inget stadigt arbete, vilket förklarades med att han hade
semester.

Även i Arboga använde man relativt ofta möjligheten att bilda binamn
med utgångspunkt i personernas vanor eller med anknytning till händelser
som förknippades med en viss person. De män som kallades *Skökendiævul*
(Sundström, 2006: 62) och *Peter i bæzta matto* (jfr Brylla, 1999: 18; Modéer,
1989: 106; Sundström, 2008b: 437) har antagligen varit flitiga i användningen
av dessa uttryck. Kvinnan som benämndes *Fæhuset* (Sundström, 2004: 129;
2008b: 438) kan möjligen hört hemma i ett fähus. De flesta förklaringar till
varför en person i det medeltida Arboga givits ett visst binamn grundas på
ganska osäkra antaganden. Men orsaken till varför Ingevald Smid kallas *Inge-
vald Panka* är känd. Han stod nämligen anklagad vid rådhusrätten för stöld
av *pankor* 'panka, inte fullt utvuxen braxen eller liknande fisk' (se Alvered,
1996: 28; Sundström, 2008a: 176-79; 2008b: 439; jfr DGP 2: 796 om fda.
Panke med möjligt annat ursprung; jfr Hellquist, 1912: 97). Anledningen till
namngivningen av den man som kallas *Stuten* 'ung ox eller tjur' (jfr DGP:
1087 f. om fda. *Stut*; Lind, 1920-21: 366 om fvn. *Stútr*; Hellquist, 1912: 97)
är dock höljd i dunkel, men troligt är väl att förklaringen finns i en speciell
händelse.

Namn som är en lek med eller bildning till det officiella släktnamnet

I materialet från Sigtuna är en av de största grupperna den som innehåller binamn som är en lek med eller bildning till det officiella släktnamnet (se Leibring, 2004: 77). Binamn som *Ludde*, *Jägarn*, *Ljunkan* och *Linkan* är bildade till släktnamnen *Lundin*, *Jägerstedt*, *Ljunggren* och *Lindkvist* (Sundström, 2012: 277).

Några namn som är bildade som en lek med eller som en bildning till det officiella släktnamnet har inte påträffats i Arboga. Ärftliga binamn, binamn som används i två på varandra följande generationer eller av två syskon (Ryman, 2002: 25), är belagda i Arboga. Det är dock mycket svårt att påvisa att ett binamn skulle kunna ha sin grund i en ordlek. I Arboga stads tänkebok är de namn som nämns de officiella, sådana är källans natur. Möjligen kan det ovan nämnda *Panka* (se under Namn som syftar på vanor och händelser) räknas som inofficiellt och de personer som har flera binamn (t.ex. *Andres Finne Mædh bla kapon* och *Hans Krokfoter* som också kallas *Klysnare*) kan möjligen anse ett av dem som det ”officiella”.

Otolkade namn

Ganska många namn har jag behövt lämna otolkade. Inte alltid för att de ordsemantiskt är dunkla, även om så ibland är fallet, fr.a. i Arbogamaterialet, utan för att den namnsemantiska grunden är okänd. När det gäller Sigtunamaterialet har jag för det mesta undvikit spekulationer.

Beträffande tolkningen av binamn i Arboga ligger det i sakens natur att spekulationerna är många. Här rör det sig om ett betydligt äldre material och det finns ingen att fråga om en förklaring. Den namnsemantiska tolkningen är många gånger osäker. Ibland är även den ordsemantiska analysen oklar. Delen otolkade namn är ca 10 % av hela det medeltida materialet och ca 15 % av det moderna materialet.

Diskussion

Att ta fasta på en persons härstamning och släktskap när man bildar binamn har förekommit både i nutid och medeltid, det är inte ovanligt i Sigtuna och förekommer ofta i Arboga. Att visa på samhörighet med en man genom att bilda ett s.k. hustrunamn som t.ex. *Bakares* är vanligt under medeltiden i Arboga. Även i Sigtuna förekommer ett sådant: *Kolas Märta* (som var gift med mannen som kallades *Kolas*). Binamn med *-magher* (*-måg*) är inte ovanliga i Arboga, men förekommer inte i mitt Sigtunamaterial. En persons härkomst och boplats är inte heller ovanligt att utgå från vid binamnsbildning. Under båda epokerna utgår man gärna från ett namn på en gård eller en by. I det moderna

materialet är en utgångspunkt i den här kategorin inte ovanligt, i det medeltida materialet används det ofta. I ATb kan man också använda sammansättningar med *-bo* och *-karl*, något som inte förekommer i mitt Sigtunamaterial.

Gruppen med namn som utgår från en persons yrke, sysselsättning och sociala ställning hör till de största både i Sigtuna och Arboga. Det vittnar säkert om att en persons yrke och sysselsättning är en tydligt särskiljande faktor och därför lätt att använda (Sundström, 2012: 279). Något binamn med utgångspunkt i social ställning finns inte i mitt material från Sigtuna och förekommer sparsamt i ATb. Att ta fasta på de yttre egenskaperna vid binamnsbildning har också många exempel i båda materialen. Det är mycket vanligt i Arboga och vanligt i Sigtuna. Att kategorin har så många belägg har troligen sin förklaring i att en persons yttre är lätt iakttaget och särskiljande (Sundström, 2012: 279). En persons inre egenskaper har sällan legat till grund för binamn i Sigtuna, här finns endast ett fåtal exempel. I Arboga finns relativt många exempel på sådana binamn, även om man oftare använder de vanligaste namnsemantiska grupperna Yrke, sysselsättning och social ställning och Yttre egenskaper. Skillnaden kan möjligen bero på antaganden beträffande det medeltida materialet.

Att ta fasta på en persons kläder och utrustning är ovanligt vid namnbildning i Sigtuna, mitt material har endast ett osäkert exempel. I det medeltida Arboga var det däremot inte ovanligt, även om binamn som hade sin grund i en persons Yrke, sysselsättning och sociala ställning och Yttre egenskaper var betydligt vanligare. I Sigtuna är det mycket vanligt att namnge en person utifrån vanor och händelser som förknippas med denne, medan det i Arboga inte heller är ovanligt, även om man föredragit att låta namngivningen ha sin grund i de vanligaste kategorierna Yrke, sysselsättning och social ställning och Yttre egenskaper.

En grupp återfinns endast i Sigtuna: möjligheten att skapa namn som en lek med eller bildning till en persons officiella släktnamn. Det har sin förklaring i att det visserligen går att påvisa namn som används som släktnamn i Arboga (se under Namn som är en lek med eller bildning till det officiella släktnamnet), men det är mycket svårt att bevisa att man använt det vid binamnsbildning. Man kan inte av detta dra slutsatsen att invånarna i Arboga under medeltiden inte hade något behov av att skoja med sina grannar eller att leka med namn på det viset, men det är svårt leda i bevis. Kanske är det sådana namn som förekommer i kategorin Otolkade namn? Frågan om graden av officiell status för binamnen har också betydelse. Binamn i Sigtuna är aldrig officiella, de används i muntliga sammanhang för att identifiera en person. I Arboga är själva binamnet officiellt eftersom det förekommer i stadens tänkebok.

Namn som nu inte kan föras till någon kategori och som alltså förblir

namnsemantiskt otolkade finns både i det nutida Sigtuna och det medeltida Arboga. I det medeltida materialet är dessa namn ofta också ordsemantiskt otolkade, men även om namnets ordsemantiska innehåll är klarlagt kan den namnsemantiska tolkningen vara mycket osäker. För det nutida materialet är den ordsemantiska tolkningen oftast utförd, men den namnsemantiska kan ändå vara dunkel, trots närheten i tid till användandet.

Det finns flera invändningar mot att jämföra två material som har så många olikheter. Skillnaden i källmaterialets typ är väsentlig, det äldre materialet är skriftligt, medan det nutida är muntligt. Det skiljer också flera hundra år i ålder, Arbogas material är medeltida medan Sigtunas material är från 1900-talet. Detta får naturligtvis konsekvenser vid namnens tolkning. För Arbogas del har ofta gissningar och förmodanden använts vid tolkningen av den namnsemantiska grunden, det är sällan möjligt att avgöra om det är rätt eller fel, vilket gör en jämförelse med nutida material missvisande. Beträffande Sigtuna har det däremot funnits möjlighet att fråga användare av binamnen om grunden. Varför ska man då göra en jämförelse? Jag menar att det ändå kan vara av intresse, förutsatt att man inte glömmer den osäkerhet som finns inbyggd i materialet. Jag ställde inledningsvis frågan om något hänt på 500 år. Svaret är: inte mycket. Undersökningen visar att de flesta namnsemantiska grunder för namngivning förekommer på båda ställena trots att flera århundraden skiljer materialet åt. Den visar också att en ny grupp tillkommit för det moderna materialet, nämligen möjligheten att bilda namn som är en lek med eller bildning till det officiella släktnamnet. Både i Arboga och Sigtuna har man favoriserat möjligheten att bilda binamn med utgångspunkt i personens yrke, sysselsättning och sociala ställning. I Sigtuna har sedan vanor och händelser och gruppen Namn som är en lek med eller bildning till det officiella släktnamnet kommit oftast till användning, medan Arbogaborna i hög grad använt personers yttre kännetecken vid binamnsbildning. Man bör också uppmärksamma att det finns otolkade namn även i det nutida materialet, vi kommer inte åt alla förklaringar trots vår närhet i tiden.

En person kan också benämnas med flera binamn. I Sigtuna fanns bl.a. *Ständiga semestern* som också gick under namnet *Buss-Jerker* (för de namnsemantiska tolkningarna se Namn som syftar på vanor och händelser och Namn som syftar på yrke, sysselsättning och social ställning) och i Arboga fanns *Andres Finne Mædh bla kapona* (se Namn som syftar på härkomst och boplat och Namn som syftar på kläder och utrustning) som omtalades med båda sina binamn.

Få kvinnor benämns med binamn, för detta krävs att de vistas i en offentlig miljö, om så inte sker omtalas de mindre och kommer därför mera sällan i

fråga för ett binamn (se Leibring, 2004: 78 f.; Sundström, 2012: 278). Kvinnor med binamn förekommer sparsamt i Sigtuna och dessa binamn finns i alla namnsemantiska kategorier utom Namn som syftar på kläder och utrustning, Namn som syftar på inre egenskaper och Namn som är en lek eller bildning till det officiella släktnamnet. I Arboga är kvinnors binamn knappt 10 % av det fullständiga materialet och namnen finns i alla kategorier utom Namn som är en lek eller bildning till det officiella släktnamnet.

Vissa binamn förekommer som man kan förvänta sig i båda materialen, t.ex. motsvaras *Laures Snidkare* av nutida *Snickar-Olle*, (för de namnsemantiska tolkningarna se Namn som syftar på yrke, sysselsättning och social ställning), *Mædh rødha haret* motsvaras av *Rödtopp*, de som kallades *Lange* och *Storis* hade en utmärkande längd och *Bleke Mattis* hade förmodligen samma utseende som *Bleka Ville* (se Namn som syftar på yttre egenskaper).

Avslutning

Resultatet av min undersökning har visat att de namnsemantiska kategorierna som används vid binamnsbildning finns i båda materialen, förutom Namn som är en lek med eller bildning till det officiella släktnamnet, som är en nyhet i Sigtuna. Människors sätt att tänka när det gäller grunderna för namngivning tar sig liknande uttryck genom århundradena. Det fanns stora skillnader i levnadsomständigheterna, men i sättet att omtala sina medmänniskor utgick man från liknande tankar.

Källor och litteratur

- Alvered, Z. 1996. Några binamn och andra personbeteckningar i Gregers Matssons räkenskaper. I: Brylla, E., Strandberg, S. & Wahlberg, M. (red.). *Från götarna till Noreens kor. Hyllningsskrift till Lennart Elmevik på 60-årsdagen 2 februari 1996. Skrifter utgivna genom Ort-namnarkivet i Uppsala. Serie B. Meddelanden* 11. Uppsala: 21-31.
- Andersson, Th. 2003. Personennamen. I: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 2. Aufl. Berlin-New York: 589-614.
- ANF = Arkiv för nordisk filologi
- ATb = *Arboga stads tänkebok* 1—4. Utg. av Erik Noreen & Torsten Wennström (del 4 utg. av Erik Noreen med register av Sven Ljung). 1935—50. Uppsala. (Samlingar utg. av Svenska fornskrift-sällskapet. Ser. 1:53.)
- Berg, R. G. 1936. Några stockholmska vedernamn på 1840- och 50-talet. I: *NoB* 24: 279-282.
- Brieskorn, R. 1912. Bidrag till den svenska namnhistorien. Borgerliga

- sammansatta familjenamn 1. Uppsala universitets årskrift 1912. Filo-
sofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 3. Uppsala.
- Brylla, E. 1999. *Anna Mædh inga hænder, Karl Dængenæf och Ingridh
Thiuvafinger*. Några exempel på medeltida binamn. I: Elmevik, L. &
Strandberg, S. (huvudredaktörer), Brylla, E., Wahlberg, M. & Williams,
H. (red.). *Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27
januari 1999. Namn och samhälle* 10. Uppsala: 11-19.
- Christensén, S. Samling av binamn i Sigtuna, nu i Namnarkivet, SOFI.
- DGP = *Danmarks gamle personnavne...* udg. af Gunnar Knudsen†, Marius
Kristensen† & Rikard Hornby. 2. Tilnavne. 1949—64. København.
- Hellquist, E. 1912. Fornsvenska tillnamn. I: *Xenia Lideniana. Festskrift til-
lägnad professor Evald Lidén på hans femtioårsdag den 3 oktober
1912*. Stockholm: 84-115.
- Jónsson, F. 1907. Tilnavne i den islandske Oldlitteratur. I: *Aarbøger for
nordisk Oldkyndighed og Historie*. 2 Række. 22. Kjøbenhavn. 161-381.
- Kousgård Sørensen, J. 1975. Tilnavne og slægtsnavne. Et diskussionsoplæg.
I: Andersson, T. (red.). *Binamn och släktnamn. Avgränsning och ur-
sprung*. Handlingar från NORNA:s tredje symposium i Uppsala 27—
28 april 1974. Uppsala: 111-124.
- Leibring, K. 2004. *Karl mä kappa, Börje Lata och Kockla*. Binamn i ett
värmländskt brukssamhälle. I: Strandberg, S. Wahlberg, M. & Heinrici,
B. (red.). *Namn. Hyllningsskrift till Eva Brylla den 1 mars 2004. Namn
och samhälle* 15. Uppsala: 75-80.
- Lind, E. H. 1920. Nordiska personnamn. Strödda iakttagelser och tolk-
ningsförsök. I: *ANF* 36: 301-326.
- Lind, E. H. 1920–21. *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden*.
Samlade ock utgivna med förklaringar. Uppsala.
- Lundell, J. A. 1932–44a. Anteckningar om Personnamn i Möre-häraderna. I:
*Personnamn i vardagslag. Studier över sydsvenska personnamn. SvLm
B* 44. Stockholm: 127-147.
- Lundell, J. A. 1932–44b. Öländska personnamn. I: *Personnamn i vardagslag*.
Studier över sydsvenska personnamn. Stockholm. *SvLm B* 44: 1-39.
- Modéer, I. 1989. *Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och
självstudier*. 3 uppl. utg. av Birger Sundqvist & Carl-Eric Thors med en
bibliografi av Roland Otterbjörk som kompletterats och omarbetats av
Sigurd Fries. *Anthroponymica Suecana* 5. Lund.
- NEn = *Nationalencyklopedin* 14. 1994. Höganäs.
- NEn ordbok = *Nationalencyklopedins ordbok* 2. 1996. Göteborg/Höganäs.
- NoB = *Namn och Bygd*.

- Peterson, L. 1996. Fagra och fula personnamn på de uppländska runstenarna. *I: Namnspalten i Upsala Nya Tidning* 18.6.
- Ryman, L. 2002. *Salanus, Tunström och Sporröng. Tillnamnsbruk och framväxten av släktnamn i Uppland. Anthroponymica Suecana* 13. Umeå.
- Sahlgren, J. 1944. Blacksta och Rickeby. Ortnamn och ordgeografi. *I: NoB* 32: 204-213.
- Sundström, A. 2004. *Mæster Sigga hustrv, hustrv Birgitta Midakers och hustrv Elin i Sæby*. Olika sätt att benämna kvinnor i Arboga stads tänkebok. *I: Strandberg, S., Wahlberg, M. & Heinrici, B. (red.). Namn. Hyllningsskrift till Eva Brylla den 1 mars 2004. Namn och samhälle* 15. Uppsala: 127-132.
- Sundström, A. 2006. *Urvædher, Lykkopæninger och Roghskuta*. Binamnen i Arboga stads tänkebok. C/D-uppsats i svenska/nordiska språk. 2006. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. Duplic.
- Sundström, A. 2008a. *Panka, Sokkofot, Hynda och Kunta*. Användning av binamn i Arboga med rättsligt efterspel. *I: Brylla, E., Strandberg, S. (red.). Namn från land och stad. Hyllningsskrift till Mats Wahlberg 25 maj 2008. Namn och samhälle* 21: 175-180.
- Sundström, A. 2008b. *Rodskar, Trynta och Spænneklo*. Binamn i Arboga tänkebok ur namnsemantisk synvinkel. *I: Kvaran, G., Ámundason, H. J., Hafsteinsdóttir, J. och Sigmundsson, S. (red.). Norræn nöfn – Nöfn á Norðurlöndum. Hefðir og endurnýjun. Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. NORNA-rapporter 84. Uppsala: 433-41.*
- Sundström, A. 2012. *Grevinnorna Plåt och Plunta och Fullriggarn*. Binamn i 1900-talets Sigtuna. *I: Leibring, K. (huvudred.), Nilsson, L. Torensjö, A. C. & Wahlberg, M. Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012. Skrifter utgivna av Institutet för språk och folkminnen Namnarkivet i Uppsala serie B:12. Uppsala: 273-281.*
- Sdw = Söderwall, K. F., *Ordbok öfver svenska medeltids-språket* 1–2. 1884–1918. Lund. *Samlingar utg. av Svenska fornskrift-sällskapet*. Ser. 1. 27.
- Ålander, A. T. 1944. Personbeteckningar i en svensk småstad omkring sekelskiftet. *I: ANF* 58: 195-208.

Summary: The aim of this study is to examine the bynames represented in the medieval town court record book of Arboga and in the oral material from 20th century Sigtuna. I have analysed the material from a name-semantic point of view and categorized

the data in these groups: names which originate in a person's 'descent and kinship', 'origin and place of residence', 'occupation and social status', 'external characteristics', 'internal characteristics', 'clothing and equipment', 'habits and events' and 'names which are a play on or formed by a family name'. The result shows that there are examples of bynames from both periods in most of the categories except the last one which is exclusively found in the modern material.

Keywords: bynames, name-semantic, family names, surnames.

Agneta Sundström
Institutet för språk och folkminnen
Namnarkivet i Uppsala
agneta.sundstrom@sofi.se

Nokkur nöfn Íslendinga á miðöldum

SVAVAR SIGMUNDSSON

Útdráttur: Bókin *Nöfn Íslendinga* sem Guðrún Kvaran og Sigurður Jónsson gáfu út 1991 var merk rannsókn. Endurskoðuð útgáfa kom 2011. Í formála nýju útgáfunnar er gerð grein fyrir heimildum sem notaðar hafa verið, manntöl, skrár Hagstofu Íslands, fornbréf, skjöl og annálar. Hinsvegar eru kirkjubækur ekki notaðar. Heimildir um nöfn Íslendinga sem ég sakna að hafi ekki verið notaðar eru samtímasögur, þ.e. Sturlunga og biskupasögur. Ég geri mun á fornritum í þessu sambandi. Nöfn geta verið uppdiktuð í Íslendingasögum en í samtíðarsögum er því tæplega til að dreifa. Auk þessa eru skráð á netinu (www.islendingabok.is) nöfn sem ekki eru í bókinni en virðast vera úr öruggum heimildum, m.a. kirkjubókum. Um það hefur verið deilt hvort nota megi bæjanöfn sem heimildir um mannanöfn á fyrri tíð. Um þetta skrifaði ég ásamt höfundum bókarinnar grein (*Guðrún Kvaran o.fl.*, 1986), en Þórhallur Vilmundarson skrifaði grein í sama rit þar sem hann taldi að fjöldi íslenskra örnefna með mannsnafn að fyrra lið hefði verið mjög ofmetinn (*Þórhallur Vilmundarson*, 1986). Í þessari grein hér nefni ég nokkur mannanöfn sem ekki eru í bókinni *Nöfn Íslendinga*, þar sem höfð er hliðsjón af áðurnefndum ritum, biskupasögum og Sturlungu en einnig af bæjanöfnum.

Lykilorð: Íslensk mannanöfn, íslensk bæjanöfn, samtíðarsögur, Sturlunga saga, biskupasögur.

Bókin *Nöfn Íslendinga* sem Guðrún Kvaran og Sigurður Jónsson frá Arnarvatni gáfu út 1991 var merkur áfangi í rannsóknum á sögu mannanafna á Íslandi. Endurskoðuð útgáfa kom út 2011 sem Guðrún stóð ein að og er mun efnismeiri þar sem nöfnum hefur fjölgað verulega á þessu tuttugu ára tímabili sem leið á milli útgáfna. Í formála nýju útgáfunnar er gerð grein fyrir heimildum sem notaðar hafa verið, og eru það fyrst og fremst manntöl, skrár Hagstofu Íslands, forn bréf, skjöl og annálar. Hinsvegar eru kirkjubækur ekki notaðar, og bíður það betri tíma að vinna úr þeim. Í inngangi 2. útgáfu segir m.a. um val á nöfnum:

Á mannanafnaskrá voru fyrir um áratug samþykkt allmörg nöfn úr fornum heimildum sem ekki virðast hafa verið notuð síðar og ekki hafði sérstaklega verið óskað eftir. Öll þessi nöfn eru með í bókinni af fyrrgreindri ástæðu, en nokkur nöfn voru felld brott sem aðeins komu fyrir í fornritum, engar heimildir fundust um að hefðu verið endurvakin og ekki voru á skránni. (Guðrún Kvaran, 2011: 9).

Heimildir um nöfn Íslendinga sem ég sakna að hafi ekki verið notaðar eru samtímasögur, þ.e. Sturlungusafnið og biskupasögur, sem ég tel að vel hefði mátt nota við gerð þessarar nafnabókar. Ég geri sem sagt mun á fornritum í þessu sambandi. Nöfn geta verið uppdiktuð í Íslendingasögum en í samtíðarsögum er því tæplega til að dreifa. Auk þessa eru skráð í „Íslendingabók“ á netinu (www.islendingabok.is) nöfn sem ekki eru í bókinni en virðast vera úr öruggum heimildum, m.a. kirkjubókum. Um það hefur verið deilt hvort nota megi örnefni, einkum bæjanöfn, sem heimildir um mannanöfn og hefur Þórhallur Vilmundarson dregið það í efa, þar sem hann telur mörg bæjanöfn hafa verið endurtülkuð þannig að náttúrunöfn í forlið hafi orðið að mannanöfnum. Um þetta efni skrifaði undirritaður ásamt höfundum nafnabókarinnar grein í NORNA-rapportur 33 (Guðrún Kvaran o.fl., 1986), en Þórhallur skrifaði einnig grein í sama rit (Þórhallur Vilmundarson, 1986). Í þessari grein ætla ég að nefna nokkur mannanöfn sem ekki eru í bókinni Nöfn Íslendinga, þar sem höfð er hliðsjón af áðurnefndum ritum, biskupasögum og Sturlungu en einnig af bæjanöfnum og nokkrum öðrum örnefnum. Þá hefur einnig verið litið til mannanafna sem varðveist hafa í norrænum rúnaristum og norrænar nafnabækur hafðar með í ráðum. Að síðustu hefur verið leitað til „Íslendingabókar“ á netinu, sem skammstöfuð er „Íslb.“.

Birningr kemur fyrir sem nafn á þrem mönnum í Sturlungu, og *Birningsstaðir* eru bæði í Hálshreppi og Reykjadal, S-Þing., sem heimildir eru um í Jarðabók ÁM og PV (XI: 92; 203). Orðið birningur merkir ‚bjarnarhúnn‘.

Brúsi. Tveir menn eru nefndir með þessu nafni í Sturlungu, annar prestur sem féll í Víðinesbardaga 1208. *Brúsastaðir* eru tvennir þekktir, annar bærinn í Þingvallasveit, Árn., nefndur í Sturlungu, hinn í Áshreppi, A-Hún. Nafnið Brúsi er þekkt í norrænum rúnum (Peterson, 2007: 51) og í Færeyjum er það þekkt, sbr. Brúsajökils kvæði (Hjalmar P. Petersen, 2011: 59), einnig nafnið Bruse í Noregi (Alhaug, 2011: 70).

Bútr. Bútr Þórðarson (Sturl. I: 365 o. víðar). Bútr Snorrason var uppi 1210 („Íslb.“). Bæjarnafnið *Bútsstaðir* var í Reykjavík (síðar Bústaðir).

Dálkr. Nefndir eru sex menn með þessu nafni í Sturlungu. Bærinn *Dálksstaðir* er á Svalbarðsströnd, S-Þing.

Galman. Faðir Víðkunns (Sturl. I: 69). Örnefnið *Galmansströnd* er vestan Eyjafjarðar. Sbr. DGP = Danmarks gamle personnavne, 335. Nafnið er e.t.v. víxlmynd við Kalman.

Gegnir. Gegnir Illugason ((1205)-1246) (Sturl. II: 46 o. víðar). Bæjarnafnið *Gegnishólar* er í Flóa, Árn. Nafnið merkir e.t.v. ‚hinn gagnlegi‘ eða ‚sigursæli‘ (ÁBIM).

Hafr. Nafnið Hafr er í biskupasögum (I: 81; II: 28; III: 464). Fjórir eru nefndir með því nafni í Sturlungu (1988). Bæirnir *Hafursá* í Vallahreppi, S-Múl. og *Hafursstaðir* í Hnappadal eru báðir nefndir í fornsögum. Bæirnir *Hafursstaðir* eru í Vindhælishreppi, A-Hún., í Ljósavatnshreppi, S-Þing. og Öxarfirði, N-Þing. og eru þeir tveir síðarnefndu í Jarðabók ÁM og PV (XI: 144;363). Nafnið Hafr er þekkt í rúnum (Peterson, 2007:102).

Hafrbjörn. Hafrbjörn Moldagnúpson (Bisk. III: 464) og Hafrbjörn Styrkársson (Bisk. III: 83 o.víðar; Sturlunga 1988: 392 o. víðar). Bærin *Hafurbjarnarstaðir* er í Miðneshreppi, Gull. Heimild um það bæjarnafn er m.a. Jarðabók ÁM og PV (III: 73). Líklega er nafnliðnum Hafr- skeytt framan við sem viðurnefni.

Hrani. Hrani Kodránsón er persóna í Sturlungu, bjó á Grund í Eyjafirði. Bærin *Hranastaðir* er í Hrafnagilshreppi, Eyf. Bæjarnafnið kemur fyrir í fornritum. Nafnið Hrani er einnig þekkt í norrænum rúnum (Peterson, 2007: 117). Sbr. DGP: 1133-1135. Hrani var einnig heiti á Óðni (ÁBIM). Það er þekkt í Noregi í myndinni Rane (Alhaug, 2011: 303).

Kimbi er nafn úr Sturlungu, en fõðurnafns er ekki getið. Bærin *Kimbastaðir* er í Skarðshreppi, Skag., og er heimild um það Jarðabók ÁM og PV. Það er einnig til sem viðurnefni, Þorleifr kimbi (ÁBIM).

Kleppjárn er einnig Sturlungunafn. Tveir menn með því nafni eru nefndir þar. *Kleppjárnsstaðir* eru í Hróarstungu (Múlasýslur: 175) og *Kleppjárnsreykir* í Reykholtssdal., Borg. (ÁM og PV IV: 225). Nafnið er líklega upphaflega viðurnefni (ÁBIM).

Klyppr. Klyppr Þórðarson (Bisk. III: 465). Kirkjustaðurinn *Klyppstaður* er í Loðmundarfirði (Múlasýslur: 219), nú í eyði. Tveir eru nefndir í Sturlungu, Klyppr Ketilsson og Klyppr Þorvarðsson (Sturl. I: 105). Nafnið er einnig til sem viðurnefni (ÁBIM).

Konall. Konalar eru tveir nefndir í Sturlungu, en alls sex þegar í „Íslb.“ er leitað. Nafnið er tókunafn úr fornírsku Conall (ÁBIM). Sbr. Hermann Pálsson, 1996: 185 og Helgi Guðmundsson, 1997: 182. Bæjarnafnið *Konallsstaðir* (einnig til sem Konungsstaðir) er í Rauðasandshreppi, V-Barð. (Jarðabók ÁM og PV VI: 329).

Óspakr er einn nefndur í Sturlungu, Óspakr Oddsson í Holti í Saurbæ, Dal.

Bærinn *Óspaksstaðir* er í Staðarhreppi, V-Hún. og nafnið þekkt úr fornritum. Óspakr er líka þekkt úr norrænum rúnum (Peterson, 2007: 176). Nafnið er hugsanlega upphaflega viðurnefni.

Refr. Nafnið Refr er í biskupasögum (I: 11, 76, 152). *Refsstaðir* eru til bæði í Hálshreppi, Borg. og í Vopnafirði, N-Múl. og er heimild um bæjarnafnið í fornritum. Refr er þekkt nafn úr norrænum rúnaristum (Peterson, 2007: 182). Sbr. DGP:1187-1188. Nafnið er aftur gefið barni á Íslandi 2010, skv. „Íslb.“.

Sámr er nafn úr Sturlungu en fjórir menn með því nafni finnast þar. *Sámsstaðir* eru taldir a.m.k. á fimm stöðum á landinu, í Hvítársíðu, Mýr., nefndir í Sturlungu, en auk þess í Dal., Eyf. og Rang. Nafnið er þekkt í norrænni rúnaristu (Peterson, 2007: 187). Sbr. DGP: 1194. Það er einnig til sem viðurnefni og nafn á hundum (ÁBIM).

Skeljungr. Skeljungr Helgason að Stað í Hrutafirði (1080) (Sturl. I: 63). Bærinn *Skeljungsskáli/-staðir* er í Norðurárdal í Skag. Nafnið var einnig nafn á óvætti í þjóðsögu (ÁBIM).

Skúmr. Skúmr Kjartansson (Bisk. III: 461) og Skúmr í Görðum, líklega á Álftanesi (Bisk. III: 119). Bærinn *Skúmsstaðir* er í Vestur-Landeyjum, Rang. og annar er á Eyrarbakka, Árn.

Snörtr er nafn á tveimur mönnum í Sturlungu. Bæirnir *Snartarstaðir* eru í Borg. og N-Þing. og *Snartartunga* í Strand. Nafnið er e.t.v. upphaflega auknefni (ÁBIM).

Svertingr er nafn á þremur mönnum í Sturlungu. Bærinn *Svertingsstaðir* er í Miðfirði, V-Hún. og annar í Eyjafirði. Hins fyrra er getið í fornsögum. Nafnið Svertingr er líka í norrænum rúnaristum (Peterson, 2007: 215). Sbr. DGP: 1331-1332.

Valþjófr hinn gamli er nefndur í Sturlungu (1988: 883) og Valþjófr hét prestur á Hólum í Hjaltadal frá 1325 (Bisk. III: 373 o. víðar). *Valþjófsstaðir* eru í Fljótisdal, nefndir í Sturlungu, nú Valþjófsstaður, og í Presthólahreppi, N-Þing er líka bær með því nafni, einnig í Dalasýslu. Í Sturlungu er einnig nefndur *Valþjófsdalur* í Önundarfirði. Sbr. DGP: 1548. Nafnið samsvarar fornensku *Wealhþeow*, 'valskur þræll' (ÁBIM).

Vestliði. Vestliði Bassason er nefndur í Sturlungu (Sturl. II: 283). Annar Vestliði er nefndur í „Íslb.“. Örnefnið *Vestliðaeyrr* er nefnt í Sturlungu, milli Skraumu og Hörðudalsár (Sturl. II: 194 o. víðar).

Þorljótr. =Ljótr Hallsson (Bisk. II: 262). Nafnið er einnig í Íslendingasögum. Alls eru fjórir Íslendingar þekktir með þessu nafni, þrír í Sturlungu, m.a. Þorljótr frá Bretalæk (1180). *Þorljótsstaðir* eru í Lýtingsstaðahreppi, Skag.

Þrasi Þrasason er nefndur í Sturlungu. Bærinn *Þrasastaðir* eru í Holtshreppi, Skag. sem Jarðabók ÁM og PV er elsta heimild um. Þrasi er einnig þekkt úr

norrænni rúnaristu (Peterson, 2007: 236-237). Sbr. fornháþýska mannsnafnið Thraso (ÁBIM).

Nafnið **Björnólfur** er í bókinni Nöfn Íslendinga sagt vera fremur ungt (Guðrún Kvaran, 2011: 129). Björnólfr Grímsson er nefndur í biskupasögum (I: 375). Skv. „Íslb.“ var Björnólfr Danielsson Thorlacius fæddur hér á landi 1880 og fór til Vesturheims 1904. Bærinn *Björnólfsstaðir* er í Engihlíðarhreppi, A-Hún. Biarnulfr er þekkt í norrænum rúnaristum (Peterson, 2007: 42). Eðlilegt er að líta á Björnólf og Björnúlfr sem sama nafnið. Í Noregi er nafnið Björnulf (Alhaug, 2011: 66).

Nafnið **Gvendur** (eða **Gvöndur**) sem stuttnefni fyrir Guðmundur hefur ekki verið viðurkennt sem mannsnafn og er ekki fletta í Nöfnum Íslendinga. Árið 1649 var Gvendur Jónsson (1580) einn þeirra sem hylltu konung á Kirkjubólspingi í Strand., skv. „Íslb.“. Tæplega hefur gælunafn manns verið sett undir hyllingarskjal, svo að líta má á að Gvendur eða Gvöndur hafi verið ígildi mannsnafns. Bærinn *Gvendarstaðir* er í Ljósavatnshreppi, S-Þing. og segja Árni Magnússon og Páll Vídalín í Jarðabók sinni: „Gudmundarstader eður Gvöndarstader, so kallast jörðin almennilega“ (XI: 122). Nokkrir Gvöndar eru í ættartöluritum sr. Þórðar Jónssonar í Hítardal frá 17. öld.

Allnokkur mannanöfn koma fyrir í biskupasögum og Sturlungu sem ekki hafa komist inn í Nöfn Íslendinga og ekki eiga sér samsvörun í bæjanöfnum. Þau verða nú talin hér:

Alleifr. Alleifur Klængsson (Bisk. III: 97; Sturlunga 1988: 815). Gæti verið sama nafn og Arnleifr, sbr. tvímyndirnar Arnleif/Alleif í Nöfnum Íslendinga.

Arnríðr. Arnríðr Bjarnardóttir (Sturl. I: 442). Var á Óslandi 1210. Stúlka með þessu nafni lifði 1885-1887 („Íslb.“).

Áli. Áli Oddsson (Sturl. I: 222). Fjórir eru taldir með þessu nafni í „Íslb.“. Það er þekkt í norrænum rúnaristum (Peterson, 2007: 20). Nafnið gæti verið stuttnefni fyrir Áleifur (Ólafur) sbr. Óli. Það var síðar notað sem gælunafn fyrir Alexíus, sbr. lausavísu Jóns Arasonar biskups 1539:

Sunnan að segja menn
Sundklaustr haldi laust.
Þýskir gjöra þar rask
þeygi gott í Viðey.
Öldin hefur ómild
Ála bruggað vont kál.
Undarlegt er Ísland,
ef enginn réttir þess stétt.

Alexíus Pálsson var ábóti í Viðeyjarklaustri (d. 1568).

(Sigurður Nordal, Guðrún P. Helgadóttir og Jón Jóhannesson, 1953: 320; Guðrún P. Helgadóttir og Jón Jóhannesson, 1954: 145). Sbr. DGP: 31.

Ásbera. Ásbera Arnsteinsdóttir (980) (Bisk. III: 464). Þekkt í Færeyjum (Hjalmar P. Petersen, 2011: 37).

Fálki. Fálki Dálksson (d. 1199) (Sturl. I: 195 o. víðar). Sex menn með þessu nafni eru nefndir í „Íslb.“, frá 1988-2012. Nafnið fór fyrst inn á manna-nafnaskrá 2010 og hefur því verið gefið án samþykktar fram að því. Í Noregi er nafnið Falke þekkt (Alhaug, 2011: 119). Sbr. DGP: 288.

Gálmr. Gálmr Grímsson ((1152)-1197) í Dynhaga (Sturl. I: 190 o. víðar). Nafnið er einnig til sem nafn á skeri eða boða (ÁBIM).

Geitir. Geitir Lýtingsson (Bisk. III: 466). Þjó í Krossavík í Vopnafirði. Nafnið er einnig í Íslendingasögum. Sbr. DGP: 368.

Hesthöfði. Hesthöfði Gunnarsson á Reynistað (1150) (Sturl. I: 133).

Hlenni. Hlenni Þorkelsson Skagfirðingur (1220) (Sturl. I: 443). Þrír menn með þessu nafni eru nefndir í „Íslb.“ Sbr. DGP: 842. Nafnið er e.t.v. upphaflega viðurnefni, sbr. merkinguna ‚ræningi, þjófur‘.

Hneitir. Bónði í Ávík á Ströndum (d. 1117) (Sturl. I: 12-21). Orðið hneitir merkir ‚sverð‘.

Hyrningr. Tveir menn voru með þessu nafni á 10. öld, Hyrningr Ólafsson (Sturl. I: 10, 13) og Hyrningr Kleppjárnsson („Íslb.“).

Kolbrandr. Tveir menn báru þetta nafn, skv. Sturlungu, Kolbrandr (Sturl. I: 101) og Kolbrandr Skíðason (Sturl. I: 386).

Kollsveinn. Þrír eru nefndir í Sturlungu, m.a. Kollsveinn kröbbungur (d. 1255) en alls sjö þegar „Íslb.“ bætist við heimildir.

Lambkárr. Lambkárr Þorgilsson (d. 1249) (Sturl. I: 150 o. víðar). Nafnið merkir ‚með hrokkið hár eins og lamb‘.

Leggr. Leggr (Torfasón) prestur í Skálholti, d. 1238 (Bisk. II: 320). – Leggr Þórisson (Sturl. I: 105).

Liðr. Liðr Þórisson var súbdjárn (1155) (Sturl. I: 105).

Móðólfr. Móðólfr ganimaður var djárn í Kirkjubæ (Sturl. II: 93), en tveir aðrir eru nefndir í „Íslb.“. Í Noregi er nafnið Modulf þekkt (Alhaug, 2011: 263).

Mögr. Mögr Mögsson (1150) á Mýrum (Sturl. I: 214). Orðið mögr merkir ‚sonur‘.

Naddr. Þrír eru nefndir í Sturlungu, m.a. Naddr Þórarinnsson (d. 1208). Sbr. DGP: 975.

Oddvagr. Bónði á Brekku (1180) (Sturl. I: 338).

Ormsteinn. Ormsteinn prestur (1190) (Sturl. I: 425).

Óblauður. Óblauður Hallvarðsson (1240) (Bisk. III: 205 o. víðar) og Óblauður Þorsteinsson (1265) (Bisk. III: 379-380, 462). Nafnið er einnig í Íslendingasögum. Örnefnið Óblauður er á stórum steini á Krossanesi eystra (Hjörleifur Guttormsson, 2005: 72). Nafnið var til á norrænu landsvæði og í rúnaristum (Peterson, 2007: 170). Nafnið gæti verið upphaflegt viðurnefni.

Ragi. Ragi Óleifsson í Laugardal (Bisk. III: 463). Nafnið er í Íslendingasögum. Það er einnig í rúnum (Peterson, 2007: 178). Uppruni óviss. Sbr. DGP: 1131.

Rikiza. Rikiza Oddsdóttir (1250) (Sturl. I: 517). Nafnið samsvarar Regitze, t.d. í Noregi (Alhaug, 2011: 306). Sbr. DGP: 1160-1162.

Sigvör. Sigvör Böðvarsdóttir (1260) (Bisk. III: 459) og Sigvör Þorsteinsdóttir (1230) (Bisk. III: 462). Þekkt í Færeyjum (Hjalmar P. Petersen, 2011: 283), einnig í Noregi sem Sigvor (Alhaug, 2011: 328) og í rúnaristum (Peterson, 2007: 195).

Skofti. Þrír menn eru nefndir þessu nafni í Sturlungu. Nafnið er þekkt úr rúnaristum (Peterson, 2007: 198). Það merkir líklega ‚hinn hárrúði‘ (ÁBIM).

Snærir. Snærir Þóroddsson (Sturl. I: 10, 13). Snærir Heinreksson (1170) var liðsmaður Þorvalds Vatnsfirðings (Sturlunga 1988: 925). Nafnið merkir e.t.v. ‚skjótur, snar, rösklegur‘.

Sokki. Sokki Steinþórsson (Bisk. III: 459). Níu menn talsins eru þekktir með þessu nafni, þar af fjórir í Sturlungu, m.a. Sokki (1210) á Laugarvatni (Sturl. I: 461). Nafnið er einnig í Íslendingasögum. Líklega upphaflega viðurnefni (ÁBIM).

Tófi. Tófi (d. 1254) (Sturl. I: 504). Nafnið er austurnorrænt og einnig þekkt af rúnaristu (Peterson, 2007:220). Sbr. DGP: 1475-1476. Það er e.t.v. stuttnefni fyrir nafn eins og Þorfinnr (ÁBIM).

Tósti. Tveir menn eru nefndir í Sturlungu, annar d. 1255, hinn, Tósti Dagfinnsson, var fóthöggvinn 1243. Nafnið er þekkt úr rúnaristum (Peterson, 2007: 222). Sbr. DGP: 1469-1472. Það er líklega stuttnefni fyrir Þórsteinn (ÁBIM).

Unas. Unas (1145) (Bisk. II: 88). Nafnið er líklega upphaflega Únáss, þ.e. óneiss ‚ófeiminn‘, og kann að hafa verið viðurnefni í upphafi (ÁBIM).

Uxi. Í Nöfnum Íslendinga er nafnið sagt vera ungt á Íslandi (Guðrún Kvaran, 2011: 592), en Uxi er nefndur norðlenskur maður í Sturlungu (Sturl. I: 265). Nafnmyndin **Oxi** var einnig til, Oxi Másson (Sturl. II: 48) og Oxi Hjaltason (1000) („Íslb.“).

Vandráðr. Heimamaður á Stað í Hrútafirði, d. 1228 (Sturl. I: 324). Annar er nefndur í „Íslb.“. Sbr. DGP: 1551.

Végestr. Végestr Végeirsson (Sturl. I: 8). Maður með þessu nafni var f. 1856 („Íslb.“).

Viðnæmr. Viðnæmr í Austfjörðum (1220) (Bisk. III: 120; Sturlunga 1988: 828). Orðið viðnæmr í forn máli merkti ‚viðkvæmur‘.

Víðkunnr. Víðkunnr Galmansson (d. um 1153) (Sturl. I: 69 o.víðar). Í Noregi er Víðkunn þekkt nafn (Alhaug, 2011: 374).

Ölviðr. Ölviðr Einarsson (Sturl. II: 69). Annar maður með þessu nafni er nefndur í „Íslb.“.

Ljóst er að nöfnin hér að framan hafa verið fágæt eða eindæma samkvæmt heimildum. Athyglisvert er að ekkert þessara nafna að undanskildum Gvöndi er að finna í ættartöluritum sr. Þórðar Jónssonar í Hítardal sem hann samdi á árunum 1645-1660 (*Ættartölusafnrit I-II*. 2008). Það segir þá sögu að nöfnin hafa ekki verið í notkun á næstu öldum á undan og þá ekki heldur síðar þar sem þau hafa ekki komist í manntöl. Ýmsar ástæður geta legið til þess en sum þeirra a.m.k. hafa á sér blæ viðurnefna og hafa því ekki orðið langlíf af þeim sökum. Þau eru þó ekki verri en mörg þau nöfn sem verið er að gefa börnum á Íslandi í dag. Áhugavert er einnig að sjá hversu fá kvennöfn eru á þessum lista, aðeins 4 á móti 59 karlnöfnum. Heimildirnar ráða vafalítið miklu um það.

Heimildir

Alhaug, G. 2011. *10 001 navn. Norsk fornavnleksikon*. Oslo.

ÁBIM = Ásgeir Blöndal Magnússon 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík.

ÁM og PV = Árni Magnússon og Páll Vídalín 1913-1990. *Jarðabók* 1-13. Kaupmannahöfn/Reykjavík.

Bisk. = *Biskupa sögur*. I-III. Íslensk fornrit XV-XVII. 1998-2003. Reykjavík.

DGP = *Danmarks gamle personnavne*. 1936-48. I. *Fornavne*. Udg. af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen. Under medvirkning af Rikard Hornby. København.

Guðrún Kvaran 2011. *Nöfn Íslendinga*. Ný útgáfa. Reykjavík.

Guðrún P. Helgadóttir og Jón Jóhannesson. 1954. *Skýringar og bókmenntalegar leiðbeiningar við Sýnisbók íslenzkra bókmennta til miðrar átjándu aldar*. Reykjavík.

Guðrún Kvaran, Sigurður Jónsson og Svavar Sigmundsson. 1986. *Personnamn i ísländska gárðnamn*. Í: Sandnes, J. og Stemshaug, O. (ritstj.) *Personnamn i stadnamn. Artikkelsamling frá NORNAs tolvte symposium i Trondheim 14.-16. mai 1984. NORNA-rapporter* 33. Trondheim: 81-89.

Helgi Guðmundsson. 1997. *Um haf innan. Vestrænir menn og íslensk menning á miðöldum*. Reykjavík.

Hermann Pálsson. 1996. *Keltar á Íslandi*. Reykjavík.

- Hjörleifur Guttormsson. 2005. *Austfirðir frá Reyðarfirði til Seyðisfjarðar*. Ferðafélag Íslands. *Árbók* 2005. Reykjavík.
- Íslendingabók. www.islendingabok.is = „Íslb.“
- Múlasýslur. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1874*. 2000. Finnur N. Karlsson, Indriði Gíslason og Páll Pálsson sáu um útgáfuna. Reykjavík.
- Petersen, H. P. 2011. *Hin feroyska navnaþókin. Növn í Føroyum*. Sandavági.
- Peterson, L. 2007. *Nordiskt runnamnslexikon*. Femte rev. utg. Uppsala.
- Sigurður Nordal, Guðrún P. Helgadóttir og Jón Jóhannesson. 1953. *Sýnisbók íslenzkra bókmennta til miðrar átjándu aldar*. Reykjavík.
- Sturl. = *Sturlunga saga*. 1946. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason og Kristján Eldjárn sáu um útgáfuna. I-II. Reykjavík.
- Sturlunga. *Skýringar og fræði*. 1988. Thorsson, Ö. (ritstj.). Reykjavík 1988.
- Þórður Jónsson í Hítardal 2008. *Ættartölusafnrit*. I-II. bindi. Guðrún Ása Grímsdóttir annaðist útgáfuna. Reykjavík.
- Þórhallur Vilmondarson 1986. Um persónunöfn í íslenzkum örnefnum. Í: Sandnes, J. og Stemshaug, O. (ritstj.). *Personnamn i stadnamn. Artikkelsamling frá NORNAs tolvte symposium i Trondheim 14.-16. mai 1984. NORNA-rapporter* 33. Trondheim: 67-79.

Skammstafanir sýslna

- A-Hún. = Austur-Húnavatnssýsla
 Ár. = Árnessýsla
 Borg. = Borgarfjarðarsýsla
 Dal. = Dalasýsla
 Eyf. = Eyjafjarðarsýsla
 Gull. = Gullbringusýsla
 N-Múl. = Norður-Múlasýsla
 N-Þing. = Norður-Þingeyjarsýsla
 Rang. = Rangárvallasýsla
 Skag. = Skagafjarðarsýsla
 S-Múl. = Suður-Múlasýsla
 Strand. = Strandasýsla
 S-Þing. = Suður-Þingeyjarsýsla
 V-Barð. = Vestur-Barðastrandarsýsla
 V-Hún. = Vestur-Húnavatnssýsla

Abstract: The book *Nöfn Íslendinga* published by Guðrún Kvaran and Sigurður Jónsson in 1991 was a groundbreaking publication. A revised edition was published

in 2011. In the introduction to the new edition there is a description of the sources used, namely census data, documents from the Hagstofa Íslands, diplomas, documents, and annals. However, church books are not used. Sources that unfortunately were not included are sagas of contemporaries, i.e. Sturlunga saga and sagas about bishops. A distinction should be made among different kinds of ancient writings. In family sagas, names can be invented, but that is unlikely in sagas of contemporaries. The website www.islendingabok.is contains names from sources such as church books that are not included in the volume. It has been argued whether farm-names can be used as sources for personal names from ancient times. Along with Guðrún Kvaran and Sigurður Jónsson, I wrote an article about this in 1986; Þórhallur Vilmundarson wrote an article in the same publication arguing “that the number of Icelandic place-names containing personal names has hitherto been grossly overestimated.” In the present article I mention some personal names that are not found in Nöfn Íslendinga found in the above mentioned sources.

Keywords: Icelandic personal names, Icelandic farm-names, sagas of contemporaries, Sturlunga Saga, Bishops’ Sagas.

Svavar Sigmundsson
Keilugrandi 2
IS-107 Reykjavík
svavar@hi.is

Støpulin på Mykines og *Ståbelen* i Rogaland. Nokre namn som er laga til norr. *stopull* m.

INGE SÆRHEIM

Abstrakt: Denne artikkelen omhandlar stadnamn i Noreg og på Færøyane og Island som er laga til norr. *stopull* m. ‘tårn, tjukk stolpe eller pilar’. Oftast finn ein ordet i fjellnamn, brukt jamførande om høge eller bratte fjell med ei form som kan minna om eit tårn eller ein pilar, t.d. *Ståbelen* (*Stopulen*) i Bjerkreim (Rogaland). Jamføring med bakgrunn i forma ligg òg til grunn for namnet *Støpulin* frå Mykines, nytta om fjellstykke som står i sjøen eller i strandkanten. Ei yngre tyding til dette ordet, ‘stabel, lad, lag’, ligg føre i andre norske og færøyske namn.

Nøkkelord: fjellnamn, *stopull*, *Støpulin*, *Stopulen*.

Både på Færøyane, Island og i Noreg finst det stadnamn som er laga til norr. *stopull* m. ‘(kyrkje)tårn, tjukk stolpe eller pilar’. Ein kjend stad på Færøyane er *Støpulin* på Mykines, eit fjellstykke som står i sjøen heilt aust på øya. Dette er ein av dei første særmerkte fjellformasjonane som ein møter når ein kjem til øya med båt frå Sørvágur. Av norske namn som inneheld dette ordet, kan nemnast gardsnamnet *Stople* i Vindafjord, Nord-Rogaland. I Sør-Rogaland finn ein elles det ruvande fjellet *Ståbelen* (*Stopulen*) i Ørdsalen (Bjerkreim), dei to langstrekke holmane *Ståblane* (*Stoplanen*) i sjøen utføre Sola, dessutan den førhistoriske steinsetjinga *Stoplesteinan* på Årstad i Eigersund.

Desse namna er nytta om terrengformasjonar som har ei form som kan minna om eit tårn eller ei søyle, t.d. langstrekke holmar ute i sjøen, høge steinar og fjellstykke i stranda og bratte fjell inne på land. Nokre andre namn synest vera laga til tydinga ‘stabel, hop av ting som er opplødde’, som er ein yngre bruksmåte av dette ordet, lånt frå lågtysk (Torp, 1919: 721–722), jf. mlt.

stapel ‘sokkel, fundament, bedding’. I denne artikkelen vil nokre namn som inneheld norr. *stopull* m. og skylde ord, bli kort omtala, først og fremst namn frå Færøyane og Rogaland.

Norr. *stopull* m. og nokre skylde ord i nordisk språk

Norr. *stopull* m. er i *Norrøn ordbok* ført opp med tydingane «stopul, tårn, tjukk stolpe el. pilar; om kyrkjetårn, sjømerke o.m.» (Heggstad *et al.*, 2008: 607). I norrønt finn ein elles det skylde verbet *stopla* «gå med høge, skvulpande bølger (om krapp sjø)» (loc. cit.), som vel har bakgrunn i ei tyding ‘tårna seg’ (Torp, 1919: 721).

Íslandsk *stöpull* m. (fleirtal *stöplar*) er i *Íslensk orðabók* bl.a. ført opp med tyding 1 «turn, t.d. á (hjá) kirkju» og tyding 2 «súla, stoð; steypur pallur, grunnur eða undirstaða undir e–ð» (Íslensk orðabók, 1993: 992). Ordet ligg òg føre i færøysk, med forma *støpul* m. (fleirtal *støplar*). Det er i *Føroysk orðabók* ført opp med tyding 3 «stápil», med dømet «annar støpulin á hurðini var brotin», og med tyding 4 «klokkustøpul». I tillegg er det teke med to tydingar frå stadnamn, nemleg nr. 1 «lítil drangur, drangsi», og nr. 2 «e-t upp-laðad (t.d. rúgva av malargróti)» (Føroysk orðabók, 1998: 1171).

Nyno. *støpul* m. (i fleirtal *støplar*) er i *Norsk ordbok* (band 10, 2012: sp. 1384–1385) ført opp med heile 12 tydingar, bl.a. som nr. 1 «mur under (kyrkje) tårn» og som 2 «klokketårn, klokkehus attmed kyrkje». Av andre tydingar kan nemnast nr. 3 «hop av ting som er opplødde med ein viss orden; stabel (...), lag (...), lad», nr. 4 «skorsteinspipe», nr. 5 «mura pilar el søyle (som noko kviler på); stor stein el steinrøys (nytta til t d vegmerke, grensemerke, sokkel)», nr. 6 a «turr stomn; høg trestuv», nr. 6 b «(kraftig) stokk el stong; stolpe», nr. 10 a «stor søyle av is; istapp» og nr. 10 b «formasjon som liknar søyle (av røyk, lys o l)».

Ordet svarar til svensk *stapel* m. og dansk *stabel* m., jf. òg nyno. *stabel* m. ‘lagvis ordna haug, bedding’, som er lånt frå dansk. Ifølgje Torp (1919: 721–722) er nyno. *støpul* m. i slekt med ord som *stav* m. (norr. *stafr* m.) og *stape* m. (norr. *stapi* m. ‘høgt og bratt fjell’), med ei grunntyding ‘støtte’.

***Støpulin* på Mykines og nokre tilsvarande færøyske stadnamn**

Namnet *Støpulin*, nytta om eit særmerkt fjellstykke som står i sjøen i fjellkløfta Borgargjógv i austenden av Mykines, synest sikta til den spesielle forma til denne naturformasjonen. Det er av Matras sett til norr. *stopull* m. i tydinga ‘stopul, tårn, tjukk stolpe eller pilar; om kyrkjetårn, sjømerke m.m.’ (Matras, 1933: 277). Namnet er med andre ord laga ved jamføring, med bakgrunn i at det frittstående fjellstykket har form som eit tårn eller ei søyle, med ein spiss som stikk opp inn mot fjellkløfta (jf. fig. 1).

Fig. 1. *Støpulin* i Borgargjógv heilt aust på Mykines. Foto: Jákup A. Arge.

Namnet *Støpulin* er òg nytta om ein annan fjellformasjon på Mykines, nemleg «*Støpulin inni á Mølini á Helli*», ev. «*Støpulin inni í (á) Helli*» (opplýsning frá det færøyske namneregisteret). Dette er ein fire meter høg stein («*klettur*») som står i strandkanten; når det er flo, er det sjø omkring steinen (opplýsning frá Steingrím Abrahamsen). Denne staden ligg rett sør for busetnaden på øya. Også i dette høvet synest bakgrunnen for namngjevinga vera jamføring med eit tårn eller ei søyle.

Lagingar til færøysk *støpul* m. (norr. *støpull* m.) førekjem òg andre stader på Færøyan, ifølgje opplýsningar frá Eyvind Weihe og det færøyske stadnamnregisteret. På Velbastað (*Streymoy*) finn ein stadnamnet *Norðuri í Støplum*. Denne staden ligg ifølgje nedteikningane «*undir Borgarhálsi*», like nord for gardsbusetjinga. Det skal vera nytta om eit fjellframspring inne på land, ikkje i sjølve strandsona. Registreringa tyder her på fleirtalsform av ordet, i så fall norr. *Støplar (om namnet er så gammalt).

På øya Hestur er *Støplarnir* namn på eit strandområde heilt sør på austsida av øya. I namneregisteret står det elles at «*Støpulsgjáirnar eru í bakkanum á Støplunum*». På denne staden er det fem kløfter, lengst sør *Hvannagjógv*, deretter *Trøllagjógv*, og så tre kløfter (*gjáir*) med namnet *Støpilsjáir*. Mellom kløftene ragar det opp toppar som kan minna om tårn. Strandområdet vert omtala som *úti á Støplum*. Namnet *Støplarnir* er bunden form fleirtal av dette

ordet, men føreleddet i samansetjinga *Støpulgjáirnar* står i genitiv eintal, noko som kan tyda på éin lokalitet (stopul).

Matras nemner (loc. cit.) at namnet *Støpulin* òg er kjent frå Norðuroyar, nemleg frå Eiðsvík på Viðareiði. Der er *Støpulin* nytta om «et Gærde af Rullestene, et Sted, hvor man plejer at stable Rullestene op ved en Elv» (loc. cit.). Her skal ordet vera nytta i den yngre tydinga ‘stabel’, ei tyding som òg er kjend for nynorsk *stopul* m., og som synest liggja føre i nokre norske stadnamn.

Ordet *støpull* m. i islandske stadnamn

På Island finst det stadnamn som inneheld islandsk *støpull* m. (etter opplysningar av Svavar Sigmundsson). I Þjóðsögur Jóns Árnasonar er det ei segn, Barnið og álfkonan, som føregår på garden Heiðarbót i Reykjahverfi (Suður-Þingeyjarsýslu). Der står det bl.a.: «Klettastrókar eru þar fyrir ofan bæinn sem eru nefndir Stöplar» (Íslenzkar Þjóðsögur og ævintýri 1, s. 46). I Örnefnaskrá í örnefnasafni Stofnunar Árna Magnússonar står det om *Stöplar* frá Heiðarbót: «Þeir eru allir melar að ofan. Brattar brekkur, vaxnar lyngi og fjalldrapa, eru upp eftir þeim, en hvassar brúnir efst, sums staðar með smáklettum». Dei tre stoplane på denne staden heiter *Bæjarstöpull*, *Réttarstöpull* og *Grjótklaufarstöpull*.

I det islandske stadnamnregisteret finn ein for garden Fljótisdalur i Fljótshlíð (Rangárvallasýsla) følgjande opplysningar: «Neðar með ánni [Þórólfsá] er berghaus, heitir Stöpull». *Støpullækur* har namn etter dette fjellet. *Støpull* er her omtala som «skógvaxnir hamrar». Ein skil mellom *Efri-Støpull* og *Neðri-Støpull*.

Holmenamnet *Ståblane (Stoplan)* i Sola – *Store og Litle Ståbelen (Stopulen)*

På innsida av øya Håstein, som ligg eit godt stykke ute i sjøen i Sola kommune på Jæren, finn ein to langstrekke holmar (små øyar) med namnet *Ståblane (Stoplan)*. Den største blir kalla *Store Ståbelen (Stopulen)* og den minste *Litle Ståbelen (Stopulen)*. Sundet mellom dei to holmane heiter *Ståblasundet (Stopla-)*.

Også i dette namnet finn ein norr. *støpull* m. ‘tårn, tjukk stolpe eller pilar’ m.m. I samsvar med målføret på Jæren har *p*-en blitt stemd etter lengd vokal. Båe holmane er smale og langstrekke, særleg *Store Ståbelen*. På denne holmen er det eit langt, smalt og rett framspring (nes) som stikk ut i nord-austleg retning (jf. fig. 2). Namnet er laga ved jamføring med bakgrunn i forma til holmane, i dette høvet vel som liggjande stoplar (tårn eller pilarar). Særleg vestsida til den største holmen er rett og lang.

Fig. 2. Holmane Ståblane ved øya Håstein i Sola. Kart: Inge Særheim.

Sundet mellom Store Ståbelen og Hellerøyna (med framhald i holmane Veggene) heiter *Starsund*, også kalla *Starasundet*, som etter alt å døma har liknande innhald. Føreleddet *Star(a)-* synest sikta til den beine forma til sundet. Det kjem av ei rot som tyder 'stiv', jf. *stara* vb. 'sjå stivt' og *stare* m. 'stillas'.

Mellom øya Håstein og holmane Ståblane ligg Heller(s)øyna, medan ein aust for Ståblane finn Buøyna. Både Hellerøyna og Buøyna har vorte nytta som overnattingsstader for fiskarar som har halde til i dette området, noko dei to øynamna avspeglar.

Fjellnamnet *Ståbelen (Stopulen)* i Ørdsalen (Bjerkreim)

På garden Hovland i Ørdsalen (Bjerkreim kommune) finn ein eit ruvande, kvasst fjell som heiter *Ståbelen (Stopulen)*. Den skarpe fjellformasjonen, som har ein spiss topp, skyt ut frå den omjevande høge og bratte fjellveggen på austsida av Ørdsalen (jf. fig. 3). Fjellet er godt synleg både langt nede og langt oppe i dalføret. Eit lite vatn på innsida av fjellet er kalla *Ståblevatn (Stople-)*.

Også i fjellnamnet *Ståbelen* frå Ørdsalen finn ein norr. *stopull* m. 'søyle, tårn' m.m. I samsvar med målføret i Dalane er *p*-en stemd etter lengd vokal. Den karakteristiske og majestetiske fjellformasjonen som stikk opp frå den omjevande fjellryggen, har blitt jamført med ein stopul – eit tårn eller ei

Fig. 3. Fjellet Ståbelen i Ørsdalen, Bjerkreim. Foto: Inge Særheim.

søyle. Særmerkt for Ståbelen i Ørsdalen er elles eit hol som går tvers gjennom fjellet.

Gardsnamnet *Stople* i Vindafjord

Ein matrikkelgard i noverande Vindafjord kommune (tidlegare Vikedal og Sandeid herad) i Nord-Rogaland har namnet *Stople*. Garden ligg på austsida av hovuddalføret som går nordetter frå det tidlegare heradssenteret Sandeid mot Ølen og den tidlegare fylkesgrensa med Hordaland. Ølen er no innlemma i Vindafjord kommune og Rogaland fylke.

Gardsnamnet *Stople* er skriva *pa Stoppla* 1519, *Stople* 1521, 1563, 1610 og *Støple* 1521–22, 1602. Også dette namnet er laga til norr. *stopull* m. ‘tårn, tjukk stolpe eller pilar’ m.m., gno. *Stopull (Rygh, 1915: 274, Særheim, 2007: 220). Notidsforma *Stople* er utvikla av dativforma, gno. *Stopli.

Real bakgrunn for gardsnamnet er etter alt å døma ein av fjellformasjonane på *Stople* (jf. fig. 4). Ifølgje ein heimelsmann frå staden kan det vera eit bratt fjell som ligg rett opp frå garden, på austsida av dalføret, no kalla *Nibba*. Det skal vera ei typisk *nibbe*. Fjellet vart av heimelsmannen samanlikna med ein ‘preikestol’, altså ein fjellformasjon som heng ut i fjellsida, som den velkjende og større *Preikestolen* (lokalt også kalla *Høvlatonna*) frå nordsida av Lysefjorden (Forsand kommune). Nemnast i denne samanhengen kan òg den karakteristiske *Skomagarnibba* på sørsida av Jøsenfjorden (Hjelmeland kommune), dessutan *Hengjandenibba* på nordsida av Lysefjorden. Også dei to

Fig. 4. Noko av fjellryggen på Stople (Vindafjord), mot grensa med Lerdal. Foto: Inge Særheim.

sistnemnde namna er nytta om utoverhengande fjellformasjonar. Gardsbruket Hengjande på nordsida av Lysefjorden har etter alt å døma fått namn etter det utoverhengande fjellet på denne staden. På toppen av Nibba på Stople er det ei flate der det har vore vanleg å gå ut og kvila etter oppstiginga frå garden. Frå denne staden har ein vidt utsyn over dalen.

Stoplesteinan i Eigersund

På Skårabrekka i Eigersund, ved den gamle ferdslevegen mellom Eigersund og Sokndal, den såkalla *Sankt Olavsvegen*, finn ein det særmerkte fortdidsminnet *Stoplesteinan*. Namnet er brukt om 16 reiste steinar som står i ein ring på ca. 21 m i tverrmål. Steinane er ca. 1 m høge, nokre av dei på 1,20 m. Denne ringen av reiste steinar vert av arkeologar rekna som eit gravminne frå eldre jernalder (jf. usignert undertekst til foto av Stoplesteinan i *Frå haug ok heiðni* 3, 1975: 326). Ifølgje folkeleg tradisjon på staden er dette ein gammal tingplass. Ein topp like ved, på nordvestsida av steinringen, heiter *Tingknuden*. Steinsetjinga ligg på storgarden og sentralstaden Årstad, som tidlegare var sete for fjordungstinget i Dalane (Eigersund fjordungsting). Strandstaden og byen Eigersund har vakse fram frå grunnen til Årstad.

Føreleddet i dette namnet svarar etter alt å døma til norr. *stopull* m. ‘tårn, tjukk stolpe eller pilar’ m.m., som her siktar til dei 16 reiste steinane (jf. fig.

Fig. 5. Fortidsminnet *Stoplesteinan* på Årstad i Eigersund. Foto: Inge Særheim.

5). Ordet er brukt jamførande om forma til steinane, dei fleste med ein spiss topp. Etterleddet i namnet er ordet *stein m.* i bunden form fleirtal. Det har bortfallen endings-*e* i samsvar med dialekten i dette området.

Nokre andre namn i Noreg som er laga til norr. *stopull m. o.l.*

Også andre stader i Noreg finn ein stadnamn som er laga til norr. *stopull m.* eller nyno. *stopul m.*, eller til nærskylde ord. I fleire høve dreiar det seg om bratte fjellformasjonar, jf. fjellnamnet *Stoplan* frå Ibestad (Troms) og Sunndal (Nordmøre), dessutan *Stoplaberget* frå Jostedalen (Luster, Sogn). Også namnet *Stopledalen* frå Vik i Sogn synest kunna setjast i samband med nokre bratte og høge fjell. I slike høve kan ein rekna med at namna har liknande bakgrunn som fjellnamnet *Ståbelen* frå Ørsdalen (Bjerkreim). Eit bruksnamn *Stupula* under Hellum i Modum (Buskerud) er i NG 5 tolka som bestemt form dativ av norr. *stopull m.*: «Man maa antage, at det oprindeligt er Fjeldnavn» (Rygh, 1909: 235). Dette namnet skal òg finnast andre stader i same fylket (loc. cit.). I NG 18 (Rygh, 1924: 159) har ein elles rekna med dette ordet som føreledd i gardsnamnet *Stoppelfjorden* (*Stoppelfjord* 1744) frå Troms.

I namnet *Stopleleia*, nytta om eit havstykke i Fræna i Romsdal, er føreleddet i NSL (Sandnes & Stemshaug, 1997: 428) tolka som nyno. *stopla vb.*, som Aasen har notert i tydinga «om Søen: oprøres, komme i en stærk, skvulpene Bevægelse» (Aasen, 1873: 755), notert frå Ryfylke; jf. òg *stoplesjø m.* ‘uro-

leg, krapp sjø'. Frå Fræna kan også nemnast skjernamnet *Stoplefluin* og holmenamna *Sørstoplen* og *Nørstoplen*, dessutan lanternenamna *Øvre* og *Nedre Stoplene* (jf. Sentralt stadnamnregister, Statens kartverk).

I Aust-Agder og Telemark finn ein fleire stader namnet *Stoplestaden* (bl.a. Froland, Bygland og Nissedal), jf. òg *Stoplestadbekken* (Bykle), dessutan *Stoplestoga*, ein busetjingsplass i Tokke. I gardsnamnet *Stoplestog* frå Bygland, skrive *Stoplestue* 1595, *Staplestue* 1601, *Stobbelstue* 1610, *Støbbelstue* 1611, er føreleddet i NG 8 (Rygh, 1905: 201) tolka som genitiv fleirtal norr. **Stopla-* av norr. *stopull* m. 'tårn'. Utgjevaren A. B. Larsen understrekar at dette ordet har tydinga 'stabel' i dialekten, og at det ikkje er rimeleg at føreleddet i dette gardsnamnet er eit fjellnamn. Tydinga 'stabel' synest òg vera rimeleg for namnet *Stoplestaden*.

Oppsummering

Av denne gjennomgangen går det fram at norr. *stopull* m. 'tårn, tjukk stolpe eller pilar' ligg føre i fleire stadnamn i Noreg og på Færøyane og Island. Oftast finn ein det i fjellnamn, brukt jamførande om høge og bratte fjell med ei form som kan minna om eit tårn eller ein pilar. I somme høve er ordet nytta om bratte fjell som skyt opp eller ut frå ein bratt fjellvegg, t.d. *Ståbelen* i Ørdsalen og fjellformasjonen som kan vera bakgrunn for gardsnamnet *Stople*, baa frå Rogaland. Nemnet synest òg vera brukt i fjellnamn i Sogn, på Nordmøre og i Troms. Jamføring med bakgrunn i forma ligg til grunn for namnet *Støpulin* frå Mykines, brukt to stader på øya om fjellstykkje i sjøen eller strandkanten, dessutan i namn på eit strandområde med karakteristiske toppar på Hestur og eit framspring av fjellet på Velbastað (Streymoy). *Stoplesteinan* frå Eigersund, nytta om eit førhistorisk fortidsminne med 16 reiste steinar som står i ein ring, synest òg vera namngjevne etter forma. I holmenamnet *Ståblane* frå Sola er dette nemnet brukt om to langstrekke holmar med ei rett form, noko som særleg gjeld Store Ståbelen; her dreiar det seg altså om jamføring med liggjande tårn eller pilarar. Ei yngre tyding til dette ordet, 'stabel, lad, lag', synest liggja føre i namnet *Støpulin* frå Viðareiði, der det siktar til eit gjerde med opplødde rullesteinar, dessutan i nokre namn frå Telemark og Aust-Agder, bl.a. *Stoplestaden*.

Litteratur

Føroysk orðabók. 1998. Tórshavn.

Íslensk orðabók. 1993. Reykjavík.

Íslenzkar Þjóðsögur og ævintýri. 1. Safnað hefur Jón Árnason. Ný útg. ved Böðvarsson, Á. & Vilhjálmsón, B. 1954. Reykjavík.

- Matras, Chr. 1933. *Stednavne paa de færøske Norðuroyar*. København.
- Norrøn ordbok*. 2008. L. Heggstad et al. (red.). 5. utg. Oslo.
- Norsk ordbok* 10. 2012. Oslo.
- Rygh, O. (red.). 1905, 1909, 1915, 1924. *Norske Gaardnavne* (NG) 8, 5, 10, 18. Kristiania.
- Sandnes, J. & Stemshaug, O. 1996. *Norsk stadnamnleksikon* (NSL). 4. utg. Oslo.
- Særheim, I. 2007. *Stadnamn i Rogaland*. Bergen.
- Torp, A. 1919. *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.
- Aasen, I. 1873. *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Christiania.

Takk til Svavar Sigmundsson for opplysningar om islandske stadnamn og til Eivind Weihe og Steingrím Abrahamsen for opplysningar om færøyske stadnamn!

Summary: ON *stopull* m. ‘tower, column, thick pile or pillar’ appears in several place-names in Norway, Iceland and The Faroe Islands. Most often this word is found in names of mountains, describing high, steep and often pointed mountains or rocks shaped like a tower or thick pillar, e.g. *Ståbelen* in Ørsdalen (Bjerkreim, southern Rogaland). The settlement name *Stople* (Vindafjord, northern Rogaland) is probably named after a steep mountain. This word is also found in mountain names other places in Norway, e.g. in Sogn, Nordmøre and Troms. The Faroese names *Støpulin* and *Støplarnir*, denoting rocks on the shore and in the sea in Mykines (*Støpulin*) and Hestur (*Støplarnir*) has a similar background, as well as the mountain name (*norðuri í*) *Støplum* in Velbastað (Streymoy), the Icelandic mountain names *Støpull* (Heiðarbót, Reykjahverfi and Fljótsdalur, Fljótshlíð), and the name *Støplesteinan* from Eigersund (southern Rogaland), denoting a prehistoric monument, i.e. a ring of 16 standing stones. The name *Ståblane* from Sola (southern Rogaland) denotes two small islands in the sea; the shape of these islands, especially that of *Store Ståbelen*, resembles a lying steeple or pillar. Another (younger) meaning of the word, cf. Norw. *stopul* m. ‘pile, stack’, is found in the place-name *Støpulin* from Viðareiði (Faroe Islands) and probably in some names from Telemark and Aust-Agder (Norway), e.g. *Støplestaden*.

Keywords: mountain names, stopull, Støpulin, Støpulen.

Inge Særheim
 Institutt for kultur- og språkvitskap
 Universitetet i Stavanger
 inge.særheim@uis.no

Finns det förkristna sakrala ortnamn på Färöarna?

PER VIKSTRAND

Abstrakt: Kristendomens historia på Färöarna är omdiskuterad. Nyare undersökningar tyder på att Kristendomen kan ha dominerat på öarna redan under den vikingatida kolonisationsfasen. Frågan är om ortnamnen på något sätt kan belysa denna fråga. Sammantaget verkar det finnas ett tunt skikt med förkristna sakrala ortnamn på Färöarna. Viktiga är de båda *Tors*-namnen *Tórshavn* and *Hósvík* (< *Pórsvík) liksom *Halgafelli*. *Hov* är mer flertydigt men hör hemma i en icke-kristen kontext och kan vara kultiskt. Dessa namn tyder på att en förkristen tradition funnits på öarna. Mycket intressant är också det flera gånger förekommande *Heljareyga* 'Hels öga'. Förutsatt att tolkningen är riktig antyder dessa namn förekomsten av en folklig berättartradition med rötterna i förkristen föreställningsvärld, där gestalter som Hel ännu figurerade.

Nyckelord: ortnamn, fornskandinavisk religion, förkristna traditioner, Färöarna, Hov.

Inledning

Kristendomens historia på Färöarna är omdiskuterad. Nyare undersökningar tyder på att öarna redan under den vikingatida kolonisationsfasen kan ha rymt en stor kristen befolkning, en befolkning som kan ha varit av blandad skandinavisk-irisk härkomst och närmast ha anlänt från iriskt område (Forte, Oram & Pedersen 2005: 305, Stummann Hansen 2010). Frågan är om ortnamnen på något sätt kan belysa denna fråga. Eftersom ortnamnsskicket i allt väsentligt och med få undantag är nordiskt måste det nordiska språket ha dominerat öarna. Har det funnit en förkristen tradition bland dessa nordbor kan det ha avsatt spår i form av sakrala ortnamn. Men finns det sådana ortnamn? Den här uppsatsen är ett försök att besvara denna fråga. Jag vill dock betona att den huvudsakligen bygger på uppgifter som finns att hämta i litteraturen och inte utgör någon fullständig inventering av tänkbara sakrala ortnamn på Färöarna.

Teofora namn

Den tydligaste typen av sakrala ortnamn är de teofora, dvs. de som i förleden innehåller ett namn på eller en beteckning för en gudom. Det finns åtminstone två namn på Färöarna som verkar höra hit, nämligen *Tórshavn* och *Hósvík* (< *Þórsvík) som båda synes innehålla gudanamnet *Tor* i förleden (Jakobsen 1909: 69–70). *Tórshavn* är tidigt belagt i *Færeyinga saga* och *Hósvík* är en gammal bygd på *Streymoy* som kan förväntas ha ett gammalt namn. *Tor* är på många håll i den nordiska världen den gud som oftast uppträder i ortnamn och den sakrala tolkningen av de båda färöiska namnen ligger därför nära till hands och är trovärdig.

Intressant men mer kontroversiell är den teofora tolkningen av fjällnamnen *Lokkafelli* på *Eysturoy* och *Lokki* på *Borðoy*. Christian Matras (1933: 32) räknar med att guden *Loke*s namn – fvn. *Loki* – ingår i dem båda, i det senare fallet som ellips av ett med *Eysturoy*-namnet likalydande *Lokkafelli. Här är man på osäkrare mark. *Loke* är i övrigt inte säkert betygd i nordiska ortnamn och hans namn förekommer inte i sammansättningar med kultplatsbetecknanden efterleder som *vi/-ve*, *-hov* eller *harg* (se om antagna *Loke*-namn Þórhallur Vilmundarson 1983, Svavar Sigmundsson 1992: 163). Under en exkursion 2011 påpekade Eivind Weyhe, angående *Lokkafelli* på *Eysturoy*, att där finns en *gjógv*, dvs. en ravin eller klyfta i fjället. Kanske, menade han, har man föreställt sig att *Loke* bott i *Lokkafellsgjógv*. *Lokkafelli* skulle i så fall snarast vara ett episkt ortnamn med ursprung i berättelser om guden *Loke*, på välkänt sätt knutna till platser i landskapet. Nu är det kanske trots allt mest troligt att namnen har en annan bakgrund. Þórhallur Vilmundarson (1983) har diskuterat det isländska fjällnamnen *Loki*, *Lokuffall* m.fl. som han menar betyder antingen 'fjället längst ut', 'fjället som skärmar av vinden/skymmer sikten' eller, som han håller för mest troligt, 'fjället som hindrar passage längs stranden'. I första fallet ser han ett samband med isl. *lok* 'slut, ända' och i de båda senare fallen med isl. *loka* 'stänga, tillsluta' (jfr också isl. *loka* f. 'slå, regel, klaff'). Han tar också upp de båda färöiska namnen som han menar bör tolkas på linje med de isländska och poängterar särskilt att namnelementet förekommer i osammansatt form både på Island och Färöarna. Detta, menar han, talar inte för en sakral tolkning, och däri måste man ge honom rätt. Det är nog klokast att tills vidare inte räkna med att gudanamnet *Loki* ingår i dessa namn.

Ett mycket intressant namn är det flerstädes förekommande *Heljareyga*. Det avser hål i strandklippan som står (eller tänkes stå) i förbindelse med havet och har av Chr. Matras (1933: 141) tilltalande tolkats som sammansatt med namnet på dödsrikets gudinna *Hel*. *Heljareyga* 'gudinnan *Hels* öga' tycks således ha varit något av ett vandringsnamn på Färöarna och har säkerligen

ledsagats av berättelser och föreställningar. Gudinnan Hel hör inte till de gudomar som säkert är betygade i nordiska ortnamn men John Kousgård Sørensen (1992: 236) har räknat med att hennes namn ingår i det danska *Helligsø*. Träffar tolkningen av *Heljareyga* rätt är den viktig för vår uppfattning om de äldsta färingarna, något jag ska återkomma till avslutningsvis.

Slutligen bör i diskussionen om tänkbara teofora namn nämnas *Dishamar*, som Chr. Matras (1933: 3) menar »maa komme af de Gudinder eller mytiske Væsener, som i den gamle norrøne Litteratur kaldes *disir*». Diserna förekommer i andra sakrala ortnamn i Norden, säkrast i det svenska *Disevid* (<*Disavi), men det finns också många »falska» *dis*-namn. Fall som *Dishamar*, där efterleden inte innehåller ett kultplatsbetecknande ord, bör därför bedömas med försiktighet.

Kultplatsbeteckningar

När det gäller kultplatsbeteckningar är det framför allt två ortnamn som bör diskuteras, *Hov* och *Velbastaður*. *Hov* på Suðuroy innehåller uppenbarligen fvn. *hof* n., enligt Jakob Jakobsen (1909: 73–74) dock i betydelsen 'gård'. En innebörd 'gård; förnämlig gård; gården *par préférence*' för det ganska vanliga nordiska ortnamnet *Hov* har föreslagits av många forskare (se Vikstrand, 2001: 260–261 och där anf. litt.). Det kan ligga när tillhands för *Hov* på Suðuroy då gården i *Færeyinga saga* omtalas som hövdingasäte. I kap. 5 beskrivs dock Havgrim på *Hov* som en stor blotman på ett sådant sätt att man får intrycket att åtminstone sagans författare såg ett samband mellan hans egenskap av blotman och gårdens namn.¹ Man kan inte utesluta att *hov* i detta ortnamn har den mer direkta sakrala betydelse som ordet uppvisar i norrön litteratur och att det ursprungligen syftat på en sakral byggnad på platsen. Eftersom byggnader av detta slag ofta fanns på eller vid stormannagårdar är en sådan tolkning fullt förenlig med *Færeyinga* sagas vittnesbörd.

I en inspirerande uppsats från 1955 har Karl Gustav Ljunggren tolkat bygdnamnet *Velbastaður* (*valbystedt* 1584, *walbøstedt* 1590, *Valbested* 1601)² på Streymoy som ett ursprungligt *Vébólstaðr, sammansatt av fvn. *vé* 'helgedom; helig plats' och *bólstaðr* 'gård'. Namnet skulle därmed vara en direkt parallell till *Vebbestad* i Troms fylke i Norge. Ljunggren (a.a. s. 4) hänvisar till att färöiskan uppvisar många exempel på metates och att särskilt *l* tycks ha en tendens att placera sig framför en annan konsonant. Inte heller den första stavelsens vokal, som i de äldsta beläggen för namnet är *a* (se ovan), innebär

1 *Hafgrímur er bio j Sudr ey aþeim þe er hætitir at Hofuni hann var blotmadr mikill* (*Færeyinga saga* s. 10).

2 Belägg anförda efter Gammeltoft 2001: 174.

enligt Ljunggren något problem. Vid Velbastaður har enligt Ljunggren stått en för Färöarna central helgedom vilken under tidig kristen tid fått ge vika för en kyrka anlagd i den södra grannbygden Kirkjubøur, som ju senare blev biskopssäte. Tórshavn skulle, också enligt Ljunggren, från början ha varit en hamn från vilken besökare från de östra delarna av Färöarna (och vid dåligt väder även från de västra delarna) sökte sig till centralhelgedomen. Hamnens namn skulle antyda att helgedomen åtminstone i främsta rummet varit vigd åt guden Tor.

En viktig konsekvens av Ljunggrens tolkning är att *Velbastaður* skulle vara en sammansättning med fvn. *bólstaðr* och inte, som Chr. Matras (1909: 74–75) tidigare antagit, med fvn. *staðr*. Till bilden hör att såväl namn på *staðr* som *bólstaðr* i övrigt inte säkert kan beläggas från Färöarna. I sin stora studie över namn på *bólstaðr* på nordatlantiskt område diskuterar Peder Gammeltoft (2001: 174–177) också *Velbastaður* och påpekar därvid att Ljunggrens tolkning på flera punkter är mycket osäker. Det gäller bl.a. metatesen av *l* och övergången *o* till *a* i det antagna *bólstaður*. Gammeltoft framhåller att de sena och skiftande beläggen medför att varje tolkning av namnet måste bli tentativ. Det gäller, menar han, även Jakobsen äldre tolkning av förleden som ett hypokoristiskt personnamn **Vilbi* eller **Valbi*. »In conclusion,» avslutar han, »I see no other way out than to deem the etymology of this place-name uncertain.» En avvaktande hållning intas också av Eivind Weyhe (1999: 155). Senare har Povl Skårup (2002) föreslagit att namnet skulle kunna vara en sammansättning av ett personnamn och *bólstaður*, närmare bestämt ett **Valbjarnarbólstaður*. Förslaget har klara fördelar, bl.a. förklarar det de äldsta beläggens former på *Val-* och man behöver inte heller räkna med metates. Jag ska i det här sammanhanget inte föra diskussionen av *Velbastaður* längre utan nöjer mig med att konstatera att namnet inte kan räknas till de säkert sakrala inslagen i Färöarnas ortnamnsskatt. Vad gäller efterleden framstår det dock enligt min mening som mindre egendomligt att räkna med ett för Färöarna unikt namn på *bólstaður* än ett dito på *staður* – som dessutom i motsats till sina motsvarigheter på andra håll i Norden skulle ha singular och inte plural böjning.

Övriga namn

Adjektivet *heilagr*, fvn. *heilagr*, ’helig, fredad’ ingår i *Halgafelli* på Borðoy och *Halgafelstindur* (som väl förutsätter ett **Halgafelli*) på Eysturoy (Matras 1933: 140, Weyhe 2011). Ord motsvarande fvn. *heilagr* förekommer i ortnamn över hela det nordiska språkområdet och paralleller till en höjdbetecknande huvudled saknas inte heller. På Island finns inte mindre än åtta *Helgafell* (Sva-

var Sigmundsson 1992). Fvn. *heilagr* och dess motsvarigheter, t.ex. *he-lagher*, brukar översättas 'helig' men det står nog klart att det moderna, kristna begreppet inte helt svarar mot det förkristna nordiska (se om detta Vikstrand 2001: 226–252). Det bör noteras att ordet är en av de få sakrala termer som överlevde religionsskiftet och tas upp i den kristna nomenklaturen. Namn som innehåller *heilagur*, *heilagr* etc. behöver därför inte nödvändigtvis vara förkristna, även om det stora flertalet nog hör hemma i en icke-kristen kontext.

En förkristen tradition på Färöarna?

Sammantaget menar jag att ortnamnen tyder på att en förkristen tradition funnits på Färöarna. Viktiga är de båda *Tors*-namnen liksom även *Hov*, som trots sin något oklara innebörd är ett namn som tydligt hör hemma i en icke-kristen kontext. Detsamma gäller de båda *Halgafelli*. *Loke*-namnen är det dock bäst att tills vidare lämna utanför diskussionen.

Kanske mest intressant är dock *Heljareyga* 'Hels öga'. Förutsatt att tolkningen är riktig antyder dessa namn förekomsten av en folklig berättartradition med rötterna i förkristen föreställningsvärld, där gestalter som Hel (och kanske Loke?) ännu figurerade. På de flesta andra håll i Norden ersattes dessa tidigt av häxor, drakar, jättar och troll, men i den mer isolerade miljön på Färöarna kan de kanske ha levt kvar tillräckligt länge för att sätta spår även i »smånamn». Namnen behöver således inte vara urgamla, men föreställningarna bakom dem kan vara det. Ögat som metafor för vattenhål och småsjöar är välkänd i åtminstone svenska ortnamn och en nära parallell till *Heljareyga* finns i *Skams öga* 'djävulens öga' (OAUt) som avser ett kärr i Åkers socken i Småland.

Källor och litteratur

- Forte, A., Oram, R. & Pedersen, F. 2005. *Viking Empires*. Cambridge.
- Færeyinga saga*. Ólafur Halldórsson bjó til prentunar. 1987. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 30. Reykjavík.
- Gammeltoft, P. 2001. *The place-name element bólstaðr in the North Atlantic area*. *Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning* 38. København.
- Jakobsen, J. 1909. Strejflys over færøske stednavne. I: *Festskrift til Ludv. F. A. Wimmer ved hans 70 års fødselsdag 7. Februar 1909*. *Nordisk Tidsskrift for filologi*, III række XVII. København: 64–85.
- Kousgård Sørensen, J. 1992. Haupttypen sakraler Ortsnamen Südkandianaviens. I: Hauk, K. (red.). *Der historische Horizont der Götterbild-Amulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum Frühmittel-*

- alter. Bericht über das Colloquium vom 28.11.–1.12. 1988 in der Werner-Reimers-Stiftung, Bad Homburg. Göttingen: 228–240.
- Ljunggren, K.-G. 1955. Färöarnas gamla kultcentrum. *Arkiv för nordisk filologi* 72: 1–6.
- Matras, Chr. 1933. *Stednavne paa de færøske Norðuroyar*. Kjøbenhavn.
- OAUt = Topografiska registret. Namnarkivet i Uppsala.
- Skårup, P. 2002. Upprunin til bygdarnavnið *Velbastaður*. I: *Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum* 32. Tórs-havn: 365–366.
- Stummann Hansen, S. 2010. Toftanes and the early Christianity of the Faroe Islands. I: John Sheehan, J. & Donnchadh Ó Corráin, D. (red.). *The Viking Age: Ireland and the west. Papers from the Proceedings of the fifteenth Viking Congress, Cork, 18–27 August 2005*. Dublin: 465–473.
- Svavar Sigmundsson. 1992. Átrúnaður og örnefni. I: Úlfar Bragson (red.). *Snorrastefna 25.–27. júlí 1990*. Reykjavík: 241–254.
- Þórhallur Vilmundarson. 1983. Baldur og Loki. *Grímnir* 2: 89–91.
- Weyhe, Ei. 1999. Færøsk stednavneforskning. En oversigt. I: Wahlberg, M. (red.). *Den nordiska namnforskningen. I går, i dag, i morgon*. Handlingar från NORNA:s 25:e symposium i Uppsala 7–9 februari 1997. *NORNA-rapporter* 67. Uppsala: 141–160.
- Weyhe, Ei. 2011. Nogle stednavne på vejen. Handlingar till exkursionen den 4 juni 2011 vid NORNA:s 41 symposium *Navne i kystkulturen*. Stencil.
- Vikstrand, P. 2001. *Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälarskapskapen. Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi* 77. *Studier till en svensk ortnamnsatlas* 17. Uppsala.

Summary: The history of Christianity in the Faroe Islands is debated. Recent investigations suggest that Christianity might have been prevailing already amongst the earliest settlers. This paper asks the question if the place names can throw light upon this issue. Although thin and fragile, there seems to be a layer of Pre-Christian sacral place names in the Faroe Islands. Important instances are *Tórshavn* and *Hósvík* (< *Þórsvík) which both seem to contain the name of the god Thor. Other suggestive names are *Halgafelli* 'the holy mountain' and the somewhat more ambiguous but also potentially cultic *Hov*. These names suggest the existence of a Pre-Christian tradition on the islands, predating Christianity. Much elucidative is the several times appearing *Heljareyga*, interpreted as 'the eye of the goddess Hel' and denoting cavities in the shoreline. These names might indicate that popular beliefs, emanating from

Pre-Christian myths, survived in the Faroe Islands long after they were forgotten in Scandinavia.

Keywords: place names, Old Norse religion, Pre-Christian traditions, Faroe Islands, Hov.

Per Vikstrand
Namnarkivet i Uppsala
Per.Vikstrand@sofi.se

Skála, Skálabotnur og Skálafjørður

EIVIND WEYHE

Úrtak: Greinin viðger nøvnini á trimum støðum í Eysturoynni, bygdunum *Skála* og *Skálabotni* og á fjørðinum tær eru við. Umrøddir verða skiftandi navnaformar, og mett verður um teir. Komið verður inn á ónøgd við navnaformar á kortum og skeltum og ynski um broytingar. Ein roynd verður gjørd at nýtulka bygðanavnið *Skála* sum upprunaligt samanburðarnavn á fjallinum yvir bygdini.

Lyklaorð: Staðarnøvn, bústaðarnøvn, fjallanøvn, fjarðanøvn, navnavariation.

Inngangur

Í hesi grein til heiðurs fyri einum skálamanni og starvsfelaga er tað kanska ikki burtur av leið at hugleiða eitt sindur um navnið á heimbygd hansara, um navnið á fjørðinum hann er uppvaksin við, og navnið á niðursetubygðini innast á fjørðinum, har hann eisini hevur røtur.

Skála og Skáli

Bygðanavnið *Á Skála* hevur á føroyakortum verið skrivað *Skáli*, men í 2010 samtykti Staðarnavnanevndin at ganga ynski frá m.a. kommunustýrinum á mæti og broyta navnið til *Skála*. Grundgevingin fyri ynskinum var at hvør-falsformurin *Skáli* kendist konstrueraður og ónatúrligur og kom ongantíð fyri í dagligari talu. Her kann verða nevnt at kortið í Føroyingasøgu-útgávuni hjá C. C. Rafn (1832) nevnr bygðina *Skåla*, men at *Skáli* verður valt av Generalstabinum til tað fyrsta máliborðsblaðið frá 1901, helst í samráð við V. U. Hammershaimb (í handritinum til *Taxatiónsprotokollina* (1873), sum Hammershaimb hevur rættlisið, sæst *Skála* eisini at vera rættað til *Skáli*).

Bygðanavnið er fyrstu ferð nevnt í Hundabrævinum frá o.u. 1350-1400 og er tá skrivað “at Skala” (Helgason 1951: 111). Fyrisetingin *at* merkti í eldri tíð ‘við’, og hon nevnr eitt stað í mun til okkurt annað stað, í hesum

føri ‘búsetingin við skála/Skála’. Tí er natúrligt at seta sær spurningin hvar “skálin” hevur verið.

Navnorðið *skáli* m. kundi á norrønum merkja 1) ‘hovudbygningin på ein gard, eit slag langhus nytta til eldhus, sovehus og gildestove’ og 2) ‘eit hus med enkel form, brukt til kortere opphald’ (Heggstad 2008).

Jakob Jakobsen (1957: 95) sigur um tað føroyska navnið at tað merkir ‘hus, stue’, men skilar ikki til hvat slag av húsi. Chr. Matras (1939: 57 f.) týðir orðið *skáli* í bygðanøvnum *Skála* og *Norðskála* við ‘hus til midlertidigt brug’ og sigur at “navnene viser os steder vokset op, hvor man tidligere kun plejede at gøre midlertidigt ophold (f. eks. af hensyn til fårerøgt)”, sbr. merking (2) í norrønum.

Eina øðrvísi tulkning finna vit hjá Jóannesi Dalsgaard, sum í grein í *Varðanum* viðger “Skálanøvnini í Føroyum”. Um bygðanavnið í Eysturoynni sigur hann at har “man hava verið týðandi skáli, tí hann hevur givið firðinum navn og helst vunnið yvir Sølmundarfirði, ið kundi sýnst at verið hitt eldra navnið” (Dalsgaard 1961: 184). Hann setur fram ta áhugaverdu hugsan at summir av hesum skálum hava verið “gestaskálar” har fremmandar skipsmanningar hava havt vetursetu á ferðum sínum millum Norra og londini vesturi í havi, Ísland og Grønland. Teir hava valt sær kyrrupláss við slættari fjøru har til bar at taka skipini upp á lunn. Ókunnnumenninir hava helst viljað búð nær við har skipini stóðu og farmurin varð goymdur, og tí hava bøndur bygt skálar við hesi kyrrupláss at hýsa ferðamonnum, eitt slag av hotellvirksemi kundi ein freistast at sagt. Eingin ivi er um at henda frágreiðing hóvar væl við staðið á Skálafjørðinum.

Tulkingin ‘hús til fyríbils upphald’ passar óivað í flestum førum. Kortini fari eg her at nevna ein annan tulkningarmøguleika. Nógv støð verða nevnd eftir onkrum ið tey líkjast, tey eru *samanburðarnøvn*. Stendur tú á eystara armi á Skálafjørðinum og hyggur yvir móti Skála bygd, sæst at fjallið uppi yvir bygdini líkist einum húsi í skapi, mønan í erva og sneiðingar niður við báðar endar, sum vit kenna frá fornaldarhúsum. Sniðið sæst upp aftur betur úr Streymoynni, eitt nú av Hósvíksleiti. Eg fari tí at halda at tað er hetta fjallið sum er “skálin”, og tá helst í merking (1) í norrønum, og at navnið “at Skála” á forn máli hevur verið navn á ‘búsetingini undir fjallinum ið líkist einum skála’. Til samanberingar kunnu nevnast fjallanøvnini *Skáli(n)* í Sumba og *Skælingur* í Streymoynni (hetta seinra *ing*-avleiðsla av *skáli* á sama hátt sum *Mýlingur* av *múli*). Bæði hava tey hetta sama skapið. Eisini er í tí seinra førinum hent tað at búsetingin undir fjallinum hevur fingið navnið “At Skælingi”, seinri “Á Skælingi”. Tí hevur *-fjall* kunnað verið skoytt upp í fjallanavnið (sokallað

Mynd 1: Borgarfelli og Skála bygd sædd av eystara armi á Skála fjörðinum. Myndatøka: Tina K. Jakobsen

epexegesa, t.e. frágreiðandi uppískoyti) fyri at skilja ímillum fjall og bygd, soleiðis at fjallið ofta verður nevnt *Skælingsfjall* í staðin fyri *Skælingur*, sum uttan iva er tað upprunaliga. Í førinum við Skála hevur bygdin yvirtikið *Skálanavnið*, og fjallið hevur fingið annað navn, *Borgarfelli* (ein móguleiki hevði

Mynd 2: Borgarfelli sætt av Hósvíksleiti, Streymoy. Myndatøka: Tina K. Jakobsen

sjálvsagt verið at tað kom at eita *Skálafjall* (sbr. *Skælingsfjall*), men tað er sum kunnugt navn á einum fjalli longri norðuri). Og lopið frá “skála” til “borg” er kanska heldur ikki so langt.

Er henda tulkning rætt, hevur bygðin ongantíð hitið *Skáli*, men *At Skála*, sum tí er eitt fyrisetingarnavn. *Skáli* er tí úrslit av eini trongd til, ella ynski um, at hava nøvn á kortum í hvørfalli.

Skálafjørður og Sølmundarfjørður

Jakob Jakobsen (1957: 90) helt at *Sølmundarfjørður*, sum nú bara er navn á eini bygð (stytt til *Søldarfjørður*), mundi hava verið tað upprunaliga navnið á fjørðinum sum nú eitur *Skálafjørður*. *Sølmundarfjørður* hevur sostatt verið navn báði á fjørðinum og á eini bygð (teirri elstu?) við fjørðin, og forliðin tulkaði Dr. Jakobsen sum navn á landnámsmanni. Onkuntíð í tíðini skal fjørðurin hava fingið annað navn, nevniliga “efter bygden á Skála, beliggende på vestsiden af fjorden lige over for bygden i Sølmundarfirði på østsiden” (op. cit.). J. Jakobsen sigur einki um hví fjørðurin soleiðis skiftir navn. Ein móguleiki er at bæði nøvn hava livað og verið brúkt lið um lið, soleiðis at summi hava kallað hann *Skálafjørður* og onnur *Sølmundarfjørður*, og at tað seinra hevur verið noytt at lúta, tí tað eisini var navn á bygðini og harvið tvítýtt. Sjálvsagt er tað einki eindømi at fjørður og bygð bera sama navn, og heldur eingin trupulleiki har bygðin bara er tann eina, t.d. *Árnaafjørður*, *Fuglafjørður*, *Oyndarfjørður*, men við Skálafjørð/Sølmundarfjørð hava fleiri bygðir verið. Tá gerst tað meira eintýtt um bygð og fjørður hava hvør sítt navn, og tað kann hava virkað við til at *Skálafjørður* hevur verið við yvirlutan sum fjarðarnavn.

Skálabotnur, Skálafjørður, Í Skálafirði og Inni í Firði

Í veruleikanum tekur ein nýggjur trupulleiki av tvítýdningi seg upp tá ið vit nakað eftir 1600 ella í fyrru helvt av 17. øld fáa eina nýggja bygð ið verður nevnd *Í Skálafirði*. Tá ið kirkjubókin fyri Eysturoy tekur við í 1687, verður bygðin nevnd “j Skalefiord”, og fólk á Skála nevna eisini bygðina *Í Skálafirði* ella kanska heldur *Inni í Firði*. Hetta navn er ógvuliga staðbundið, tí aðrir føyroyingar nevna bygðina *Skálabotnur*, og tað navnið er ikki nýtt. Í *Løgtingsbókini* 1655-66 og *Vártings- og løgtingsbókini* 1667-90 kemur tað fyrri í 1663 sum *Skaalebottn* (Joensen 1958: 265), í 1665 sum *Skaale Bottn* (Joensen 1958: 320), í 1687 sum *Schalleboedten* (Joensen 1969: 254) og í 1689 sum *Scalleboten* (Joensen 1969: 252). Tað kemur fyrri í einum skjali frá 1720, skrivað *Schaaleboten* (FFÆ: 580). Á korti hjá Rasmus Juel frá 1709-10 er tað innasta á fjørðinum nevnt *Schaalebotn* og bygðin *Botn* (Nørlund 1944:

13-14). Svabo kallar bygdina *Skaalabotnur* og *Skaalebotn* (1959: 1452), C. L. U. von Born kapteynur í 1795 *Skaalebotn* (Clementsén 1992: 11) og kortið hjá C. C. Rafn (1832) *Skálabotnur*, ein staðarnavnauppskrift hjá V. U. Hammershaimb frá 1853 hefur *Botnur* og *Skálabotnur*. Generalstaburinn er í 1897 ikki í iva um at fjørðurin eitur *Skálafjørður* og bygdin *Skálabotnur*, og soleiðis hefur tað staðið á málborðsbløðunum síðan, tað seinasta (3. útg.) prentað í 1990 (Føroyar 1:20 000, 411). Í greinini “Færøske inkolentnavne” nevnið N. Djurhuus (1960: 145) bygdina *Skálabotnur* og íbúgvarnar í henni *botnamenn*. *Listi yvir staðanøvn í Føroyum* (1960) brúkar tó navnið *Skálafjørður* um bygdina, og tað hefur eisini staðið á einum korti í máttinum 1:100 000 frá 1980’unum (eisini prentað í *Heimsatlas* frá 1993), men er seinri broytt aftur til *Skálabotnur*; so tað samsvarar við málborðsblaðið frá 1990. Á vegskelti hjá Landsverki hefur í mong ár (síðan 1973) staðið *Skálafjørður* sum navn á bygdini.

Nakað av ónøgd hefur verið millum fólk í bygdini við navnið *Skálabotnur*, tí tey vilja heldur hava *Í Skálafirði* at standa á kortum og skeltum (um fjørðin verður vanligi sagt “á Skálafjørðinum”). Tað áhugaverda er at fólk eisini eru misnøgd við skeltið har tað stendur *Skálafjørður*, tí tað rokna tey sum navn á fjørðinum, ikki á bygdini. (Tað ber tó ikki til bara at brúka hvørjumfalsformin, tí ikki slepst undan hvønnfallinum *Skálafjørð* og neyván heldur hvørsfallinum *Skálafjarðar*).

Ein navnaformur sum *Inni í Firði* er eisini kendur í Funningsfirði og Kollafirði, tí eisini har nevna tey sum búgva longri úti, tað innasta á fjørðinum *Inni í Firði*. Eisini her sæst at hetta er ein sera staðbundin navnaformur og kemur undir tað vit nevna *nærnavn* (um heitini *nærnamn* og *ffernnamn* sí Hallaráker 1997: 205 f.).

Er *Inni í Firði* gamalt lokalt navn, so tykist *Skálabotnur* eisini at hava dyggar søguligar røtur. Á fornorrønnum kundi *botn* m. merkja ‘tað innasta í firði el. dali’ (sbr. Heggstad 2008). Líknandi merking hefur *Føroysk orðabók* (1998), sum lýsir *botn* sum ‘innasti partur á firði, dali, gjógv, húsi, rúmi o.s.fr.’ Vit hava orðið í staðarnøvnunum *Kaldbaksbotnur* og *Vágsbotnur* (hetta seinra eisini kent úr Bergen). Sum navn á tí innasta á Skálafjørðinum hevði tað sjálvsagt verið logiskt at hugsað sær at tað skuldi hitið **Skálafjarðarbotnur*. Tá er tað dømi um at forliðurin er stytur, á sama hátt sum tá ið tað eitur *Tvøroyri* og ikki **Tvøarároyri* (forliðurin er *Tvørá*) og *Ryskivatn*, ikki **Ryskidalsvatn* (forliðurin er *Ryskidalur*). Ein onnur og einfaldari forkláring er at plássið hefur verið nevnt *Inni í Botni* (og *Inni í Firði*), sbr. *Botn* á kortinum frá 1709-10 og *Botnur* hjá Hammershaimb, og at *Skálabotnur* heilt einfalt merkir ‘Botnur ið hoyrir til Skála bygd’.

Tað er sostatt líkt til at *Skálabotnur* hevur verið tað almenna navnið á bygðini síðan hon varð grundað tíðliga í 17. øld, tað navn sum brúkt hevur verið í landshøpi og í almennum skjølum, og at *Í Skálafirði* ella *Inni í Firði* hevur verið eitt ógvuliga lokalt navn. Og av hesum báðum man *Inni í Firði* hava verið tað natúrliga lokala navnið.

Kortgerð og navnavariatióin

Einki óvanligt er í tí at sama stað hevur fleiri nøvn og verður nevnt ymiskt av ymiskum málbrúkarum. Trupulleikin gerst meira ítøkiligur tá ið nøvn skulu setast á kort, tí tá verður ein noyddur at velja, og ein kemur tá til at standardisera ein navnaform og harvið seta hann fram um ein annan ella aðrar. Tá umberst ikki at summi verða misnøgd. Í onkrum førum er málið loyst við at hava tvey nøvn við á kortinum, annaðhvørt javnsett, sum *Sørvágsvatn* og *Leitisvatn* (Føroyar 1:20 000, 309), ella við øðrum í klombrum, sum t.d. nøvn á skørðunum í Norðradali og Syðradali (Føroyar 1:20 000, 409). Men tað er bara gjørt í undantaksfæri, tí tað krevur pláss á kortinum, og kortframleiðarum dámar tað oftast illa.

Óprentaðar keldur:

Kirkjubókin fyri Eysturoy, í Føroya Landsskjalasavni
Skjalatilfar hjá Staðarnavnanevndini
Staðarnavnasavnið á Føroyamálsdeildini, Fróðskaparsetri Føroya

Bókmentir:

Clementsén, Ó. 1992. Born kapteynur 3. *Fjúrtandi* nr. 6: 10-11.
Dalsgaard, J. 1991. Skálanøvnini í Føroyum. Hvat býr undir teimum? *Varðin* 34: 183-186.
Djurhuus, N. 1960. Færøske inkolentnavne. *Ti afhandlingar*. Udgivet i anledning af Stednavneudvalgets 50 års jubilæum. København: 138-148.
FFÆ = J. Jakobsen. *Færøske folkesagn og æventyr*. København 1898-1901.
Føroyar 1:20 000. Topografiskt kort, 309, 409, 411. Kort og Matrikelstyrelsen. København 1989-90.
Føroysk orðabók. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn 1998.
Hallaráker, P. 1997. *Innføring i stadnamn*. Oslo.
Heggstad, L. o.a. 2008. *Norrøn ordbok*, 5. utgåva. Oslo.
Heimsatlas. Føroya Skúlabókagrunnur. Tórshavn 1993.
Helgason, J. 1951. Kongsbókin úr Føroyum. *Útiseti* VI: 101-122.
Jakobsen, J. 1957. Strejflys over færøske stednavne. *Greinir og ritgerðir*.

- Tórshavn: 86-107. [Fyrst prentað í: *Festskrift til L. F. A. Wimmer*. København. 1909.]
- Joensen, Ei. 1958. *Løgtingsbókin 1655-66*. Tórshavn: Einars Forlag.
- Joensen, Ei. 1969. *Vártings- og løgtingsbókin 1667-90*. Tórshavn: Einars Forlag.
- Listiyvir staðanøvn í Føroyum*. Útgivið hevur Stednavneudvalget. Keypmannahavn 1960.
- Matras, Chr. 1939. Færøerne. *Stednavne*. Nordisk Kultur V: 53-59. København.
- Nørlund, N. E. 1944. *Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling. Geodætisk Instituts Publikationer VI*. København.
- Rafn, C. C. 1832. *Færeyínga saga eller Færøboernes Historie*. Kjøbenhavn.
- Svabo, J. C. 1959. *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*. Udg. af N. Djurhuus. Selskabet til Udgivelse af Færøske Kildeskrifter og Studier. København.
- Taxationsprotokol*. Kjøbenhavn 1873. Endurprent: Tórshavn 1973.

Abstract: The article deals with the names of three places on Eysturoy, the villages *Skála* (og *Skáli*) and *Skálabotnur* and the inlet they are situated in. Different forms of the names are discussed and their pedigree explored. Mention is made of dissatisfaction with the forms of the names on maps and public signage, and of the desire for these to be revised. It is suggested that *Skáli* is a comparative name, derived from the original appellation for the mountain above the village.

Keywords: Place names, settlement names, mountain names, fjord names, name variation.

Eivind Weyhe
Lauritsargøtu 10
FO-100 Tórshavn
eivindw@setur.fo

Avrikslisti hjá Anfinni Johansen

2013

Nøvn í strandamentanini / Navne i kystkulturen. Forelæsninger fra det 41. NORNA-symposium i Tórshavn 2.-4. juni 2011. Jakobsen, T. K., Magnussen, K., Johansen, A. og Weyhe, Ei. (ritstj.). *NORNA-rapporter* 89. Uppsala.

Johansen, A. og Poulsen, J. H. W. *Ólafi Halldórssyni til minnis. Í: Varðin* bd. 80. hefti 2: 79-82.

2012

„Ókkurt smávegis um faðirsnøvn“. *Í: Andreassen, Ey., Johannesen, M., Johansen, A. og Sigurðardóttir, T. (ritstj.). Malunarmót. Heiðursrit til Maluna Marnersdóttir.* Fróðskapur. Tórshavn: 204-213.

„Frá Djurhuus til Dam. Um millumnøvn og eftirnøvn“. *Í: Sosialurin*, nr. 48: 14-15.

„Nordisk namnforskning 2011. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd* 100. Uppsala: 311.

„Fólkanavnahagtøl fyri ár 2011.“ *Í: Isholm, E. (ritstj.). Álmanakkin* 2013. Tórshavn: 424-445.

Eivindaródn. Greinar 1979-2011. Heiðursrit til Eivind Weyhe á sjútiára degnum 25. apríl 2012. Johansen, A., Sigurðardóttir, T. og Árnadóttir, T. (ritstj.). Fróðskapur. Tórshavn.

2011

„Norrøne navne – især personnavne – på Færøerne fra vikingetiden til i dag.“ *Vestnordisk språkkontakt gjennom 1200 år.* Gunnstein, A. og Bugge, E. (ritstj.). Fróðskapur. Tórshavn: 141-157.

„Nordisk namnforskning 2010. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd* 99. Uppsala: 156-157.

„Fólkanavnahagtøl fyri ár 2010.“ *Í: Isholm, E. (ritstj.). Álmanakkin* 2012. Tórshavn: 418-419.

2010

- „To færøske personnavnelove.“ *Í*: Brylla, E. och Peterson, L. (ritstj.). *Studia anthroponymica Scandinavica* 28. Uppsala: 131-150.
- „Nordisk namnforskning 2009. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd* 98. Uppsala: 128.
- „Fólkanavnahagtøl fyri ár 2009.“ *Í*: Isholm, E. (ritstj.). *Álmanakkin* 2011. Tórshavn: 420-421.
- Nicolina Jensen Beder: *Seyður Ull Tøting*. Beder, N. J. og Johansen, A. (ritstj.). Tórshavn.

2009

- „Hentari er handartak manni livandi, enn loy, tá ið látin er“. Føðingardagsheilsa til J. H. W. Poulsen. *Í: Sosialurin* nr. 116, 22. juni 2009: 32-33.
- „Nordisk namnforskning 2008. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd* 97. Uppsala: 140-141.
- „Fólkanavnahagtøl fyri ár 2008.“ *Í*: Isholm, E. *Álmanakkin* 2010. Tórshavn: 420-421.
- Jóhan Hendrik W. Poulsen: *Orðabókin*. Sendingar í Útvarpi Føroya 1969-1993. Givin út í sambandi við sjeyti og fimm ára føðingardag hansara 20. juni 2009. Johansen, A. (ritstj.). Tórshavn.

2008

- „Færøske personnavnelove og personnavnegivning 1992-2006 – tradition og fornyelse.“ *Í*: Kvaran, G., Ámundarson, H. J., Hafsteinsdóttir, J. och Sigmundsson, S. (red.). *Norræn nöfn – Nöfn á Norðurlöndum. Hefðir og endurnýjun. Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse*. Handlingar frá Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11-14 augusti 2007. *NORNA-Rapporter* 84. Uppsala: 39-52.
- „Færøsk personnavnelovgivning.“ *Í: Språk i Norden* 2008. Tema: Namn: 75-86.
- „Nordisk namnforskning 2007. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd* 96. Uppsala: 119-120.
- „Fólkanavnahagtøl fyri ár 2007.“ *Í*: Isholm, E. (ritstj.). *Álmanakkin* 2009. Tórshavn: 432-433.

2007

- „Das färöische Personennamensystem.“ *Í*: Brendler, A. und Brendler, S. (ritstj.). *Europäische Personennamensysteme. Ein Handbuch von Abasisch bis Zentralladinisch*. Anlässlich der 65. Geburtstage von Rosa Kohlheim und Volker Kohlheim. Hamburg: 188-199.

„Nordisk namnforskning 2006. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd* 9. Uppsala: 100.

„Fólkanavnahagtøl fyri ár 2006.“ *Í: Isholm, E. (ritstj.). Almanakkin* 2008. Tórshavn: 432-433.

2006

„Skeivt upp á bein og onnur orð fyri sama fyrbrigdi.“ *Í: Marnersdóttir, M., Kristjánsdóttir, D., Joensen, L. og Johansen, A. (ritstj.). Bókmentaljós. Heiðursrit til Turið Sigurðardóttur.* Tórshavn: 323-325.

„Faroese Personal Names.“ *Í: Moar, P. (ritstj.). Shetland's Old Norse Personal Names.* Lerwick: 21-24.

„Nordisk namnforskning 2005. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd* 94. Uppsala: 121-122.

„Fólkanavnahagtøl fyri ár 2005.“ *Í: Isholm, E. (ritstj.). Almanakkin* 2007. Tórshavn: 422-423.

Bókmentaljós. Heiðursrit til Turið Sigurðardóttur. Marnersdóttir, M., Kristjánsdóttir, D., Joensen, L. og Johansen, A. (ritstj.) Tórshavn.

2005

„Færøsk personnavneskik 1851-55 og 1951-55.“ *Í: Nyström, S. (ritstj.). Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlinger från den trettonde nordiska namnforskar-kongressen i Tällberg 15-18 augusti 2003. NORNA-rapporter* 80. Uppsala: 163-182.

„Den genfundne navneskat.“ *Í: Nedrelid, G. og Schmidt, T. (ritstj.). Person- og stadnamn under den nordiske namnerenessansen. Rapport frå NORNA's 34. symposium, Dømmesmoen 10.-12. september 2004. Skriftserien nr. 116. Høgskolen i Agder. Kristiansand: 53-62.*

„Eyðun er eyðvinur.“ *Í: Marnersdóttir, M., Cramer, J. og Johansen, A. (ritstj.). Eyðvinur. Heiðursrit til Eyðun Andreassen.* Tórshavn: 251-254.

„Orðini advent og jól.“ *Í: Kirkjutíðindi, nr. 4: 5-6.*

„Navngáva føroyinga 1851-1855 og 1951-1955.“ *Í: Fróðskaparsetur Føroya. Ársfrágreiðing* 2003: 14-18.

„Nordisk namnforskning 2004. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd* 93. Uppsala: 118.

„Fólkanavnahagtøl fyri ár 2004.“ *Í: Isholm, E. (ritstj.). Almanakkin* 2006. Tórshavn: 428-429.

Eyðvinur. Heiðursrit til Eyðun Andreassen. Marnersdóttir, M., Cramer, J. og Johansen, A. (ritstj.) Tórshavn.

Frændafundur 5. Fyrilestrar frá íslensk-føroyskari ráðstevnu í Reykjavík 19.-20. juni 2004. Snædal, M. og Johansen, A. (ritstj.). Reykjavík.

2004

„Navngáva føroyinga 1851-1855 og 1951-1955.“ *Í: Fróðskaparsetur Føroya. Ársfrágreiðing 2003: 14-15.*

„Nordisk namnforskning 2003. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd 92: 115. Eisini í: NORNA-rapporter 79 (2004). Uppsala: 115.*

„Fólkanavnahagtøl fyri ár 2003.“ *Í: Isholm, E. (ritstj.). Álmanakkin 2005. Tórshavn: 426-427.*

Jóhan Hendrik W. Poulsen. *Mál í mæti.* Greinasavn eftir Jóhan Hendrik W. Poulsen útgivið í sambandi við sjeyti ára føðingardag hansara 20. juni 2004. Johansen, A. og Joensen, H. (ritstj.). Tórshavn.

2003

„Nordisk namnforskning 2002. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd 91 (2003): 115-117. Eisini í: NORNA-rapporter 77. Uppsala: 115-117.*

„Navnahagtøl fyri ár 2002.“ *Í: Isholm, E. (ritstj.). Álmanakkin 2004. Tórshavn: 414-415.*

2002

„Føroyskar miðaldarkeldur – og fólkanøvn.“ *Í: Johansen, A., Hansen, Z. S., Jacobsen, J. í Lon og Marnersdóttir, M. (ritstj.). Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002. Tórshavn: 205-213.*

„Aspects of the development of Faeroese personal names during 1000 years – a short overview.“ *Í: Langendonck, W. V. og Wahlberg, M. (ritstj.). Onoma, bd 37. Leuven: 251-266.*

„Navne på færøske kaproningsbåde.“ *Í: Ainiala, T. og Slotte, P. (ritstj.). Avgränsning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s tjugonionde symposium på Svidja 20-22 april 2001. Helsingfors: 163-184.*

„Nordisk namnforskning 2001“. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna. *Í: Namn och bygd 90: 143-144. Eisini í: NORNA-rapporter 75. Uppsala: 143-144.*

„Navnahagtøl fyri ár 2001.“ *Í: Isholm, E. (ritstj.). Álmanakkin 2003. Tórshavn: 396-397.*

Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002. Johansen, A., Hansen, Z. S., Jacobsen, J. í Lon og Marnersdóttir, M. (ritstj.). Tórshavn.

2001

- „Flernavneskikkens udvikling på Færøerne.“ *Í: Harling-Kranck, G. (ritstj.). Namn i en föränderlig värld. Rapport från den tolfte nordiska namnforskarkongressen, Tavastehus 13-17 juni 1998. Studier i nordisk filologi* 78. Helsingfors: 108-120.
- „Nordisk namnforskning 2000. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd* 89: 124-125. *Eisini í: NORNA-rapporter* 73. Uppsala: 124-125.
- „Navnahagtøl fyri ár 2000.“ *Í: Isholm, E. (ritstj.). Almanakkin* 2002. Tórs-havn: 336-337.
- Hansen, Z. S., Jacobsen, J. í Lon, Johansen, A., Petersen, H. P. og Staksberg, M. „Udredning om domænetab og sprogpoltiske initiativer i færøsk.“ Skrivað fyri Málpolitiska stýrisbólkin.
- Fróðskaparrit*. 48. bók. Dorete Bloch (ritstj.). Anfinnur Johansen (hjálparritstj.).

2000

- „Nordisk namnforskning 1999 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Wahlberg, M. (ritstj.). Namn och bygd* 88: 145-147. *Eisini í: NORNA-rapporter* 72. Uppsala: 145-147.
- „Orðasambandið hava (vera) í hornatøkum.“ *Í: Málting* 28: 44-45.
- „Orðið tarvur.“ *Í: Málting* 28: 46-47.

1999

- „Færøsk personnavneforskning.“ *Í: Wahlberg, M. (ritstj.). Den nordiska namnforskningen. I går, i dag, i morgon. Handlinger från NORNA:s 25:e symposium i Uppsala 7-9 februari 1997. NORNA-rapporter* 67. Uppsala: 229-246.
- „Nordisk namnforskning 1998. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd* 87: 120. *Eisini í: NORNA-rapporter* 69: 120. Uppsala.

1998

- Føroysk orðabók*. Poulsen, J.H.W., Simonsen, M., Jacobsen, J. í Lon, Johansen, A. og Hansen, Z.S. (ritstj.). Tórshavn.
- „Nordisk namnforskning 1997. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna.“ *Í: Namn och bygd* 86: 131-133. *Eisini í: NORNA-rapporter* 66. Uppsala: 131-133.
- „Orðini halga og halgur.“ *Í: Málting* 24: 44-45.
- „Yvirlit yvir fólkanøvn.“ *Í: Rasmussen, N.: Kongsfestini á Strondum. Sjóvar sóknar søga* 1. Strendur: 441-490.
- Nicodemus Rasmussen: *Kongsfestini á Strondum. Sjóvar sóknar søga* 1. Johansen, A. (ritstj.). Strendur.

1997

„Nordisk namnforskning 1996. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna“. *Í: Namn och bygd* 85: 107-108. *Eisini í: NORNA-rapporter* 65. Uppsala: 107-108.

1996

„Um upprunan at orðinum jól.“ *Í: Málting* 18: 35-36.

„Nøkur jólaorð.“ *Í: Málting* 18: 36-37.

„Nordisk namnforskning 1995. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna“. *Í: Namn och bygd* 84: 111-112. *Eisini í: NORNA-rapporter* 62. Uppsala: 111-112.

1995

„Frá brikka til vappa. Ymisk heiti fyri sama fyrbrigdi“. *Í: Málting* 15: 28-30.

„Træk af færøsk slægtsnavneskik de sidste 160 år.“ *Í: Kruken, K. (ritstj.). Slektsnamn i Norden. Rapport frå NORNAs tjuuførste symposium i Oslo 17.-20. september 1992. Eisini í: NORNA-Rapporter* 58. Uppsala: 141-152.

Johansen, A. og Jacobsen, J. í Lon. „Den færøske modersmålsordbog – en midtvejsrapport. *Í: Svavarsdóttir, Á., Kvaran, G. og Jónsson, J. H. (ritstj.). Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konference om leksikografi i Norden i Reykjavík 7.-10. juni 1995. Reykjavík: 233-243.*

„Hugleiðingar úr Múla“. Bandað frásøgn eftir John Nybo. *Í: Varðin*, bd. 62: 42-49.

Johansen, A. og Poulsen, J. H. W. „Føroyskar rættskrivingarreglur.“ *Í: Petersen, H. P. og Staksberg, M. (ritstj.). Donsk-føroysk orðabók. Tórshavn: 866-873.*

„Nordisk namnforskning 1994. 2.3. Litteraturkrönika. Färöarna“. *Í: Namn och bygd* 83: 159. *Eisini í: NORNA-rapporter* 59. Uppsala: 159.

1994

„Upprunafrøðiligur fólkanavnalisti (4)“. *Í: Málting* 11: 34-38.

„Upprunafrøðiligur fólkanavnalisti (5)“. *Í: Málting* 12: 39-46.

„Navn á beini í hundshøvdi.“ *Í: Málting* 12: 31.

Johansen, A. og Larsen, K. „Orðið veðrur.“ *Í: Málting* 12: 18-19.

Johansen, A. og Larsen, K. „Pílika/Pílikur. Svar upp á spurning frá lesara.“ *Í: Málting* 11: 32-33.

1993

- „Fólkanøvn – uppruni og merking“. *Í: Málting* 7: 16-35.
- „Upprunafrøðiligur fólkanavnalisti (1)“. *Í: Málting* 7: 35-36.
- „Upprunafrøðiligur fólkanavnalisti (2)“. *Í: Málting* 8: 42-45.
- „Upprunafrøðiligur fólkanavnalisti (3)“. *Í: Málting* 9: 36-44.
- „Blandingsmál og gøtudanskt“. *Í: Málting* 9: 45-47.
- „Hin fyrsta føroyska fólkanavnalógin“. *Í: Studia anthroponymica Scandinavica* 11: 97-110.

1992

- „Ikki verður dugandi maður, ið kallaður er burtur úr ætt. Eitt sindur um uppkallingarsiðir gjøgnum tíðirnar“. *Í: Málting* 6: 2-15.

1991

- Ritstjórnarlimur (saman við øðrum) í *Máltingi*, nr. 1-29. 1991-2001. Tórshavn.

1990

- Føroysk orðabók. A-AT, Á-Át. Sýnishefti.* Poulsen, J.H.W., Johansen, A., Jacobsen, J. í Lon og Simonsen, M. (ritstj.). Tórshavn.

1988

- J. H. O. Djurhuus: *Yrkingar 1898-1948.* Savnað, skipað og skrivað viðmerkingar hevur Chr. Matras. Greitt til prentingar: Johansen, A. og Jacobsen, J. í Lon (ritstj.). Keypmannahavn.

1987

- Norðoy.* Isaksen, J., Johansen, A., Myhre, D. J., Pedersen, T. M. og Thomsen, R. (ritstj.). Keypmannahavn.